

30.

KAZI
SONUÇLARI
TOPLANTISI

4. CİLT

T.C.

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**30.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
4. CİLT**

26-30 MAYIS 2008
ANKARA

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3171-4
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 130 - 4

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Haydar DÖNMEZ

Dr. Adil ZME

Kapak ve Uygulama

Suna HKENEK

ISBN: 978-975-17-3396-6 (4. Cilt)
978-975-17-3242-2 (Takım)

ISSN: 1017-7655

Kapak Fotoğrafı: *Michael BLMER, Engelbert WINTER*
(Das Zentralheiligtum Des Iupiter Dolichenus Auf Dem Dlk Baba
Tepesi Bei Doliche - Forschungen Des Jahres 2007)

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez
tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları
sorumludur.

ANKARA-2009

İÇİNDEKİLER

Sümer ATASOY, Özkan ERTUĞRUL Filyos – Tios Kazısı 2007	1
M. Oluş ARIK, Z. Kenan BİLİCİ Alanya Kalesi 2007 Yılı Çalışmaları.....	15
Mustafa ŞAHİN Görükle Mezarı Kurtarma Kazısı 2006 Yılı Sonuç Raporu	25
Gürcan POLAT, Yasemin POLAT, Kahraman YAĞIZ, Onur ZUNAL, Bala YILDIRIM Antandros 2007 Yılı Kazıları.....	39
Mark JACKSON, Nicholas POSTAGE Excavations at Kilise Tepe 2007	61
Şevket DÖNMEZ, E. Emine NAZA-DÖNMEZ Amasya-Oluz Höyük Kazısı 2007 Dönemi Çalışmaları: İlk Sonuçlar	87
Aytekin ERDOĞAN, Ufuk ÇÖRTÜK Tripolis Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları	107
Ayşe Gül AKALIN Erythrai Kazısı 2007 Sezonu Çalışmaları.....	139
S. Yıldız ÖTÜKEN 2007 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları	159
Eugenia EQUINI SCHNEIDER Elaiussa Sebaste – The 2007 Excavation and Conservation Season	177

Crawford H. GREENEWALT Sardis: Archaeological Research and Conservation Projects in 2007	191
Erhan BIÇAKCI, Semra BALCI, Çiler ALTUNBİLEK-ALGÜL Tepecik-Çiftlik 2007 Yılı Çalışmaları	205
Mustafa BÜYÜKKOLANCI Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı 2007 Yılı Kazıları.....	219
Erksin GÜLEÇ, Steven L. KUHN, Mary C. STINER, İsmail ÖZER, Mehmet SAĞIR, A. Cem ERKMAN, Ayşen AÇIKKOL, İsmail BAYKARA 2006-2007 Yılları Üçağızlı Mağarası Kazısı	233
Ahmet A. TIRPAN, Bilal SÖĞÜT Lagina ve Börükçü 2007 Yılı Çalışmaları	243
Sevil GÜLÇUR, Pınar ÇAYLI Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı.....	267
Sevil GÜLÇUR, Yücel KİPER Gelveri Yüksek kilise 2007 Yılı Sondaj Çalışması	285
N. ÇEVİK, İ. KIZGUT, S. BULUT Rhodiapolis 2007 Yılı Kazıları.....	297
Kadir PEKTAŞ Bitlis Kalesi Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları	317
Önder BİLGİ İkiztepe Kazılarının 2007 Dönemi Sonuçları	327
Fahri IŞIK Patara 2007	337

Havva İŞKAN İŞİK	
Tlos 2007 Yılı Kazı Etkinlikleri.....	355
Nurettin YARDIMCI	
2007 Yılı Harran Kazıları	371
Orhan BİNGÖL, Muharrem ORAL	
Magnesia ad Maeandrum 2007	385
Coşkun ÖZGÜNEL, Davut KAPLAN	
2007 Yılı Gülpınar/Smintheion Kazı Çalışmaları (28. Yıl).....	409

FİLYOS - TİOS KAZISI 2007

Sümer ATASOY*

Özkan ERTUĞRUL

Zonguldak'ın kuzeydoğusunda bir sahil beldesi olan Filyos / Hisarönü, antik Tios kentinin üzerinde yer almaktadır. Filyos içinde ve çevresinde yer alan bugünkü toprak üstü kalıntıları, (sur duvarları, tiyatro, su kemeri, tonozlu galeri, savunma kulesi, mezarlar, kale içinde görülen duvarlar) tamamıyla bitki örtüsü ile kaplıdır. Bu nedenle kentin planı, tarihi ve mimarî kalıntıları hakkında bilimsel çalışma yapmak oldukça zordur.

Tarihi

Tarihi süreç içinde Tios / Tieion / Tion / Tianos / Tieum adlarıyla anılan kent, Billaios (Filyos) çayının Karadeniz'e döküldüğü deltanın batısında, Bithynia ile Paphlagonia sınırında bulunmaktadır. Antik kaynaklarda kentin, Miletos kolonisi olarak kurulduğu yazılıdır. Burası yörenin yerli halkı Kaukanlar'ın yurdu idi.

Tarihi hakkında bilgilerimizin çok kısıtlı olduğu Tios, M.Ö.4.yüzyılda Amastris tarafından kurulan yeni bir yerleşmenin dört üyesinden birisidir. Birlikten kısa süre sonra bağımsız olmuş, daha sonra Nikomedes tarafından Herakleia'ya bağlanmış ve M.Ö.189 yılında da Eumenes'e verilmiştir.

Tios, ilk sikkelerini Cromna, Cytorus, Sesamos ve Amastris ile ortak basmıştır. M.Ö. 282 yılından başlayarak M.Ö. I. yüzyılın ortalarına kadar otonom sikke basmıştır. Sikkelerinin üzerinde Zeus, Dionysos, Asklepios gibi tanrılar görülür ve kentin ismi Tianon olarak yazılmıştır.

M.S.5. yüzyılda bir piskoposluk merkezi olan Tieion, zamanla gelişerek siyasî, askerî ve ticarî alanda önem kazanmıştır. Ancak Selçuk ve Osmanlı dönemlerinde giderek önemini yitirmiş ve küçük bir balıkçı köyü olarak günümüze kadar yaşamına devam etmiştir.

* Prof. Dr. Sümer ATASOY, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Özkan ERTUĞRUL, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Edirne/TÜRKİYE.

Tarihte önemsiz bir kent olarak bahsedilen kent , 19. yüzyılda birçok gezgin tarafından ziyaret edilmiş ve toprak üstü kalıntılarının fotoğraf ve çizimleri yapılmıştır.

Kazı

2006 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi ile Trakya Üniversitesi Arkeoloji Bölümü işbirliği yaparak, Tios kentini araştırmak üzere bilimsel kazılara başlamıştır. Kazı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Zonguldak Valiliği, Filyos Belediyesi ve Ateş Tuğla Fabrikası tarafından desteklenmiştir.

2006 yılında bitki örtüsü temizlik çalışmaları yapılmış, test sondajları açılmış ve toprak üstü kalıntıların belgelenmesi tamamlanmıştır.

2007 yılı çalışmaları akropol, tiyatro, antik kent merkezi ve nekropol bölgelerinde yapılmıştır.

Akropolis (Resim:1)

İlk yerleşme yeri olan akropolis, kentin kuzeyinde yer almaktadır. Burada bugün Ortaçağ kalesine ait sur duvarları ile Helenistik-Roma Dönemine tarihlenen kule kalıntısı ve sarnıç görülmektedir. Kalenin duvarları 2003 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilerek yenilenmiştir. Akropolün güney tarafında açılan sondajda, 0.90 m. derinlikte Helenistik ve Bizans dönemlerine ait keramik parçaları bulundu. Bizans keramikleri 30 değişik tipte ve sırlıdır. M.S. 12-14.yy. tarihlerini vermektedir. Bunun altındaki tabakada ise M.Ö. 7.yy. sonundan M.Ö. 4.yy.a kadar tarihlenen 73 adet çanak çömlek parçası bulunmuştur. Bu keramikler yaban keçisi üslubu, Ionia kylikleri, Batı Anadolu arkaik keramiği, gri keramikler, Attika siyah figür, Attika kırmızı figür ve Attika siyah firnisli keramik gruplarına aitti.

Antik Kent Merkezi

Antik kent, Akropolis'in güneybatı eteklerinden doğudaki modern Filyos'a doğru uzanmaktadır. Toprak üstünde su kemeri, tonozlu galeri, sahil surları, tiyatro ve mezarlar görülebilmektedir.

Burada açılan 9 adet sondajda; 3 metre genişliğinde taş döşeli yolların bir kısmı ve iki adet hamam bulundu. Hamamlardan birinde 100 sütuncuktan oluşan bir hypocaust sistemi ortaya çıkarılmıştır.

Tiyatro (Resim: 2-4)

Bir yamaca yaslanmış bulunan antik tiyatro, 19. yüzyıl sonunda Anadolu'nun en iyi korunmuş tiyatroları arasında sayılıyordu. Ancak zamanla oturma sıralarının bir bölümü sökülerek, başka yerlere götürülmüş, geriye kalan kısımların üstüne ise moloz ve çöp dökülmüştür. Yapılan temizlik çalışmalarında moloz içinden bronz levha parçaları, demir çiviler, ahşap bir sandık için yapılmış bronz kulplar bulundu. Ayrıca mermer mimarî parçalar, heykellere ait küçük parçalar, çanak çömlek ve pişmiş toprak kandillere rastlandı. *Skene* binasının dış duvarları tamamen açıldı.

Nekropolis

Akropolis'in kuzeydoğu yamacı ile tiyatronun üst tarafındaki tepelerde eski kentin mezarları bulunmaktadır. Son derece zengin bir mimarî çeşitlilik gösteren bu mezarlar, defineciler tarafından soyulmuş ve tahrip edilmiştir.

Burada görülebilen mezarların çizimleri yapıp özellikleri tespit edilmiştir.

Sahil Suru (Resim: 5-6)

Alt kısmı büyük kesme taşlardan yapılmış sahil surunun üst kısmı moloz taş duvar ve arada tuğla sırası yer alıyor. Duvarın toprak üstünde izlenen mevcut uz. 70 m., yük. 4.70 m., kal. 1 m. olan sur duvarının önünde, temelini bulmak için sondaj açıldı. 1.50 m. derinlikte, büyük taşlardan oluşan bir kaplamaya rastlandı. Kaplama taşları devşirme malzemedendir.

Mendirek (Resim:7)

Akropolis'in batısında, denizin içinde antik limana ait mendirek kalıntısı görülmektedir. Ayrıca deniz kıyısında ve liman surunun başlama noktasına yakın bir noktada, rıhtım kalıntısı taşlar vardır.

Kıyıda, suyun hemen altında görülen, büyük taş bloklarla yapılmış mendirek kalıntısı kentin, hem ticarî hem askerî yönden önemini belirtmektedir.

Dehliz

Deniz kenarında, antik limanın doğusunda bir dehliz vardır. Bir daire şeklinde girişi olan dehliz, yukarıya doğru kalenin içine çıkmaktadır. Duvarları büyük taş bloklardan oluşmaktadır.

Su Kemerî ve Tonoğlu Galerî (Resim:8-9)

Antik kentin içinde yer alan tuğladan yapılmış su kemerinin sadece dört gözü ayakta durmaktadır.

Kemerin hemen yanında, Ateş Tuğla Fabrikası'nın bahçesinde bulunan tuğla tonozlu galerinin işlevi henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Bir bölümünün üst örtüsü çöktüğü için tam uzunluğu bilinmiyor (yaklaşık 18 m.). İçindeki moloz temizlendikten sonra tam ölçüleri alınabilecektir.

Tonoz üzerinde sıva yoktur. Galerinin bugün girilen bölümünün güneybatı köşesinde dikey bir su künkü bulunmaktadır. Bu giriş bölümü sıva yapılarak bir su sarnıcı hâline getirilmiştir.

Tonoğlu galerinin iki tarafında yine galeriler bulunmaktadır. Ancak içlerine girmek oldukça zor olduğundan ölçüleri tam olarak alınamamıştır.

Akropolis'in Doğusundaki Tepe

Elektronik-Radar Mevzi Komutanlığı'nın yer aldığı tepe üzerinde , toprak altında muhtemelen bir tapınak kalıntısı bulunmaktadır. Komutanlığın bahçesinde bulunan sütun ve kaidesi, yazıtlı taş, lâhit kapakları ve mezarlar bu savımızı doğrulamaktadır.

Jeofizik-Elektromanyetik Ölçümler (Resim:10)

İ.Ü. Mühendislik Fakültesi Jeofizik Müh. Bölümü öğretim üyesi Ydr.Doç. Dr.F.A.Yüksel tarafından, kale içinde üç , liman surunun güneyinde bir , Ateş Tuğla Fabrikası içinde beş ve savunma kulesinin yanında bir ölçüm yapıldı. İlerideki yıllarda ölçüm yapılan yerlerde sondaj çalışmaları yapılacaktır.

Buluntular (Resim:11-13)

Ateş Tuğla Fabrikası'nın 1945-1946 yıllarındaki yapımı sırasında ve sonraki ilâvelerde ortaya çıkan eserlerden pişmiş toprak küpler, mermer sütun ve kaideleri, mermer mimarî parçalar ve mermer kilise levhaları hâlen fabrika bahçesinde koruma altındadır.

2007 kazısında M.S.2.yy.a tarihlenen sikkeler bulundu. Üzerlerinde Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Lucius Verus isimleri ile kentin adı Tianon olarak yazılıdır.

Tiyatroda yapılan temizlik sırasında mermer heykel parçaları, pişmiş toprak kandiller, keramik parçaları ortaya çıkarıldı. Tamamı Roma Dönemine tarihlenmektedir (M.S.1-2. yy).

Bölgede yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan ve çeşitli müzelerde korunan Hellence ve Lâtince yazıtlar, iki filolog tarafından arşivlendi. Bu yazıtlardan öğrendiğimize göre Roma imparatorları ve eyalet valileri kentin diğer bölgelerle ulaşımını sağlayan yolları yenilemişlerdir.

Tios'un denizyolu ticaretiyle uğraşan gemicilerine ait Karadeniz kıyı kentlerinde bulunmuş mezar taşları, deniz ticaretinin tüm Karadeniz Bölgesi'ne yayıldığını göstermektedir.

Yine yazıtlardan kentte Zeus, Helios, Dionysos, Asklepios gibi tanrıların tapım gördüğünü öğrenmekteyiz.

Sonuç

Karadeniz'in çevresi, burada kıyısı bulunan ülkelerin bilim insanları tarafından arkeolojik açıdan kapsamlı araştırmalara sahne olmuştur. Bulgar, Romen, Rus ve Gürcü araştırmacıların yaptığı kazılar ve araştırmalar sonunda, Karadeniz kıyılarında kurulmuş kentler ile bu kentlerin gerek komşuları ile gerekse Ege ve Akdeniz dünyasıyla ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri geniş kapsamlı incelenmiştir.

Ülkemizin Karadeniz kıyılarının tarih ve arkeoloji yönünden araştırılması ise, ne yazık ki bugüne kadar yetersiz kalmıştır. Batıda İğneada'dan doğuda Sarp'a kadar Karadeniz kıyısını kapsayan alanda Türk ve yabancı bilim insanlarının yaptıkları araştırma ve kazılar çok az sayıdadır.

Günümüzde Karadeniz kıyısı boyunca doğayı ve kültürel varlıklarımızı yok etmekte olan çarpık kentleşme ve geniş yol yapımları ile geçmişe ait tarih, coğrafya ve folklor izleri silinmektedir.

Bu nedenle antik Tios kentinin ve çevresinin araştırılması ve kazılması, Karadeniz tarihi ve arkeolojisi için büyük önem taşımaktadır. Tarihte bahsi çok az geçen ve önemsenmeyen Tios kentinin, toprak üstü kalıntılarının anıtsal boyutu ve yayılım alanının büyük olması son derecede şaşırtıcıdır. Tiyatronun temizliği sırasında ortaya çıkarılan mermer ve bronz heykel parçaları, kentin önemli bir yerleşme merkezi olduğunu vurgulamaktadır.

Tios, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarında antik yerleşim kazısına tek örnektir. Ayrıca 2007 kazısında ele geçirilen Arkaik Dönem buluntuları, antik kaynaklarda sözü edilen kentin kuruluş tarihini doğrulayan ilk verilerdir.

İlerde yapılacak kazılar ile elimizde yeterli bilginin olmadığı bu kent hakkında daha çok bilgiye ulaşacağımızı umut etmekteyiz.

Kamulaştırma: 1989 yılında Ankara Koruma Kurulu tarafından 'Arkeolojik Sit' kararı alınan Filyos'un büyük bir bölümünde, antik Tios kentinin toprak altı ve toprak üstü kalıntıları vardır. Bu bölgede uzun sürecek bir kazı yapılacağından özel mülkiyete ait alanların kamulaştırılması çalışmaları başlatılmıştır.

2007 yılı kazı ekibi: Muhsin Endoğlu (Kdz. Ereğli Müze Müdürü, 2007), Prof. Dr. Sümer Atasoy (Bilimsel Kazı Danışmanı ve Yürütücü Başkanı), Yrd. Doç. Dr. Özkan Ertuğrul, Dr. Eser Kortanoğlu, Yrd. Doç. Dr. F. Ahmet Yüksel (Jeofizik), Araş. Gör. Oya Tarhan Bal (Jeofizik), Onur Arslan (Müze Uzmanı), İhsan Sönmez (Filolog), Bülent Öztürk (Filolog), Coşkun Kaan Bayındır (Arkeolog), Erkan Karabatan (Arkeolog), Erdener Pehlivan (Arkeolog), Ayşegül Aksoy (Arkeolog), William Anderson (Arkeolog) ve 18 Mart Üniversitesi'nden 10 öğrenci. Çalışmalarımıza maddî destek sağlayan ve daima yardımımıza koşan, 2007 yılı Zonguldak Valisi Yavuz Erkmen, İl Kültür Müdürü Zekai Kasap ve Filyos Belediye Bşk. Hilmi Uzun'a şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

ROBERT , J.1937 *Etudes Anatoliennes*, Paris, 1937, 266-300.

AINSWORTH,W.F. *Travel and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia I* 1842, 49-52.

ARSLAN,M.1997 "*Bithynia Bölgesi Şehir Sikkeleri*", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1996 Yıllığı*, Ankara,1997,101-139.

TSETSKHLADZE,G."*Tieion*",*An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 2004, 963-964.

RUGE,W. "*Tieion*",*RE VI AI*,856-862.

BEAN,G.E. "*Tios*", *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton, 1976,4593

MAGIE, D. *Roman Rule in Asia Minor II*, Princeton,1950 ,1193.

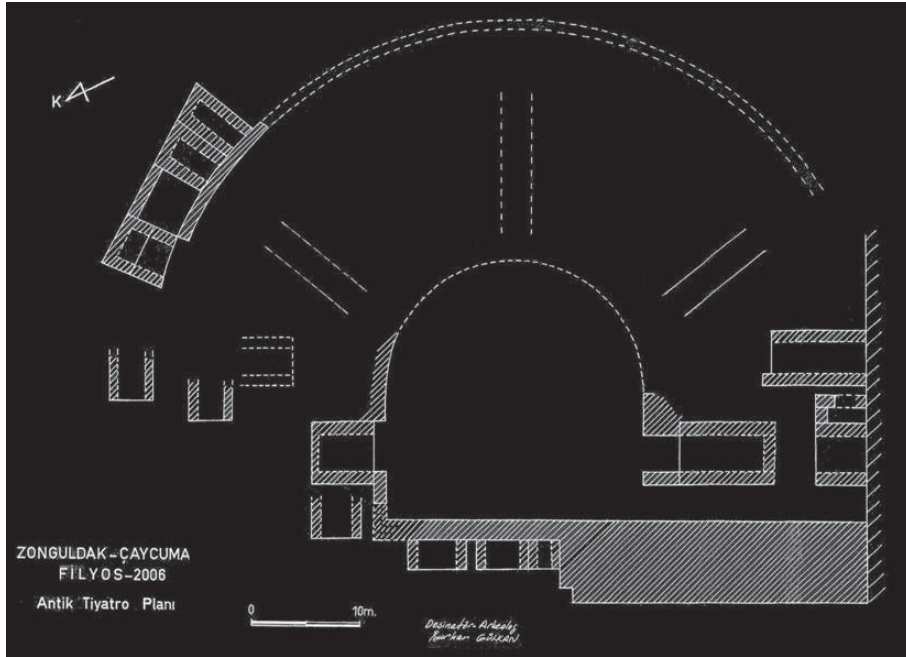
Resim 1: Akropolis

Resim 2: Tiyatro, temizlik öncesi

Resim 3: Tiyatro, temizlik sonrası

Resim 4: Tiyatro planı

Resim 5: Sahil suru, temizlik öncesi

Resim 6: Sahil suru, temizlik sonrası

Resim 7: Mendirek

Resim 8: Su kemeri

Resim 9: Tonozlu galeri

Resim 10: Jeofizik-elektromanyetik ölçümler

Resim 11: Mermer kadın heykel eli

Resim 12a: Mermer Nike gövdesi

Resim 12b: M.Ö. 7. yy. kyliks dibi

Resim 13: M.Ö. 6.yy. keramik parçaları

ALANYA KALESİ 2007 YILI ÇALIŞMALARI

M. Oluş ARIK*
Z. Kenan BİLİCİ

Alanya Kalesi kazı ve onarım çalışmalarının 2007 yılı kampanyasına Ağustos ve Eylül ayları boyunca devam edilmiştir.

A- TOPHANE MAHALLESİ ARAŞTIRMASI

2006 yılında kentin alt kesiminde, Tophane Mahallesi'nde başladığımız kazı çalışmaları sırasında, harabe konut alanı ile yerleşimin bulunduğu çevrede gerçekleştirilen araştırma ve belgelemeye 2007 yılında da devam edilmiş; ayrıca Hisariçi Mahallesi'nde de mevcut durum yeniden belgelenmiştir.

Çalışmalar sırasında, Alanya Kalesi Koruma Amaçlı İmar Planı'na işlenmemiş birkaç sarnıç ve bazı mimarî plastikler (284 ada 1 parseldeki konutun duvar dokusu içinde devşirme olarak kullanılmış ve bir benzerine de Hisariçi-Süleymaniye Camii'nin bahçe duvarında tesadüf edilen Selçuklu Çağına ait geometrik bezemeli bir taş bordür parçası; 286 ada 1 parselde konut duvarında Helenistik Çağa ait arşitrav parçası) ile sık çalılıklarla kaplı olduğu için mimarî özellikleri kolayca tanımlanamamakla birlikte, vaktiyle mescit olarak işlev gördükleri anlaşılan kimi yapı kalıntıları tespit edilmiş; ayrıca Hisariçi Mahallesi'nde, Bedesten'in kuzeyindeki sarnıcın duvar dokusu içinde Yunanca yazılı devşirme bir kitâbe parçası ile (Resim:1) Süleymaniye Camii'nin doğusunda ve 'Er Kapı' denen girişe inilen yolun çevresinde de tuğladan bazı kemer kuruluşlarına tesadüf edilmiştir.

* Prof. Dr. M. Oluş ARIK, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Z. Kenan BİLİCİ, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

B- TOPHANE- “ŞAPEL A” OLARAK TANIMLADIĞIMIZ KÜÇÜK KİLİSE/
ŞAPEL’DE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Alanya Kalesi’nde sürdürülen kazı çalışmaları kapsamında, 2006 yılı kampanyasında ele alınan ve kazısı tamamlanan Tophane Mahallesi 422 ada-42 parseldeki küçük kilisenin (Plan: 1) duvar resimleri için âcilen konservasyon çalışmalarına başlanmak mecburiyeti doğmuştur.

Bilindiği üzere, vaktiyle kentin Rum nüfusu tarafından iskân olunan tarihî yarımada’nın bu kesimi, 1922 mübadelesinden sonra hızla tahribat görmüş; geriye, bugün ancak alt kat duvarları tespit edilebilen konutların harabeleri kalabilmiştir. Söz konusu küçük kilisenin, bu konut ya da malikânelerden birine ait olan özel bir şapel olması ihtimali vardır. Kazıda ele geçirilen porselen, seramik ve sikkelere bakılırsa, bu tek nefli ve tonozlu küçük binanın tarihinin 18. yüzyıla kadar geri gittiği söylenebilir.

Binayı ilgi çekici kılan husus, içinde âdeta mucize eseri büyük ölçüde sağlam kalabilmiş Hristiyan ikonografisine ait sahneler içeren duvar resimleridir (Resim: 2). Ağırlıklı olarak kırmızı, turuncu ve mavi renklerin kullanıldığı sahneler arasında, “İsa Çarmıhta”, “Ölü İsa’ya Ağıt”, “İsa’nın Kudüs’e Girişi”, “İsa Din Bilginleri Arasında”, “Vaftiz”, “İsa’nın Doğumu” ve “*Metamorphosis*” gibi konular ile çeşitli aziz tasvirleri yer almaktadır. Bu tür bir tematik program ve renk zenginliği, Alanya ve çevresi için oldukça önemli ve bildiğimiz kadarıyla üniktir.

Ne var ki, yağmur dolayısıyla, tonoz ve duvarlardan sızan sular duvar resimlerinin yoğun bir tuz tabakası ile kaplanmasına neden olmuş; ciddi bozulmalar meydana getirmiştir.

Anılan duvar resimlerinin âcilen koruma altına alınmaları amacıyla konunun uzmanlarınca konservasyon çalışmalarına başlanmış; bu amaçla, konu, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne de intikal ettirilmiştir. Yapılan çalışmaların, ancak önümüzdeki yıl tamamlanabileceği anlaşıldığından, 2008 yılında Koruma Kurulu’na sunulması planlanan restorasyon projesinin hazırlanmasına kadar geçecek süreyi göz önünde bulundurarak, yakında tekrar başlayacak yağmurların binanın içine zarar vermesini önlemek için, Koruma Bölge Kurulu’nun 28.09.2007 tarih ve 1917 sayılı kararı ile de uygun bulunduğu şekilde, su yalıtım amaçlı olarak sönmüş kireç ve doğal kumdan oluşan bir harçla yapının tonoz sırtına geçici bir koruma müdahalesi yapılmış; çatı kenarlarındaki özgün su

olukları temizlenip açılmış; güneydoğu ve güneybatı köşelere geçici olarak kiremit çörlenler eklenerek su tahliyesi sağlanmıştır. Bu sayede, anılan kurul kararı ile yapının “Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tesbit- Tescili Hakkındaki Yönetmelik” gereğince tescilinin yapılması da sağlanmıştır.

C- TOPHANE- “ŞAPEL B” OLARAK TANIMLADIĞIMIZ KÜÇÜK KİLİSE’DE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tophane Mahallesi’nde 299 ada, 37 parselde bulunan ve 2006 kazı sezonunda kazı ekibi tarafından tespit edilerek “Şapel B” olarak adlandırılan küçük kilise (Resim: 3;Plan: 2), eğimli bir arazide ve bu kesimdeki kaya formasyonlarının üzerine inşa edilmiştir. Zamanla örtüsü çökmüş ve içi bütünüyle çevrenin yeşili ile sarılıp kapatılmış durumdaki yapıda, temizlik ve kazı çalışmalarına başlanmıştır. Aralarda düzensiz olarak yerleştirilmiş tuğlaların kullanıldığı moloz taşlarla inşa edilmiş olan yapı, doğu-batı yönünde uzanan yaklaşık 5.00 X 7.00 m. ebadında dikdörtgen planlı kârgir bir kütle hâlinde günümüze ulaşabilmiştir. Hâli hazırda, batı cephesinin, bu kesimdeki kayalık topografyanın eğimi ile sınırlanmış olduğu, güney cephesinin batı köşesine yakın bir konumda tuğladan yuvarlak kemerli bir açıklığın bulunduğu, kuzey cephesinin ise büyük ölçüde yıkıldığı tespit edilebilmektedir. Buna karşılık, söz konusu cephenin batı köşesine yakın konumda ve büyük bir şans eseri olarak *in situ* izlenebilen sivri kemerli bir alınlık kalıntısı, yapıya vaktiyle buradan dâhil olduğunu gösteren bir mimarî eleman olarak kalabilmiştir. Kapı kemerinin karnında hâlâ sıra üzerinde görülebilen ve kıvrım dallardan oluşan kırmızı renkli duvar resmi kalıntıları hayli ilgi çekicidir. Yapının doğu cephesinin ortasındaki apsis (Resim: 4), bu kesimdeki kayalar üzerine oturan dairesel bir çıkıntıdan ibarettir; apsis nişinin ortasında, bugün düşey dikdörtgen bir açıklık hâlinde izlenebilen, söveleri tuğladan örülmüş bir pencere bulunmaktadır. Apsis çıkıntısının üzerine oturduğu kaya formasyonunun ön yüzünün, zemin seviyesinden itibaren düşey bir çizgi boyunca kârgir bir duvar kütlesi hâlinde örülmüş olması, vaktiyle yapının bu cephesinde statik bir sorun yaşandığını düşündürmektedir; yapının apsisinin oturduğu, dolayısıyla apsisi taşıyan kaya kütlesi yetersiz bulunmuş olmalıdır ki, kayanın ön yüzüne ikinci bir destek elemanı olarak bir istinat duvarı örülmek mecburiyetinde kalınmıştır.

Yapının içinde, doğu cephesinin ortasında, alınlığı tuğla ile örülmüş yuvarlak kemerli yarı dairesel bir apsis nişi ile bunun kuzey kanadında zemine yakın bir seviyede sivri kemerli küçük bir niş yer almaktadır. Güney kanattaki niş, yapının sonraki kullanım aşamasında ortadan kaldırılarak düşey dikdörtgen bir pencere açıklığına dönüştürülmüştür.

Kuzey ve güney duvarlar, karşılıklı olarak yerleştirilmiş sivri kemerli ve derinliği az ikişer nişten ibarettir. Söz konusu duvarların doğu ucunda, yine karşılıklı olarak sivri kemerli birer niş yer almaktadır.

Yapının güney duvarındaki sivri kemerli nişlerden batı kanadındaki içinde, sıva üzerinde konturları profilli bir çıkıntı hâlinde vurgulanmış ve yuvarlak bir kemer meydana getiren bir uygulama dikkat çekicidir. Kemer formunun üzerinde, yine rölyef hâlinde izlenebilen bir hilâl motifine rastlanıyor olması, vaktiyle kilise olarak hizmet gören yapının, sonradan muhtemelen bir mahalle mescidine ya da tekkeye dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu husus, üstteki sıva tabakasının altında büyük ölçüde sağlam kaldığı anlaşılan ve Hristiyan ikonografisine ait sahneler içeren duvar resimlerinin varlığı ile de kanıtlanabilmektedir. Öyle anlaşıyor ki, kilise olarak kullanılan yapı, mescit ya da tekkeye çevrildiğinde, yeniden sıvanmış ve duvar resimleri de bu sıvanın altında bırakılmıştır. Yapının kuzey duvarının doğu kanadında ve apsis nişi içinde tespit edilebilen bazı gemi *graffitolarının* da, bu son kullanım aşamasına ait olduğu anlaşıyor.

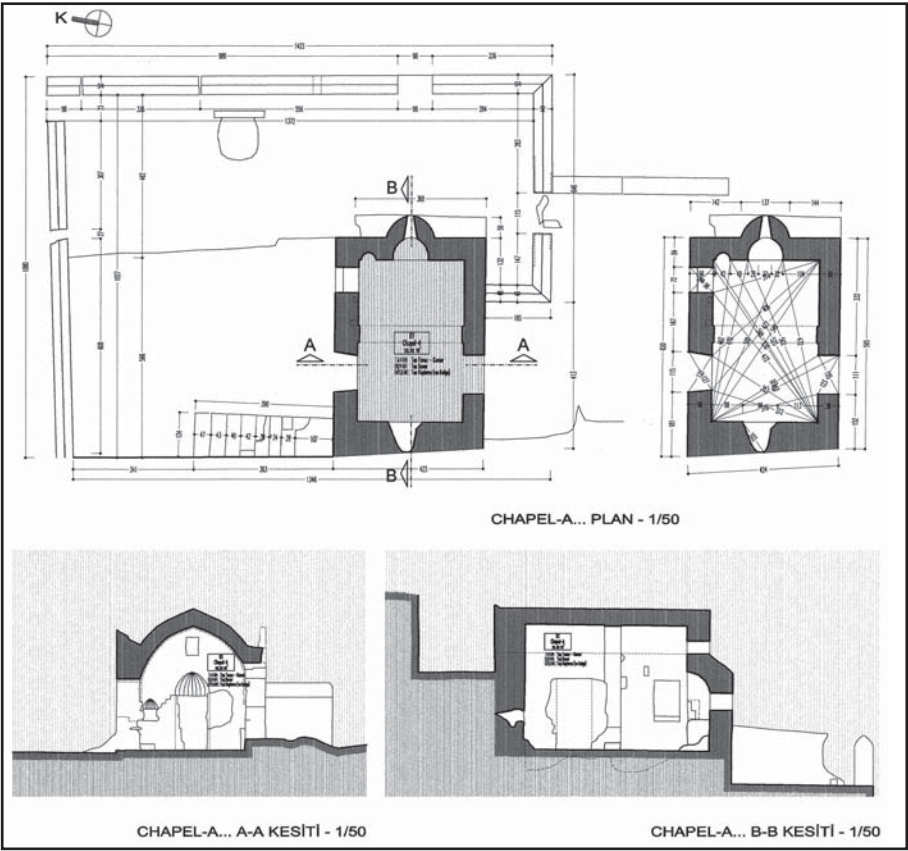
Yapıda tamamlanan kazı çalışmaları sonucunda, kuzey yönünde binaya bitişik olarak devam eden muhdes bir mekânın var olduğu, aynı şekilde, güney cephesinin önünde de, vaktiyle üstü ahşap çatı ile örtülü bir sundurmanın bulunduğu anlaşılmıştır.

Yapının içinde sürdürülen çalışmalarda, büyük ölçüde ortadan kalkmış bir tuğla döşeme ile karşılaşmıştır (Resim: 5). Söz konusu döşeme, yapının batı kanadında nisbeten daha sağlam kalabilmiştir. Çalışmalar batı cephe önüne kaydırıldığında, burada, duvar boyunca devam eden yaklaşık 0.30 m. yüksekliğinde bir taş sekinin bulunduğu görülmüştür. Taş sekinin ön yüzü, münavebeli olarak siyah ve kırmızı renklerin kullanılmış olduğu zikzak motiflerinden oluşan bir duvar resmi ile kaplı durumdadır. Benzer bezemelere, apsis duvarındaki nişin kemer karnında da tesadüf edilmektedir.

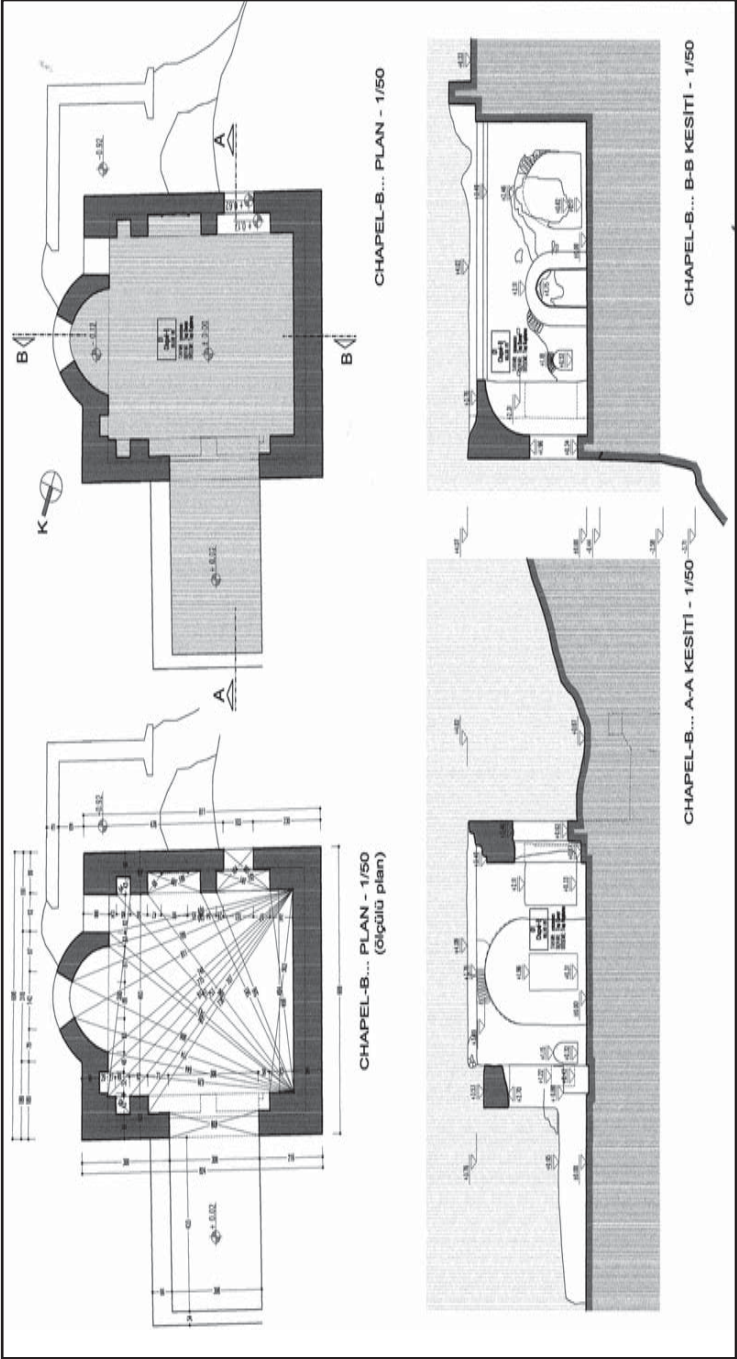
Çalışmalar sırasında yapının içinde ve çevresindeki kalıntılardan bol sayıda porselen, sırlı ve sırsız kap kırıkları, Osmanlı Çağına ait penezler, 1

Bizans sikkesi ve çoğunluğu çivi olmak üzere kimi metal eşyalar bulunmuştur. Şüphesiz bunlar arasında en dikkat çekici olanı, apsisin kuzey kanadında ve döşeme kotunun altında, özel bir yuva içine yerleştirildiği anlaşılan bütüne yakın form veren sırlı bir kâsedir.

Kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra, duvar resimlerinin yağmurdan etkilenmemesi için etraflarına bordür çekilerek geçici koruma altına alınmaları sağlanmış; ayrıca, mekâna geo-tekstil serilip kum ile kapatılarak sekideki duvar resimlerinin ve döşeme kalıntılarının bir sonraki yıla kadar korunmaları da gerçekleştirilmiştir.

Plan: 1

Plan: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

GÖRÜKLE MEZARI KURTARMA KAZISI

2006 YILI SONUÇ RAPORU

Mustafa ŞAHİN*

Uludağ Üniversitesi yerleşkesinde, yeni hal binasının hafriyat çalışmaları esnasında tesadüfen bir mezar yapısı bulunmuştur¹. Mezar, yeni İstanbul-İzmir çevre yolunun kuzeyinde ve yeni hizmete açılan hal binasının hemen batısında yer almaktadır (Resim: 1)². Hal binasının inşasında dolgu çalışmaları için ihtiyaç duyulan hafriyat toprağının temini esnasında tesadüfen bulunan mezar yapısı vakit geçirilmeden jandarmaya bildirilmiş ve Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarının müdahalesi ile yol hafriyatı çalışmaları durdurulmuştur. Müze Müdürü Sayın Öcal Özeren'in daveti üzerine bir ekip oluşturularak kurtarma kazısı yapmak üzere başvuruda bulunulmuş ve alınan izin doğrultusunda Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında vakit geçirilmeden kurtarma kazısına başlanmıştır.

12 Haziran 2006 tarihinde gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmalarında aynı gün mezar odasına ulaşılmış (Resim: 2), burada yapılan temizlik çalışmasında sadece kuzeybatı köşede iskelete ait kemik parçalarına rastlanmıştır (Resim: 3). Ayrıca daha önce müze uzmanlarından Sayın Recep Okçu'nun ilk müdahalesi esnasında altı adet de oldukça iyi korunmuş durumda pişmiş toprak kap kacak ele geçirilerek müzede emniyet altına alınmıştır³. Kurtarma kazısı iznin Ankara'dan gelmesi yaklaşık iki ayı bulunca, geçen süre definecilerin işine yaramış ve biz kurtarma kazına başlayınca kadar, defineciler tarafından

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle - Bursa/TÜRKİYE mustafasahin@uludag.edu.tr

1 Kurtarma kazısı Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü ve karayolu inşaatının yüklenicisi Gül-San Şirketi'nin katkıları ile gerçekleşmiştir. Katkılarından dolayı bir defa daha teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarına ayrıca arkeolog öğrenci olarak S. Gündüz katılmıştır. Mezarın plan ve rölöveleri Mimarlık Fakültesi öğrencileri A. Vildan, R. Çiviler ve M.N. Arslan tarafından çizilmiştir. Emegi geçen gayretli öğrencilerimize bir defa daha teşekkürü borç biliriz.

2 Mezarın bulunduğu alanın GPS koordinatları: 40° 15' 55K ve 028° 51' 07 D olarak ölçülmüştür. Bulunduğu alanın denizden yüksekliği 137 metredir.

3 İlk müdahale esnasında mezar odasında seramik malzeme dışında herhangi bir buluntuya rastlanmadığı rapor edilmiştir.

mezar odasına girilerek mezar tam anlamıyla talan edilmiştir. Mezara giren defineciler, taş zemin kaplaması üzerinde iskeleti fark edemeyince, mezarın taş plâkaların altında olabileceğini düşünmüşler, bundan dolayı da mezar odasının tabanını kaplayan blokların büyük bir bölümünü sökerek zemini nerede ise tamamını tahrip etmişlerdir (Resim: 4)⁴.

Mezar yapısının bulunduğu alan sıkı bir makiliğin içinde yer alırken, daha sonra yapılan tesviye çalışmaları ile makilik alan tamamen yok edilmiştir. Kazı sonrası güvenliği sağlamak amacı ile mezarın etrafını bir kafes tel ile sınırlamasaydık, belki mezar odası da bu tesviye çalışmalarından nasibini alacaktı. Daha sonra olay yerinde yaptığımız bir ziyarette mezara giden yol üzerinde çok sayıda düzgün kesme taş bloğa rastlanmıştır. Ancak suç duyurusunda bulunmaya bile fırsat bırakılmadan, çok kısa bir zaman içerisinde, çevre düzenlemesi çalışmaları kapsamında bu taş bloklar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu taş bloklara göre, bu alanda en az bir mezarın daha olduğunu savlamak olasıdır. Ancak belge olabilecek ipuçları tamamen yok edildiği için fazla yorumda bulunmak doğru olmayacaktır.

Mezar, Odrysses (Nilüfer) çayının oluşturduğu vadiye bakan hâkim bir tepenin en üst noktasına yakın bir noktada yer almaktadır (Resim: 1 ve 5). Mezarın tavanının en üst noktası ile zemin arasında 50 cm. mesafe bulunmaktadır (Resim: 6). Ayrıca, mezarın bulunduğu alanın üzerinde yapay bir tepe bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile mezar bir tümülüse ait olmamalıdır. Mezar odasının çevresini kaplayan dolgu toprağın çakıl taşlı yapısı mezar odasının açılan bir çukur içerisine inşa edildikten sonra üzerinin tekrar toprakla kapatıldığını göstermektedir. Bu nedenle, Görükle mezarını bir tümülüs olarak değil de, oda mezarı olarak adlandırmayı uygun buluyoruz.

Dromos ile bir mezar odasından oluşan Görükle mezar kompleksi yerli kalker taşından orthogonal tekniğiyle inşa edilmiştir (Resim: 13). Mezar odasının duvarları, tabanda temel vazifesi gören ve zeminin içine doğru taşan taş bir çerçeve üzerine oturmuştur. Temelden mezar odasının içine doğru taşan bu kısım, aynı zamanda zemine de bir seviye vermektedir. Yaklaşık kare şeklinde olan mezar odasının iç ölçüleri 229,3 x 231,7 cm. dir (Çizim: 1).

4 Biz böyle bir müdahaleyi önceden öngörmediğimiz için, mezar odasında ortaya çıkan gazları saptamak düşüncesi ile Çevre Mühendisliği'nden gerekli donanım desteğini almıştık. Katkılarından dolayı H. S. Başkaya, Y. Taşdemir ve A. Birgül'e teşekkür ederiz. Ancak mezara bizden önce definecilerin girdiğinin anlaşılması üzerine ortam gazının ölçümünden vazgeçilmiştir.

Güney duvar 230,3 cm. uzunluğu ile kuzeye göre bir miktar daha kısadır. Batı duvar da doğu duvara göre 1,7 cm. daha kısadır. Orthogonal taş blokların iç yüzeyleri düzgün şekilde perdahlanırken, kesitten anlaşıldığı kadarı ile dışa bakan yüzeyleri kabaca tefsiye edilmiştir. Mezar odasının duvarını oluşturan kesme taşlar 4 yatay sıradan oluşmaktadır. Sıraların yüksekliği aşağıdan yukarı doğru: 41 cm. + 40 cm. + 34,5 cm. + 34 cm. Duvarın toplam yüksekliği 149,5 cm. dir.

Odanın zemini yine kesme yerli kalker taş bloklarla kaplanmıştır. İskelete ait kafatasının ve sikkenin kuzeybatı köşede bulunmuş olması nedeni ile mezar sahibinin odanın kuzey bölümünde doğu - batı istikametinde uzatıldığını söylemek olasıdır. Bu yerleştirmeye göre baş büyük bir olasılıkla batı yönüne doğru bakmaktadır. Mezar odasının bizim müdahalemizden önce defineciler tarafından tahrip edilmesinden dolayı, iskelet ile zemin arasında halı, hasır gibi herhangi bir serginin olup olmadığını bilemiyoruz.

Odanın doğu tarafında *dromosa* geçmeyi sağlayan bir kapı bulunmaktadır (Resim: 8). Kapı basit bir şekilde sövelerin üzerine konmuş kalın lento taşından meydana getirilmiştir. Bu hâli ile kapı açıklığı sade bir görünüm arz etmektedir. Mezar odasının zeminini oluşturan düzgün kesme taş bloklar 26 cm. yüksekliğinde bir eşik tarafından kesintiye uğramaktadır. Eşik bloğu aynı zamanda duvarın en alt taş sırasını oluşturmaktadır. Mezar odasını *dromosa* bağlayan bu geçişte ayrıca bir kapı kanadına yer verilmemiştir. Kapı açıklığının yüksekliği 113,5 cm. dir. Kapının alt genişliği 58,5 cm. ve üst genişliği 56 cm. olarak ölçülmüştür. Diğer bir ifade ile kapı aşağıdan yukarı doğru hafifçe daralmaktadır. Kapının derinliği ise 45,4 cm. dir. Kapıda dikkat çeken bir özellik geçişin ortada olmayıp güneye doğru kaymış olmasıdır (Resim: 8). Yan duvar ile kapı arasındaki mesafe güney yanda 58,5 cm., kuzey yandan 115,3 cm. dir.

Mezar odasının üzerini bingili örtü veya kırlangıçkuyruğu tavan ismi verilen bir çatı örtmektedir (Resim: 9). Bu sistemde geniş bir kare veya kareye yakın çok kenarlı bir tavanın üstüne daha küçüğü çapraz olarak oturtulmakta, bunu bir üçüncüsü yine çapraz olarak izlemektedir. Böylece yukarıya doğru daralan açıklık, en üstte bir kapak taşı ile örtülmektedir. Görükle mezarında kapak taşları ile birlikte bu şekilde dört hatıl sırası bulunmaktadır. En alt sırayı oluşturan hatıl, belki de alanın geniş olması neden ile tam kare değil de, batı köşe dışında kalan köşelerde 90 derecelik açı ile birbiriyle birleşmemiştir. Buna karşın, bu sıranın üzerinde yer alan diğer iki hatıl sırasında bütün

köşeler dik açı ile birbiri ile kesişmektedir. Hatıl yükseklikleri en alttakinden başlamak üzere, 30 cm. + 22 cm. + 23,2 cm. + 28 cm. dir. Böylece, 103,2 cm. tavan yüksekliği ile birlikte anıtın toplam yüksekliğinin 252,7 cm. olduğu ortaya çıkmaktadır.

Mezar odasına bir *dromos* ile ulaşılmaktadır (Resim: 10). *Dromos*un zemini mezar odasına göre 26 cm. daha yüksektedir. *Dromos*un uzunluğu 258 cm., genişliği 104,5 cm., yüksekliği 124 cm. dir. Burası da mezar odasında kullanılan yerli kalker taşından orthogonal tekniğiyle inşa edilmiştir (Resim: 11). Duvar düzgün kesme dikdörtgen taşlardan üst üste dört sıra olarak örülmüştür. Sıralar aşağıdan başlayarak 41 cm. + 36 cm. + 26 cm. + 21 cm. yüksekliğindedir. Koridorun üzeri ortalama 150 cm. uzunluğunda, 59 cm. genişliğinde ve 19,5 cm. kalınlığında beş adet kalker taşından levha ile örtülmüştür. Koridorun zemini de mezar odasında olduğu gibi kalker taşından plâkalarla döşenmiştir (Resim: 12). Üst örtünün bir bölümü hafriyat çalışmaları esnasında tahrip edilmiştir. *Dromosa* girişi 98,5 cm. yüksekliğinde ve kuzeyde 45 cm., güneyde ise 41,6 cm. derinliğinde bir kapı sağlamaktadır. Kapı açıklığı bu hali ile biraz yamuk durmaktadır. Kapının genişliği aşağıda 59,5 cm., yukarda ise 56,5 cm. dir. Mezar odasının girişinde olduğu gibi burada da yukarı doğru hafif bir daralma söz konusudur. Kapıdan girildikten sonra birisi 12,5 cm., diğeri 8,5 cm. yüksekliğinde iki basamakla *dromosa* inilmektedir. Kapı açıklığı kapı kanadı yerine, üç parça kalker taş plâka ile bir ön duvar şeklinde kapatılmıştır. Plâkaların yüksekliği aşağıdan yukarı doğru 48 cm. + 48 cm. + 2,5 cm. dir. Bu plâkalar toprak içerisinde kaldığı için kalınlıkları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Görükle mezarının tarihini belirleme konusunda en önemli ipucu iskelet ile birlikte bulduğumuz bronz sikkedir (Resim: 13). Sikke 19 mm. çapında ve 3 mm. kalınlığındadır. Üzerindeki patina nedeni ile yer yer etkili şekilde aşınmış olan sikkenin ön yüzünde sağa doğru profilden, başında kanatlı diadem taşıyan bir erkeğe ait portre bulunmaktadır. Arka yüzde ise cepheden ayakta betimlenmiş Herakles yer almaktadır. Sağ eliyle gürzünü tutmakta, solunda ise aslan postunu taşımaktadır. Betimin her iki yanında kısmen okunabilen monogramlar bulunmaktadır: sağ yanda yukardan aşağı: A Σ I Λ E Ω ve sol yukardan aşağı: POYΣI . Ön yüzde yer alan porte ve arka yüzdeki Herakles betimi sikkenin Bithynia Kralı II. Prusias'a ait olduğunu göstermektedir⁵. Sikkenin İ.Ö. 182-149 tarihlerinde darp edildiği düşünülürse, Görükle mezarının İ.Ö. 2. yüzyılın 1. yarısına tarihlenebileceğini savlamak olasıdır.

5 SNG Copenhagen 631. D. R. Sear, *Greek Coins and their Values II, Asia & Africa* (London 1979), 683 Kat. No 7268.

Bu tarihe, bizden önce Sayın Okçu tarafından bulunarak müzede koruma altına alınmış olan altı adet seramik eser de işaret etmektedir⁶. Tanıtacağımız eserlerden ilki üzerinde etkili şekilde kireç tabakası bulunan ve tama yakın şekilde korunmuş olan *lagynostur* (Resim: 14). 26,6 cm. yüksekliğe sahip *lagynosumuz* kum ve kalker katkılı kahverengi bir hamura sahiptir. Boyun ve omuz arasında kalan ve karnı yaklaşık ikiye ayıran bandın üzerinde kalan alana yerleştirilen bezeme beyaz zemin üzerine kırmızı renkle işlenmiştir. Benzer örnekler *lagynosun* 2. yüzyılın ortalarına doğru imal edildiğini göstermektedir⁷.

Mezar buluntuları arasında yer alan bir diğer seramik eser 6,5 cm. yüksekliğindeki kâsedir (Resim: 15). Koyu kırmızı renkli ve mika katkılı kilden imal edilmiştir. Yarım küre şeklindeki kâsenin yüzeyinde devetüyü renkte ince bir astar mevcuttur. İç tarafta etkili olmak üzere yüzeyde kireçten bir tabaka oluşmuştur. Daskyleion⁸ ve Sardis'ten⁹ benzer örneklerle göre, bunu İ.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek olasıdır.

Üçüncü önemli mezar buluntumuz 9,1 cm. yüksekliğindeki *kylix* tir. Bu *kylix* türü daha çok Knidos'a özgü olup özellikle İ.Ö. 2. yüzyılda modadır¹⁰.

Buluntular arasında bir de kandil yer almaktadır. Kahverengi rengine kum katkılı bir hamura sahiptir. Tutamacı göz ardı edilirse tama yakın korunmuştur. Kandilin kenarlarında kalan izlerden anlaşıldığı kadarı ile kalp şeklinde sarmaşık yapraklarından oluşan plâstik bir süsleme bulunmaktadır.

5 SNG Copenhagen 631. D. R. Sear, *Greek Coins and their Values II, Asia & Africa* (London 1979), 683 Kat. No 7268.

6 Seramik eserler üzerinde çalışmam için izin veren Sayın Recep Okçu'ya minnettarım. Ayrıca tanımlama ve çizimler Sayın Mustafa Bulba tarafından yapılmıştır. Katkılarından dolayı kendisine bir defa daha teşekkür ederim.

7 J. Schaefer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, PF 2, 1968, passim. - M. Schmidt, *Die Vasenkunst des Hellenismus*, (unpubl. Diss., Berlin 1985), 66 vd.

8 E. R. M. Dusenberre, *Satrapal Sardis: Achaemenid Bowls in an Achaemenid Capital*. *AJA* 103, 1999, 73 vd. -S.I . Rotroff -A. Oliver, Jr, *The Hellenistic Pottery from Sardis*. *The Finds through* 1994, 2003, 60 vd.

9 S.I . Rotroff -A. Oliver Jr, *age.*, 61

10 E. Doksanaltı, *Knidos-Kap Krio Helenistik Sarnıç Buluntuları*, *Les Ceramiques en Anatolie aux Epoques Hellenistique ve Romaine*, Kolloquium İstanbul-1996, Paris 2003, 27 vd. - S. I. Rotroff, *The Athenian Agora* 29, *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, 119.

Pergamon¹¹ ve Notion¹² kökenli kandiller bizim örneğimizin de İ.Ö. 2. yüzyıl içinde üretildiğine işaret etmektedir.

Bir diğer mezar buluntumuz 19,6 cm. yüksekliğindeki *oinochoe*dir. Kum ve kireç katkılı hamurdan üretilmiştir. Kil rengi kırmızı kahverengi olmakla birlikte, pişirmeden dolayı yer yer koyu gri renk almıştır. Dudaklarda önemsiz kopmalar dışında tam korunmuştur. Yüzeyde boya ve astar izine rastlanmamaktadır. Bunun da dış ve içi nerede ise tamamen kireçle kaplıdır. Atina¹³ ve Sardis¹⁴ örnekleri *oinochoe*mizin İ.Ö. 3. geç yüzyılda yapıldığına işaret etmektedir.

Mezar buluntuları arasında yer alan son eserimiz çift kulplu amphoradır. 19,6 cm. yüksekliğe sahip amphora yüksek dereceli fırında pişirilmiş olması nedeniyle koyu kahverengi bir hamura sahiptir. Bunun da yüzeyinde astar veya boya izine rastlanmamaktadır. Ancak bulunduğu ortam nedeniyle zaman içerisinde diğer örneklerde olduğu gibi dış ve iç yüzeyi kireçle kaplanmıştır. Kenarlarda çarpmalar dışında iyi korunmuştur. Atina'da bulunan benzer amphoralara göre İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmek olasıdır¹⁵.

Sonuç olarak sikke de dâhil olmak üzere buluntuların tümü birlikte göz önünde bulundurulduğunda, Görükle mezarının İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarına doğru bir tarihte inşa edildiğini savlamak olasıdır. Mezar buluntuları arasında yer alan *oinochoe*mizin tarihi her ne kadar İ.Ö. 3. yüzyılın sonlarına işaret etse de, en erken İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarına tarihlendirebileceğimiz amphora, mezarın tarihini 2. yüzyılın ortalarına doğru indirmemizi zorunlu hâle getirmektedir.

Kazı tamamlandıktan sonra her ne kadar mezar yapısının etrafını kafes tel ile çevirttiysek de, definecilerin tacizine engel olmak mümkün olmamıştır. Bizden sonra mezar odasına girip kazıyı devam ettirmeye çalışan (!) defineciler,

11 J. Schäfer, Hellenistische Keramik aus Pergamon, PF 2, 1968, 130 vd.

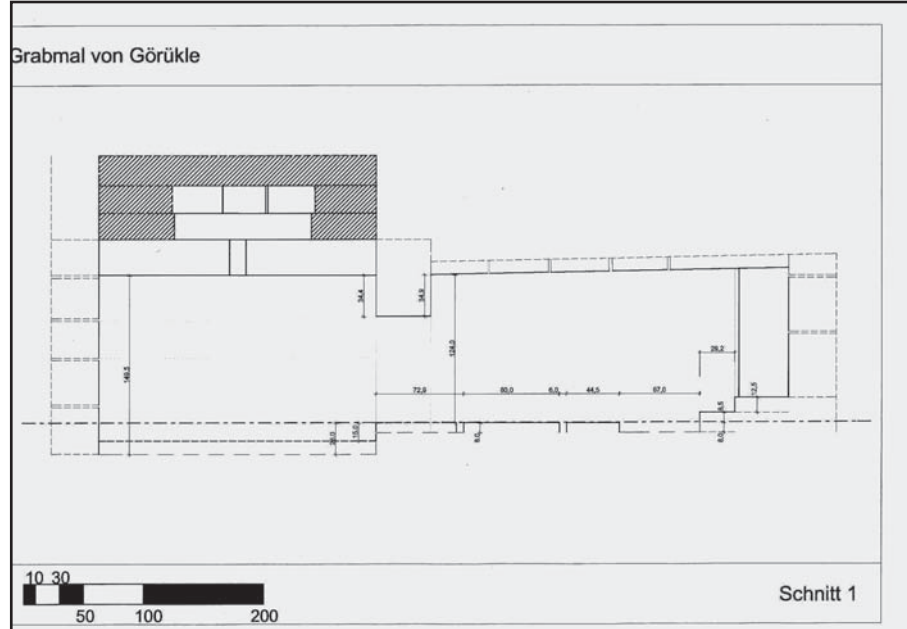
12 S. I. Rotroff, The Athenian Agora 29, Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, 119, Fig. 23-405. - G. G. Tuluk, İonia Bölgesi'ndeki Helenistik Döneme Ait Kandiller, Les Ceramiques en Anatolie aux Epoques Hellenistique ve Romaine, Kolloquium İstanbul-1996, Paris 2003, 23.

13 G. G. Tuluk, *age.*, 23 No. 71.

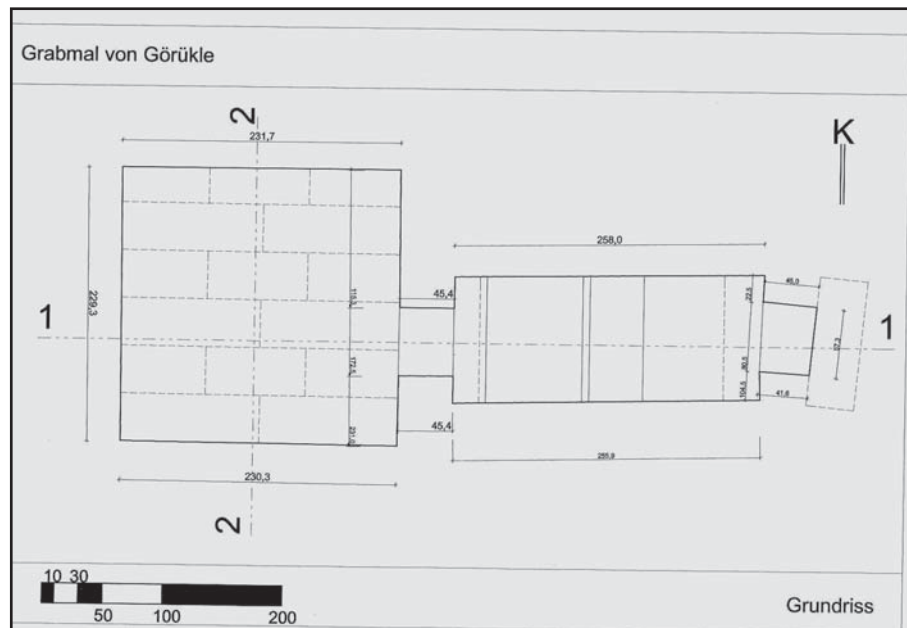
14 S. I. Rotroff, The Athenian Agora 33, Hellenistic Pottery. The Plain Wares, 22, Abb. 3, No. 71.

15 S. I. Rotroff, *age.*, 78 Fig. 21, No. 132.

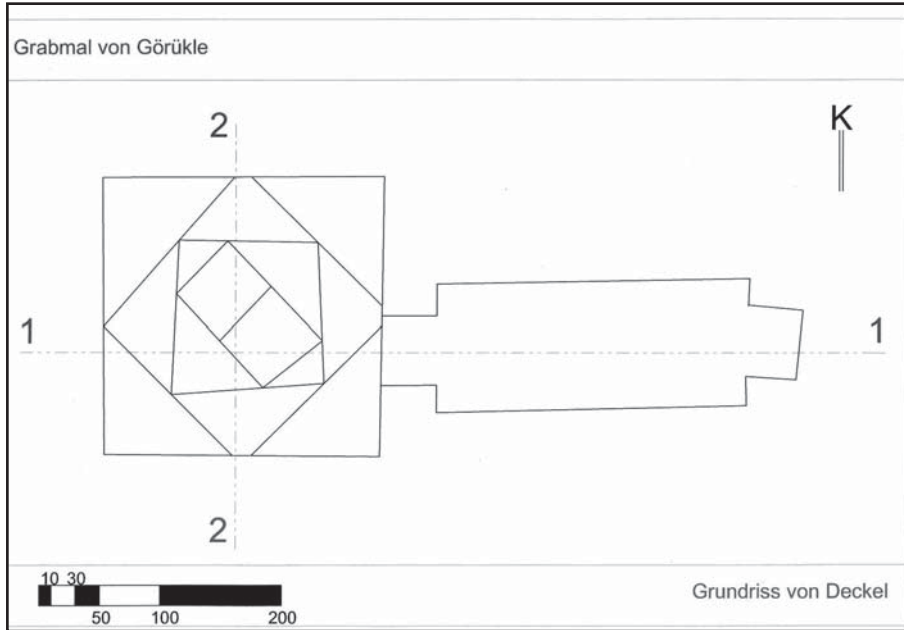
batı duvar başta olmak üzere çeşitli oyuklar açarak yan duvarın arkasında bile define aramışlardır (Resim: 7). Hatta döşeme plâkaları kaldırılarak altı bile kontrol edilmiştir. Bu nedenle, ne yazık ki mezardaki tahribatın hâlâ devam ettiğini ifade etmek zorundayız. Kazısı tamamlanan bir mezarda bile böylesine bir tahribatın yapılması, ülkemizde vandalizmin ulaştığı boyutu gözler önüne sermek açısından ayrıca kayda değerdir.

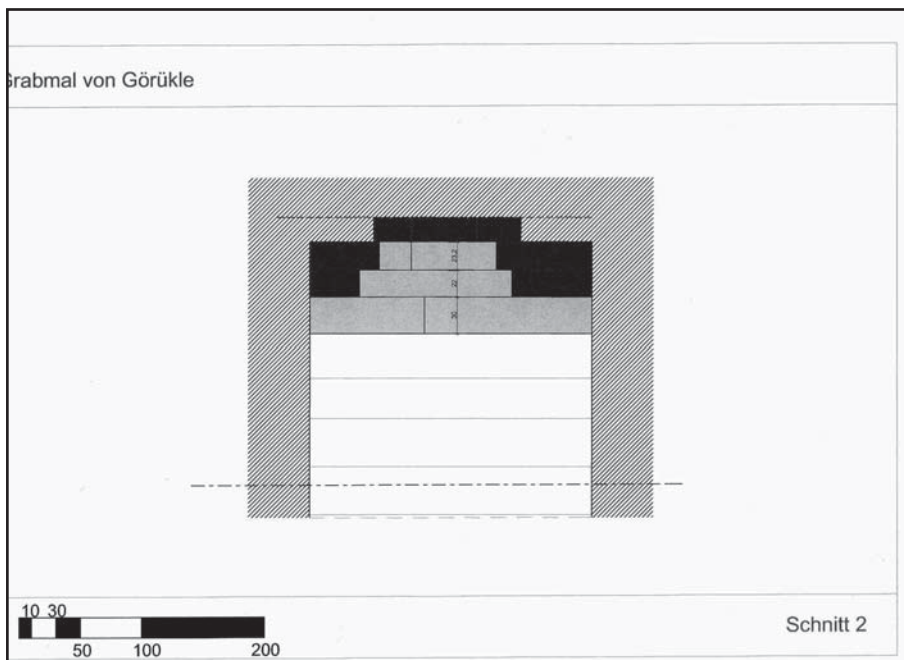
Çizim: 1

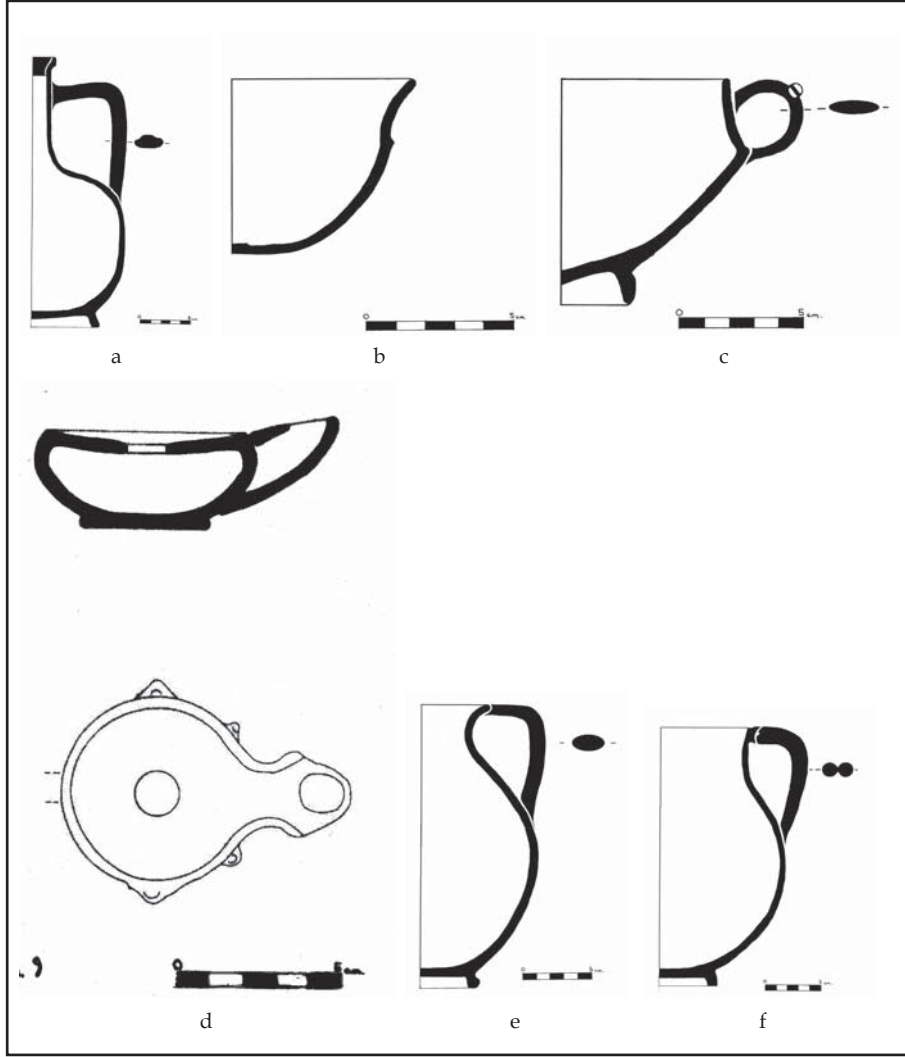
Çizim: 2

Çizim: 3

Çizim: 4

Çizim: 5

Çizimler Mustafa Bulba tarafından yapılmıştır

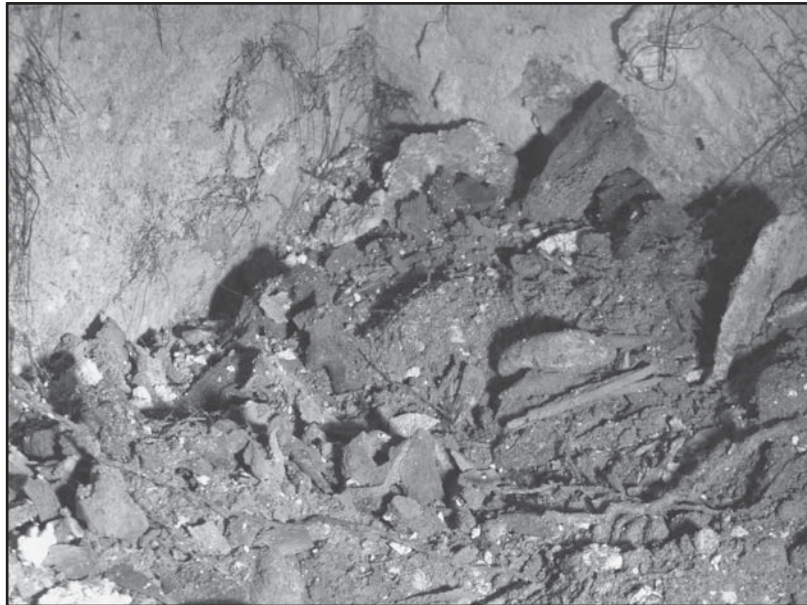
Resim: 1

Resim: 2

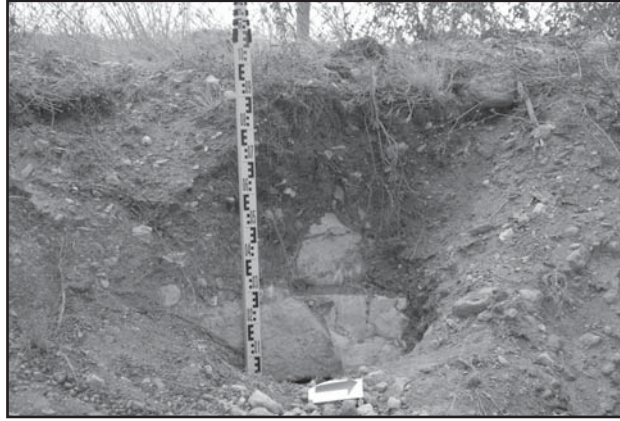
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

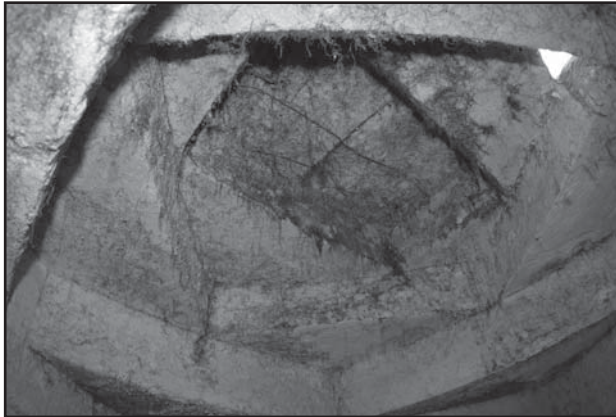
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

ANTANDROS 2007 YILI KAZILARI

Gürcan POLAT*
Yasemin POLAT
Kahraman YAĞIZ
Onur ZUNAL
Bala YILDIRIM

Antandros kazılarının 2007 yılı çalışmaları, 16 Temmuz – 10 Eylül 2007 tarihlerinde Bakanlık temsilcisi Arkeolog Turhan Kayabey, arkeolog ve arkeoloji öğrencileri, mimarlık öğrencileri ile restoratör ve restorasyon öğrencilerinin oluşturduğu 23 kişilik bir ekip ile yürütülmüştür¹. 2007 yılında kazı ve restorasyon çalışmaları, 2001 yılından beri devam etmekte olan Yamaç Ev ve Nekropolis sektörlerinin yanı sıra, 2006 yılında başlanan Dereboyu II açmasında sürdürülmüştür.

YAMAÇ EV SEKTÖRÜ

2001 yılından beri kazılmakta olan Yamaç Ev sektöründe, 2007 yılındaki çalışmalar kazı ve restorasyon olmak üzere iki başlık altında gerçekleşmiştir.

-
- * Doç.Dr. Gürcan POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE E-Mail: gurcan.polat@ege.edu.tr
Yrd.Doç.Dr. Yasemin POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE E-Mail: yaseminpolat2002@yahoo.com
Kahraman YAĞIZ, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE. E-Mail: kahramanyagiz@hotmail.com
Onur ZUNAL, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE. E-Mail: onur_zunal@hotmail.com
Bala YILDIRIM, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE. E-Mail: balayildirim@gmail.com

- 1 Kazı sezonu boyunca özverili çalışmalarından dolayı tüm kazı ekibine, Antandros kazılarını maddi ve manevi açıdan destekleyen Tarihî Antandros Şehrini Kurtarma, Koruma ve Yaşatma Derneği Başkanı Sayın Remzi Erkürem ve dernek üyelerine, Altınoluk Belediye Başkanı Sayın İsmail Aynur'a ve Belediye çalışanlarına, fotoğraf uzmanı Firdevs Sayılan'a ve ana sponsorumuz Hedef Alliance'a teşekkür ederiz.

Kazı Çalışmaları (Plan: 1)

Kazılar, çalışma programı dâhilinde, Roma villasının güney ve kuzeydoğu sınırlarını anlamaya yönelik olarak iki farklı alanda sürdürülmüştür. 2001 yılından beri devam eden kazı çalışmaları ile, villanın yan yana sıralanmış altı odasının kuzeyini sınırlayan duvarın büyük bölümü açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık 30 m. uzunluğundaki bölümü açılmış olan bu duvara kuzeyden bağlanan başka bir duvar tespit edilememiştir. Villayı kuzeyden sınırlayan bu duvarın hem ne kadar doğuya devam ettiğini anlamak ve bir üst terasa olası geçişi belirlemek, hem de 6 No.lu mekânın tamamının açılmasına yönelik olarak, villanın kuzeydoğu köşesinde kazı çalışmasına başlanmıştır. Çalışma sonrasında 6 No.lu mekânın tamamı açığa çıkarılmış ve tabanının kabaca düzeltilmiş ana kayadan ibaret olduğu anlaşılmıştır. Mekânın eşik taşı önünde gerçekleştirilen sondaj niteliğindeki çalışmada ana kayanın oyularak ince bir kanal elde edildiği görülmüştür. Söz konusu kanalın üstü devşirme mermer parçaları ile kapatılmış olması, mekân tabanındaki geç dönem tadilatını ortaya koymuştur. Bu kanal, daha önceki çalışmalarda villanın mekânlarının kuzeyden gelen taban suyu tarafından kısmen tahribat görmesi ile de ilgili olmalıdır. Villanın ilk yapım aşamasında da taban suyu dikkate alınarak mekânların altına bunun gibi küçük kanallar yapılarak suyun yaratacağı tahribatın önüne geçilmesi planlanmış olmalıdır.

Diğer beş mekân gibi 6 No.lu mekânı da kuzeyden sınırlayan duvarın, 6 No.lu mekânı sınırladıktan sonra da devam ettiği görülmüş ve yaklaşık 2.20 m. uzunluğundaki bölümü açığa çıkarılmıştır. 6 No.lu mekânı doğudan sınırlayan duvar aksında, bu duvara kuzeyden bir duvarın bağlandığı tespit edilmiştir. Kuzey-güney doğrultulu bu duvarın 60 cm. devam ettikten sonra düzgün bir şekilde sonlanması üzerine, açma kuzeye doğru genişletilmiştir. Genişleme sonucunda kuzey duvarının yaklaşık 3.40 m. kuzeyinde söz konusu duvara paralel olarak uzanan yeni bir duvarın yaklaşık 3.50 m. uzunluğundaki bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Birbirine paralel olarak uzanan bu duvarların arasında, 6 No.lu mekânın doğu duvarı aksında bir giriş olduğu anlaşılmıştır (Resim: 1). Her iki taraftan yaklaşık 60 cm. bir taşıyıcı söveye sahip, yaklaşık 2.20 m. genişliğindeki bu girişin üst kısmının kemerli bir yapıda olduğunu belirleyen iki blok taş korunmuştur. 1.40 m. yükseklikte korunmuş olan girişin yürüme düzleminin, özellikle kuzey bölümde, ana kayanın tıraşlanması ile elde edildiği görülmüştür.

Roma villasını kuzeyden sınırladığı anlaşılan bu duvarın kuzey bölümünde ortaya çıkarılan bu kemerli girişin işlevi 2007 sezonunda tam olarak anlaşılamamasına karşın, girişin bir üst terasa ait evin avlusuna açıldığı veya bu alanda bir sokağın yer aldığı düşüncesini gündeme getirmiştir. Ancak 1 No.lu mekânın batı duvarının kuzeye doğru devam ettiği göz önüne alındığında, eğer bu bir sokak ise söz konusu duvar ile batıda sonlanan bir çıkmaz sokak olmalıdır. Bu alanda 2008 kazı sezonunda devam edilmesi planlanmaktadır.

İkinci çalışma alanı, villanın güneyinde yer alan ve 13 No.lu mekân olarak adlandırılan, açık havuzun güney ve batısında yer almaktadır. Çalışmanın amacını, villanın hamam kompleksinin güneyinde, 2006 kazı sezonunda ortaya çıkarılan ve batıya doğru devam etmekte olan teras duvarının tamamını açmak ve villanın güney sınırını belirlemek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 13 No.lu mekânın güneyinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, hamam bölümünde oldukça düzgün ve iyi işçiliğe sahip olan teras duvarının bu özelliğini 13 No.lu mekân hizasında kaybettiği görülmüştür. Kaba ve nispeten daha büyük taşlardan örülmüş teras duvarının batıya doğru devam etmediği, yerini ana kayanın aldığı tespit edilmiştir.

13 No.lu mekânın batı bölümünde, 33 m. uzunluğundaki portikonun güneyinde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu alandaki kazı çalışmaları, hamam kompleksinin bulunduğu terastan bir alt terasta yer almakta olan, doğu-batı aksına sıralanmış bazı mekânlar açığa çıkarılmıştır (Resim: 2). Bu mekânlardan ilki 13 No.lu mekânın hemen batısında yer almakta olup 5.80 x 4.60 m. boyutlarındadır (Resim: 3). 16 No.lu mekân olarak adlandırılan mekânın kuzeydoğu köşesinde kısmen korunmuş kırmızı boyalı freskolar, mekânın önemini vurgulamaktadır. Mekân daha geç dönemde tadilat geçirmiş ve iç kısmına inşa edilen kuzey-güney doğrultulu bir duvar ile uzunluğu 4.20 m.ye düşürülmüştür. Yaklaşık kare plana sahip olan bu mekânın taban ve duvarlarındaki yoğun kireç kalıntıları, bu mekânın kireç söndürmek amacıyla kullanıldığını ortaya koymuştur. Mekânın güneydoğusunda duvar taşlarının korunmamış olması, kireç söndürme çukurundan kireçlerin bu alandan alındığını belirlemiştir. Mekânın orijinal kullanım amacı ve villanın diğer mekânları ile bağlantısı 2007 sezonunda anlaşılamamıştır. Ancak ele geçirilen seramikler, mekânın kireç söndürme çukuruna M.S. 5 - 6. yüzyılda dönüştürüldüğünü kanıtlamaktadır.

16 No.lu mekânın batısında ortaya çıkarılan ve 17 No.lu olarak tanımlanan mekânın villanın geç evresinde oluşturulduğu düşünülmektedir (Resim: 4). Duvar işçiliğinin oldukça kaba olması ve doğu duvarının 16 No.lu mekânın batı duvarının üzerine oturması, yapının geç dönemde yapılmış olduğunu ortaya koyar. 17 No.lu mekânın içinde kuzey bölümü boyunca uzanan ince bir su kanalı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu su kanalının mekân tabanına oturmaması, geç dönemde yapılmış olduğunu belirler. Mekândan ele geçirilen M.S. 6. yüzyıl malzemeleri de bu geç kullanımı kanıtlar niteliktedir.

17 No.lu mekânın batısında ortaya çıkarılan dar mekânın, bu mekânla bağlantılı olduğu, eşik taşından anlaşılmaktadır. 3x 1m. ölçülerinde olan ve 18 No.lu olarak isimlendirilen mekânın tabanı, kabaca düzeltilmiş ana kayadan oluşmaktadır.

18 No.lu mekânın batısında sürdürülen kazı çalışmalarında da duvarlara rastlanmış ancak bunların sınırları ve nasıl bir mekânı oluşturduğu henüz belirlenememiştir. Ancak bu alanda bir *trapetuma* (ezme taşı) rastlanmıştır (Resim: 5). Gerek 17 No.lu mekân içerisindeki ince su kanalı ve gerekse *trapetumun* burada ele geçirilmesi bu alanın geç dönemde işlik olarak kullanıldığını açık etmiştir.

Portikonun güneyinde gerçekleştirilen çalışmalarda geç dönem tadilatları, mimarî unsurlarda kendini açık biçimde göstermektedir. Villanın ilk evresine ait mekânlar tam olarak korunamamış, söz konusu alanlarda farklı amaçlarla eklentiler ve değişikliklerin yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu alandaki kazı çalışmaları sırasında, yaklaşık 170 cm. yüksekliğinde üç sütuna ait parçalar ortaya çıkarılmıştır. Bu sütunlar, olasılıkla *portikonun* üstünü kapatan çatı konstrüksiyonunun taşıyıcı elemanları olup bir alt terasa düşmüş olmalıdırlar.

2008 yılı çalışmalarında *portikonun* alt terasındaki kazı çalışmalarına devam edilerek, bu alanda ortaya çıkarılmaya başlayan mekânların güney yarılarına ulaşılması ve villanın kuzeydoğusunda açığa çıkarılan giriş kapısının açıldığı mekânın ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Yamaç Ev sektöründeki bir diğer kazı çalışması da, daha önceki yıllarda kazısı yapılan ve açılan küçük sondajla tabanının mozaik döşemeye sahip olduğu belirlenmiş olan ancak mozaığın çok kötü korunması nedeniyle tamamen açılmayan, 4 No.lu mekânda gerçekleştirilmiştir. Daha önceki çalışmalarda mekânın tamamı boşaltılmış, ancak acil müdahale gerektiren

mozaik tabanın kazılır kazılmaz restorasyonuna başlanabilmesi amacıyla, yaklaşık 10. kalınlığındaki toprak tabakası kazılmadan bırakılmıştı. Restorasyon ekibinin daha önce kaldırılan *apodyterium* mozaiğini yerine yerleştirmesinin ardından, bu mekânın tabanının açılmasına karar verilmiştir. Tabanın açılması sonrasında geometrik desene sahip taban mozaığının mekânın güneybatı bölümünde kısmen iyi korunduğu, diğer alanlarda tahribata uğradığı gözlenmiştir (Resim: 6). Tahribat gören bölümlerde mozaikte kırmızı rengin elde edilmesinde kullanılan pişmiş toprak *tesseraların* yerli yerinde durmalarına karşın, diğer renklerin elde edilmesinde kullanılan *tesseraların* tamamen eriyerek yok oldukları görülmüştür. Bu mekânın kuzey duvarında görülen tadilat izleri, bu mekânın önemli bir taban suyu problemi ile Antik Dönemde de uğraştığını açık etmektedir. Mozaikteki erimenin de nedeni olasılıkla bu asit içeren taban suyu olmalıdır. Korunan mozaiklere gerekli sağlamlaştırma işlemlerinin yapılmasının ardından üzeri jeotekstil ve kum ile örtülerek, 2008 yılında gerekli müdahalelerin yapılması için geçici olarak kapatılmıştır.

Restorasyon Çalışmaları

4 No.lu mekânın taban mozaiklerine yapılan ilk müdahalenin yanı sıra, mozaik restorasyonuna ilişkin bir diğer çalışma da *apodyterium* bölümünde gerçekleşmiştir. 2005 yılında taban altından geçmekte olan ana kanalizasyonun çökmesi ve kuzeyden gelen taban suyunun etkisi ile meydana gelen mozaikteki çökmenin restorasyonuna yönelik olarak, çöken taban mozaikleri kaldırılmıştı. Yine 2005 yılında kaldırılan mozaiklerin bulunduğu alanın taban döşemesi yenilenmiş ve kuzeyden gelen taban suyunun kanalizasyon hattına tahliyesine yönelik olarak bir kanal bırakılmıştı. Bu kanalın kış aylarında işlevini gerçekleştirdiğinin belirlenmesi üzerine, kaldırılan taban mozaiklerinin yerlerine yerleştirilmesine karar verilmiştir. 2007 yılı çalışmalarında taban üzerinde oluşturulan kanalın mozaik altında işlerliği sağlanarak, kaldırılan mozaikler yerlerine yerleştirilmişlerdir (Resim: 7).

DEREBOYU II AÇMASI (Plan: 2)

2005 yılında başlanan Dereboyu II açmasına batı bölümünde 8.40x6.10 m. genişlemeyle devam edilmiştir. Bu genişlemenin amacı, daha önce ele geçirilen

duvarların ait olduğu mekânları ortaya çıkarmak ve mimarînin bulunmadığı alanlarda derinleşilerek daha erken tabakalara ulaşmaktır.

Mimarîye ait ilk buluntuları, güneyde 10.10-10.05 m. seviyesinde, 2006 yılında ortaya çıkarılan mekânın doğu duvarı olan DUH duvarının uzantısı oluşturmuştur. Hemen güneyinde ise mekânın güneyini sınırlayan EDF duvarı ele geçirilmiştir. Açmanın kuzeyine doğru ise 10.39 m. seviyesinde mekânın doğusunu sınırlayan ve EDE olarak adlandırılan duvar ortaya çıkarılmış ve böylelikle mekânın sınırları belirlenmiştir.

Mekân içinde ele geçirilen seramik buluntularda, 9.90-9.85 m. seviyesinde Geç Roma Dönemi seramiği kesilmiş, 9.85-9.75 m. seviyesinde ise M.Ö. 4. yüzyıl seramiklerinin yoğunluğu artmış, bunun yanında az sayıda gri seramik de ele geçirilmiştir. 9.75-9.65 m. seviyesinde ise gri seramikler M.Ö. 4. yüzyıl seramiklerine göre baskın hâle gelmiş ve Arkaik Dönem seramikleri de gelmeye başlamıştır. 9.65-9.55 m. seviyesinde ise erken dönem seramikleri yoğunlaşmıştır. İonia kâsesi, Klazomenai siyah figür seramiği ile Korinth seramik örnekleri mekân içi buluntuları arasındadır. 9.55-9.45 m. seviyesinde gri seramik oranı iyice artmıştır. 9.45-9.35 m. seviyesinde ise M.Ö. 4. yüzyıl seramiklerine birkaç parça da olsa rastlanmıştır. 9.35-9.25 m. seviyesinde 5. yüzyıl seramikleri ile Korinth seramiği ele geçirilmiş, 9.25-9.10 m. seviyesinde alan çok daralmış, kumlu bir toprak gelmeye başlamış ve seramiklerde yoğunluk azalmıştır. İnilen bu son seviyeden İonia kâsesi parçası ve az sayıda gri seramik gelmiştir.

Mekân içinde sürdürülen çalışmaların dışında açmanın güneyinde ve kuzeyinde Geç Roma Dönemine ait su sistemine ilişkin önemli buluntular ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8). Bunlardan ilki açmanın güney kesitine giren doğu-batı doğrultulu olan EDB künk sistemi, ikincisi EDB küngünün kuzeyinde açmanın doğu kesitinden 4.50 m. batıya uzanan EDC künk sistemidir. Geç Roma Dönemine ait diğer iki su sistemi ise açmanın kuzeyinde ve ortalarında yer alır. Kuzey-güney doğrultulu EDA kanalı, bir adet künk ve 40x40 cm. ölçülerinde iki adet tuğlanın karşılıklı olarak toprağa dikey çakılması ile oluşturulmuş bir sistemdir. EDA kanalının güneyinde, suyun aktarıldığı ECZ kanalı yer almaktadır. ECZ kanalı ise 40x40 cm. boyutlarında altı adet tuğlanın doğu-batı doğrultulu şekilde dizilmesi ile oluşturulmuştur. Bu tuğlalar alttan küçük taşlar ile desteklenmiş böylece suyun alttan akması sağlanmıştır.

Açmada ortaya çıkan duvar ve su kanallarının kazılacak alanı iyice daraltması ve açmanın batısında yapılan küçük sondaj niteliğindeki çalışmadan homojen olarak M.Ö. 4. yüzyıl seramiklerinin gelmesi nedeni ile, açma batıya doğru 2 m. genişletilmiştir.

Batı genişleme açmasında mimariye ait ilk buluntular, 10.44 m. seviyesinde EDD duvarının devamının korunmuş olarak gelmesi ile başlamıştır. Kuzey-güney doğrultulu bu duvarın hemen kuzeybatısında ise EHH duvarı ortaya çıkarılmıştır. EHH duvarının kuzey yüzünde yani, EHH ve EDD duvarlarının olası bir mekân yaptıkları alanda, 9.43 m. seviyesinde yer yer gözlenen sıkıştırılmış topraklı bir taban ele geçirilmiş, ancak bu alandan herhangi bir *in situ* malzeme ve her iki duvarı tarihleyebilecek homojen bir seramik grubuna rastlanmamıştır. Bu alanda 9.65-9.40 m. seviye aralığında, çok az seramik ele geçirilmiş olup M.Ö. 4. yüzyıl seramikleri birkaç parçadır. Bu alanın üst seviyelerinden ise Hellenistik ve Geç Roma Dönemi seramikleri ele geçirilmiştir. Dolayısıyla EDD ve EHH duvarlarını seramik ile tarihlendirmek mümkün olmamıştır.

EHH duvarının güney yüzünde ise devşirme bir blok taşının duvar taşı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Taşın üzerinde Apollon'un simgeleri olan üçayaklı kazan, ok ve sadak yer almaktadır (Resim: 9). Devşirme taş, Antandros sikkeleri üzerindeki Apollon başıyla birlikte², Antandros'ta Apollon'a adanmış bir kutsal alanın varlığını kanıtlar niteliktedir.

Ayrıca batı genişleme açmasında ECZ kanalının sularını boşalttığı Geç Roma Dönemine ait bir logar ortaya çıkarılmıştır. Çapı 90 cm. olan logarın üst seviyesi 9.88 m., alt seviyesi ise 9.38 m.dir.

EDD duvarının kuzeyinde, açmanın kuzey kesitine yakın, doğu-batı doğrultulu ve EDD duvarının altında girer şekilde konumlanmış olan ELE duvarı ile EHH-EDD duvarlarının mekân yaptığı alanda, açmanın batı kesitine giren ve ELE duvarı ile birleşen duvar, EDD-EHH duvarlarından, konumları göz önüne alındığında daha erken olmalıdır.

Bunun yanında ELE duvarının hemen güneyinde 9.40 m. seviyesinde, EDD duvarına paralel uzanan 35 cm. kalınlığa ve 3 m. uzunluğa sahip düzgün işlenmiş iki blok ortaya çıkarılmıştır (Resim: 10). Hellenistik Dönem duvar işçiliğine benzeyen bu bloğun güneyinde 9.00 m. seviyesine inilmiş

2 D. Sear, *Greek Coins and Their Values*, London, 1979, no: 4040-4041.

ve bu blokların tek sıra taş olduğu tespit edilmiştir. Blok taşın kuzeyi, ELE duvarının güney yüzüne kadar uzanıyorsa da, güney sınırı açma içerisinde sonlanmış. Bloklardan oluşan bu duvarın tek başına olması ve çevresinde de bununla ilişkili bir mimarinin şimdilik bulunmaması nedeniyle fonksiyonun tanımlanması 2008 yılı sezonuna kalmıştır.

MELİS NEKROPOLÜ

2001 yılından bu yana kazılmakta olan Melis Nekropolisi'ndeki çalışmalara 2007 yılı kazı sezonunda da devam edilmiştir. Bu yılki çalışmalar, 2006 yılında nekropolis açmasının güney bölümünden geçtiği belirlenen Antandros-Gargara yerleşmelerini birbirine bağlayan antik yolu takip etmek ve nekropolisin kuzey sınırını anlamaya yönelik olarak, iki farklı alanda sürdürülmüştür.

Bunlardan ilki, Antandros-Gargara antik yolunun bir bölümünü açığa çıkarmak ve yine bu alanda daha önce kuzey bölümleri saptanan M.S. 5. yüzyıl mekânlarının güney sınırlarını belirlemeye yönelik olarak, nekropolis açmasının güney bölümünde gerçekleşmiştir. Bu alanda 2006 yılında çatıdan gelen yağmur suları nedeniyle kısmen çökmüş güney kesit düzeltilmiş, bunun dışında herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemişti. 2007 yılında, düzeltilen güney kesitte ve yol olarak düşünülen güzergâhın doğu devamında kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Neredeyse nekropolis açmasının tüm güneyini kapsayacak şekilde başlayan kazı çalışmalarında, 2006 yılında ortaya çıkarılan M.S. 5. yüzyıl mekânlarına ait olduğu anlaşılan döküntü taşlara 4.69 - 4.17 m. seviyeleri arasında rastlanmıştır. Taşların arasından elde edilen pencere camı parçaları da, korunmasalar bile, mekânların pencereye sahip olduklarının belirlenmesi açısından önemli verileri oluşturmuştur. Açmanın genelinde özellikle de batı bölümünde kumlu ve yumuşak bir toprak gözlenmiştir. Açmanın doğusuna doğru özellikle II. bölüme yaklaştıkça toprağın kumlu, yumuşak yapısı küçük taş ve çakıllı bir yapıya dönüşmüştür. Toprağın bu yapısı, açmanın genelinde, doğu bölümünde görülen toprak yapısıdır. Bu alandaki çalışmalarda ele geçirilen seramik ve diğer küçük buluntuların sayısı oldukça azdır. 6.06 - 4.50 m. seviyeleri arasında ele geçirilen seramiklerin büyük çoğunluğu kırmızı astarlı Geç Roma Dönemi seramiği olup birkaç parça Hellenistik Dönem seramiğine de rastlanmıştır. 4.50 m. seviyesinden itibaren Geç Roma

ve Hellenistik Dönem seramiğinin eşit oranda geldiği gözlenmiş, 4.10 m. seviyesinden itibaren yoğunluk Hellenistik Dönem seramiği lehine değişim gösterirken, nadir olarak Geç Roma seramiğine de rastlanmıştır.

Çalışmanın amacı çerçevesinde 4.10 m. seviyesinden itibaren stabilize olan yolda, 4.02, 3.94 ve 3.89 m. kodunda yol tabakalanması açığa çıkarılmıştır. Bu tabakalar yolun uzun süre kullanıldığını ve ihtiyaç dâhilinde onarım gördüğünü, yükseltildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca yolun onarım gördüğünü gösteren çukurlara açmanın doğusunda da rastlanmıştır. İçleri kumlu toprakla doldurulan çukurların üzerinde sert toprak tabakası yer almaktadır. Yolun yürüme düzlemleri ve onarımlarına ilişkin tabakalar yol üzerinde örneklenerek bırakılmış, bu sayede, yolun geçirdiği evrelere görsellik kazandırılmıştır.

Açmanın doğu bölümünde 2006 yılında açığa çıkarılan kuzey-güney doğrultulu DIZ ve GJG duvarlarının güneyde köşe yaptıkları ve mekân oluşturdıkları görülmüştür (Resim: 11). Mekânların girişlerinin güneyden olduğu, 130 cm. uzunluğunda, 44 cm. genişliğinde ele geçirilen eşik taşı ile kesinlik kazanmıştır. Eşik taşının üst seviyesi 5.50 m.dir. Ayrıca 2005 yılında açığa çıkarılan doğu-batı doğrultulu CVJ duvarının DIZ duvarı ile birleşerek ikinci bir mekân oluşturduğu görülmüştür. Mekânın girişi DIZ duvarının yaklaşık 110 cm. batısında olup üst seviyesi 5.19 m.dir. Kapı girişi 1 m. genişliğinde ve korunduğu kadarıyla 60 cm. yüksekliğindedir. CJV duvarı, yine 2005 yılında açığa çıkarılan CVI duvarı ile birleşerek mekân oluşturmaktadır. Bu mekânın taban seviyesi 5.15 m.dir. Geçmiş yıllarda elde edilen veriler ile bu yıl yapılan çalışmalar sonucunda, nekropol alanının üzerinde yer alan Geç Roma mekânlarının girişlerinin güneyde bulunduğu anlaşılmıştır. Girişlerin üst seviyeleri ve mekânı sınırlayan duvarların oturma düzlemleri göz önünde bulundurulduğunda mekânların doğudan batıya doğru eğimli bir arazide inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Zira batıya gidildikçe aynı mekânı sınırlayan duvarların oturma düzlemlerinde farklılıklar olduğu, batıda yer alan duvarların oturma düzlemlerinin doğudakilere oranla daha alt seviyede olduğu görülmüştür. Büyük olasılıkla araziden kaynaklanan eğimi dengelemek için batı duvarları daha alt seviyede inşa edilmiştir.

Kazı çalışmasının gerçekleştiği ikinci alan, nekropolis alanının kuzey sınırını belirlemeye yönelik olarak nekropolis açmasının kuzeyinde 7 x 5 m. boyutlarında başlanan, ancak kesitlerde kalan mezarların tamamının açığa çıkarılması nedeniyle 9 x 5 m. boyutlarına ulaşan genişleme açmasıdır. Bu

Çalışma alanında çoğunluğu Hellenistik Dnemeye ait olan toplam 19 mezar açılmış ve Antandros nekropolisinin Hellenistik Dönemine ilişkin önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu sonuçlardan ilki, önceki yıllarda Antandros-Gargara yolunun hemen kuzeyinde yan yana durumda ele geçirilen iki at nalı planlı sunağın işlevlerinin belirlenmesidir. Yaklaşık 3 x 3 m. boyutlarındaki sunaklardan batıda yer alan 1 No.lu sunağın içerisinde yapılan küçük sondajda herhangi bir bulgu elde edilemezken³, doğuda yer alan 2 No.lu sunak tabanı altında ikisi *urna* içerisinde, birisi yerinde yakılmış toplam üç kremasyon gömü sunakla iliřkilendirilmiştir⁴. Bu bulgu sunakların mezar üzerine yapılan sunaklar olduğu görüşünü gündeme getirmiş, ancak 1 No.lu mezarda bu görüşü destekleyen veriye ulaşılamaması, bu görüşe şüphe ile bakılmasına yol açmıştır. 2007 yılında ‘Kuzey Genişleme’ olarak isimlendirilen çalışma alanında, bu sunakların daha küçük boyutlu olanlarına rastlanmıştır. Saptanan toplam dört sunak, daha öncekilere oranla daha küçük boyutta olmalarına karşın, at nalı planlı ve açık olan bölümlerinin güneyde yer alması ile bu sunaklara benzemektedir. 2007 yılında açığa çıkarılan bu sunaklar 222, 226, 229 ve 233 No.lu mezarlar olarak adlandırılmışlardır. Bu sunaklardan 222, 229 ve 233 No.lu olanlar, 226 No.lu sunağa oranla daha küçük olup her üçünün de orta bölümünün altında kremasyon gömüye rastlanmıştır. Birincil kremasyon olan gmlerin üzerinin çatı kiremitleri ile örtülmesinin ardından, üzerine bu sunakların inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim: 12). Sunak duvarlarının kremasyonu örten kiremitlerin üzerine oturuyor olması, sunakların yakma işleminin yapılmasından sonra yapıldığını ortaya koymaktadır. Sunaklar, bireyin yanına bırakılan *unguentarium*, *khytridion* ve sikke gibi, fazla zengin olmayan mezar hediyeleri içermektedir.

Diğer üç sunaktan biraz daha büyük olan, ancak onlar gibi moloz taşların kullanılması ile inşa edilen 226 No.lu sunak mezarın, bugüne kadar ele geçirilen sunaklardan farklı olarak, bir taş lâhit için yapıldığı görülmüştür. Ancak taş lâhdin açılması sonrasında bu sunağın da diğerleri ile benzer bir şekilde kremasyon gömüler için yapıldığı anlaşılmıştır (Resim: 13). M.. geç 5-erken 4. yüzyıla ait olan lâhit, Hellenistik Dönemde ikinci kez kullanılmış

3 G. Polat-Y. Polat-K. Yağız, “Antandros 2005 Yılı Kazıları”, 28. KST, Cilt 2, 2006, 55, Res.8.

4 G. Polat-Y. Polat-K. Yağız-T. Küçük-O. Zunal “Antandros 2006 Yılı Kazıları”, 29. KST, Cilt 2, 2007, 463-464, Res. 9-13.

ve içine birisi *stamnos*, diğer amphora olmak üzere iki *urna* bırakılmıştır. Bu bulgular, sunakların Antandros Nekropolisi'nde Hellenistik Dönemde kremasyon mezarlar üzerine yapıldığını ve üst kısımlarının sıvanarak mermer görünümü kazandırıldığını ortaya koymaktadır. Kuzey Genişleme açmasında ele geçirilen sunakların Antandros-Gargara yolunun yanında yer alan 1 ve 2 No.lu sunaklardan boyut olarak daha küçük olması, yolun yakınına gelir düzeyi daha yüksek olan kişilerin gömüldüğünü düşündürmektedir.

Gerek sunaklar içinde, gerek tek başına gömü alanında yakılmış kremasyon mezarlardan 229 No.lu mezar dışında geri kalan tümünde bronz bir sikke ele geçirilmiştir. Sikke genelde mezarın doğu bölümünde kafatası kemiklerinin yakınlığında bulunmuştur. Bu da ağza sikke bırakma ve nekropolün doğu-batı doğrultulu yön birliğinin yerinde yakılmış kremasyonlarda da uygulandığını ortaya koymuştur. Ayrıca gömü alanında gerçekleştirilen kremasyonlarda şayet kemiklerin üzeri kiremitlerle kapatılmışsa, kemiklerin mezarın orta ve doğu bölümlerine doğru toplandığı, üzeri kiremitle kapatılmamışsa, kemiklerin ellenmeden bırakıldığı görülmüştür.

Bu yılın önemli sonuçlarından bir diğeri de nekropolün İ.Ö. 1. yüzyılın sonuna kadar kullanıldığının anlaşılmasıdır. 217 No.lu kremasyon mezardan ele geçirilen *unguentarium*un benzer örnekleri Samothrake Nekropolü'nde İ.Ö. 25 dolaylarına⁵, Parion Nekropolü'nde ise İ.Ö. 1. yüzyılın sonları İ.S. 1. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir⁶ (Resim: 14). Böylece nekropolün İ.Ö. geç 8. yüzyıldan İ.Ö. 1. yüzyılın sonuna kadar kesintisiz kullanıldığı saptanmıştır.

Kuzey Genişleme alanında gerçekleştirilen kazılar neticesinde 2006 yılında açığa çıkarılan ancak kesit içinde kaldığından dolayı açılmayan 215 No.lu taş lâhit mezar dışında farklı tiplerde 23 mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlardan 223 No.lu kremasyon mezar, 227 ve 231 No.lu basit toprak mezarlar kesit içinde kaldıkları için, 234 No.lu mezar ise zaman yetmediği için 2007 yılında açılmamıştır. 219 mezar numarası verilen yapının ise mezar olmadığı anlaşılmıştır.

2006 yılında 214 No.lu *urna* mezarın açılabilmesi için açmanın doğusunda bir cep açılarak, 214 No.lu mezar ortaya çıkarılmıştı. Bu çalışma sırasında bu

5 E.B. Dusenbery, Samothrace, The Nekropoleis, Catalogues of Objects by Categories, New Jersey, 1998, 800.

6 Z. Aydın Tavukçu, Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları, Erzurum, 2006 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 229, Kat.No. 114, Çiz. No. 60.

cebin hemen kuzeyinde, kesit içinde kalan ve sadece kapağın güney kenarı görülen 215 No.lu lâhit mezar belirlenmiş, ancak kazı sezonunun sona ermesi nedeniyle açılmamıştı. 2007 yılında bu lahadin açılması için açmanın kuzeydoğu köşesinde 5.80 m. seviyesinden itibaren çalışmalara başlanmış ve 3.70 m. seviyesine kadar toprağın küçük taşlı ve çakıllı bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Az sayıda ele geçirilen seramiklerin geneli kırmızı astarlı Hellenistik ve Geç Roma Dönemi seramiklerinden oluşmaktadır. Lâhdin 10 cm. kadar üzerinden başlayan deniz çakıllarından oluşan tabakanın lâhdin tüm yüzeyini kapladığı tespit edilmiştir. Bu uygulama daha önce açılan lâhit mezarlardan da bilinmektedir. Kapağı açılan lâhdin içerisinde baş doğuya ayak batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmış en az üç bireye ait kısmen korunmuş kemikler belirlenmiştir (Resim: 15). En az üç kişiye ait olduğu anlaşılan lâhdin hediyeleri Attika üretimi iki *stemless*⁷, beş *bolsal*⁸, iki *lekythos*⁹, bir *skyphos*¹⁰, gri hamurlu bir olpe, biri bronz diğeri demir iki *strigilis* ve bir bronz objeden oluşmaktadır (Resim: 16).

2007 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mezar tipleri, dağılımları ve buluntuları aşağıda sıralanmıştır:

Sunak Mezarlar

222 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz sikke (korozyonlu), bir bölümü eksik 1 adet kâse. Hellenistik Dönem.

226A No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet amphora (*urna* kabı), 1 adet kâse. 226 No.lu lâhit içinde ele geçirilmiştir. Hellenistik Dönem.

226B No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet *stamnos* (*urna* kabı), 1 adet kâse, 1 adet *unguentarium*. 226 No.lu lâhit mezar içinde ele geçirilmiştir. Hellenistik Dönem.

229 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet *unguentarium*. Hellenistik Dönem.

233 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz sikke (korozyonlu), 1 adet *unguentarium*, 1 adet *khytridion*. Hellenistik Dönem.

7 B.A. Sparkes-L. Talcott, *Black And Plain Pottery, The Athenian Agora XII*, New Jersey, 1970, No. 487.

8 Sparkes-Talcott, No. 541.

9 Sparkes-Talcott, No. 1122.

10 Sparkes-Talcott, No. 347.

Yerinde Yakılan Kremasyon Mezarlar

216 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz (korozyonlu) sikke, 1 adet yarım korunmuş balık tabağı, 1 adet yarım korunmuş Aphrodite figürini, 1 adet figürin ayak parçası, 1 adet bronz aplik, 1 adet kırık demir iğne, 1 adet kırık yanmış kemik iğne(?) ve bronz parçalar. Hellenistik Dönem.

217 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz sikke (aşınmış), 1 adet *unguentarium*, 1 adet *khytridion*, şekilsiz bronz boncuklar (?) ve bronz parça. İ.Ö.25-İ.S. 25.

223 No.lu Mezar: Doğu kesit içinde kaldığı için 2007 yılında açılmadı.

225 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz sikke (korozyonlu), 1 adet *khytridion* (mezarın yarısı 226 No.lu mezar sunağının altında kaldığı için tamamı açılamamıştır). Hellenistik Dönem.

235 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet *khytridion*, 1 adet bronz sikke (aşınmış). Hellenistik Dönem.

Urna Mezarlar

218 No.lu Mezar Buluntuları: *Urna* kabı ağız parçası ve kâse ağız ve gövde parçası (mezar Antik Dönemde tahrip edilmiş olduğu için yalnızca parçaları ele geçirilmiştir). Hellenistik Dönem.

220B No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet *khytra* (*urna* kabı), 1 adet balık tabağı. 220A No.lu kiremit mezar içinde ele geçirilmiştir. Hellenistik Dönem.

228 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet *stamnos* (*urna* kabı). Hellenistik Dönem.

234 No.lu Mezar: 2007 yılında açılmadı.

Taş Lâhit Mezarlar

215 No.lu Mezar Buluntuları: 5 adet *bolsal* (tümü kırık), 2 adet parçalar hâlinde *stemless*, biri kırık diğeri tam (parçalar hâlinde) 2 adet *lekythos*, 1 adet (parçalar hâlinde) *skyphos*, 1 adet kırık *olpe*, çok parçalı 2 adet *strigilis* (1 adet bronz, 1 adet demir), 1 adet bronz parça. Bu mezar 2006 yılında bulunmuş kesitte kaldığı için bu yıl açılmıştır. İ.Ö. 425.

220 No.lu Mezar: Lâhit ikinci kullanım evresinde tahrip edilmiş ve mezarın ilk gömüsüne ait hiç buluntu ele geçirilmemiştir. Mezarın ikinci kullanım evresinde içine 220A No.lu kiremit mezar, kiremit mezarın da içinde 220B No.lu *urna* mezar yerleştirilmiştir.

224 No.lu Mezar: 1 adet amphora, 1 adet bronz (korozyonlu) ayna, 1 adet *amphoriskos*, biri gümüş ikisi bronz (aşınmış) 3 adet sikke, 2 adet küçük bronz halka, 2 adet ağırşak, 2 adet Thasos amphorası kulpu, 2 adet bronz çivi, bronz parçalar, demir iğne ve demir *strigilis* parçaları. İ.Ö. 4. yy.

226 No.lu Mezar Buluntuları: İkinci kullanıma maruz kalmış lâhit içinde yukarıda verilen 226A ve 226B No.lu *urnaların* yanı sıra, kötü korunmuş 5 adet bronz sikke, *stemless* ile *pelike* kulbu ele geçirilmiştir. İ.Ö. geç 5-erken 4. yy.

Çatı Kiremidi Mezar

220A No.lu Mezar: İçinde 220B No.lu *urna* mezar yer almaktadır. Kiremit mezarın kendi gömüsünün üzerini örten kiremitler dışında başka buluntusu yoktur.

Basit Toprak Mezarlar

221 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet yarım horoz figürini, 1 adet yarım korunmuş grotesk figürini. Hellenistik Dönem.

227 No.lu Mezar: Batı kesit içinde kaldığı için 2007 yılında açılmadı.

230 No.lu Mezar: Mezarın içinde hiçbir buluntu ele geçirilememiştir.

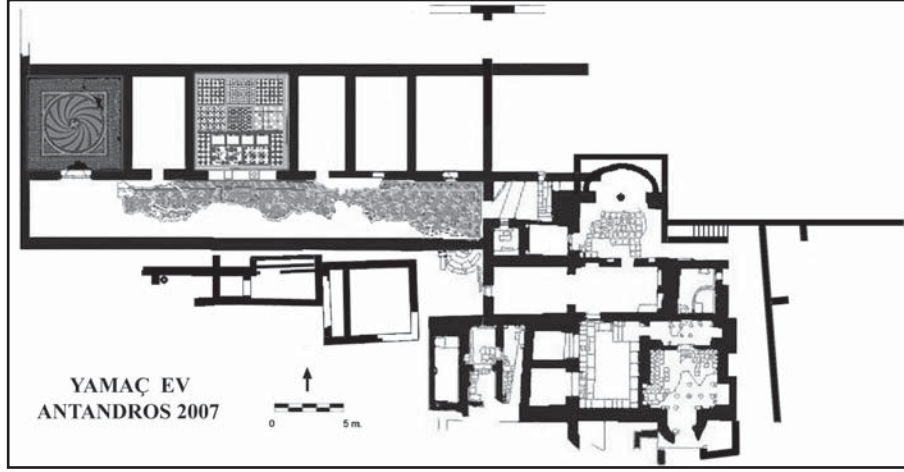
231 No.lu Mezar: Batı kesit içinde kaldığı için 2007 yılında açılmadı.

232 No.lu Mezar Buluntuları: 1 adet bronz korozyonlu sikke. Hellenistik Dönem.

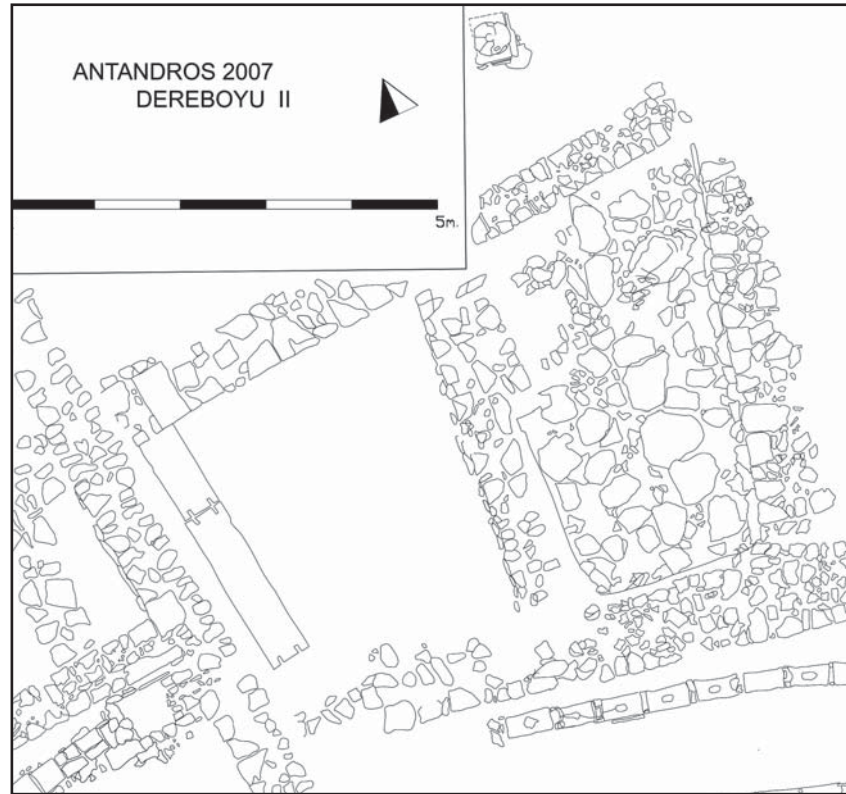
Jeofizik Sondaj Çalışmaları

Nekropolün doğusunda yapılan jeofizik ölçümleri sonucunda ana açmanın yaklaşık 5.5 m. doğusunda bir anomali tespit edilmiş olup ilk etapta 2.5x1 m. boyutlarında küçük bir sondaj açılmıştır. 5.94 m. seviyesinde başlayan sondaj çalışması 4.35 m. seviyesine kadar devam etmiştir. 5.50 m. seviyesinde

küçük taşlardan oluşan bir öbeğe rastlanmış, duvar olabileceği düşünülen bu öbeğin iki yanından seviye inildiğinde duvar olmadığı anlaşılmıştır. Çalışma süresince taş ve çakıllı toprak yapısı her aşamada görülmüştür. Toprağın bu yapısı nekropolis açmasının doğu bölümünde görülen toprak yapısı ile benzer niteliktedir. Sondajda 4.50 m. seviyesinde yol olabileceği düşünülen sert toprak tabakasının dışında başka bir yapı ya da mimarî ögeye rastlanmamıştır. Sert toprak tabakasının nekropolisin üstünden geçmekte olan Geç Roma Dönemi yol dolgusu olabileceği düşüncesi ile sondajdaki çalışmalar 4.35m. seviyesinde sona erdirilmiştir.

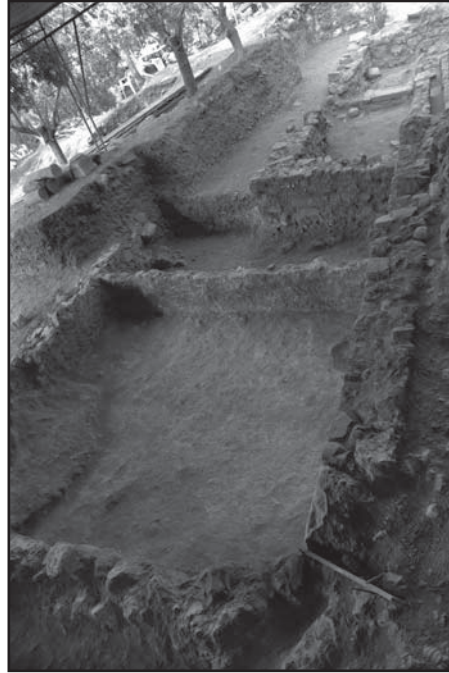
Plan: 1

Plan: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

EXCAVATIONS AT KİLİSE TEPE 2007

Mark JACKSON¹

Nicholas POSTAGE²

A two month season of excavation was carried out at Kilise Tepe from 7th July to 8th September 2007, as a joint project of the University of Cambridge and Newcastle University, sponsored by the British Institute at Ankara as a component of its strategic research initiative on the settlement history of Anatolia³. For the location of the site, in the Göksu valley 45 km. upstream from Silifke, Mersin province, see the report on the excavations of 1994-98 published as *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98: from Bronze Age to Byzantine in western Cilicia* (ed. J.N. Postgate & D.C. Thomas; 2007), here abbreviated EKT.

Summary

The new excavations fall into four main periods as described in the following report (for location see Plan 1).

(1) In the main north-west excavation area the early phases of the 13th-12th century Stele Building were investigated in detail, with significant results for its history and function, and occupation deposits in the associated Western Courtyard (I19-20) yielded quantities of well-stratified ceramic and faunal data. Clearance of these deposits has also exposed the southward extension of the plan of the substantial Level III building over which the Stele Building was constructed.

1 Dr. Mark JACKSON, Lecturer in Archaeology, School of Historical Studies, Armstrong Building, Newcastle University. NE1 7RU, UK; m.p.c.jackson@ncl.ac.uk (Section 4).

2 J. N. POSTGATE, Professor of Assyriology, University of Cambridge; address: Trinity College, Cambridge CB2 1TQ, UK; jnp10@cam.ac.uk (Sections 1-3).

3 This season's work received generous support from the British Academy, the Institute for Aegean Prehistory, the National Geographic Society (for the bioarchaeological research), the McDonald Institute for Archaeological Research, and the Isaac Newton Trust.

(2) Further down the north-west slope of the mound, an Early Bronze Age sounding was carried out in G19-20 by colleagues from Selçuk University, Konya, recovering architecture and ceramics from the late Early Bronze II period in particular (Level Vg).

(3) At the centre of the mound in K14 much well-stratified material belonging to the middle range of our Iron Age levels was recovered along with valuable information about the nature of the settlement layout at this date.

(4) Progress was made in establishing the layout of the Byzantine buildings north of the church, and both here and east of the church in N-O15, deeper and better preserved deposits, including *in situ* ceramics, from the Byzantine occupation were located, which will allow us to define the date and nature of the Byzantine presence.

For all periods a programme of controlled recovery of bio-archaeological data from well-stratified contexts was instituted. Dr. M.M. Hald designed and had constructed a flotation system which was set up in the school compound. This allowed us to recover residues from a total of 97 well-stratified contexts, and these have been exported for laboratory study in Copenhagen. Animal bone was recovered from the great majority of units, and selected well-stratified units from significant contexts were dry-sieved on 3.5 cm. mesh, cleaned and analysed.

1. *The Stele Building* (Plan: 2)

A principal motive for resuming work at Kilise Tepe is the rare opportunity it offers to study the transition from the international palace culture of the Late Bronze Age to the dawn of the Classical era in the early and middle Iron Age. The substantial Level II structure at the north-west corner called the “Stele Building” was twice destroyed by fire, on the second occasion in the early 12th century (about 1180/70?). Its initial construction (Level IIa) was erected above the latest architecture of Level III, which was on a quite different alignment and yielded characteristically “Hittite” ceramics. This implies that a major shift took place in the material culture of the settlement, as represented in both architecture and ceramics, almost certainly before the collapse of the Hittite regime around 1190/1180. We therefore aim to document this transition with greater precision, both by refining the chronology and by

observing the nature of the changes in both material culture and subsistence strategies.

A principal concern this season was to establish the architectural history of the Stele Building in its earlier stages. The indications are that the building in the IIc phase, when it was first destroyed by fire, was very similar, though not identical, to the initial IIa plan. Each of these two phases saw the walls laid out with stone foundations, capped with a mud-brick superstructure (Fig. 1). It became clear during the season that there were significant differences in the internal layout, but the overall footprint of at least the western half of structure was almost identical in phase IIa, and after the complete reconstruction in IIc.

In between the initial IIa phase and the IIc destruction there are intervening phases of use, designated IIb. These vary from one part of the building to another, and to describe them we have to divide the building into a southern, central and northern range. In the southern range the fill underlying the IIc floors was cleared from Room 8 and from the north side of Room 7. In each room the IIa walls were laid out with the upper surface of the stone foundations at approximately +98.45 and the initial occupation surface running up to the topmost course of stone, at about this same level. The floor surfaces in each room were not thickly plastered but easily identifiable, and there was little or any build-up of occupation visible. Strikingly, in Room 8, a copper implement (J19/520; KLT 166; Fig. 2) and near to it an intact tortoise shell (J19/521), were found embedded in the surface; while in the south-west corner of the room (and hence of the whole Stele Building), a large collection of over 160 beads was worked into the clay on the floor and against the wall foundation (J19/518; KLT 152)⁴. Given the extreme cleanness of the deposits otherwise, these seem unlikely to be accidental, and we assume they were included for symbolic reasons in the fabric of the room, probably at the time of its initial IIa construction. Both in Room 8 and in Room 7 to its east, there was a deep layer of very clean clayey fill overlying the initial room floors, and lying directly beneath the IIc floors which were subjected to the fire which destroyed the whole building at the end of phase IIc. This suggests that throughout the intervening time each of these two rooms was kept spotlessly clean, with the original floor remaining at the same level.

4 The great majority of these were disc shaped in bluish and white frit (di. approx. 3 mm.), but there was also one small and three larger (di. 5 mm.) brown stone beads, one in white shell(?; di. 6 mm.), and one in grey stone (di. 5 mm.).

In this respect the history of Room 9, the westernmost room of the central range, seems to have been similar: the initial floor was laid at about +98.25, level with the top of the original stone foundation. The final IIc floor must have stood at least 75 cm. higher than this, although it was lost to later building work in the room, but there was no sign of any intervening occupation levels in the clean fill overlying the IIa floor surface. Lying on this surface (though not embedded in it) was a complete copper tool (J19/485), perhaps a small sickle, and this may perhaps be compared to the items noted in Room 8. However, the difference in height, with the IIa Room 8 floor some 60-70 cm. lower down, a difference which was replicated in the IIc reconstruction, suggests that it was in a different sector of the building. The IIc walls of Room 9 had been removed to foundation level, but at least in the IIa/b phases there was no access between Room 9 and Room 10. On the other hand there is a possible doorway through to Room 1 in this phase, and this in fact may have been the only means of access to the room.

Like Room 9, Room 10 to its east was not preserved in its IIc phase because the floor stood significantly higher than the rest of the building and had been removed when the IId phase was built. Because the floor was so much higher, a staircase of four steps was needed leading down into the south-west corner of the central space (Room 3). We presumed that this was the principal route of access to Room 3 from outside, through Room 10, and this was confirmed by the work in 2007 showing that originally the two rooms were connected by a doorway in the same position, with a slight slope down from Room 3 (at +98.45) into the corresponding floor in Room 10. Timber impressions each side of the door and across the threshold indicate an elaborate door (Fig. 3). The mud-brick between the two rooms rested on timbers placed along the stone foundations, and each side of the doorway was a rectangular box, which must have housed an upright timber connected with the doorway. While the floor of Room 3 was originally slightly higher, later the floor in Room 10 was raised, a new stone threshold was inserted, and one then had to step down into Room 3. After this the floor in Room 10 continued to rise faster than in Room 3, with two more successive occupation surfaces, so that by the time of the IIc reconstruction Room 3 was still entered at its south-west corner from Room 10, but the difference in level had become so great that a staircase with four steps was needed.

On the south side of Room 10 in the earlier phases there was probably a doorway leading down into the west end of Room 7, although only the foundation courses of the IIa wall survived here, tilting seriously down to the south. Halfway along Room 10 there was a cross-wall making a small square room, which we now call Room 10(W). Access to Room 10(W), and thence to Rooms 3 and 7 must have been from Room 10(E). The space east of the cross-wall was mostly removed by the very large IIc storage pit P97/73, but close to the cross-wall some of the original IIa floor level survives. From the floor plaster here (which was not removed) two small frit beads were recovered (J19/ 613 and J19/635): in the light of the beads in the corner of Room 8, these should probably be seen as deliberate inclusions. Later it seems that a thin and irregular mud-brick wall of dark pebbly bricks with yellowish plaster, standing some 40 cm. high, was built longitudinally along the room shortly after the initial construction, but its purpose remains obscure.

In the north-west corner of the building Room 1 also had a complicated history. Although in phase IIc it became a single room, in the initial phase of construction there was a cross-wall at the centre of the room, dividing it into two smaller spaces, called Room 1(N) and Room 1(S). In Level IIa there was a doorway into Room 1(S) from the central hall, Room 3, and another through its south wall which seems to have been the only route to gain access to Room 9. In the north-west corner of Room 1(S) a *pithos*, with two handles on the lower part of the body, was set into the floor. At a later stage, but still before the IIc reconstruction, a hearth or oven was installed in the south-west corner of the room.

Because only the stone foundation of the wall between Room 1(S) and Room 1(N) was present, it is not clear if there was originally a doorway between them. If not, Room 1(N) must have been reached from the west end of Room 2. At some point after the initial foundation a large circular storage pit was dug, occupying almost the entire space in Room 1(N): this was partly stone lined, and the smaller stones of the lining were fitted into the masonry of the IIa foundations of the west and south walls. Later still, this was replaced by another large pit, which cuts across the line of its east wall, meaning that at this later stage there was no separation between Room 1(N) and the west end of Room 2. From the fill of this second pit came large fragments of a jar (J20/293; Fig. 4), which give us for the first time a full profile of the square-

rimmed jars with red-painted decoration which are the characteristic ware of early Level II at Kilise Tepe (Hansen & Postgate, EKT, pp. 344-5) and have now been found at Yumuk Tepe⁵.

In summary, this season's work has provided much detail about the history and usage of the western half of the Stele Building before its final destruction in IIc, with different sequences in different parts of the building. The southern range may also have served as some kind of storage facility, given the extreme cleanness of its floor surfaces and the absence of any accumulation of occupation debris, but showed no signs of pottery storage vessels or storage pits. These rooms were built originally at a lower level than the rest of the building, and this difference of level was maintained in the IIc reconstruction, prompting the thought that they may have been intentionally semi-subterranean. Room 1 turns out to have been yet another space devoted to storage and other "domestic" activities, with clear evidence for intra-mural storage pits. As for Rooms 9 and 10, which stood noticeably higher than the rest of the building in the final IIc phase, it appears that in phase IIa/b Room 9 was accessible only through Room 1, while Room 10 was originally – and probably throughout – a means of access to the central courtyard, Room 3. The beads, copper implements and tortoise shell in Rooms 8 and 9 tend to confirm the cultic role indicated by the altar and associated features in Room 3, and this season's work has also emphasised the storage function of the building, with incontrovertible evidence for the construction of large, sometimes stone-lined, storage pits within the four walls of the building; in some cases the white phytolith lining of these pits confirms their use for storage (cf. Madella, EKT pp. 597-605), although the contents were as usual not present.

Square I19: the Level II Western Courtyard

Outside the western wall of the Stele Building throughout Level IIa-d there was an open area which we refer to as the Western Courtyard. At different times it had small additional structures and/or fire installations, and in phase IIc at least one large storage pit close to the building. Here in I20 and the northern half of I19 earlier work had exposed walls and floors from the two

⁵ Sevin & Köroğlu 2004, 73-83. The clay of J20/293 has a temper of black and white grits and pebbles; dimensions: H. 31 cm., Di. of base 13 cm.

latest phases of Level III (IIId and IIIE). These had been cut down after Level IIIE, when the Stele Building was constructed, and the area once occupied by Rooms 30-32 in Level III became the Level II open space or courtyard. In 2007 successive courtyard layers in the south half of I19 (I19c+d) were excavated to a depth of a metre or more, and contained a rich body of ceramic and bioarchaeological data from Level IIa/b, which were not present within the Stele Building itself. During this operation, two late IIb mud-brick walls on stone foundations (W835-6), from a structure in the south-west part of the courtyard, were recorded. Beneath these the earliest levels seem to have been open space, except for a fire installation, as in the later phases, confirming the continuity of activities in this courtyard throughout the lifetime of the Stele Building. The animal bone from the lowest layers was particularly rich, with unusual quantities of cattle and pig in addition to the ubiquitous sheep and goat bone.

Further north and east a considerable depth of packing material remained from the time around the initial construction of the Stele Building. This has also been removed, exposing the full depth of the Level IIa stone foundations along the north-west wall of the building, and a shallow stone foundation from the final phase of the Level III (Level IIIE), overlying the much better preserved wall lines of Level IIId as it extends towards the south and east. Finally, beneath the lowest deposits of Level II in I19c+d the top of the Level IIId building is beginning to appear, since the remains of the later IIIE phase do not extend southwards. The south-east wall of Room 30 can now be seen to have continued to the south-west and so to have formed the south-east wall of Room 32 also, and several replasterings of the floor for this room are visible in the north and west side of a later pit, P97/70. To the east, solid mud-brick on stone foundations representing the north-east wall of Room 31 is visible in the side of P07/06. Further south the basal Level II fill overlies a line of well-laid and mortared bricks which must represent the south-east wall of Room 31, giving it a NW-SE internal dimension of about 5 m.

2. Early Bronze Age

In 1994-98 a sounding was made into the earliest occupation levels of the site at the north-west corner of the tepe, in squares H19 and H20. Below two levels of Middle Bronze Age architecture (Levels IVa and IVb), we identified a

deep sequence of Early Bronze Age occupation, below which was the natural conglomerate of the terrace. Although a satisfactory stratigraphic sequence was thus obtained, the earlier levels (Vh-i-j-k-l) were confined to a 5x5 m. square, and little could be recovered illustrating the architecture of each phase. Nevertheless the construction in most levels was of high quality, and further exposure would be informative. These EB II levels promise to give valuable information on the architecture and ceramics of the time, when the Cilician plain shared features of its material culture with Central Anatolia and Kilise Tepe lay on a route connecting them. It was therefore decided to extend our knowledge of the Early Bronze Age settlement at Kilise Tepe by moving west and down slope into squares G20 and G19, where earlier illicit excavations had left a large tunnel going into the centre of the tepe, and had exposed a cross section through some of the earlier levels. This area was assigned to a team from Selçuk University, Konya, led by Prof. Hasan Bahar and Ms Hatice Küçükbezci.

Initially much dumped soil from our own work in 1998 had to be removed, and also the debris from animals and earlier illicit excavators. Below this we distinguished at least four construction phases. Phase 1 is a small area of floor level in the extreme southeast corner of G19b. Below this Phase 2 is represented by a poorly constructed stone wall foundation (W8000), against which was lying a large broken pottery jar (G19/59). This wall is probably associated with a sequence of fine floor surfaces which run into the east baulk, and include a flat hearth, which overlies the stones of the Phase 3 wall (W8001). This wall runs for at least 6 m SE-NW. Close to the east side of G19b, where it is sealed by the Phase 2 hearth, it stands about 50 cm high, and it runs downhill to the northwest, where it is plainly cut into a thick accumulation of destruction debris: the topmost stone at the southeast end is at +92.64 above datum, but at the north-west end at +91.17, so that the remaining masonry of the wall falls by 1.50 m. over a length of 6 m., indicating that there must have a sharp slope here created by a thick band of destruction material from Phase 4, visible in the cross-section of the robber trench in G19a. This represents the westward extension of Level Vg as excavated by us in H20, where the destroyed walls and burnt room fill stood up to 1.50 m. high. There the floors of the destroyed building were at approximately +91.65 m., whereas the floor surface in G19 is at +91.00 m., suggesting that they do indeed belong to the same phase, but that the ground level was sloping gently down to the west.

Level Vg is the final phase of Early Bronze Age II at Kilise Tepe, and it is interesting that the destruction by fire of the houses -a phenomenon paralleled on other Anatolian sites at this time (cf. EKT, p. 37) - can now be seen to have extended a further 10 m. to the west.

The destroyed rooms in H20 were virtually free of contents, but in the destruction debris of this room there were two small jars, and a small bowl with a pot-mark incised on the base, welcome additions to our corpus of pottery from this phase (Fig. 5)⁶. Other finds from this area, in addition to the large jar (G19/59) associated with the phase 2 wall, include at least ten decorated spindle whorls (KLT 153-162), and others undecorated, a disproportionate number compared to the occasional examples from later periods.

3. *The Iron Age*

The presence at the site of a range of ceramics suggests that it was continuously occupied after the end of the Bronze Age until about 700 B.C., but stratified deposits from the centuries after about 1100 have been hard to locate hitherto. Our objectives this season were therefore to explore further one area of Iron Age housing on the west side of the mound in I14, and to extend a stratigraphic sounding made in K14a near the centre of the mound so as to provide us with a well provenanced ceramic sequence, hopefully supported by sufficient C14 samples to allow us to fix the changes in the local ceramic industries and imported wares into an absolute, if approximate, chronology.

I14c/d

Some of the rare Iron Age architecture we have identified at the site so far was in I14, where a domestic building lay over a thick band of fill sealing Late Bronze Age housing. In an attempt to extend the plan of this building, the floors of which were visible in section, and to recover more stratified Iron Age material, we opened up the area to its south (I14c/d). The principal feature exposed here was the south-west corner of a building formed by the continuation of W901 and a wall of up to 6 courses of stone running NE-SW

6 From left to right, G19/95 (=KLT 142) rim di. 2.5 cm., max. di. 7.3 cm., base di. 3.0 cm.; G19/86 rim di. 11.2 cm., H. 4.2 cm., potmark incised on base; G19/97 max di. 6.2 cm., base di. 4.2 cm., H. 12.0 cm.

(W4000). Although these walls appeared at first to belong with the Iron Age floors, it became clear that they are in fact of Byzantine date, being inserted in deep foundation trenches, and have cut into the southward extension of the Iron Age building. However, we were able to recover some stratified Iron Age material, including C14 samples, from the surviving floor surfaces within the space enclosed by the Byzantine walls.

Further to the east and south Iron Age deposits continued, although much disturbed by later pits. Here there was much evidence of burning, and it seems probable that it is an outside area beyond the limits of the house. On the east side of I19b and into J19a there was a large ditch (over 3 m. deep) of late Iron Age date running NW-SE. The continuation of its south-west edge was traced in the north-east corner of I14d, and proved to turn to the east rather than continuing southwards as had been expected. The eastern edge has also been located in J14a, and it seems possible that the north end of this feature was only a short distance beyond the north side of square I14, since the stones of which its fill consists are no longer visible and seem to have fallen out of the baulk. If we thus have the complete dimensions of this enigmatic feature it now appears to be a very large pit rather than a linear ditch, and even less likely to have any defensive role, so that the search for alternative explanations will continue.

The Iron Age sounding in J/K14 (Fig. 6)

Although in the north-west corner of the site there was ample evidence for the presence of Iron Age occupation in the form of ceramics, there is little remaining architecture to provide a stratified context. Since the ceramics suggest a period of local development which may well have been continuous throughout the obscure centuries after the end of the Bronze Age into the 7th century, one of our objectives is to establish a reliable sequence of the local production, keyed in to imported wares or motifs and if possible dated independently with C14 samples. We therefore decided to expand eastwards into K14b a sounding carried out in 1995-6 at the centre of the mound in K14a.

Initially we cleared away stone wall foundations from the Byzantine and Hellenistic (W916, 917) periods along the north edge of the quadrant. One of the Hellenistic walls had been cut through by a Byzantine cist grave oriented

east-west. The adult occupant lay fully extended with head to the west under a large slab. Once the entire quadrant had been cleared to a surface which marked the top of the Iron Age deposits the outlines of three circular storage pits were identified. The ceramics recovered from these pits show a range of features from later in the period (perhaps the 8th century B.C.), including Black on Red, and Bichrome ware with concentric circles.

After emptying these pits we removed the layers through which they had been sunk. These were deep fairly uniform deposits of relatively clean earth. From unit 75044, the layer immediately below the upper surface, came the sherd K14/431 illustrated in Fig. 7, with a Cypriot Syllabic inscription⁷. At about 0.35 m from the top of the Iron Age material there was a roughly horizontal stratum of brownish-black soil extending across the quadrant in both directions. To judge from the level of this surface (between +98.34 and +98.49), it corresponds with the transition from “upper” to “middle” Level 2 as defined in K14a (cf. EKT pp. 177-8). Below this, in the “middle” phase, lies a further layer of packing, some 30 cm. deep, above a band of floors some 15 cm. thick, at the base of which was a similar dark burnt surface, marked by numerous small holes, at around +98.00 m. This also seems to extend without interruption across the entire quadrant. Beneath this second major phase of packing there are the stone foundations of earlier walls, from the “lower” phase of Level 2, and these will be investigated next season.

Later in the season work extended into J14a/b. Here previous work had mostly cleared away Byzantine and Hellenistic remains but had not gone down into the Iron Age levels. After clearance of fallen and wind-blown soil and the removal of loose masonry from late walls on the north side of the trench, the Iron Age levels were exposed. The western edge of the square has been removed by the east side of the late Iron Age large ditch excavated in I14 (see above). The edge of the ditch was defined, and to the east of this we came on an area of very loose burnt destruction debris, which may represent the eastern extent of the earlier Iron Age house in I14 (see above). Beyond this again to the east work has begun with the identification and emptying of several pits, which cut into the “upper” Level 2 deposits as in K14b.

7 Wheel-made sherd from shallow bowl (or possibly a fenestrated shape) with ring-base (di. c. 8-10 cm.); pale brown burnished in and out, with traces of red paint or wash inside and out. About 1.5 cm. below the rim three signs, incised before firing, the left hand one accompanied by two red dots. My thanks to Pippa Steele and Markus Egetmeyer for confirming that these are in a version of the Cypriot Syllabic script.

Taken together the work in K14 and J14 has made three major contributions this season: (1) It has recovered the upper part of an Iron Age sequence which gives us stratified ceramics and (hopefully) some usable C14 samples. (2) By joining up with the earlier sounding and this season's work in I14 it has given us the prospect of a full 30 m. transect revealing something of the layout of the centre of the settlement in the middle Iron Age, with the intriguing phenomenon of a house at the western edge but a persisting wide open space further in the interior of the mound; and (3) it has brought us down to an earlier phase at the base of this sounding which promises stratified "lower" level 2 deposits in association with houses.

4. Byzantine

The 2007 season at Kilise Tepe provides new primary data for the nature of Byzantine rural settlement in the eastern Mediterranean. Excavation at Byzantine sites has tended to concentrate on coastal urban sites and on churches and other monumental structures, but relatively little excavation of vernacular buildings at rural sites has taken place. We want to examine the nature of the Byzantine settlement at Kilise Tepe: the houses and associated features, their artefacts, and environmental remains and the way the houses relate to other buildings at the site - including the church. Progress was made in establishing the layout of the Byzantine buildings north-east of the church where deeper and better preserved *in situ* deposits from the Byzantine occupation were located. These enable us to refine the date and nature of the Byzantine presence.

Aims and Objectives

Our aim is to contribute new evidence from excavated vernacular buildings at Kilise Tepe to elucidate further the dynamics of rural life in this important mountain pass during the neglected period of profound change from late Antiquity to the 13th century A.D. Our second aim is to place the site in a wider geo-political context to engage with topics such as the so-called Byzantine 'dark age' and the impact of the Persian and Arab wars from the 7th-9th centuries. We planned to refine the ceramic sequence developed at Kilise Tepe⁸ which includes a distinctive local painted tradition in order to compare life and economy in the valley with excavated urban sites on the

⁸ Jackson 2007a.

Mediterranean such as Elaiussa-Sebaste, Anemurium and Paphos, Cyprus, and to contextualize it as part of wider tradition throughout the Eastern Mediterranean.

Results

The results of the excavations at Kilise Tepe in 2007 include good evidence for vernacular architecture and related features, together with associated zooarchaeological and environmental remains as well as material culture. A number of well stratified contexts were identified which provide both reliable dating evidence and artefacts in good association within their original archaeological context. This is especially true for contexts dating from the 5th to the late 7th centuries A.D. These results provide important primary material to support meaningful interpretations of the nature of the early Byzantine rural life in a significant region about which relatively little is known.

Excavations on the church at Kilise Tepe in 1997 and 1998 revealed two main Byzantine Church buildings: An early Byzantine basilica which was subsequently raised to its foundations and replaced by a single chambered church and associated cemetery which was radiocarbon dated to the 11th or 12th centuries⁹. In 2007, in an impost, or ionic impost capital I14/233 dated to the second half of the 5th or beginning of the 6th century A.D. was found in a rubble deposit immediately below topsoil, in square I14, 10m. to the south of the church. This piece of carved stone (Fig. 8) gives us a good date for the primary phase of the church which ties in well with evidence from the vernacular structures.

Close examination of the sub-phases and features of vernacular buildings located north and east of the church, and associated artefacts and environmental remains has provided new primary evidence for the Byzantine household and a case-study of rural settlement. In order to refine the site chronology, further high quality C14 samples were recovered from a good number of deposits containing occupation layers often with carbonized organic remains. All the ceramics from the season have been quantified and recorded. The project has placed due weight on the recovery of environmental data. Zooarchaeological material was recovered, but unfortunately palaeobotanical

⁹ Jackson 2007b.

data were poorly preserved in the significant number of deposits sampled this season. Much more encouraging has been the discovery of good ceramic samples suggesting relatively small amounts of post-depositional disturbance in many cases. Some complete and near complete vessels representing a local painted ceramic tradition have enabled us to refine the local Byzantine ceramic sequence which is apparently entirely unique and seems to reflect a regional cultural identity. The ceramic fabric reference collection created by Jackson for his Alahan Pottery Project and the GAP survey (directed upstream by Dr. H. Elton) was integrated with new fabrics identified at Kilise Tepe in order to facilitate comparison with the material from sites in the northern part of the valley. Additional fabric samples were exported for petrographic analysis.

The high quality of data recovered provides an invaluable source of evidence for addressing research questions about the dynamics of rural life at a local level and therefore provides an important case study within Cilicia. At the same time, because of the location of the site in the Göksu valley which lies between the Mediterranean and the central Anatolian plateau, this evidence will also enable the data to be applied to questions of international historical and political interest such as the nature of settlement continuity and change in this area during the often turbulent periods from the Hellenistic through to late Byzantine times. The results will enable us to consider further the transitions in rural life through the Byzantine period and contribute new evidence to the much broader regional debates about the changing role of southern Anatolia.

L18-19 and M18 (Plan: 3)

The work on Byzantine levels concentrated on the latest phases to the east of the main north-west area excavations, in squares L18, L19 and M18. Here the removal of topsoil exposed features preserved 0.10-15 m. below the surface. Two main phases of architecture were identified in L19b and L19d. These belong to Level Ib and Level Id as defined in 1994-98¹⁰. The earlier Level Ib phase has a stone foundation and mud-brick superstructure about 0.90 m. in width and is represented by a N-S wall (W2001) bonded with W2003 running E-W. These walls run into L20 and L19c respectively. The cuts for these walls have been identified but no floor surfaces contemporary with them have been located. There is no evidence for the Level Ib phase in L18. In L19d, the

¹⁰ Jackson 2007c.

ceramics from the courtyard surface included a substantial amount of Iron Age material. It would appear that the Iron Age material may derive from digging of the foundation for the Level Ib walls.

In L19d Level Ib wall W2003 was cut by later stone wall W2004, which is made of small undressed stones. This wall returned north into L19b, but does not itself survive, only its foundation cut is visible. In L18b W2100 runs north into L19d (as W2005), where it abuts the east end of W2004. W2100=W2005 is built of at least two courses of substantial stones with a rubble core. It relates to living spaces to the east and west.

In L18a, two walls ran east from Level Ic wall W430 (excavated in 1998). These formed a trapezoidal-shaped, internal space which was framed on the east side by W2106. The south side of this room has a hard packed earthen floor, but on the north side, this surface had been cut away in antiquity. Ceramics from within the internal spaces were relatively mixed and contained Hellenistic as well as Byzantine material suggesting contamination from the cut to the north. In a later phase (Level Id), the room, including this floor, was cut and bisected by the foundation of a large later wall W2102 with a deep foundation which runs south from L19c, through L18a into unexcavated L18c; the robber trench of the upper courses of this wall (73011) was one of the latest features in this part of the site. The cut for this wall appears to truncate the western edge of a fire installation (FI 07/03).

Excavation continued in L18a-b and in L19d where we reached a courtyard surface which clearly marked the earliest of the Byzantine phases. The courtyard area extended for ca. 5 m. between the east side of the buildings in L18a and the west side of those in L19d. Lying on this surface in L18b were fragments of Byzantine material including a Phocaeen Red Slip form 3 rim sherd from the late 5th early 6th century A.D. which gives a *terminus post quem* date for occupation in this area. On the west side an area of paving and plastered surface had pottery preserved *in situ* with burnt fill. These were sampled for environmental analysis and C14 dating. The pottery includes a painted jar (C7/652)¹¹, Late Roman 1 amphora sherds, and a wheel-made lamp (L18/56) (see Fig. 9).

11 C7/652 (79022) Well-preserved decorated body sherd from the shoulder, neck and body of a jug. Neck tapers outwards, raised collar at top of shoulder, ribbing on belly. Decoration: horizontal painted lines on lower neck, collar and at lower shoulder above ribbing on belly. Shoulder has painted fish and squid, paint 2.5YR 4/4. Fabric 2.5YR 5/8 sparse red and white inclusions up to 0.5mm.

To the east of the courtyard, on the east side of W2202 in M18a, and in the southern half of M19c, a network of walls was revealed representing two internal spaces of a building which was excavated down to an uneven plaster surface. The contents of the spaces above this surface are considered to represent *in situ* occupation deposits (78807 and 78815). These were sieved for bone, pottery and small finds. Charcoal and environmental samples were also taken. The north-west corner of the western 'room', was enclosed by the east side of W2202, W2203 to the north, and W2204 a short return from W2203 south; from this area, unit 78808, protected by the surrounding walls, an almost complete tile and a well preserved heavy circular ceramic object (M18/64)¹² were found.

The southern part of this space was formed by E-W Wall W2201. A clay surface respected the south side of W2201. Lying on top of the clay was an uneven and burnt plaster 'floor' and burnt occupation deposit. The plaster and the occupation deposit were excavated together as 78818, sampled and sieved. The plaster itself was smooth on the 'upper' surface but impressions on the underside showed that it had been spread over a layer of small sticks which presumably represented a matting-like material on the clay surface beneath. The sticks and the plaster had burnt together with the occupation material lying on them. This unit (78818) contained a large amount of carbonised wood and a significant quantity of iron nails from the remains of a wooden structure, as well as two complete juglets (M18/82 and M18/166) which were resting on the plaster over the clay surface. Unit 78818 also contained a significant amount of burnt fractured stone. Deposits to the south of W2201 on top of the destruction layer yielded a coin M18/29 from 78809, and 78810 contained a large fragment of bloomery slag which suggests there may have been an iron making furnace somewhere at the site during this period.

Excavation of the plaster layers in M18a revealed that there had been at least five floor surfaces within the room. These appear to have been cut by the later wall W2204 and to have run beneath the later wall/bench W2205. They did however respect the earlier walls W2202, W2203 and W2200, which demonstrates they were the initial floor surfaces of the building.

In M18b the extension of W2200, the east wall of the building in M18a, was excavated together with the remaining area of burnt deposit discovered to

12 This solid circular disk of fired clay measured 4.8cm. high and was 20.0 cm. in diameter.

the south of W2201. This destruction deposit contained a very well preserved carbonised beam which was sampled for C14. The remaining excavation in M18b consisted of the removal of topsoil and the rubble beneath which lay almost immediately on a surface on which further Byzantine pottery was found.

O15 and N15 (Plan: 4)

A geophysical survey to detect architectural and other features beneath the surface, and integrate these with data from the previous project's surface survey and excavation, was carried out by Katie Green with the help of one workman, using an FM36 Magnetometer. 40 20x20 m. squares on the top of the tepe and down the eastern side were surveyed. In the light of preliminary results during the season, showing a probable concentration of architectural features in the area east and south of the church, a new trench was opened in O15c/d, and then in N15d, making an area 15 m. E-W x 5 m. N-S. As expected, stone foundations were exposed immediately below the surface. The clearest architectural feature is a wall running roughly E-W through the trench, labelled Wall W4701 & W4803 in N15d and O15c respectively. In N15d, a small area of paved flooring was found between the south baulk and the south side of W4701. This surface continues into the unexcavated area to the south. Walls W4700 and W4806 ran north from W4701 to form a room. The paved floor of this room respected a number of circular negative features. Ceramic material was found *in situ* in the fill on this floor. A *terminus post quem* date of A.D. 583-4 is suggested both by a copper coin (O15/26) from 73314 to the south of Wall W4800 in the south-east corner of O15c and by pottery recovered in the north-west corner: a significant proportion of a single Late Roman Amphora 1 (O15/23), and a well-preserved jar with unique painted decoration on its shoulders, which includes a painted and incised gouged cross motif (O15/21; Fig. 10)¹³.

13 O15/021 KLT144 (73311) Base and body of almost complete vessel. Neck and strap handle missing. Ribbing on lower body and belly. Two handles placed horizontally on upper belly. Vertical strap handle (not preserved) at rear. The shoulder on the opposite side to the strap handle has a gouged and painted (5YR 5/6) cross with incised lines surrounding gouges and four gouged and painted 'rays'. On either side of the cross is cross-hatched painted decoration apparently representing hills topped with fronds perhaps representing stylised trees. Fabric (colour ranges between 7.5YR 8/3 - 2.5Y 8/3), typical Byzantine Kilise Tepe plain fabric with sparse red inclusions up to 0.5mm. and white inclusions up to 0.25mm.

The removal of this dry dusty material beneath the paved floor revealed the tops of earlier walls: W4703 running N-S, and W4704 running west. On the north-west side of these structures, 65 loom weights and associated pottery were uncovered lying *in situ* on a floor and an associated plastered pot-stand. This material appears to pre-date the Byzantine and Hellenistic periods, and pits with Iron Age fill are cut into earlier levels in O15c.

Acknowledgements

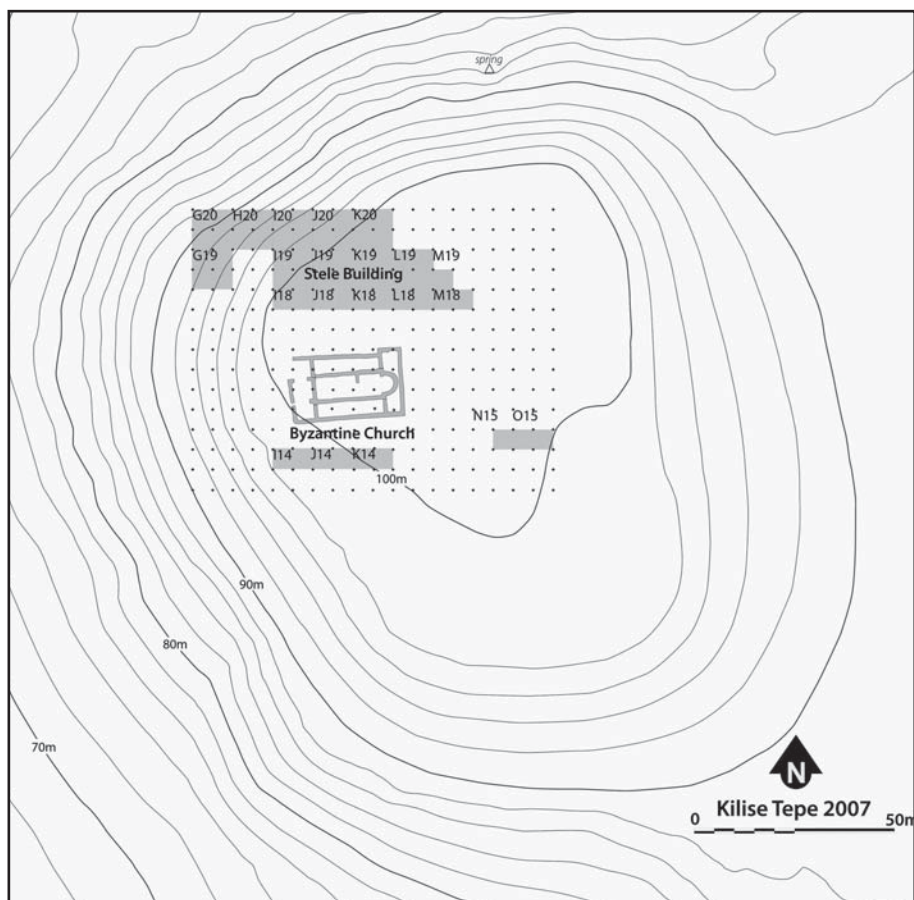
Our gratitude goes in the first place to the Ministry of Culture and Tourism for permission to resume work at the site, and to their Representative Azize Karabağlı, and İlham Öztürk, Director of the Silifke Museum, for their support and advice. We are especially grateful to the following for assistance in a number of ways: Osman Yenidoğan, *kaymakam* of Mut; Dr. Gabriele Mietke for help identifying the architectural sculpture; Dr. Polydora Baker for advice on faunal recovery procedures; Major Alan Biggins for his help with geophysical survey data; Prof. James Crow, Prof. David Hawkins, Dr. Tamar Hodos and Prof. Martin Millett for serving as our academic advisory committee; Dr. Dominique Collon, Prof. Marie-Henriette Gates, Dr. Tamar Hodos, Dr. Marlia Mango, Prof. Elizabeth Stone and Prof. Paul Zimansky for acting as reviewers; and, as always, to Gülgün Girdivan at the British Institute at Ankara for her assistance at all stages.

The project is directed by J.N. Postgate (Professor of Assyriology, Department of Archaeology, University of Cambridge) and co-directed for the Byzantine by Dr. M.P.C. Jackson (Lecturer in Archaeology, School of Historical Studies, Newcastle University). Dr. C.S. Steele was Assistant Field Director, Bob Miller (University of Canberra) was photographer, assisted by Elizabeth Whitton, and Noël Siver was conservator. Members of the team working on site were Prof. Dr. Hasan Bahar, Hatice Küçükbezci and Salih Kaymakçı for the Early Bronze Age; Stephanie Aulsebrook, Sarah Blakeney, Philip Boyes, Sevinç Duvarci, Andrew Estey, Naoise MacSweeney, Emre Şerifoğlu, Nicholas Soderberg, Adam Stone, James Tyler, George Warner, Elizabeth Whitton, Matt Williams; and Katie Green, Paul Dunn and Sophie Moore for the Byzantine. As for the ceramics, Dr. Claudia Glatz (University College, London) supervised the pottery processing in general, and took responsibility for the Bronze Age ceramics. Dr. Jackson directed the recording

of the Byzantine material, and Dr. Laura Preston (University of Cambridge) studied the Iron Age ceramics. Dr. Mette Marie Hald assisted by Beverley Kerr directed the archaeobotanical recovery programme, and Bryony Simmons acted as osteologist. Also working in the house were Anders Bell (object registrar), Ian Cipin, Dr. Carlo Colantoni (data manager), Elizabeth Postgate (illustrator), Evrim Şerifoğlu, and Toby Wilkinson. To all of these our thanks for their skills and hard work.

BIBLIOGRAPHY

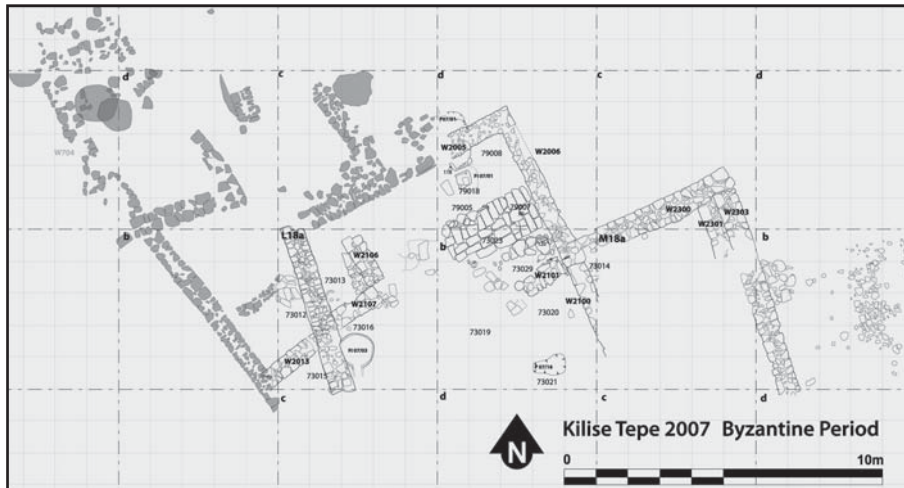
- JACKSON, M. 2007a 'The Pottery from Level One' in J.N. Postgate and D.C. Thomas (eds.) 2007 *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98*, 387-437.
- JACKSON, M. 2007b 'The Church' in J.N. Postgate and D.C. Thomas (eds.) 2007 *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98*, 185-199.
- JACKSON, M. 2007c 'The Northwest Corner' in J.N. Postgate and D.C. Thomas 2007 *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98*, 199-211.
- POSTGATE, J. N. & D.C. THOMAS eds. (2007) *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98: from Bronze Age to Byzantine in western Cilicia*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research and London: British Institute at Ankara.
- SEVİN, V. & K. KÖROĞLU 2004, "Late Bronze Age at Yumuktepe: new evidence from Step-Trench South", in I. Caneva & V. Sevin (eds.), *Mersin-Yumuktepe. A reappraisal* (Lecce, Italy: Congedo Editore), 73-83.

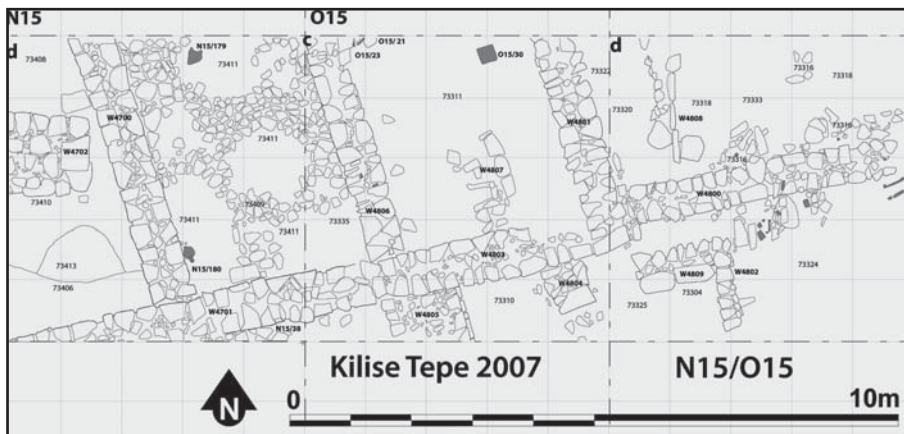
Plan 1: Kilise Tepe, squares excavated in 2007

Plan 2: Stele Building, IIa/b rooms on west side with outlines of IIc foundations

Plan 3: Byzantine housing in L18-19 and M18

Plan 4: Byzantine architecture in N15-O15

Fig. 1: Stele Building from south, showing IIc stone foundations resting on IIa/b walls

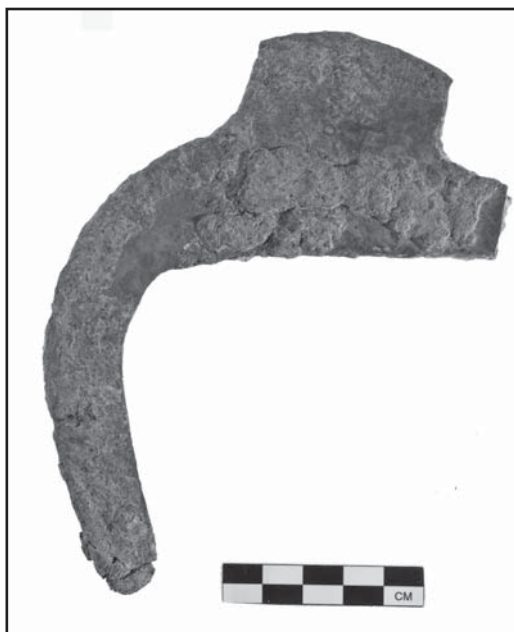

Fig. 2: Copper implement found embedded in Room 8 floor (KLT 166 = J19/520)

Fig. 3: Doorway from Room 10 to Room 3, Level IIa

Fig. 4: Square rimmed jar with red painted decoration (J20/293)

Fig. 5: Jars and bowl from Level Vg destruction in G19

Fig. 6: Iron Age sounding in K14, looking west, to show the lower surface with base of pits

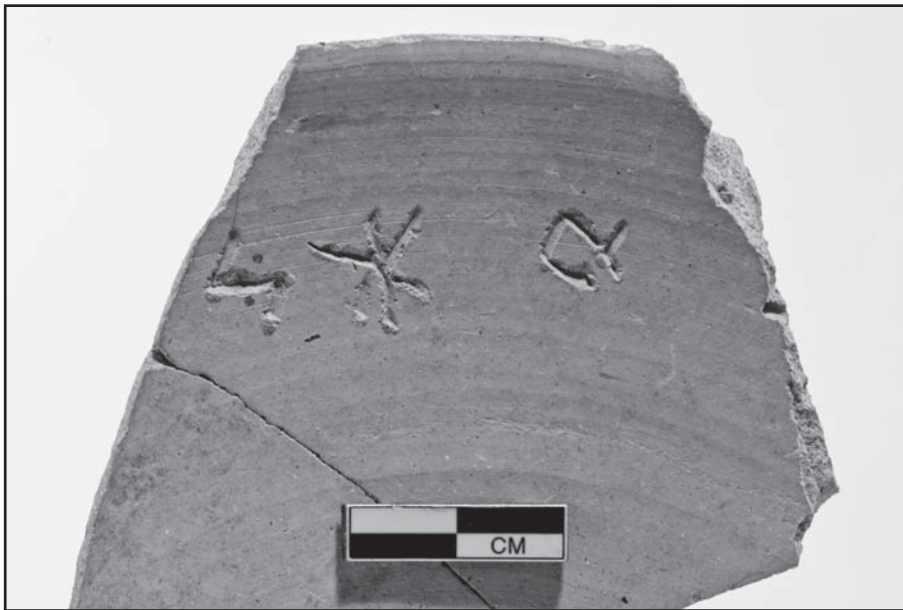

Fig. 7: Sherd with Cypriot Syllabic inscription (K14/431)

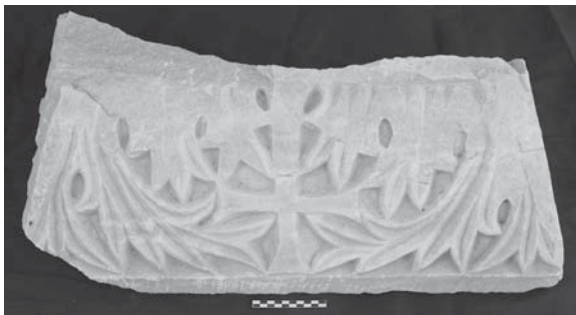

Fig. 8: Marble Impost I14/233 from church discovered in rubble deposit in I14

Fig. 9: Late Roman Amphora 1 body fragment, wheel-made lamp (L18/56) and sherd (C7/652) decorated with fish and squid found *in situ* on paved area in L18 and L19

Fig. 10: Closed vessel with gouged, incised and painted decoration (O15/21)

AMASYA-OLUZ HÖYÜK KAZISI

2007 DÖNEMİ ÇALIŞMALARI: İLK SONUÇLAR

Şevket DÖNMEZ*
E. Emine NAZA-DÖNMEZ

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde yer alan Amasya İli sınırları içindeki Oluz Höyük (Yassı Höyük, Tepetarla Höyüğü), Amasya-Çorum karayolunun 27. km. sindeki Gökhöyük Tarım İşletme Müdürlüğü arazisi içinde bulunmaktadır (Harita: 1). Yeşilirmak'ın (ancient *İris*) önemli kollarından olan Çekerek Irmağı'nın (Hitit metinlerinde *Zuliyā*¹, antik *Skaylaks*) güneyinden geçtiği verimli Geldingen Ovası'nın içinde konumlanmış olan Oluz Höyük (Resim:1), tarafımızdan 1997-1999 yılları arasında gerçekleştirilen Amasya İli yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır². Buna karşın, H.H. von der Osten, Alishar Höyük kazısına başlamadan önce 1926-1927 yıllarında, Kızılırmak'ın batısı ile kavsi içinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları çerçevesinde, Amasya civarında incelemeler yaparken Olas Ovası'nın kenarında büyükçe bir höyüğü ziyaret ettiğini belirtmekte³ ve höyük hakkında başka hiçbir bilgi vermemektedir. Bu höyük, büyük olasılıkla Oluz Höyük olmalıdır. Von der Osten, ayrıca, söz konusu ovada 33 yıldır yörede yaşayan Alman bir ailenin çiftliği olduğunu ve onların kendisine araştırmaları sırasında yardım ettiklerini belirtmektedir⁴. Gözlek Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, Toklucak (eski Oluz) Köyü'nün ise yaklaşık 5 km. doğusunda bulunan Oluz Höyük,

* Doç.Dr. Şevket DÖNMEZ, Oluz Höyük Kazı Başkanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 34134-İstanbul/TÜRKİYE sdonmez@mail.koc.net

Yrd. Doç. Dr. E. Emine Naza-DÖNMEZ, Oluz Höyük Kazı Başkan Yardımcısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, 34134-İstanbul/TÜRKİYE edonmez@istanbul.edu.tr.

Bu bildirinin yayına hazırlanmasında yardım eden Arkeolog-Sanat Tarihçisi Ahmet Çakmak ile İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencisi Gözde Dinarlı'ya teşekkür ederiz.

1 Alp 1980: 48, 58.

2 Dönmez 2000a: 234; Dönmez 2000b: 331; Dönmez 2001a: 303; Dönmez 2002a: 270-271; Dönmez 2002b: 885; Dönmez 2005a: 472-473; Dönmez 2005b: 67.

3 Osten 1927: 140.

4 Osten 1927: 139.

Amasya-Çorum karayolunun 3 km. güneyinde yer almaktadır (Harita: 1). 280 x 260 m. boyutunda, hemen hemen yuvarlak şekilli, ova seviyesinden yaklaşık 15 m. yüksekliğindeki (deniz seviyesinden yüksekliği 478.78 m.) Oluz Höyük yaklaşık 45 dönümlük bir alana sahiptir (Topografik Plan).

Oluz Höyük 2007 Yılı Kazı Çalışmaları

İlk defa bu yıl (2007) Bakanlar Kurulu kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile başlatılan Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazı çalışmaları 6 Ağustos-5 Eylül 2007 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği⁵ ve Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM)'in finansal destekleri ile 31 gün süre ile gerçekleştirildi. Kazının Bakanlık temsilcisi görevini Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu elemanı Mehmet Ağırşöl yerine getirdi. Kazının başkan yardımcılığını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk ve İslâm Sanatı Anabilim Dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. E. Emine Dönmez yaptı. Kazı heyeti İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel ve A. Gör. Oya Tarhan Bal ile Arkeolog-Desinatör Burhan Gülkan (M.A.), Sanat Tarihçisi Sultan Şahin, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi Gamze Çırtlık, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü stajyer lisans öğrencisi Ahmet Çakmak, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü stajyer lisans öğrencisi Elif Arslanhan, Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü stajyer lisans öğrencileri Dilek Çevik, Fatma Emre, Kasım Ulaşkın, Musa Bektaş ve Hüseyin Aktürk'ten oluştu. Ayrıca İran uyruklu Demir Çağı uzmanı Arkeolog Dr. Farshid İravani Ghadim kazı heyetinde yer aldı.

Amaçlar

Oluz Höyük kazılarına başlamamızın temel dört amacı bulunmaktadır:

1. *Amaç:* Orta Karadeniz Bölgesi kara kesiminde, tüm dönemleri ile temsil edilen bir yerleşmede kazı yapılarak bölge için sağlam bir kronolojik kurgu ile kültür evrelerinin oluşturulması.

5 Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nce desteklenmiştir. Proje No: 559.

2. *Amaç:* Amasya İli'nin M.Ö. 2. binyılı kültürlerinin incelenmesi. Oluz Höyük'ün çok önem verdiğimiz M.Ö. 2. binyılı yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile Hitit Çağı kültürleri ile ortaya çıkacak olan mimarî kalıntılar ile çanak-çömlek ve küçük buluntular, söz konusu bu kültürlerin kuzey yayılımı ile ilgili önemli bilgiler sunmaya adaydır. Yüzey araştırmaları sırasında ele geçirilmiş olan çanak-çömlek parçaları, Amasya'nın bu en büyük M.Ö. 2. binyılı yerleşmesindeki çok güçlü Hitit varlığını ortaya koymaktadır. Yaklaşık olarak 45 dönümlük bir alana sahip Oluz Höyük'ün, bu yerleşme büyüklüğü ile Hitit Dönemine ait önemli bir kent olduğunu düşünmekteyiz. Bir Hitit kentinden beklenmesi gereken saray, tapınak gibi önemli yapılar ile çiviyazılı arşiv, geliştirilecek kazılarda ortaya çıkması büyük olasılık olan arkeolojik bulgulardır. Özellikle mühür, *bulla* ve çiviyazılı kil tablet gibi buluntuların ele geçirilmesi ile Oluz Höyük'ün Hitit ve belki de bir önceki dönem olan Asur Ticaret Kolonileri Çağındaki adı saptanabilecek ve bulunduğu coğrafi ortamdaki komşu şehirler (örneğin Doğantepe), dağlar ve akarsuların isimleri de öğrenilebilecek ve Anadolu'nun MÖ 2. binyılı tarihî coğrafyasına çok büyük katkılar yapılabilecektir.

3. *Amaç:* Phryg kültürünün kuzeydoğu yayılımının incelenmesi. Yüzey araştırmalarında ele geçirilen özellikle boya bezekli çanak-çömlek parçalarından Oluz Höyük'ün Phryg kültürünün, farklı özellikler gösterse de, bir parçası olan Kızılırmak Kavsi içi Demir Çağı çanak-çömlek geleneklerini barındırdığını söyleyebiliriz. Orta Karadeniz Bölgesi ile Orta Anadolu arasında bir geçiş noktasında yer alan Oluz Höyük'ün hem mimarî ve hem de çanak-çömlek ile küçük buluntular sağlayacağı açısından yeni bulgularla Kızılırmak Kavsi içi Demir Çağı kültürünün var olan sorunlarını aşmaya yardımcı olacaktır. Ayrıca Demir Çağının M.Ö. 7. yüzyıl ile M.Ö. 4. yüzyılları arasındaki dönemi olan ve Geç Demir Çağı olarak adlandırılan bölümünde bölgede varlıklarını bildiğimiz İskitler ile Medler ve Akamenidler'le ilgili yeni bulgular ortaya koyacağı düşünülebilir.

4. *Amaç:* Bölgenin Helenistik Çağ yerleşim mimarî özellikleri ile çanak-çömlek ve küçük buluntularının incelenmesi. Pontos Krallığı gibi bir Helenistik Çağ Anadolu devletinin merkezi olan Amasya'nın, söz konusu bu dönemle ilgili herhangi bir yerleşmesi günümüze kadar kazılmamıştır ve bu

dönemin mimarisi ile tabaka buluntuları bilinmemektedir. Helenistik Çağla ilgili bilinen en önemli bulgular müzeye çeşitli yollarla gelmiş olan sikkeler ile çanak-çömleklerdir. Helenistik Çağın güçlü bir mimarî tabaka ile varlığını yüzey araştırmalarımızda ele geçirilmiş olan çanak-çömlek parçaları işaret etmiştir. Oluz Höyük kazılarının Amasya yöresi Helenistik Çağ arkeolojisi ve tarihine önemli katkılar yapabileceği olasılığı çalışmalarımızın en önemli amaçlarından biridir.

Yöntem ve Bulgular

Oluz Höyük 2007 sezonu çalışmaları üç aşamalı olarak gerçekleştirildi:

1. *Aşama: topografik plan çalışmaları:* Kazı çalışmaları ile koşut olarak sürdürülen topografik plan çalışmalarında Amasya İli D.S.İ. kurumunun verdiği teknik destekle Oluz Höyük'ün 1/1000 ve 1/500 ölçeklerinde topografik haritaları oluşturuldu⁶.

2. *Aşama: jeofizik araştırma çalışmaları:* Oluz Höyük'te hem bu dönem ve hem de gelecek yıllardaki sistematik arkeolojik kazılar için bir stratejik planlama yapabilmek amacıyla 6-9 Ağustos 2007 tarihlerinde Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel ve A.Gör. Oya Tarhan Bal'dan oluşan bir ekip tarafından höyüğün orta kesimlerinde batı-doğu yönünde yaklaşık 2000 m²'lik bir alanda Jeoelektrik, Manyetik ve Yer Radarı (Ground Penetrating Radar-GPR) yöntemleri ile toprakaltındaki olası yapı kalıntılarına ait ayrıntılı derinlik, uzanım ve konum bilgilerine ulaşılmaya çalışıldı.

3. *Aşama: arkeolojik kazı çalışmaları:* Oluz Höyük kazı çalışmaları iki alanda gerçekleştirildi; A Açması ve B Açması).

Birinci alan höyüğün en yüksek noktası olup batı tarafta yer almaktadır. Bu kısımda A Açması olarak adlandırılan 30 x 10 m. boyutunda toplam 300 m²'lik bir alanda ortalama 1.80 m. derinleşildi. 478.78 m.den 477.00 m.ye kadar gerçekleştirilen bu derinleşme çalışmaları sonucunda üç yapı katı ile 12 adet insan iskeletine rastlandı. B Açması olarak adlandırılan ikinci alan çalışmaları höyüğün doğusunda yamaç üzerinde ve basamaklı olarak gerçekleştirildi.

6 Söz konusu teknik destek için Amasya D.S.İ. Kurumu Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç bilirim.

Gerçekleştirilen yüzey toplaması ile kazı çalışmaları sırasında yüzey toprağı içi ile 1. mimarî tabaka dolgusunda çok sayıda sırlı çanak-çömlek parçalarına rastlandı. Höyüğün yalnızca batı yarısında görülen ve herhangi bir mimarî tabaka ile ilişkisi kurulamayan söz konusu bu çanak-çömlek parçalarının çok büyük olasılıkla en son yerleşim tabakasına ait olduğu, ancak tarım faaliyetleri ile erozyon sonucunda günümüze kadar ulaşamadığı kanaatine varıldı. Yoğun bir yerleşime işaret etmeyen, büyük olasılıkla bir ya da iki konutluk bir iskâna ait olduğu düşünülen çanak-çömlek parçalarının varlığı nedeniyle yerleşmenin yüzey toprağı ile karışık ilk tabakası "0" olarak kodlandı. Çanak-çömlek parçaları üzerinde gerçekleştirdiğimiz ilk gözlemler sonucu bunların 10-14. yüzyıllara tarihlenebileceği düşünüldü. Yüzey toprağı içinde çok sayıda çeşitli dönemlere ait çanak-çömlek parçaları dışında ayrıca, Geç Demir Çağına ait pişmiş toprak 1 boğa ritonu parçası, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ya da Hitit Dönemine tarihlenebilecek 1 tezgâh ağırlığı, çakmak taşı 1 kesici ve 1 kazıyıcı ele geçirildi.

1. mimarî tabakada ele geçirilen pişmiş toprak kiremit parçaları yapıların çatılarında kiremit kullanıldığına işaret etmektedir.

"0" tabakasından sonra ve yüzey toprağının hemen altından başlayan mimarî tabaka "1. mimarî tabaka" olarak isimlendirildi. 478.78 ile 478.20 seviyeleri arasında yaklaşık 0,60 m.lik bir dolgu toprağı kaldırıldı. Yüzeye yakınlığı nedeniyle tarım faaliyetleri, yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiş yasadışı kazılar ve büyük olasılıkla "0" tabakasının yerleşimcileri ve ayrıca yerleşme terk edildikten sonra gerçekleştirilmiş gömüler nedeniyle yoğun bir şekilde tahrip edilmiş olan 1. mimarî tabakadaki mimarî kalıntılar oldukça düzensiz ve dağınık bir görünüm verdi (Resim: 2). Yukarıda da belirtildiği gibi 1. mimarî tabakada ortaya çıkarılan mimarî kalıntılar, düzenli bir plan oluşturmaktan uzak, açmanın özellikle kuzey ve doğu kısımlarında yer alan irili ufaklı moloz taşlardan oluşturulmuş duvar temelleri parçaları ve döşeme kalıntılarından oluşmaktadır. Bu mimarî tabakadan elde edilen bazı çanak-çömlek parçaları ile özellikle b.0078 olarak kodlanan çöp çukurunda ele geçirilen ve Apameia (Dinar; Phrygia) kökenli bronz bir sikkeden (Resim: 3) bu tabakanın M.Ö. 2. yüzyıl sonu ile M.Ö. 1. yüzyıl başlarına tarihlenebileceği sonucuna varıldı⁷. 1. mimarî tabaka dolgusu içinde pişmiş toprak 1 kandil, 1

⁷ Kazımızda ele geçirilen sikkelerin tarihlendirilmesinde ve değerlendirilmesinde görüşlerini bizlerden esirgemeyen Prof.Dr. Oğuz Tekin ile Amasya Müze Müdürü Celâl Özdemir'e teşekkürü borç biliriz.

boncuk, 1 ağ ağırlığı, 1 nesne, 2 çömlek, taş 1 havan, 1 sapan taşı, 1 ezgi taşı, 1 kaide, kemik 1 nesne, diş 1 delici, cam 1 boncuk, bronz 1 külçe ve kulp parçası ele geçirildi.

1. mimarî tabakada kazı derinleşmesi sırasında basit toprak mezarlarda 5 adet insan iskeletine rastlandı (Sk.001, Sk.002, Sk.003, Sk.004, Sk.006). Bunlardan Sk.001 ile Sk.003 bebeklere ait olup yalnızca kafatası hâlinde saptanabildi. Sk.002 ise yalnızca 1 kaval kemiğinden ibarettir. Sk.004 ile Sk.006 ise yetişkinlere ait iskeletler olup baş batıda olmak üzere doğuya doğru yatmakta, yüz güneye bakmakta ve kollara vücuda paralel uzanmaktadır. Yatış şekillerinden anlaşıldığı üzere bu mezarlar İslâmî Döneme ait olmalıdırlar.

1. mimarî tabakadan sonra 478.20 m. ile 477.00 m. seviyeler arasında ortaya çıkarılan mimarî kalıntılar '2. mimarî tabaka' olarak isimlendirildi. 2. mimarî tabakanın 1. mimarî tabaka düzeyinde olmasa da yine de yerleşme sona erdikten sonra yapılmış olan gömüler ve yasadışı kazılar nedeniyle epeyce tahrip edilmiş olduğu gözlemlendi. 2. mimarî tabakada pişmiş toprak 1 damga, 2 ağırşak, 2 boncuk, 1 ağ ağırlığı, 1 biberon (Resim: 4), 1 çanak, 1 çömlek parçası, 1 krater parçası (Resim: 5), taş 1 havaneli, 1 ezgi taşı, 1 ağırlık, 1 boncuk, mermer 1 kap ağız, 1 nesne, kemik 1 iğne, 1 nesne ve demir 1 plâka ele geçirildi.

Açmanın kuzey kısmında yer alan bir yapı kalıntısı 2. mimarî tabakanın en sağlam mimarî kalıntısı olarak dikkati çekmektedir. Kuzey-güney yönünde 8,60 m. uzunluğunda bir duvar temeline sahip olan ve b.0031 olarak kodlanan yapının, bu duvarına güneye yakın bir kesimde 2,00 m. uzunluğunda kısa bir duvar köşe yaparak birleşmektedir. Ortalama 0,75-0,80 m. kalınlığında ve yer yer 0,50 m. yüksekliğindeki yontulmamış irili ufaklı taşlardan çamur harç kullanılarak oluşturulmuş duvarlara sahip olan bu yapının güney ve batı bölümlerinin tahrip edilmiş olduğu, kuzey bölümünün ise büyük olasılıkla kuzey kesit duvarı içinde yer aldığı düşünüldü. Yapının kuzey-güney doğrultusundaki uzun duvarının doğu yüzüne birleşik olarak yassı taşlarla inşa edilmiş düzgün konturları olan bir taş döşeme ortaya çıkarıldı. b.0017 olarak kodlanan ve kabaca dikdörtgen şeklindeki bu döşeme kuzey-güney yönünde 2,50 m., batı-doğu yönünde ise 1,65 m. uzunluğundadır. Büyük olasılıkla yapının bir kaldırımı olarak inşa edilmiş olan döşemenin yapının dış kesiminde yer aldığı anlaşıldı (Resim: 6).

İkinci mimarî tabaka derinleşme çalışmaları sırasında basit toprak mezar türünde gömü yapılmış 7 adet insan iskeletine rastlandı (Sk.005, Sk.007, Sk.008, Sk.011, Sk.012, Sk.013 ve Sk.014). Sk.005 No.lu iskelet bir bebeğe ait olup yalnızca kafatası saptanabildi. Sk.012 No.lu iskelet yine bir bebeğe ait olup diğerlerinin tümü yetişkinlere aittir. Bunlar baş batıda olmak üzere doğu yönüne doğru sırt üstü bir şekilde yatırılmışlardır. Yüzleri güneye bakan iskeletlerin kolları vücutlarına paralel olarak uzanmaktadır. Yatış şekillerinden ve yanlarında hiçbir buluntu ele geçirilmemesinden dolayı bu mezarların hepsinin İslâmî Dönem gömüsü olduğu düşünüldü.

Kazı çalışmalarımızın ikinci bölgesini oluşturan B Açması höyüğün doğusunda yer almaktadır. Bu alanda 473.16 m.den 466.09 m.ye kadar bir derinleşme gerçekleştirildi. Höyüğün tabakalaşması konusunda ipuçları elde etmek amacıyla yamaç üzerinde basamaklı sistemi kazı yöntemi kullanılarak çalışılan 30 x 10 m. boyutlarındaki bu alanda toplam altı mimarî tabaka saptandı (Resim: 7).

B Açması'nın batısındaki alanda yüzey toprağının kaldırılmasından sonra 473.16 m. ile 472.00 m. seviyeler arasında gerçekleştirilen derinleşme sonucunda 1. mimarî tabakaya ait olan bir mimarî komplekse ait kalıntılar ortaya çıkarıldı (Resim: 8). b.0003 olarak kodlanan yapı kompleksinin çeşitli mekânlara sahip olduğu gözlemlendi. Bu mekânlardan en büyüğünün kesin sınırları açmanın boyutları nedeniyle bulunamadı. Kuzey duvarının orta kısımlarında ise doğu duvarının tamamı ile güney ve batı duvarının bir kısmı ayakta kalmış küçük bir mekân içinde at nalı şeklinde bir fırın ortaya çıkarıldı. b.0005 kodlu mekânın kuzeyinde duvar taş döşeme üzerinde ele geçirilen, ancak durumları iyi olmayan iki adet Pontus şehir sikkesi yapının tarihlenmesi açısından çok önemli bilgiler sağladı. M.Ö. 2. yüzyılın sonları ile M.Ö. 1. yüzyılın başlarına tarihlenen sikkeler yapının Helenistik Çağa tarihlenebileceğine işaret etmektedir. 1. mimarî tabakada 1 pişmiş toprak nesne, 1 taş ağırşak, 2 boncuk, 1 diş delici, 1 bronz külçe, 1 demir mızrak ucu ve 1 çivi ele geçirildi. B Açması 1. mimarî tabakada ele geçirilen çok sayıdaki pişmiş toprak kiremit parçası, yapılarda çatı örtüsü olarak kiremit kullanımının yaygın olduğuna işaret etmektedir.

B Açması 5 x 10 m. daha doğuya doğru uzatılarak yamaçta basamaklar oluşturulmaya başlandı. İlk basamakta 472.00 m. ile 471.00 m. arasındaki yaklaşık 1,00'lik dolgunun 2. mimarî tabakaya ait olduğu anlaşıldı. Yamaç yüzeyine yakınlığı nedeniyle oldukça da bir alanda saptanabilen ve büyük

kısmı tahribata uğramış 2. mimarî tabakaya ait mimarî kalıntı olarak yalnızca 2,00 x 1,20 m. boyutunda bir taş döşeme ortaya çıkarıldı. b.0048 olarak kodlanan taş döşemenin batı kesit içinde doğru uzandığı gözlemlendi.

Daha sonra devam eden 471.00 m. ile 468.70 m. arasındaki derinleşme çalışmaları sonucunda 3. mimarî tabakaya ait mimarî kalıntılar ortaya çıkarıldı. 3. mimarî tabaka b.0006, b.0008, b.0041, b.0045 ve b.0048 No.lu buluntu yerlerinden oluşmaktadır. Açmanın kuzey kesiminde yüzey oldukça yakın olmaları nedeniyle epeyce tahribat görmüş ve bu nedenle de net bir plan vermeyen birtakım taş duvar temeli kalıntıları ile taş döşeme kalıntıları görüldü. 3. mimarî tabaka dolgusunda pişmiş toprak 1 tezgâh ağırlığı, taş 1 ağırşak, 1 havaneli ve demir 1 plâka ele geçirildi.

B Açması 5 x 10 m. daha doğuya doğru uzatılarak üçüncü basamak kazıldı. Bu basamakta 468.70 ile 467.00 m. arasındaki derinleşme çalışmaları sonucunda b.0043, b.0044, b.0046, b.0062, b.0063 ve b.0065 No.lu buluntu yerlerinden oluşan 4. mimarî tabakaya ait mimarî kalıntılara ulaşıldı. Doğu kısmı yüzeye yakın olması nedeniyle tahrip edilmiş olan bu tabakanın batı kesiti önünde ise dağınık durumda birtakım taşlar ile çakıl taşı döşeme kalıntıları saptandı. Batı kesit önünde ise 1,40 m. çapında ve 0,50 m. derinliğinde bir çöp çukuruna (b.0046) rastlandı. 4. mimarî tabakada pişmiş toprak 1 ağırşak, 1 boncuk, 1 testi (Resim: 9), 1 minyatür kap, dış 1 delici, çakmak taşı 1 kesici ve demir 1 kulp parçası ele geçirildi.

Açma, 5 x 10 m. boyutunda yine doğuya doğru genişletilerek 467.00 m. ile 464.80 m. arasındaki derinleşme çalışmaları sırasında büyük olasılıkla bir konutun avlu kısmına ulaşıldı. b.0061, b.0062, b.0067 ve b.0068 No.lu buluntu yerlerinden oluşan 5. mimarî tabakaya ait olduğunu saptadığımız bu avlunun kuzey kesiminde batı kesit içinde yer alan bir yapının atık su kanalının bir kısmı ortaya çıkarıldı. Bu basamağın kazılması sırasında ise özellikle yamaç kısımlarına yakın alanlarda iki çukur içinde karışık durumda 4 yetişkine ait iskeletler bulundu. 'Sk.009 ve Sk.010' olarak numaralanan iskeletler yüzeye oldukça yakın bir konumda ve dağınık hâlde ele geçirildi. Batı kesite yakın bir alanda büyük olasılıkla dar bir çukur içinde Sk.015 ve Sk.016 No.lu iskeletlerin iki yetişkine ait olduğu ve bunların karışık bir şekilde olduğu anlaşıldı. İki yetişkine ait iskeletlerin bir mezara bilinçli olarak konulmasından ziyade, bir çukura gelişigüzel atılmış olduğu gözlemlendi. Bu çukurdan 3 adet küçük cam boncuk ele geçirildi. Avlunun orta kısımlarında ise ayrıca bir duvar temeline taşlar ortaya çıkarıldı. 5. mimarî tabakada ayrıca pişmiş toprak 1 ağırşak bulundu.

B Açması'nın beşinci ve son basamağı yine doğuya doğru 5 x 10 m. genişleyerek oluşturuldu. b.0064 No.lu buluntu yerinden oluşan 6. mimarî tabakanın kültür toprağında, 464.80 m. ile 462.80 m.ler arasında yaklaşık 2,00 m. derinliğe ulaşılan bu basamakta herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmadı. 6. mimarî tabakada taş 1 mühür, çakmak taşı 1 kesici ve demir 1 çivi ele geçirildi.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplam 31 gün süren ve iki açmada 600 m²lik bir alanda gerçekleştirilen Oluz Höyük 2007 kazı çalışmaları sonucunda toplam 6 mimarî tabaka saptandı. A ve B açmalarının ilk iki tabakalarının birbirleri çağdaş oldukları özellikle ele geçirilen sikke ile çanak-çömlek parçalarının değerlendirilmesinden anlaşıldı. Bu bağlamda Oluz Höyük'ün "0" Tabakası Ortaçağa (10-14. yüzyıllar), 1. mimarî tabakası Helenistik Çağa (M.Ö. 2. yüzyıl sonu ile M.Ö. 1. yüzyıl başı), 2. mimarî tabakası ise Geç Demir Çağının geç evresine (M.Ö. 4-3. yüzyıl) tarihlenebilir. B Açmasında saptadığımız 3 ve 4. mimarî tabakalar Geç Demir Çağının erken evresine (M.Ö. 6-5. yüzyıllar), 5. mimarî tabaka Orta Demir Çağına (M.Ö. 7. yüzyıl), 6. mimarî tabaka ise kesin olmamakla birlikte Erken Demir Çağı ya da Son Tunç Çağı, yani Hitit İmparatorluk Çağına tarihlendirilebilir.

"0" Tabakası çanak-çömlek parçaları yukarıda da değindiğimiz gibi kabaca 10-14. yüzyıllara tarihlenebilir. Bu tarihler Oluz Höyük'te bir Ortaçağ daha doğrusu Geç Bizans Dönemi yerleşmesine işaret etmektedir. *Tabula Peutingeriana*'da Amaseia'dan (Amasya) Euchaita'ya (Çorum, Mecitözü, Beyözü -eski Avkat- Köyü) uzanan yol üzerinde, Amaseia'nın batısında ve 16 Roma mili uzağında yer alan Virasia adlı bir yerleşme⁸ (Harita: 2), Oluz Höyük'ün Geç Bizans Dönemindeki durumu için önemli ipuçları vermektedir. Büyük ölçüde *Tabula Peutingeriana*'dan faydalanarak hazırlanmış olan *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*⁹ adlı çalışmada Amasya'nın güneybatısına yerleştirilmiş olan Virasia (Harita: 3), konumu ile Oluz Höyük'ün yaklaşık 5 km. kuzeyinde yer alan Doğantepe (eski Zara) ile yer bakımından aşağı yukarı uyumaktadır. 16 Roma mili kilometreye çevrildiğinde yaklaşık 24 km.ye ulaşmaktadır. Doğantepe bugün Amasya'nın

8 Weber 1976: 63, segment VIII 4 m.

9 Talbert 2000.

yaklaşık 27 km. güneybatısındadır. Bunlara ek olarak, Doğan-tepe’de bir Roma mil taşının yer alması¹⁰, Amaseia’dan Euchaita’ya giden yolun buradan geçtiğini ve söz konusu yol üzerinde yer alan Virasia’nın da Doğan-tepe ile eşitlenebileceğine işaret etmektedir. Son olarak Virasia ile Doğan-tepe’nin eski adı olan Zara’nın az da olsa fonetik benzerliği, Doğan-tepe ile Virasia eşitliğini desteklemektedir. Bu değerlendirmelerin ışığında, Doğan-tepe’nin 5 km. güneyinde yer alan Oluz Höyük’ün, “0” tabakasında ele geçirilmiş olan ve 10-14. yüzyıllara tarihlenen çanak-çömlek parçaları (Resim: 10) nedeniyle, büyük olasılıkla Doğan-tepe’ye yani Virasia’ya bağlı, birkaç konuttan oluşan çiftlik tarzı küçük bir yerleşme olduğu düşünülebilir.

Helenistik Çağ’a (M.Ö. 2. yüzyıl sonu ile M.Ö. 1. yüzyıl başı) tarihlediğimiz 1. mimarî tabaka, özellikle B Açması’nda ortaya çıkarılan ve oldukça büyük olduğunu düşündüğümüz bir komplekse ait olan taş temelli ve fırınlı yapı ile dikkati çekmektedir (Resim: 8). Boyutları ve sınırları henüz tam olarak açığa çıkarılamayan bu yapı ilk gözlemlerimize göre, genel mimarî karakteri, taş temelleri ve taş döşemeleri bakımından Bakü-Ceyhan-Tiflis Ham Boru Hattı Projesi çerçevesinde 2004 yılında kazılan Sivas Akpınar Köyü Ziyaret Suyu yerleşmesi¹¹ ile benzerlik göstermektedir. Ele geçirilen sikke ve küçük buluntulardan M.Ö. 2. yüzyılın sonundan itibaren yerleşim görmeye başlayan ve tek bir yapı katından oluşan Ziyaret Suyu, Oluz Höyük’ün 1. mimarî tabakası ile tamamıyla çağdaştır. Önümüzdeki yıllarda B Açması’nın genişletilmesiyle tamamını ortaya çıkarmayı planladığımız mimarî kompleksin plan olarak Ziyaret Suyu yapılarıyla ne ölçüde benzediği de anlaşılabacaktır. Yozgat’ın Sorgun İlçesi yakınlarındaki Çadır Höyük’te de Oluz Höyük 1. mimarî tabaka ile çağdaş yapı katlarının olduğu bilinmektedir¹².

2. mimarî tabaka moloz toprağı içinde ele geçirilmiş olan bazı buluntular özellikleri nedeniyle çok önem taşımaktadır. İlk buluntu kadın göğsü şeklinde özel bir kaptır (Resim: 4). Ucu delik olan bu kabın büyük bir olasılıkla bir biberon işlevi de gören, ancak, Ana Tanrıça yani Kybele kültü ile ilgili bir buluntu olduğunu düşünmekteyiz. Bölgede özellikle Maşat Höyük, Boğazköy, Hacıbektaş Höyük, Alishar ve Topaklı’dan bildiğimiz Ana Tanrıça kültü ile ilgili kapların¹³ farklı şekildeki bir örneği olduğunu bu aşamada söyleyebiliriz.

11 Ortaç 2006: 339-350.

12 Gorny/MacMahon/Paley/Steadman/Verhaaren 2002: 123; Paley 2006: 359.

13 Bu konu ile kaplar ve kaynakça için bkz. Dönmez 2001b: 707-718.

Bunun dışında S profilleri ile dikkati çeken koyu kırmızı astarlı bazı çanaklar (Resim: 11), formları ile Akamenid çanaklarını çağrıştırmaktadır.

Diğer buluntu ise oldukça büyük bir kratere ait boyun ve gövde parçasıdır (Resim: 5). Kraterin boyun kısmında bugüne değin Orta Anadolu Demir Çağı çanak-çömleği repertuarında görmediğimiz bulut şeklinde bir motif ile boynuzları çok abartılı ve değişik bir şekilde yapılmış olan ve karşılıklı durduğu anlaşılan geyik figürlerinin başları görülmektedir. Bu krater açık renk zemin üzerine kahverenginin tonları kullanılarak bezenmiştir. Her iki eser de 2. mimarî tabaka toprağının moloz toprağı içinde bulunmuş olsalar da, bezeme özellikleri bakımından M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllardan ziyade M.Ö. 5. ve 6. yüzyılları işaret etmektedir. Bu buluntular *in situ* ele geçmedikleri için, büyük bir olasılıkla yasadışı kazılar sonucu karıştırılan toprakla birlikte bulundukları konuma geldikleri ve 2. mimarî tabakanın altında belirmeye başlayan 3. mimarî tabakaya, başka bir deyişle Geç Demir Çağının erken evresine ait olmalıdırlar.

Oluz Höyük 4. mimarî tabakada ele geçirilen gaga ağızlı bir testi form itibarıyla tanıdık olmasına karşın, bezeme düzenlemesi, yüzeyinde açık renkli alan ya da panelin yer almaması ve gövdesi üzerinde koyu devetüyü astarın üzerine koyu kahverengi ile yapılmış tek merkezli daire ve gamalı haç motifleriyle oldukça ilginçtir (Resim: 9).

Bu ilk sezonun belki de en dikkat çekici buluntusu 6. mimarî tabaka dolgu toprağı içinde ele geçirilen ve Hitit kültürü özellikleri gösteren düğme şeklindeki ip delikle taş bir mühürdür¹⁴. Oluz Höyük'ün kuş uçuşu 5 km. kuzeyinde yer alan Doğan-tepe'de tesadüfen bulunmuş olan tunçtan tanrı heykelciği ile mühürlerden¹⁵, yörede güçlü ve önemli bir Hitit varlığı bilinmekteydi. Oluz Höyük kazılarına başlamamızın bir nedeni de yörenin Hitit Dönemindeki arkeolojik ve tarihî coğrafya sorunlarına ışık tutmaktı. Bu nedenle zaten yüzeyde çok sayıda saptadığımız Hitit çanak-çömlek parçası ile pişmiş toprak tezgâh ağırlığının yanı sıra ele geçirilen bu mühür, Oluz Höyük'te önemli bir Hitit yerleşmesinin varlığına güçlü bir biçimde işaret etmektedir.

14 Söz konusu bu mührün değerlendirme ve yayın çalışmaları kazımızın Hititoloji uzmanları Yrd. Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan ve Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan tarafından sürdürülmektedir.

15 Alp 1963: 91-126.

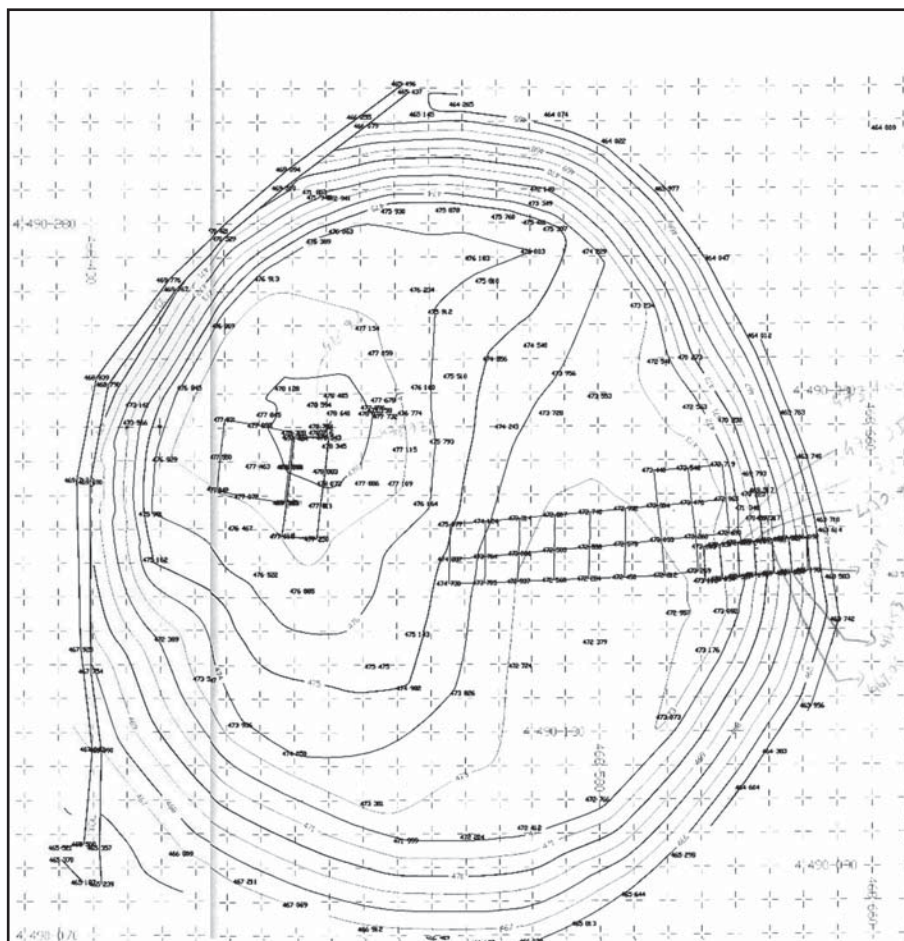
Bu sezon kazı çalışmaları sırasında kazı evi olarak Amasya İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından tahsis edilen Gökhöyük Tarım Meslek Lisesi Misafirhanesi'ni kullandık. Önümüzdeki sezondan itibaren ise, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne yapmış olduğumuz başvuru sonucunda, Oluz Höyük'e yaklaşık 5 km. mesafedeki Gözlek Köyü'nün İlkokulu kazı başkanlığımıza kazı evi olarak 10 yıl süreyle tahsis edilmiştir.

Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazılarını gerçekleştirmemize izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerimizi sunarız. Kazılar için finansal destek sağlayan Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM) ile İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederiz. Ayrıca konaklamamızdaki yardımları için Amasya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne, Gökhöyük Tarım Meslek Lisesi Müdürlüğü'ne, kazı sırasında yaptıkları yardım ve gösterdikleri yakınlık nedeniyle Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Amasya Müze Müdürlüğü, Samsun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Amasya Valiliği, Amasya Belediye Başkanlığı, Gökhöyük Tarım İşletmeleri Müdürlüğü, Göynücek Sağlık Meslek Lisesi Müdürlüğü ile Gözlek Köyü Muhtarlığı'na teşekkürlerimizi sunarız.

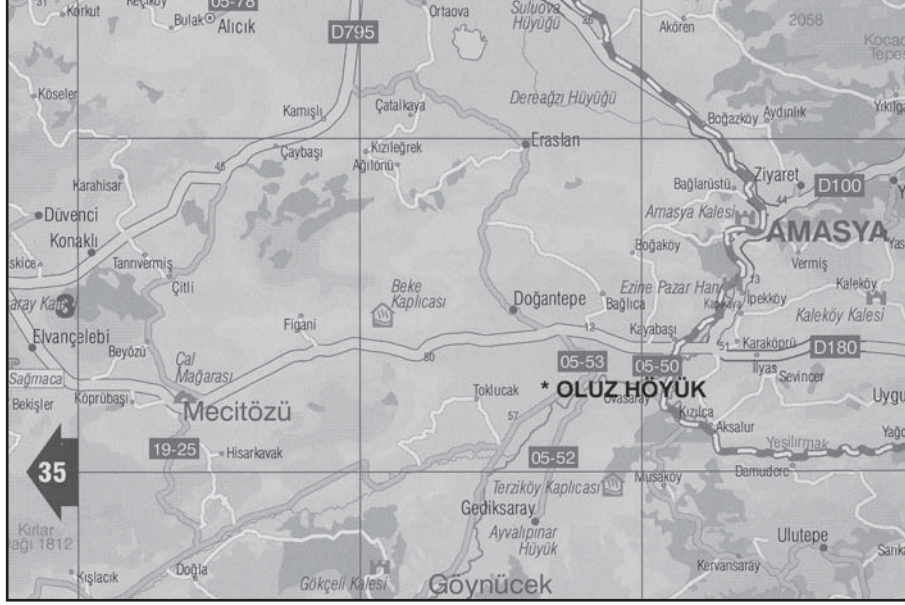
KAYNAKÇA

- ALP 1963: S. Alp. "Amasya Civarında Zara Bucağında Bulunan Hitit Heykeli ile Diğer Hitit Eserleri", *Anadolu/Anatolia* VI: 91-126.
- ALP 1980: S. Alp. "Die Hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat Höyük", *Belleten* XLIV/173: 25-60.
- DÖNMEZ 2000a: Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması, 1998", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 229-244.
- DÖNMEZ 2000b: Ş. Dönmez. "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli) Ankara: 330-334.
- DÖNMEZ 2001a: Ş. Dönmez. "The Central Black Sea Region Survey", *İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)* (Ed. O. Belli). İstanbul: 302-307.
- DÖNMEZ 2001b: Ş. Dönmez. "Orta Anadolu İ.Ö. I. Bin Yılı Çanak-Çömleğinde Ana Tanrıça Kültü", *Belleten* LXIV/241: 707-718.

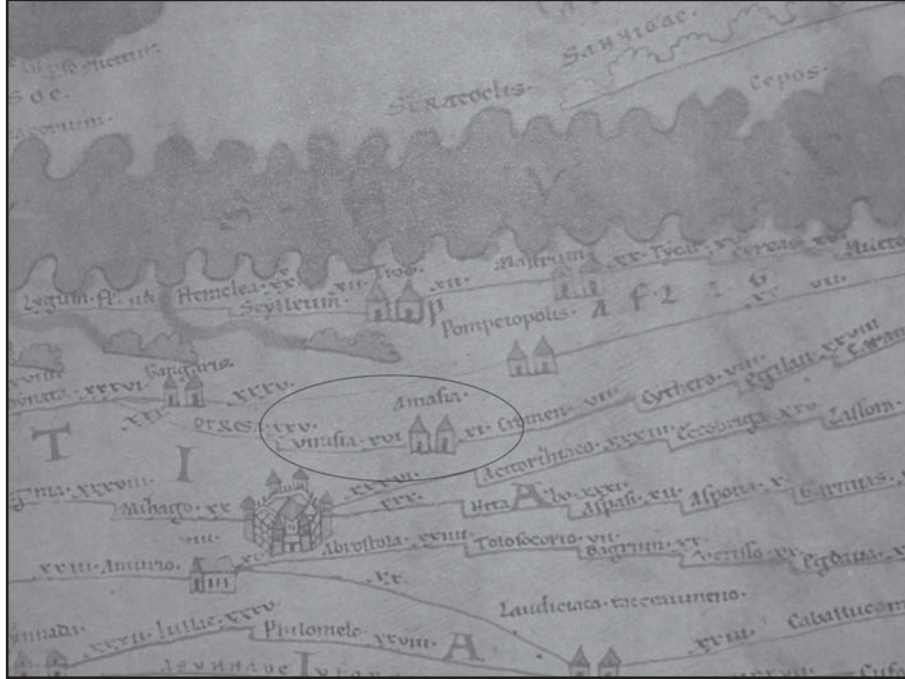
- DÖNMEZ 2002a: Ş. Dönmez. "The 2nd Millennium BC Settlements in Samsun and Amasya Provinces, Central Black Sea Region, Turkey", *Ancient West & East* 1/2: 243-293.
- DÖNMEZ 2002b: Ş. Dönmez. "1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İÖ 2. Binyılı Yerleşmeleri", *Belleten* LXV/244: 873-903.
- DÖNMEZ 2005a: Ş. Dönmez. "1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Amasya İli Demir Çağı Yerleşmeleri", *Belleten* LXIX/255: 468-497.
- DÖNMEZ 2005b: Ş. Dönmez. "Amasya Province in the Iron Age", *Anatolian Iron Ages 5. Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001* (Ed. A. Çiligirolu ve G. Darbyshire). London: 65-74.
- FRENCH 1988a: D. French. *Roman Roads and Milestones of Asia Minor. Fasc. 2: An Interim Catalogue of Milestones. Part 1.* Oxford.
- FRENCH 1988b: D. French. *Roman Roads and Milestones of Asia Minor. Fasc. 2: An Interim Catalogue of Milestones. Part.2.* Oxford.
- GORNY/MACMAHON/PALEY/STEADMAN/VERHAAREN 2002: R.L. Gorny, G. Macmahon, S. Paley, S. Steadman ve B. Verhaaren. "The 2000 and 2001 Seasons at Çadır Höyük in Central Turkey: A Preliminary Report", *Anatolica XXVIII*: 109-136.
- ORTAÇ 2006: M. Ortaç. "BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi Sivas Akpınar Köyü Ziyaret Suyu Mevkii Kurtarma Kazısı, 2004", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı-1. Ankara: 339-350.
- OSTEN 1927: H.H. von der Osten. "Explorations in Hittite Asia Minor", *American Journal of Semitic Languages and Literatures* 43/2: 73-176.
- PALEY 2006: S.M. Paley. "The Excavations at Çadır Höyük, 2004", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı-1, Ankara: 351-366.
- TALBERT 2000: J.A. Talbert (Ed.). *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton.
- WEBER 1976: E. Weber (Ed.). *Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324. Vollständige Faksimile – Ausgabe im Originalformat*. Graz.

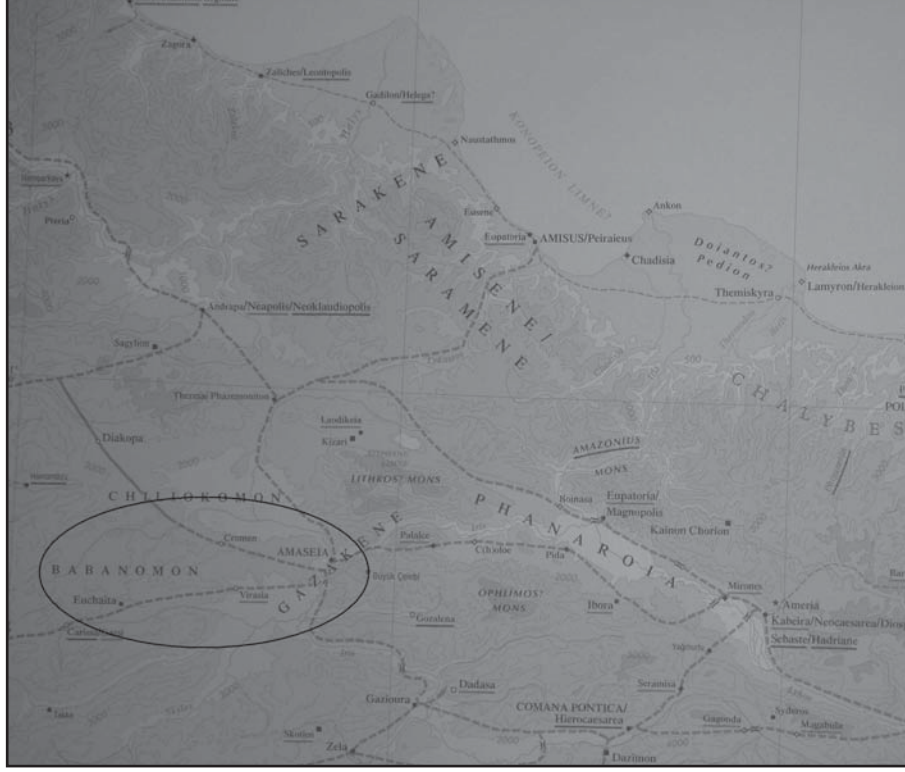
Topografik plân

Harita: 1

Harita: 2

Harita: 3

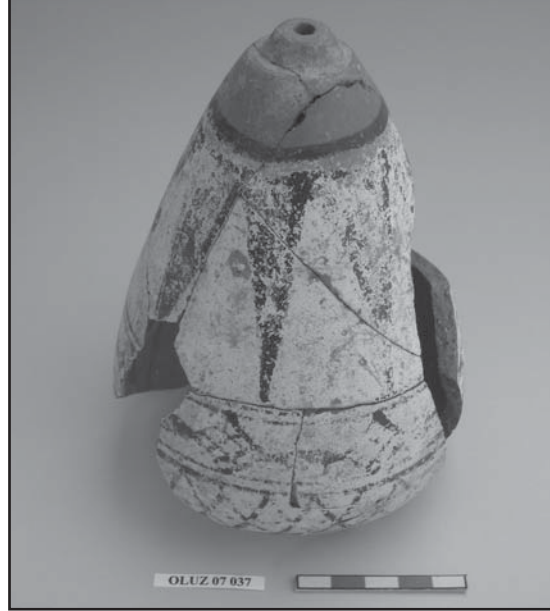
Resim: 1

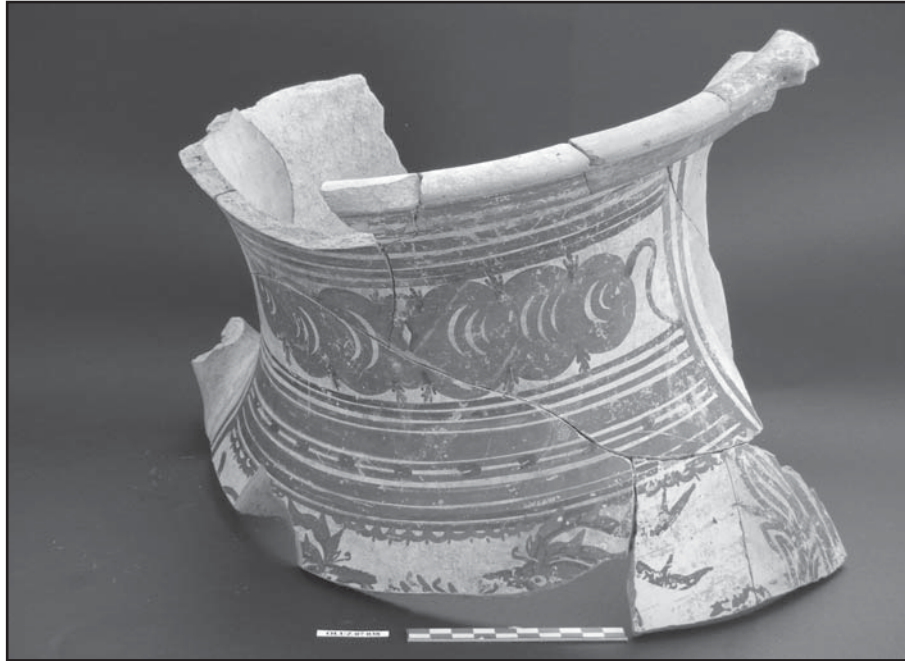
Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

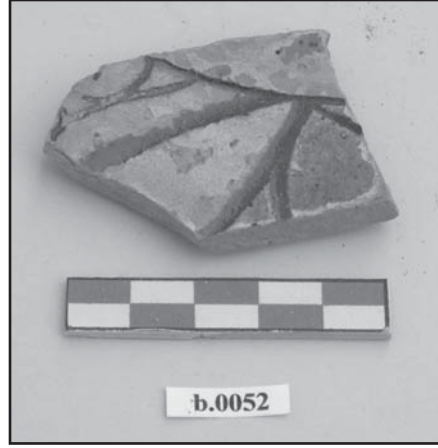
Resim: 7

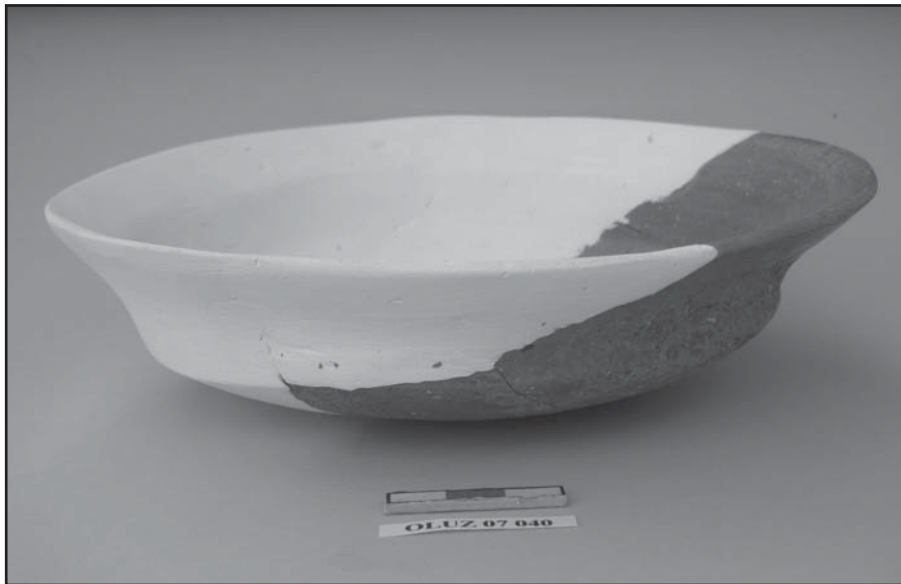
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

TRİPOLİS KAZISI 2007 YILI ÇALIŞMALARI

Aytekın ERDOĞAN*
Ufuk ÇÖRTÜK

Tripolis antik kenti 2007 yılı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile; Denizli Müze Müdürlüğü başkanlığında, Yard. Doç. Dr. Aytekin Erdoğan'ın bilimsel danışmanlığında, Araş. Gör. Ufuk Çörtük, Arkeologlar Halil Eskici, Yücel Pehlivan, Ünal Türkan, Ufuk Sezgin Sukayar, Mahmut Dorman, Nurhan Yıldırım, Ela Fatma Acar, Ayça Dokuzboy; arkeoloji öğrencileri Serkan Balkır, Harun Reşit Şahan, Selim Voyna, Remziye Yılmaz, Fatma Durmaz, Hatice Kuralay, Selçuk Tekçe Özbey; Restoratör Aslan Çakır ve Tuncay Küçük'ün katılımları ile 27 Haziran – 11 Ekim 2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹.

Tripolis antik kenti Denizli İli, Buldan İlçesi, Yenicekent Kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır (Resim: 1). Kent Lydia, Phrygia ve Karia bölgelerinin sınırlarının birleştiği alan üzerinde ve Maiandros Nehri'nin hemen kıyısında kurulmuştur². Tripolis antik kentinin gerek ismi gerekse kuruluşu konusunda tartışmalar söz konusudur. Habicht kenti, Phrygia'nın yüksek kesimlerinden gelen Maiandros nehrinden ovaya ve Hermos vadisinden Maiandros vadisine ulaşan yol üstünde stratejik bir noktaya yerleştirir³. Bazı antik yazarlar kentin Lydialılar tarafından kurulduğunu ve Lydia bölgesinin sınır kenti olduğunu belirtmektedir⁴. Plinius'a göre kentin en eski adı Apollonia'dır ve sikkelerini

* Yard. Doç. Dr. Aytekin ERDOĞAN, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Ufuk ÇÖRTÜK, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

1 Tripolis 2007 yılı çalışmalarının başlatılmasında ve sürdürülmesindeki yardımlarından dolayı Denizli Müze Müdürü H. Hüseyin Baysal, Denizli Valisi Dr. Hasan Canpolat, Buldan Kaymakamı A. Ufuk Haşçakal ve Yenicekent Belediye Başkanı Hamdi Akan'a teşekkür ederiz.

2 Tripolis için bkz. Keil, J., "Tripolis", *RE* VII, A; 203 – 3; Jones, A. H. M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937, 42 – 43; 1971, 40-43; Cohen, Getzel M., *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, 1995, 200 – 201.

3 Habicht, Christian, "New Evidence on the Province of Asia", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 65, 1975, 64-91.

4 Plinius, *Naturalis Historia*, V, 111; Strabon, *Coğrafya Anadolu* XII-XIII-XIV, 64, 1987.

bu adla basmaktadır. Bazı bilim adamları kentin Attaloslar tarafından kurulduğunu söyler⁵. Aynı düşüncüyü paylaşan Ramsay kentin Attaloslar tarafından kurulduğunu ve kuruluş nedeni olarak da hemen güneyinde yer alan ve Seleukoslar tarafından kurulmuş olan Laodikeia'ya karşı stratejik bir güç oluşturmak olduğunu belirtmektedir⁶. J. ve L. Robert kentin Apollonia ismi konusunda iki farklı görüş ileri sürer⁷. Apollonia ismi ile ilgili olarak ilk önerileri Pergamon Kralı I. Attalos'un karısı onuruna kurulması nedeniyle bu adı almış olduğudur. Kentin ismi konusundaki ikinci görüşleri ise Apollonia adının Tanrı Apollon'dan gelmiş olduğudur. Ancak kentin ismi konusundaki ağırlıklı görüş bu bölgede Attalos egemenliğinden önce de yerleşimin var olduğu ve bu nedenle Tanrı Apollon ile ilişkilendirildiği yönündedir. Diğer yandan kentin M.Ö. 3. yüzyılda bir Seleukos kolonisi olarak kurulmuş olduğunu ileri süren araştırmacılar da vardır⁸.

Kentin en eski ismi F. Imhoof Blumer'in sikke çalışmalarından çıkardığı sonuca göre Apollonia olarak bilinmektedir⁹. Uzun bir süre bu isimle anılan kentin ismi bir süre Antoniopolis olarak değiştirilmiştir. Augustus Döneminde kentin artık Tripolis olarak anılmaya başlandığı yazıtlar ve sikkelerden anlaşılmaktadır¹⁰. Kent en parlak çağını Roma Döneminde Tripolis adını aldıktan sonra yaşamıştır. Bizans Döneminde ise bölgede önemli bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir¹¹. Bundan sonra kent Diribol adıyla daha kuzeye taşınmasına kadar uzun bir dönem boyunca Tripolis olarak varlığını sürdürmüştür.

Tripolis antik kenti kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatısında yer alan ikisi oldukça yüksek üç tepe üzerinden başlar, bunların güney eteklerinden aşağıya iner ve önlerindeki geniş ovaya yayılır (Resim: 2). Bu tepelerden yüksek olan iki tanesi 'Kale Tepe ve Değirmen-tepe' olarak adlandırılırlar. Büyük Menderes Nehri kenti güneydoğudan sınırlandırır. Antik kentin tüm yerleşim alanı

5 Tschirikower, V., " Die Hellenistischen Stadtgründungen von Alexander dem Grossen Bis auf die Römerzeit", *Philologus*, XIX, 1, Leipzig 1927, 26., HANSEN, E.V., *The Attalids of Pergamon*, Ithaca, New York, London 1971, 177.

6 Ramsay, S.W., *The Cities and Bishoprics of Phrygia I*, Oxford 1895, 192 - 193.

7 J. ve L. Robert, *REA* 36, 1934, 525 - 526 ve *La Carie*, 2, 239 n.2, 241.

8 Jones 1971, 42-43; Kaya, Mehmet Ali, "Suriye Krallığı'nın Büyük Menderes Havzasındaki Kolonileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XV, İzmir 2000, 121 - 135.

9 Habicht 1975, 83, Imhoof-Blumer, F., *Lydische Stadtmünzen*, 1897, 37-41.

10 Head, Barclay V., *Catalogue of the Greek Coins of Lydia*, 1901; Imhoof-Blumer 1897, 37-41.

11 Ramsay 1895, 234.

yaklaşık 2,5 km²'lik bir alana yayılmaktadır. Ayrıca kent, güneyinde oldukça verimli bir ovaya hâkimdir.

Kent üzerinde yapılmış olan bilimsel çalışmalar son derece sınırlıdır¹². Bugüne kadar yalnızca yüzey araştırmaları ve sınırlı kazı çalışmaları yapılmıştır. 1993 yılında Denizli Arkeoloji Müzesi uzmanlarınca yapılan küçük çaplı kazı, kentte gerçekleştirilen tek kazı çalışmasıdır. Bu kazı kentin güney alt bölümünde yer alan bir cadde üzerinde yapılmıştır. 2007 yılı Tripolis'te bilimsel kazı çalışmalarının başlamasının ilk yılıdır. Bu nedenle, çalışma programı daha çok kenti tanıma, territoriumunu belirleme ve kent üzerindeki yapıları saptama şeklinde planlanmıştır. 2007 kazı sezonunda çalışmalar arazi ve kazı evi olarak iki ana başlık altında yapılmıştır. Arazi çalışmaları: yüzey araştırmaları, temizlik, düzenleme, kazı ve restorasyon başlıkları altında gerçekleştirilmiştir. Kazı evinde ise malzemenin belgelenmesi, değerlendirilmesi ve restorasyonu gibi çalışmalar yapılmıştır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Tripolis antik kenti 2007 yılı kazı sezonu arazi çalışmaları 27 Haziran - 11 Ekim 2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmalarına öncelikle kentin territoriumu ve çevresinde kapsamlı yüzey araştırmalarının yapılmasıyla başlanmış, yüzey araştırmalarının tamamlanmasından sonra kent üzerinde yine kapsamlı bir temizlik çalışmasına gidilmiştir. Bu çalışmaların tamamlanmasıyla birlikte kentin orta bölümüne yakın bir alanda bulunan Roma Caddesi'nde küçük çaplı kazılar yapılmıştır. Burada amaç daha önceden kazı yapılmış bölgeyi temizlemek ve düzenlemektir. Arazi çalışmalarının diğer bölümlerini ise kent içerisinden ve çevresinden toplanan mimarî malzemenin bulunduğu alanın düzenlenmesi ve yine kazılar sonucu ortaya çıkarılmış olan mimarî yapı malzemelerinin restorasyonu oluşturmaktadır.

12 Atik, Neşe, *Buldan Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları 1/2*, İstanbul 2002; Atik, Neşe, *Buldan Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları 2/2*, İstanbul 2003; Ceylan, Ali, "Tripolis Sütunlu Caddesinde Yapılan Kazı ve Temizlik Çalışmaları", *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Didim 1994, 159 - 170; Gider, Zeliha, "Tripolisin Ana Caddesinde Müze Kurtarma Kazısında Bulunan Dorik Malzemeler", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Denizli 2007, 25 - 3; Atik, Neşe; Erdem, Zeynep Koçel, "Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2001-2003 Yılı Saptamalarının Değerlendirilmesi", *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi 2*, İstanbul 2004, 9 - 39.

YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2007 yılı Tripolis çalışmalarında öncelikli olarak kentin ayrıntılı bir şekilde tanımlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle, ekip içerisinde üç grup oluşturularak kapsamlı bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Arkeolog Ünal Türkan başkanlığında oluşturulmuş olan ilk grup kentin yaklaşık tam ortasından geçen doğu-batı doğrultulu Roma caddesinin kuzeyinde kalan alanı taramıştır. Yine Arkeolog U. Sezgin Sukayar başkanlığındaki ikinci grup ise Roma caddesinin güneyinde kalan alanı ve kentin akropolisini araştırmıştır. Arkeolog Yücel Pehlivan başkanlığındaki üçüncü grup oldukça geniş bir alanı kaplayan ve kentin doğu, kuzey ve batı dış bölgelerinde yer alan nekropolis alanlarını incelemiştir.

Antik Kent Kuzey Bölgesi Yüzey Araştırmaları

Kentin kuzey bölgesini kapsayan yüzey araştırması çalışmalarına 30.07.2007 tarihinde başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sütunlu caddenin batı yönünden hareketle bölgede bulunan ve olasılıkla Geç Roma-Erken Bizans Döneminde inşa edilmiş olan sur kalıntıları takip edilmiştir. Bu çalışmada Roma Dönemi kalıntıları ile Erken Bizans dönemi surları arasındaki ilişkiyi anlamak amaçlanmıştır. Bu iki dönemde kullanılan duvar tekniği ve malzemedeki farklılıklar açıkça görülmekte ve tespit edilebilmektedir.

Aynı alanda söz konusu sura ait kalıntılar da bulunmaktadır. Sur doğu-batı doğrultulu olarak yüzeyde bazı bölümlerde izlenebilmektedir. Görülebilen bölümlerden surun dolgulu tarzda inşa edilmiş olduğu ve içerisinde harç kullanıldığı görülmektedir. Sur kentin güney, orta bölümünden doğu ve batı yöne doğru devam etmekte, belirli bir süre sonra kuzeye dönmektedir. Surun bazı bölümlerde 4-5 metre yüksekliğe kadar korunduğu ve yapımında önceki dönemlere ait yapılardan alınmış malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

Kentin batı bölümünde bulunan bu surun dışında kalan alanda kentin kamu yapılarından sadece hamam yapısına ait kalıntılar görülmektedir. Hamamın uzun bir süre hatta Bizans Döneminde de kullanılmış olduğu duvarlarında görülen geç dönem onarımlarından anlaşılmaktadır.

Tripolis antik kentinin kuzeyinde kalan alanlar içerisinde genel olarak büyük boyutlu yapıların bulunduğu görülmektedir (Resim: 3). Kentin yüzeyde en fazla kalıntısının korunduğu bölge burasıdır. Bu yapılar arasında

bazilika, *bouleuterion*, tiyatro ve işlevi kesin olarak belirlenemeyen çok sayıda büyük yapı kalıntıları sayılabilir. Bugün yüzeyde bu yapılara ait çok sayıda sütun, kapı sövesi, temeller ve duvarlar görülebilmektedir.

Kentin kuzeybatı bölümünde bulunan yapılardan en iyi korunmuş tiyatrodur¹³. Tiyatronun doğu ve güneyinde bu yapı ile ilişkili başka yapı kalıntıları bulunmaktadır. Bazı alanlarda kaçak kazı çukurları ile karşılaşmıştır. Bu kazılan alanlarda söz konusu yapılara ilişkin kalıntılar korunabildikleri kadarıyla görülmektedir. Bunlar içerisinde en dikkat çeken tiyatronun kuzeyindeki yamaçta yüzeyde taban tuğlalarının kullanıldığı yapıdır. Bu yapının alt bölümünde yine kaçak kazılarda açığa çıkarılan ve Bizans Dönemi karakteri yansıtan küçük bir tonoz ve içinde künk görülebilen yapıya rastlanmıştır.

Tiyatronun güney alt bölümünde ise kentin bazilikasına ait kalıntılar bulunmaktadır (Resim: 3). Yapının apsisi ve yan duvarlarının bir bölümü ayakta. Yüzeydeki kalıntılar yapının planını belirleyebilecek kadar yoğundur.

Kent içinde yüzey araştırmaları bu noktada sonlandırıldıktan sonra daha batıya doğru çalışmalara devam edilmiştir. Bu bölge tiyatronun önünden kuzeye, akropolise doğru devam eden geç dönem surlarının dışında kalmaktadır (Resim: 3). Batıda *stadion* ve kent *nekropolisinin* buradaki bölümü yer almaktadır. Batı *nekropolisi* geniş bir alanı kaplamaktadır. Alan içerisinde yüzeyde görülen mezar taşları epeyce tahrip edilmiş olmasına rağmen kentte kullanılan mezar tipleri hakkında bilgi vermektedir. Yoğunlukla görülen mezar tipi semerda çatıya sahip dikdörtgen formlu traverten taşından yapılmış olan lâhitlerdir. *Stadion* ise daha kuzeybatıda kalan alanda bulunmaktadır (Resim: 3).

Güney Bölgesi ve Akropolis Yüzey Araştırmaları

Yüzey araştırması çalışmalarının ikinci grubu, kentin ortasına yakın alanda yer alan Roma caddesinin güney bölümünü araştırmıştır (Resim: 3).

13 Günümüzde tiyatronun sadece oturma çanağı , skenionunun bir kısmı ve yan *parodosları* sağlam durumdadır. *Cavea* blokları ise büyük bir ihtimal toprak altında olmalı ki L. De Laborde 1828 yılında yapmış olduğu gezi sırasındaki el çizimlerinde tiyatronun *caveasının* büyük bir kısmının tam olduğunu bize göstermektedir. Bkz. De Laborde, L., *Voyage de l'Asie Mineure* 1828, 1861, 89.

Çalışma öncelikle içerisinde çok sayıda mimarî yapı malzemesi bulunan dere yatağında gerçekleştirilmiştir. Bulundukları konum nedeniyle bu eserlerin orijinal yerlerinde olmadıkları ve kentin başka bölümlerinden alınarak buraya getirildikleri anlaşılmaktadır.

Bulunan mimarî parçaların bilgi fişlerinin tamamlanması ve fotoğraflarının çekilmesinden sonra, söz konusu parçaların tiyatro ve hamam arasında kalan düzlük alana taşınıp hem bu alanda muhafaza edilmesi hem de açık alanda sergilenmesi planlanmaktadır.

Tripolis kent planında yer alan bazilikanın 100 metre kadar güneyinde yolun solunda bağlar arasında yığıntı hâlde blok taşlar, mimarî yapı parçaları gözlenmiştir. Tespit edilmiş bu alanın kent planında yer alan köprüünün güneyindeki giriş olduğu düşünülmektedir. Bağlar arasındaki toprak yol üzerinde sınır taşı olarak kullanılmış iki adet blok taş gözlenmiştir. Yenicekent çöplük alanından güneye doğru geçildiğinde yaklaşık 100-150 metre sonra yolun solunda yer alan kum ocağı içerisinde kesitte duvar kalıntısı gözlenmektedir. Duvar bağlar içerisine doğru oldukça uzun bir hat boyunca ilerlemektedir. Aynı duvarın izlerine yolun sağ tarafında yer alan kum ocağı içerisinde de rastlanmaktadır. Yaklaşık 3-3,5 metre yüksekliğinde ve 1 metre genişliğindeki duvarın taşlarının kireç harçla tutturulduğu gözlenmiştir.

Kentin güney bölümü taranıp yüzeyde görülen eserlerle ilgili bilgiler dijital ortama aktarıldıktan sonra bu alandaki çalışmalara son verilmiştir. Ekip buradan Roma yolunu takip ederek doğuya doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu alanda doğuya doğru devam eden sur duvarı bulunmaktadır. Kentin doğusuna yakın alanda sur bir iç kale ile birleşmektedir (Resim: 3). İç kale aynı zamanda Tripolis antik kentinin doğu savunma bölümünü oluşturmaktadır. İç kalenin doğu kenarı ayrıca kentin geç dönemde yapılmış olan surunun da doğu kenarıdır. Burada sur üzerinde kentin doğu kapısı yer alır. Doğru surlarının dışında ise kentin doğu nekropolisi bulunmaktadır.

Sur duvarı arazinin topografyasına bağlı olarak kuzeye doğru yükselerek devam etmektedir. Bu yükselme kuzeydeki kentin *akropolis*i konumundaki tepeye kadar sürmektedir. Sur, *akropolis* tepesinin alt kesimlerine geldiğinde ise burada bulunan bir dere yatağını aşarak kuzeydoğuya, doğu *nekropolise* doğru döner. Doğru sur duvarının güney başlangıcına yakın alanda aynı zamanda daha erken dönemlere ait olan bazı sur kalıntıları da görülür. Bu surlar geç dönem surundan daha dış ve alt kesimde yer almaktadır. Bu bölümde aynı

zamanda erken dönem surunun bir kulesi de bulunmaktadır. Her iki surun doğudan kuzeye doğru ilerlemelerinde aynı çizgiyi takip ettikleri ve bunda arazinin topografik yapısına bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Doğu surun güney bölümünde bulunan ve bir iç kale görünümünde olan alan içerisinde de çok sayıda yapı kalıntısı bulunmaktadır. Burada tüm duvarlar boyunca tonozlu mekânlar göze çarpar. Bunlardan bir tanesi iyi durumda korunmuş olarak görülür. Tonozlu mekân farklı büyüklükte blokların kireç harç ile birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İçerisinde, yan duvar üzerinde bir niş bulunmaktadır. Ayrıca yapının dışında iki adet blok taş yer almaktadır. Bu taşlardan birindeki oluk dikkati çeker. Bu alanda dikkati çeken ikinci önemli sonuç ayakta ve yatar durumda çok sayıda sütunun varlığıdır. Bunların büyük bir bölümü *in situ*'dur.

Nekropolis Yüzey Araştırmaları

Bu alanda yapılan çalışmalarda çevrede görülen lâhit ve kaya mezarlarının yapısı ve sayısının tespit edilmesi amaçlanmıştır (Resim: 3). Nekropolis yüzey araştırması çalışmalarına doğu surlarının en doğusunda bulunan ve kara yoluna yakın olan tepelerden başlanmıştır. Batıya doğru ilerlenerek tepeler aşağıdan yukarıya taranmıştır. Bu alanda görülen kaya mezarları oval yapıdadır. Girişleri köşeli olarak yapılmış olup birçoğu hasar görmüştür. Ayrıca birçok kaya mezarının önü dolgu toprakla kapanmış durumdadır. Mezarların büyüklükleri kişi sayılarına göre değişiklik göstermektedir. Yaygın olarak 1 *klineli* olanlarına rastlanmıştır. Bunun yanı sıra 3 ve 5 *klineli* olanları da görülmüştür. Bu alanda görülen kaya mezarlarının genelinin girişleri Büyük Menderes Nehri'ne doğru güneydoğu yöne bakmaktadır.

Alanın batısında, karayoluna bakan yamaçta kaya mezarlarının yanı sıra lâhit mezarlarına ait kapak ve tekne parçalarına da rastlanmıştır. Bu lâhitlerin birer podyuma sahip olmadığı görülmüş ve *in situ* olmadıkları anlaşılmıştır. Ayrıca bu lâhit parçalarının görüldüğü alanın batısında bir referans noktasının olduğu tespit edilmiştir. Bu alanda çalışmaların tamamlanmasından sonra kaya mezarlarının bulunduğu tepelerden kentin doğu surlarının karşı yamacında bulunan nekropol alanına doğru yol izlenmiştir (Resim: 3). Burada, kentin doğu surlarının doğusunda bulunan tepenin batıya bakan yamacında; yoğun olarak lâhit kapağı, teknesi, bunların podyumları olabilecek düz blok taşlar ve taş örgülü büyük bir tonozlu yapıya

rastlanmıştır. Aynı alandaki lâhitlerin bazılarının podyum olduğu düşünülen düz blok taşlarının üzerinde yer alması nedeniyle bu lâhitlerin *in situ* olduğu düşünülmektedir.

Yine bu alanda lâhitlerin hemen üst terasında, taş örgülü tonozlu bir yapıya rastlanmıştır. Benzer özelliklere sahip bir diğer tonozlu yapı, bu yamacın batısında bulunan kentin doğu surlarının da üzerinde yer aldığı yamaçta bulunur. Bu bölgede 2 adet taş örgülü tonozlu yapı yer alır. Bu yapıların yanı sıra aynı alanda lâhit kapak ve küvetlerine rastlanır.

Nekropol alanından kuzeydoğudaki tepelere doğru devam edilmiş, bu alanda da yaklaşık 25 adet kaya mezarı tespit edilip incelenmiştir. Kaya mezarlarından bir tanesinin yan duvarında ve tavanın bir bölümünde siyah sıvanın olduğu görülmüştür. Bu sıvalı kaya mezarı 3 *klineye* sahiptir. Yine bir başka kaya mezarda daha iyi korunmuş olan sıva bulunmaktadır. Sıva beyaz renkli olup üzerinde yeşil ve kırmızı boyalı çiçek motifleri yer alır. Bazı kaya mezarlarında niş bulunmaktadır. Farklı bir mezar türü olarak oda mezarlarına da rastlanır.

Kazı ekibi içerisinde oluşturulan üç ayrı grubun gerçekleştirmiş olduğu kapsamlı yüzey araştırmaları sonucunda kentin kuzeyinde yer alan tepeler üzerindeki *akropolis*i, kuzeyde, doğuda ve batıda yer alan nekropolis alanları ve tüm kent yüzeyinin taranması sağlanmıştır. Çalışmalar sırasında rastlanan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları bilgi fişlerine işlenmiş, ayrıntılı çizimleri yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Aynı çalışma içerisinde GPS'lerle kalıntıların bulundukları alanlar belirlenerek topografik haritalar üzerine işlenmesi için ilk adımlar atılmıştır. Kentin uydu fotoğrafları elde edilmiş ve bunlardan yararlanılarak arazi üzerindeki yapıların tanımlanmasına çalışılmıştır (Resim: 3).

KAZI ÇALIŞMALARI

Tripolis 2007 yılı arazi çalışmalarının diğer bir bölümünü kazı çalışmaları oluşturmaktadır. 1993 yılında Denizli Arkeoloji Müzesi tarafından kent üzerinde kısa süreli bir kazı çalışması yapılmış, aradan geçen süre içerisinde kazı yapılan alanın üzeri tamamen kapanmıştır (Resim: 4). Bu nedenle çalışmaların ilk yılını oluşturan bu sezonda söz konusu alanın temizlenmesi ve yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu ilk yılda kentin kronolojik gelişimini saptamak ve tabakalanmasını anlayabilmek için uygun bir alanda sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir.

Roma yolunun yaklaşık 100 m. kuzeyinde şehir tabakalaşmasını anlayabilmek için bir sondaj açılmıştır. Bu açma kuzey-güney doğrultulu olarak 2 metre; doğu-batı doğrultulu olarak 3 metre boyutlarındadır. Yaklaşık 1,55 metreye kadar herhangi bir tabakayla karşılaşmamıştır. Gelen malzemenin karışık olması, irili ufaklı çok sayıda taş çıkması ve yer yer harç ele geçirilmesi bu alanın dolgu olduğunu düşündürmüştür. Araları harç ile doldurulmuş taş döşeme bir tabanın ortaya çıkarılması bu savımızı destekler gibi durmaktadır. Taş döşeme taban, açmanın nerdeyse tamamını kaplamış durumdadır. Sadece güneybatı kısımda bu taş taban gözlemlenememiştir. Fakat buranın tahrip mi edildiği yoksa döşemenin buraya kadar mı yayıldığı anlaşılamamıştır. Ayrıca bu döşeme ile ilişkili herhangi bir duvar ortaya çıkarılamadığı için işlevi de tam olarak belirgin değildir. Harç yapısı çok sağlam olan bu taban olasılıkla bir avluya ya da sokağa ait gibi durmaktadır.

Tabakalaşmayı anlayabilmek için daha derine inilmesi gerektiğinden açmanın batı yarısındaki döşemeli ve döşemesiz kısmın kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu kısımda yaklaşık 1 m. daha derine inilmiş, üst seviyelerde olduğu gibi burada da yoğun bir dolguyla karşılaşmıştır. Çalışmalar bu aşamadan sonra sonlandırılmıştır.

Roma caddesi üstünde yapılan çalışmalara, Denizli Müzesi tarafından 1993 yılında ortaya çıkarılan sütunlu caddenin üzerinde, bozulan kesitlerin düzeltilmesi ve kentin güney surunun sütunlu cadde üzerinden geçen bölümünü açığa çıkarmaya yönelik olarak başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda izleri korunan doğu ve batı kule arasında 25 metre uzunluğunda, 3 metre genişliğinde çalışma alanı belirlendi. Kazılmaya başlanan alanda dolgu toprak içinde malzeme görülmemektedir. Kazılan alanda topografyadan kaynaklanan eğim farkı vardır. Doğu ve batıda yer alan kulelere yaklaştıkça yükseklik artmaktadır. Doğu sur enkazının açığa çıkarılması ile birlikte

mevcut kule temelinin beyaz kireç harçla birbirine bağlanan düzensiz taşlar ve tuğlalarla örüldüğü görülür. Enkaz içinde açığa çıkarılan mimarî parçaların güney yönünde sıralı bir düzen içinde bulunması, antik dönemde meydana gelen depremin neden olduğu anî bir yıkımın gerçekleşmiş olduğunu düşündürmektedir. M.S.395- 396 yıllarında alınan karar gereği diğer Batı Anadolu kentlerinde olduğu gibi Tripolis'in de etrafı sur duvarlarıyla çevrilmiş olmalıdır¹⁴. Bu duvarların yapılışında özellikle başlangıçta Pers-Sasanî, daha sonra ise Arap akınlarının etkisi olmuştur. Olasılıkla M.S. 4.yüzyıl sonu-5.yüzyıl başlarında inşa edilmiş olan sur duvarlarında, Roma İmparatorluk Dönemine ait yapıların blokları kullanılmıştır.

Erken Bizans Dönemi sur duvarları dışta traverten blokların sıralanmasıyla oluşturulmuş olup duvar aralarında ise daha çok mermer mimarî bloklar dolgu olarak kullanılmıştır. Erken Bizans Dönemi sur duvarları, Roma İmparatorluk Dönemi Tripolis'i'nin hamam yapısında görüldüğü gibi kentin bazı yapılarını dışarıda bırakmıştır. Açığa çıkarılan blok taşlar konumlarına göre numaralandırılmış, buluntu durumları çizim ve fotoğrafla belgelendikten sonra ören yerinde belirlenen alana kaldırılmıştır. Açmanın güneydoğusunda kuzey-güney yönlü 2.30 metre uzunluğunda ve 0.75 metre genişliğinde duvar temelleri açığa çıkarılmıştır. Bu duvarlar olasılıkla M.S. 6-7 yüzyıllara ait dükkân sıraları ile ilişki olmalıdır. Bu alanda yoğun olarak ağız, dip ve gövde parçaları ele geçirilmiştir. Künkli alanın girişinde geç Roma dükkânlarının dayandığı plaster sütun gövdesi ve paye başlığı *in situ* açığa çıkarılmış ve özgün konumlarında ayağa kaldırılmıştır.

Roma caddesi üzerinden enkazın kaldırılması ile birlikte,1993 yılında Denizli Müzesi tarafından yapılan kazıda bir bölümü açığa çıkarıldıktan sonra toprakla örtülen su sisteminin tamamının açığa çıkarılması için kazı çalışmalarına başlandı. Su çıkışı blokajlı duvardan alan dört adet künk sırası açığa çıkarıldı. Aynı künk sırasında *pithos*la birlikte dikdörtgen formlu iki ayrı hazne kullanıldığı görülmektedir (Resim: 5-6).

Künklerin üzerinden seramik buluntu elde edilememesine karşın, su künklerinin formu M.S. 6-7. yüzyıl örnekleriyle benzerlik göstermektedir¹⁵.

14 Foss, Clive - Winfield, David, *Byzantion Fortification an Introduction*, Pretoria 1986, 152-153 ve 166.

15 Özellikle İonia bölgesindeki su boruları üzerine yapılan çalışmalar tarihleme konusunda bize yardımcı olmaktadır. Bkz. Özağaçlı, Gökhan, İonia Bölgesindeki Su Boruları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1995, 156, Çiz. 41, Lev. 28.

Açmanın batısında açığa çıkarılan altı künk sırası ile birlikte üç adet sağlam künk ortaya çıkarılmıştır. Buluntu durumları bu alanda künklerin bilinçli istiflenmiş olduğunu düşündürmektedir.

Açmanın kuzeydoğu köşesinde yoğun kül içeren bir alana rastlandı. Küllü toprak içinde yoğun miktarda metal cüruf görülmektedir. Açmanın güneydoğusunda ikinci bir *pithos* kontekstten bağımsız biçimde ele geçirildi. Özellikle güneydoğu köşe ve açmanın genelinden ele geçirilen amorf nitelikte yoğun seramik parçaları, küllü toprak, metal cüruflar, deniz kabukları, *pithos* birlikte değerlendirildiğinde M.S. 6-7.yüzyıla ait atölyelerin atıklarının toplandığı bir alan olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tabakanın altında seramik buluntular azalır ve tekrar duvara ait döküntü taşlar yoğunluk kazanır. Roma yolunun bir kısmı açığa çıkarılmış ve en alt seviyede yol üzerine oturan blokajlı duvarın stylobatının güneye döndüğü görülmüştür. Açmanın en doğu künk sırasının da yol zemininden itibaren harçlı bir taş duvar örgüsü ile desteklendiği görülmektedir. Bu durum açmanın batısında duvardan düşen blok taşların üzerinden aktarılan künk sırası ile tezat oluşturmakla birlikte, her iki künk sırası gerek form gerekse seviyeleri göz önüne alındığında çağdaş olmakla birlikte batı künk sırası nispeten daha erken tarihli olmalıdır. M.S. 6-7. yüzyıl yapılarının su ihtiyacını karşılamaya yönelik bu tür bir sisteme ihtiyaç duyulmuş ve batı künk sırası enkazın kaldırılmasına gerek duyulmaksızın düzenlenmiştir. Diğer künk sıraları ise enkazın kaldırılmasının ardından yol zemini üzerinde bir platform oluşturularak yerleştirilmiştir. Güney duvar önünde ikinci bir künk çıkışı açığa çıkarılmıştır. Harçla kapatılmış olan bu künklerin yanında olasılıkla kapak olarak ikinci bir kullanım gören *pithos* dibi görülmektedir.

Açılan alanın tamamında ele geçirilen seramik buluntular M.S. 2.yüzyıl ile 7.yüzyıl aralığında homojen olmayan bir dağılım göstermektedir. Künkler üzerinde yer alan enkaz içinden gelen en geç tarihli buluntular M.S. 6-7. yüzyıl başlarına tarihlenen sivri dipli *unguentarium* örnekleridir. Diğer bir grup ise düz dipli *unguentarium*lardır. Bu örnekler sivri dipli örneklerle oranla daha az ele geçirilmektedir ve M.S.4. yüzyılın ikinci yarısı ile erken 5.yüzyıla aittirler. *Unguentarium*lar yaklaşık olarak M.Ö. 4.yüzyıldan M.S. 7.yüzyıl başlarına kadar tüm Akdeniz havzasında yaygın olarak kullanılan kaplardır. Hellenistik ve Roma Döneminde daha çok mezar hediyesi olarak kullanılan bu formun, Geç Antik Çağ'da işlevinin farklılaştığı görülmektedir. *Unguentarium*ların su, zeytinyağı, bitkisel özlü yağ, su taşıma ve mezar

hediyesi olarak kullanılmasının yanında geç dönemde daha çok dinsel amaçlı kullanıldıkları bilinmektedir¹⁶.

Bu kapların önemi, yoğun olarak bulunduğu merkezlerin ortak özelliklerinin Hristiyanlığın erken dönemlerinde metropollük, bazılarının da piskoposluk merkezleri olmasıdır. Hristiyanlık için önemli olan merkez kentlerle, *ungeuntarium*lar arasında dinsel olarak bir bağlantı olmalıdır. Tripolis kentinin Erken Hristiyanlık Döneminde piskoposluk merkezi olarak kullanıldığı tarihsel kayıtlarda geçmektedir¹⁷. Ayrıca kentte mevcut Bazilika yapısı kentin dinsel bir merkez olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır. Dolgu tabakadan elde edilen ve hiçbirisi tam olmayan 1'i monogramlı 7 adet *unguentarium*un varlığı kentin dinsel önemi ile ilişkili olmalıdır¹⁸.

Roma Yolu Güney 1 Açması Çalışmaları

Ünal TÜRKAN

Roma caddesi üzerinde su sistemi açığa çıkarıldıktan sonra 'Roma Yolu Güney 1' olarak adlandırılan alanda çalışılmaya başlandı (Resim: 7). Plaster bloğuna yaslanan kuzey-güney doğrultusunda uzanan 2.30 metre uzunluğunda ve 0.75 metre genişliğinde duvarın batı cephesi önünde döküntü taş ve amorf nitelikte farklı formlara ait seramik buluntular elde edildi. Kuzey-güney duvarında kapatılan iki ayrı giriş tespit edildi. Açmanın batı yönünde 1993 yılı kazılarının künklerin kapatılması için kullanılan atık topraktan buluntu gelmemektedir. Kuzey-güney duvarının batısından dolgu içinden bir adet tam *ampulla* ele geçirilmiştir. *Ampullanın* her iki tarafında aziz tasvirleri yer almaktadır. Karışık nitelikli seramikler içinden bulunan *ampulla* M.S. geç 6 erken 7. yüzyıla tarihlidir¹⁹. Roma Yolu Güney 1'deki çalışmalara açma kesitlerinin düzeltilmesi ile son verildi.

16 Şimşek, Celal- Bahadır Duman, "Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları", *Adalya* X, 2007, 285 - 307; Özhanlı, Mehmet- Zeliha Şen, "Side'den 'Geç Roma' Unguentariumları", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi* X (2007/2), 141 - 155.

17 Ramsay 1895, 234.

18 2007 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan *unguentarium*lar Hatice Kuralay tarafından bitirme tezi olarak çalışılmaktadır.

19 Her iki tarafındaki aziz betimi ve azizin karın hizasında tuttuğu haç ile farklı bir tip sergilemesine karşın komşu kent olan Laodikeia'da bulunan *ampullalarla* yapılan karşılaştırma tarihleme için bizlere yardımcı olmaktadır bkz. Şimşek, Celal- Bahadır Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *OLBA* 15, 2007, 79, 86- 87.

Roma Yolu Güney 2 Açması Çalışmaları

Yücel PEHLİVAN

Roma yolunun güneyinde bulunan sütun sırasının güneyinde giriş olarak düşünülen yerin hemen batısında çalışılan alanda Roma yolunun güneyindeki sütun sırası ve duvarın yapısını, ayrıca çeşme olarak düşünülen kabartmanın çıktığı mekânı ve doğuda oluşturulmuş mekânların burada da devam edip etmediğini, eğer ediyorsa işlevlerini anlamak için çalışmalara başlanmıştır (Resim: 7).

Mekân içi olarak düşünülen alanda duvarların gelecek yıllarda tahribata uğramaması için fazla derinleşilmeden sonlandırılmıştır.

Roma Yolu Güney 3 Açması Çalışmaları

Yücel PEHLİVAN

Bu sezon çalışılacak zamanın az kalması nedeniyle Roma yolu güney 2 açmasındaki çalışmalar bırakılarak, bu açmanın hemen batısındaki mekânda çalışılmaya başlanmıştır (Resim: 7). Böylece hem önümüzdeki yıla ön hazırlık yapılmış, hem de alanın daha düzenli ve temiz görünmesi sağlanmıştır.

Roma yolu güney 2 açması gibi bu açma da önümüzdeki yıllara bir hazırlık olmuştur. Her iki açmadan gelen malzemeler karışıktır.

Roma Caddesi Güneybatı Açması Çalışmaları

Mahmut DORMAN

Roma caddesinde yapılan üçüncü çalışma alanı caddenin güneybatı bölümü olmuştur. Alanda çalışmalara başlamadan önce 1993 yılında Denizli Müze Müdürlüğüne Roma caddesi içerisinde yapılmış olan kazı çalışmaları sonrasında buraya atılmış olan atık toprak temizlenmiştir. Atık toprağın temizlenmesinden sonra çalışma alanının sınırları belirlenmiş, çalışılacak alanın oldukça büyük boyutlu olması nedeniyle açma üç bölüme ayrılarak, bu bölümler 'Güneybatı 1', 'Güneybatı 2' ve 'Güneybatı 3' olarak isimlendirilmiştir (Resim: 7).

Kazı çalışmalarına Güneybatı 1 açmasında başlandı. Yüzey seviyesinden yaklaşık 0,15 m.lik derinlikte başlayan ve kazısı tamamen bitirildiğinde

oldukça büyük boyutlu olduğu anlaşılan bir yüksek kabartma ortaya çıkarılmıştır (Resim: 8)²⁰. Yapılan incelemede kabartmanın ortada bir ağaç ve bu ağacın gerek önünde gerekse ileriye doğru uzanan dalları üzerinde çok sayıda kabartma şeklinde yapılmış farklı türde hayvan kabartmalarının bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kabartmanın alt orta bölümünde geride oval bitimli bir açıklık bulunduğu, bu açıklığın önünde ise tabanda havuz benzeri elips formlu bir bölümün bulunduğu görülmüştür. Aynı alanda yapılan çalışmalarda yine bu kabartmaya ait olduğu düşünülen çok sayıda hayvan figürlerine ait parçalar ele geçirilmiştir.

Kabartma bulunduğu yerden kaldırıldığında altta düzgün geniş yüzeyli taş bloklarından oluşan bir taban ortaya çıkarılmıştır. Bu taban, Roma caddesinin tabanı ile aynı seviyededir. Aynı alanda kabartmanın dışında çok sayıda düzgün kesilmiş mermer mimari bloklar da ele geçirilmiştir.

Bu açmada çalışmaların tamamlanmasından sonra doğu yan bitişiğinde bulunan ve 'Güneybatı 2' olarak isimlendirilen açmada seviye kazılarına başlanmıştır. Bu çalışmalarda açmanın güneybatı bölümünde üç kenarı düzgün kesilmiş mimari bloklarla çevrilmiş olan ve tabanı 4 adet tuğla ile kaplanmış bir havuz yapısı ortaya çıkarılmıştır. Havuz yapısının etrafını çevreleyen blokların incelenmesi sırasında bunların daha erken bir döneme ait bir yapıdan alınarak ikinci kez burada yeniden kullanıldığı anlaşılmıştır. Güneybatı 2 açmasında çalışmalar ilerledikçe daha farklı buluntularla da karşılaşmıştır. Bu açmanın bulunduğu alan etrafı duvarlarla çevrili bir mekân oluşturmaktadır. Mekânın arka kısmında bulunan sütunlar olasılıkla üzerinin kapatılmasında kullanılmış olmalıdır. Yapılan kazı çalışmalarında bu sütunlardan iki tanesinin kaideleri ortaya çıkarılmış olup bu kaidelerin üzerinde duran sütunlar da hemen ön kısımda kuzey-güney doğrultulu olarak yatay durumda ele geçirilmiştir.

Güneybatı 2 açmasını oluşturan bu mekânın güneydoğu köşesinde ise bir başka önemli buluntu ortaya çıkarılmıştır. Bu bir panter üzerine yaslanmış durumda belden alt kısmı korunmuş bir çocuk heykelidir (Resim: 9). Yapılan incelemede bu heykel grubunun 'Güneybatı 1' açmasını oluşturan mekânın doğu duvarının güneye yakın bölümünde yapı malzemesi olarak kullanıldığı ve yapının kullanımının sona ermesinden sonra mekânın içine düştüğü anlaşılmıştır.

20 Orpheus Kabartması (çeşme) Ayça Dokuzboy tarafından yüksek lisans tez çalışması olarak hazırlanmaktadır.

Açmanın geri kalan kısmında yapılan seviye kazıları sonucunda tuğla bloklarla oluşturulmuş olan tabana ulaşılmış, kuzeydoğu köşede havuzun doğu tarafından başlayıp, havuza paralel çıkan, buradan kuzey sınıra paralel dönüp yine kuzey sınırdan biten bir tuğla sırası ortaya çıkarılmıştır. Bu tuğla sırası ile mekânın kuzey sınırı arasında yapılan sondajda yaklaşık 0,50 metre derinliğe kadar inilmiştir. Bu derinlikte de 4 ince dikdörtgen tuğladan oluşan ikinci bir tabana ulaşılmıştır. Yapılan incelemede burasının bir tahliye havuzu olduğu anlaşılmıştır. Mekânın güneybatı köşesinde yer alan havuzun hemen kuzeyinde duvar olduğu düşünülen yığının temizlenmesi sırasında, zemine doğru dik inen bir künk çıkarıldı. Bu künkün batı kısmında yer alan ve burada ele geçirilen yüksek kabartmanın ikinci kullanımı sırasında bir çeşme yapısı olarak işlev gördüğü düşünüldüğünde, bu çeşme yapısıyla bağlantılı olabileceği düşünülmüştür.

Güneybatı 2 açmasında gerçekleştirilen son çalışma kuzey arka kenarda bulunduğu düşünülen ve kaideleri ortaya çıkarılan sütunların ayağa kaldırılması olmuştur. Bu sütunlar mekân içerisinde yapılan kazılar sırasında güneye doğru yatar durumda bulundukları ve taban seviyesi ile sütunlar arasında toprak dolgu bulunduğu için olasılıkla bir deprem sonrasında yıkılmış olabileceklerini düşündürürler. Bu iki sütun alt kısımlarındaki toprak dolgunun temizlenmesinden sonra daha sonraki yıllarda yeniden ve daha kalıcı bir şekilde orijinal yerlerine yerleştirilmeleri amacıyla geçici olarak kaideleri üzerine oturtulmuşlardır (Resim: 10).

Güneybatı 3 açması çalışmaları ise yine dört tarafı duvarla çevrilmiş ve güney duvarının orta bölümünde bir girişi olan mekân içerisinde yapılmıştır (Resim: 7). Bu mekânın yine diğerlerinde olduğu gibi kuzey arka kısmında sütunlar bulunmaktadır ki bu sütunla muhtemelen çatıyı taşımak için kullanılmışlardır. Aynı mekân içerisinde kuzey kenarda doğu-batı doğrultusunda bir seki açığa çıkarılmıştır. Mekânın sekinin dışında kalan tüm tabanı kare formu tuğlalarla döşenmiş olduğu görülmektedir. Mekân içerisinde ayrıca orijinal olarak dikili bulunduğu yerin belirli olduğu yatar durumda yüzeyi yivlendirilmiş bir sütun tamburu da ele geçirilmiştir. Mekân içerisinde kuzey kenardaki seki tabandaki tuğlalar ve sütunun varlığı burasının doğu ve batıdaki diğer mekânlara göre daha önemli bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Güneybatı 1, 2 ve 3 numaralı açmaları oluşturan mekânlarda çalışmaların bitirilmesinden sonra daha doğuda yer alan yeni bir mekân içerisinde

alışmalara başlanmıştır. Özellikle Güneybatı 3 açmasını oluşturan mekânın doğu duvarının ortaya çıkarılmasından sonra, daha doğuda yer alan Roma caddesi Güney 2 açması ile arada kalan alan Güneybatı 4 açması olarak isimlendirilmiştir (Resim: 7). Güneybatı 4 açmasında yapılan kazılarda burada da bir mekânın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu mekân yine dört tarafı duvarlarla çevrili ve güneyden bir girişi olan bir yapıya sahiptir. Burada yapılan çalışmalarda özellikle kuzeydoğu bölümde taban üzerinde çok sayıda buluntu ele geirilmıştir. Buluntular arasında cam eserler sayıca daha fazladır. Özellikle cam sürahi ve kadehler dikkati çekmektedir.

Roma caddesi güneybatı 1, 2, 3 ve 4 numaralı açmaların bulunduğu alanda yer alan mekânlar benzer özellikler taşırlar. Hepsinin kuzey kenarlarındaki sütunlar, girişlerinin güneyde yer alması bunların güneye bakar durumda inşa edildiklerini ve kuzey-güney doğrultulu tek eğimli çatıya sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Gerek burada yer alan üç mekân, gerekse güney 1, 2 ve 3 numaralı mekânlar ortak duvarlara sahip olan ve benzer özellikler taşıyan yapılardır. Yaptığımız incelemelerde bu mekânların kullanıldıkları dönemde birbirleri ile ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Bunun en iyi kanıtı mekânların doğu ve batı duvarları üzerinde yer alan ve daha sonraki dönemde üzeri kapatılmış olan geçiş bölümlerinin varlığıdır. Diğer yandan bu mekânlar olasılıkla büyük bir yapının bölümleri olmalıdır. Söz konusu mekânlardan güneye doğru devam eden duvar kalıntıları, bunların n bölümlerinde de başka mekânların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu alanda yer alan modern karayolunun varlığı çalışmaların güneye doğru devam etmesini engellemektedir. Karayolunun iptal edilmesinden sonra bu alanda yapılacak olan çalışmalar sonrasında elde edilecek yeni veriler bu büyük yapının planı ve işlevi konusunda bize daha ayrıntılı bilgiler sunacaktır.

Roma Caddesi Batı Açması alışmaları

Ufuk Sezgin SUKAYAR

Roma Dönemine ait olduğu düşünülen sütunlu caddenin batıya doğru devamının açığa çıkarılması için 07.08.2007 tarihinde caddenin batısında yeni bir açma alanı belirlenmiştir (Resim: 11). Kazı alışmaları daha çok caddenin batı yönünde yer alan ve kuzeyinde sütun sırasının içinde yer aldığı harçlı duvar ile güney tarafta ise geç dönem yapılarının yer aldığı blėe arasında kalan alanda gerçekleştirilmiştir. Burada amaç sütunlu caddenin batıdaki

durumunu anlamak ve caddenin kuzeyinde yer alan duvarın inşa tarihi konusunda bilgi edinmektir. Aynı zamanda sütunlu caddenin kuzeyindeki sütunları da içine alan ve daha geç dönemde inşa edildiğini düşündüğümüz duvarın kuzey arka kısmının yapısını anlayabilmek için de bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalar sırasında yoğun olarak geç dönem duvarının ön yüzüne ait olan ve buraya düşmüş bulunan düzgün kesilmiş taş bloklar ortaya çıkarılmıştır. Bu bölgede aynı zamanda söz konusu duvarın dolgu malzemesi olarak kullanılmış olan harçlı şekilsiz taş blokları da oldukça fazla sayıda ele geçirilmiştir.

Bu alanda yürütülen çalışmalar iki ayrı bölüm hâlinde gerçekleştirilmiştir. İlk çalışma kesme blok taşlar üzerine inşa edilmiş harç sıvalı moloz taşlı duvarın üzerinin açılmasına ve duvarın konturlarının belirlenmesine yöneliktir. İkinci kısımdaki çalışma ise kesme blokların önünden alanın güneyine doğru azalan bir eğimle alanın geneline yayılmış akıntı toprağın kaldırılmasına yöneliktir. Genelde kırık durumda harç sıvalı duvara dolgu malzemesi olarak kullanılmış mimarî parçalar ele geçirilmiştir. Bunların dışında az miktarda profil vermeyen *stroter* ve *kalypter* parçaları ve taban tuğlası parçaları bulunmaktadır.

Açmanın doğu kısmında bir adet mermer torso ele geçirilmiştir (Resim: 12). Çıplak bir erkeğe ait olan parça üst tarafta belden, alt tarafta ise kalçadan baldıra geçen kısımdan kırık olarak bulunmuştur.

Açmanın doğu kısmında yürütülen çalışmalarda molozların arasındaki toprak temizlenirken az önce bahsedilen taban tuğlalı döşemenin aynısına rastlanmıştır. Bu döşemenin bir kısmının üzeri açılıp temizlendiğinde taban tuğlalarının alt ve üstünde kireç harçlı ve küçük taş parçacıklı bir taban olduğu tespit edilmiştir. Buradaki çalışmalarda erkek heykeline ait bir ayak bulunmuştur. Kazı evine götürülüp temizlenen parçanın daha önce aynı alanda bulunan torsoya ait olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle torsonun kalça kısmı tuğlalı döşeme üzerinden toplanan buluntulara dâhil edilmiştir.

Açmanın doğu kısmında taban tuğlalı zemin tamamen açılmıştır. Açmada yeni başlanan çalışmanın amacı kesme bloklar üzerine yapılmış surun kaldırılarak surun arkasındaki sütun sıralarının açığa çıkarılmasına yöneliktir. Çalışmalar sırasında harçlı, moloz taşlı sur duvarı içinden yoğun miktarda kırılmış durumda mermerden mimarî yapı elemanlarına ait parçalar ele

geçirilmiştir. 4. ve 5. sütunlar arasında iki adet kırık durumda bir yüzlerinde yazıt bulunan mermer parçalar bulunmuştur. Mermerler üzerindeki yazı karakterleri parçaların Geç Roma – Erken Bizans Dönemine ait olabileceğine işaret etmektedir. Sütunların oturma zeminine ulaşmak amacıyla batı uçtan moloz dolgunun başladığı 7. sütunun arkasına kadar olan alanda derinleşmeye karar verilmiştir. Bu kısımda toprak oldukça yumuşak ve taşsızdır, herhangi bir seramik buluntuya da rastlanmamıştır. Çalışmalar sırasında moloz taşlı, harçlı duvarı içine alan kesme blokların kuzey yönünü oluşturan bloklar içinde (sütunların aksında) devşirme malzeme olarak kullanılmış yan yatırılmış bir kenarı profillendirilmiş mermer bloğun kuzeye bakan yüzünde alt alta 18 satır devam eden bir yazıt olduğu tespit edilmiştir (Resim: 13).

Giriş kısmının önü tamamen açığa çıkarılmış, girişin yan duvarlarının eşik taşı üzerine oturduğu görülmüştür. Bu eşik taşının seviyesi daha önce Denizli Müze Müdürlüğü tarafından kazılarak açığa çıkarılmış olan Roma caddesi ile aynı seviyededir. Giriş lentosunu taşıyan doğu duvarında eşik taşının üzerine gelen kısımda kesme blok taş yerine sütun gövdesi kullanıldığı görülmüştür. Bunların dışında alanda üst kısmı kırık olarak açmanın doğu kenarına yaslanan düz gövdeli sütunun alt kısmının girişin doğu duvarı önünde mermer plâkadan yapılmış bir zemin üzerine oturduğu görülmüştür. 0.20 metre ebadında kare formlu bu mermer plâkaların yer yer korunmuş olduğu ve killi bir toprak üzerine oturduğu görülmektedir. Sütunun *in situ* olarak bu mermer zemine oturduğu anlaşılmıştır. Batı kısımda yer alan mono blokların oturduğu zemini tarihleyecek buluntu olmasa da kullanım olarak bu mermer plâkalardan sonraki bir döneme ait olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu mono blokların duvarın kuzey yüzüyle organik bir birleşme kurmaması da (aralarında 0.08–0.10 metrelik toprak dolmuş bir boşluk yer almaktadır.) yapım ve kullanım evrelerinin farklı olduğunu göstermektedir. Kesme bloklardan örülü duvarın kuzey yüzünde yer alan sütunların yarıda kesilmeden Roma caddesi seviyesine kadar indiği anlaşılmıştır. Açmanın kuzeydoğusunda kesme bloklardan örülü duvarın güney yüzünde, duvar içinde devşirme olarak kullanılmış mermerden blok taşın üzerinde bir yazıt bulunmuştur (Resim: 13).

Batı açması çalışmalarında çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Caddenin kuzey kenarında yer alan ve bir bölümü caddenin üzerine oturmuş olan, olasılıkla savunma amaçlı oluşturulmuş duvarın arka yüzü ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar içerisinde çok sayıda farklı yapılara ait olan mermer mimarî

malzemelerle karşılaşmıştır. Bunlar arasında sütun tamburaları, arşitrav parçaları, triglyph frizi ve dış frizi parçaları, üzerinde bitkisel bezemeler bulunan parçalar sayılabilir. Söz konusu duvarın kuzey arka yüzünde yapılan çalışmalarda Roma caddesinin taban seviyesine inilmiş ve burada da mevcut tabanın devam ettiği görülmüştür. Ayrıca kuzey yan yüzey üzerinde bir kapı ortaya çıkarılmıştır.

Restorasyon, Koruma ve Düzenleme Çalışmaları

2007 yılı arazi çalışmaları kapsamında son olarak kazı çalışması yapılan alanlarda restorasyon, koruma ve düzenleme amaçlı çalışmalar yapılmıştır. Kazı çalışmalarının yoğunlukta olduğu Roma caddesi üzerinde ve çevresinde yapılan bu çalışmalar az sayıda da olsa kentin diğer bölümlerinde de gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarının sona ermesinden sonra Roma caddesi içerisinde ortaya çıkarılan buluntular ile güney ve batı bölümdeki yapılar üzerinde restorasyon, koruma ve düzenleme çalışmalarına geçilmiştir.

Roma caddesi batı açması içerisinde ortaya çıkarılan ve iki parça hâlinde korunmuş olan sütun, restorasyon çalışmalarının ilk örneğidir. Alanın kazı çalışmalarının bu dönemi için sona erdirilmesinden sonra sütunun birleştirilmesi amacıyla restorasyon yapılmıştır. Bunun için sütunun üst bölümü öncelikle açma dışına alınmış ve burada birleşecek olan alt bölüm temizlenmiştir. Açılan karşılıklı ikişer delik içerisine yapıştırıcı sürülmüş ve sütunun daha sağlam durması için içlerine iki adet platin çubuk yerleştirilmiştir. Açma dışına alınan üst bölüm iş makinası yardımıyla kaldırılmış ve alttaki bölüm üzerine oturtulmuştur. Böylece sütun iki bölümün birleştirilmesiyle ayağa kaldırılmıştır.

İkinci restorasyon çalışması ise caddenin kuzeyinde sıralanan sütunların en batı bölümden doğuya doğru üçüncü sütun başlığı üzerinde yapılmıştır. Kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılan bu sütun başlığı çok fazla tahribat görmüştür. Abakus ve ekinus bölümünün tek parça olarak yapıldığı bu başlığın özellikle abakus bölümü çok parçalı bir tarzda kırılmıştır. Öncelikle bu parçalar numaralandırılarak ve çizimleri yapılarak yerlerinden alınmıştır. Daha sonra parçalar birleştirilmiştir. Başlık çok parçalı olduğu için bu yıl yalnızca kopan parçalar birbirleriyle birleştirilmiştir.

Arazide yapılan koruma çalışmaları daha çok Roma caddesi içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Kazı ve temizlik çalışmaları sonrasında

ortaya çıkarılmış olan mimarî yapı kalıntılarının korunması ve alanın tamamen kazılmasından sonra önümüzdeki yıllarda yapılacak olan kapsamlı restorasyon ve düzenleme çalışmalarına başlangıç teşkil etmesi amacıyla birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Roma caddesinin içerisinde, caddenin kullanımının geç dönemlerinde ve kullanımının sona ermesinden sonra alana çok sayıda pişmiş toprak su boruları (künk) döşenmiştir. 2007 yılı sezonunda öncelikle bu boruların yeniden temizlenerek ortaya çıkarılması, aynı zamanda cadde içerisinde bulunan ve caddenin kuzeyindeki duvardan düşmüş olan blokların temizlenmesi amaçlandı. Öncelikle kırılmış olan boruların parçaları ayrı ayrı toplandı ve temizlendi. Daha sonra bu parçalar önce birbirleriyle, daha sonra ise borularla birleştirildi. Çok fazla tahribat görmüş olan borularda ise kırık parçalar toplandı, bunlar birleştirildi ve bütünlenmek üzere koruma altına alındı.

Kırık bölümleri restore edilen doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu boruların üzerine geçici olarak bir koruma çatısı yapılması düşünülmüş ancak bürokratik nedenler ve hava şartlarının giderek olumsuz hâle gelmesi nedeniyle başka çözümlerin üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla yapılabilecek en uygun çözümün bu boruların üzerinin yeniden kapatılması olduğu görülmüştür. Bu amaçla önce geçirgen özelliğe sahip olan ve sera örtüsü olarak kullanılan bir örtü yerleştirilmiştir. Doğru-batı doğrultulu boruların kuzey kenarı boyunca, kuzey-güney doğrultulu boruların batı yan kenarına içleri kum doldurulmuş olan keten çuvallar yerleştirilmiştir. Keten çuvalların yerleştirilmesinden sonra örtü ile kapatılmış olan su borularının üzerine kum tabakası örtülmüştür (Resim: 14).

Su borularının bulunduğu tüm alanlar kumla örtüldükten sonra caddenin güney bölümünde bulunan ortak duvarlara sahip odaların tabanları da kumla örtülmüştür. Özellikle batıya yakın olan odalardan bir tanesinde tabanın tuğla ile kaplı olduğu görülmüştür. Bir bölümü tahribata uğramış tabanın korunabilen kısımlarının da üzeri toprakla kapatılmış ve koruma altına alınmıştır.

Kazılar sırasında açığa çıkarılan sütunlardan bir tanesi tek parça hâlinde, kuzeydoğu, güneybatı doğrultusunda, hemen orijinal oturma yerinin hemen yanında bulunmaktadır. Diğer sütun ise daha batıda, iki parça hâlinde yine yatar durumda bulunmuştur. Bu sütunlar odaların zemini üzerinde değil,

altlarındaki yüksek bir dolgu üzerine yatar durumdadır. Odaların tamamen temizlenmesinden sonra yatar durumdaki her iki sütun kaldırılarak orijinal yerlerine oturtulmuşlardır (Resim: 10).

Arazide düzenleme çalışmaları ise antik kentin özellikle kuzeyinden çıkan ve güneye doğru devam edip doğuya yönelen bir derenin içerisinden toplanan mimarî yapı malzemelerinin kentin uygun bir alanı üzerine toplanması oluşturmaktadır. Bulunan bu malzemeler belirlenmiş, envanterleri çıkarılmış ve fotoğraflanmıştır. 2007 yılı çalışma döneminde özellikle yapılan yüzey araştırmaları sırasında büyük bir bölümü tespit edilmiş olan bu malzemelerin bir bölümü bulundukları yerlerden alınarak, hamam yapısının doğu bölümündeki düz ve geniş alana taşınmışlardır. Taşıma işleminden önce söz konusu alan temizlenmiş ve düzenlenmiştir. Getirilen mimarî malzeme bu alana düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir. Kent üzerinde yapılan düzenleme çalışmalarının ikinci bölümü ise yüzeyde bulunan şekilsiz taş bloklarının toplanarak belirli bölgelerde toplanmasıdır.

KAZI EVİ ÇALIŞMALARI

Tripolis antik kenti 2007 yılı çalışmalarının ikinci bölümü kazı evi çalışmalarıdır. Kazı evinde yapılan çalışmalar öncelikle arazi çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan buluntuların dijital ortama geçirilmesi, bazı eserlerin temizlenmesi ve restore edilmesidir.

Arazi çalışmalarının başlamasına paralel olarak aynı zamanda kazı evinde de çalışmalara başlanmıştır. Yüzey araştırmalarına başlanmasıyla ekipler oluşturulmuş ve ekiplerin arazide elde ettiği bilgileri dijital ortama geçirmek için sistemler kurulmuştur. Bu sistemler içerisinde dijital fotoğraf makinası, el GPS'i, dijital metre ve bilgisayar bulunmaktadır. Ekipler arazide elde ettikleri yazılı ve görsel bilgileri bilgisayarlara aktarmaktadır.

Bu bilgiler bilgisayarlarda hazırlanmış olan ve tüm ekibin ortak kullandığı kartlara geçirilmektedir; bilgilere fotoğraf ve çizimler eklenmiştir. Bu amaçla bilgisayarlarda buluntu, sikke ve mezar kartları oluşturulmuştur. Her bir yüzey ekibi veya kazı açma ekibi kendi bilgisayarlarında elde ettiği bilgileri kayda geçirmiştir.

Çalışmaların başlangıcında üç harften oluşan bir kod sistemi oluşturulmuş, her ekip çalışma bölgesi, alanı ya da tabakasıyla bağlantılı olarak bu kod

sistemini kullanmıştır. Bu kodlar altındaki tüm buluntuların her biri ayrıca tanımlanarak ve üzerlerine buluntu alanları ve kodları yazılarak tasniflenmiştir. Bu şekilde yüzey araştırmalarında ve devamında kazı alanlarında yapılan her türlü çalışma belgelenmiştir. Çalışılan alanlarla ilgili buluntular önce torbalanmış, daha sonra kasalara kaldırılmıştır.

Çalışma ekipleri buluntuların belgelenmesinin dışında, kazı çalışmaları günlük raporlar şeklinde ve ayrıca çalışma bitiminde genel rapor olarak hazırlanmıştır. Diğer yandan buluntuların ayrıntılı fotoğrafları çekilmiş, çizimleri yapılmıştır. Birleşebilen eserlerin restorasyonları için restorasyon ekibine çalışma ortamı ve bu işlemler sırasında kullanacakları malzemelerin temini sağlanmıştır.

Kazı evinde gerçekleştirilen ikinci çalışma ise bazı eserlerin temizlenmesi ve restorasyonunun yapılmasıdır (Resim: 15). Kazı ekibi bünyesinde yer alan restorasyon ekibi bu işlemler için gereken malzemelerin kendilerine sağlanmasından sonra arazi çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmış ve kazı evine getirilmiş olan eserler üzerinde çalışmalara başlamıştır. Kazı sezonu boyunca çok sayıda eserin temizliği ve restorasyonu yapılmış ve bunlardan bazıları envanterlik eserler olarak teşhir edilmek üzere Denizli Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Kazı evinde yapılan çalışmaların sonuncusu ise antik kent ile ilgili bir internet sitesinin oluşturulmasıdır. Burada amaç antik kent ile ilgili bilgileri gerek bölgede yaşayanlara, gerekse ülkemize ve dünyaya iletebilmektir. Bunun için oluşturulan internet sitesi içerisinde kentin tarihi, yapılan çalışmalar, yayınlar, buluntular ve projeler yer alacaktır. Özellikle 2008 yılı ve sonrası için antik kentte yapılması düşünülen çalışmalar ile ilgili projelerin tanıtımı maddi destek bulma konusunda çok yararlı olacaktır. İnternet sitesi ile ilgili çalışmalar son aşamasına ulaşmış olup kısa zaman içerisinde açılması düşünülmektedir.

SONUÇ

2007 yılı Tripolis antik kenti çalışmaları 27 Haziran-11 Ekim 2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar arazi ve kazı evi adı altında iki bölüm hâlinde sürdürülmüştür. Arazi çalışmaları kazının ilk yılı olduğu için öncelikle kentin sınırlarının belirlenmesi, üzerinde görülebilir durumda olan yapıların saptanması ve kent dışında yer alan nekropolisin araştırılması

gibi çalışmalara ağırlık verilmiştir. Kentin tüm yüzeyi, nekropolis ve kent dışında kalan diğer alanlar kazı ekibi tarafından tamamen taranmıştır. Yüzey araştırmaları sonucu elde edilen veriler bilgisayar ortamına geçirilmiştir.

Arazi çalışmalarının ikinci aşamasını kazı, temizlik ve düzenleme çalışmaları oluşturmaktadır. Yüzey araştırmalarının tamamlanmasından sonra öncelikle kentin yüzeyindeki otlar temizlenmiştir. Daha sonra yüzeyde bulunan şekilsiz küçük taş blokları bir araya toplanmış, ileride yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere belli bir bölgede toplanmıştır. Ayrıca yine kentin batısında bulunan hamam yapısının yanındaki geniş ve düz alan çevreye dağılmış bulunan mimarî yapı malzemelerinin toplanacağı ve sergileneceği bir yer olarak düzenlenmiştir.

2007 yılı kazı sezonu çalışmaların ilk yılını oluşturduğu için kapsamlı bir kazı çalışmasının yapılması planlanmamıştır. Öncelik kentin tanınması, yapılarının saptanması ve ileriki yıllarda yapılacak çalışmalar için projeler oluşturulması şeklinde düşünülmüştür. Yalnızca 1992 yılında Denizli Müze Müdürlüğü uzmanlarınca ilk kez ve kısa bir süre kazısı yapılan Roma caddesi olarak isimlendirdiğimiz alanın üzerinde daha çok temizlik ve düzenleme amaçlı kazı çalışması yapılmıştır. Bu alanın bir bölümü 1993 yılındaki kazı çalışmasından sonra kapatılmıştır. Bu sezon yapılması düşünülen çalışma öncelikle yolun üzeri kapatılmış olan alanın temizlenmesidir ki burada pişmiş toprak su künkleri bulunmaktadır. Diğer çalışma ise yolun kuzeyinde bulunan daha geç dönem duvarından yola düşmüş olan blokların temizlenerek caddenin açığa çıkarılmasıdır. Bu amaçlarla çalışmalara başlanmış ve gerek künklerin üzerindeki toprak tabaka temizlenmiş, gerekse yol içerisindeki taş blokları kaldırılmıştır. Çalışmaların sonunda Roma caddesinin daha önce kazılmış olan bölümü tamamen açığa çıkarılmıştır.

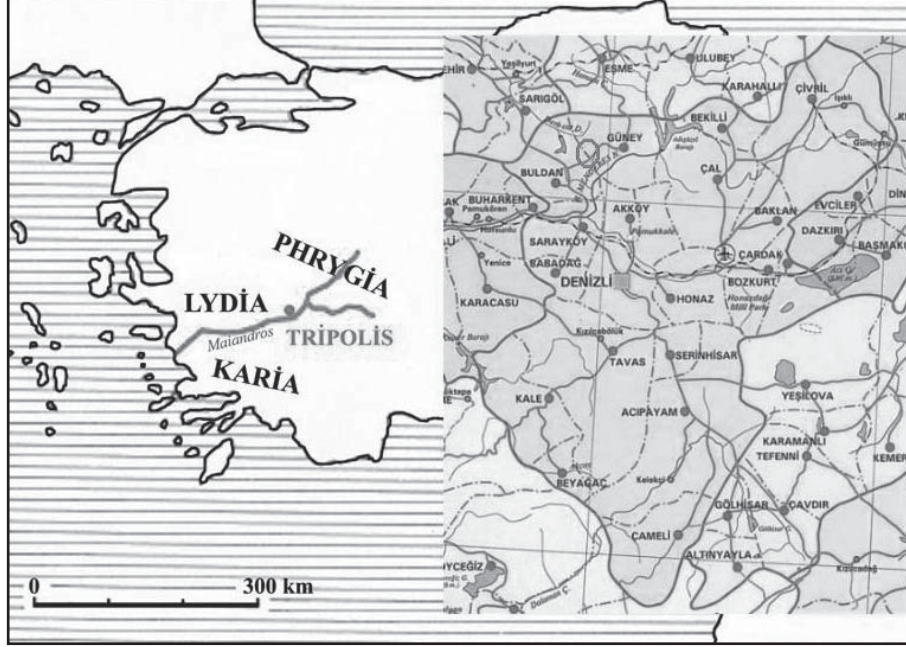
Caddenin temizlenmesinden sonra kuzeyindeki geç dönem duvarının üzerinde, batıda yolun devamında ve güneyde temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında oldukça önemli buluntulara rastlanmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Caddenin uzun bir süre kullanılmış olduğu, kullanımının sona ermesinden sonra doğu-batı ve kuzey-güney doğrultulu olarak çok sayıda su künklerinin döşenmiş olduğu,addenin kuzeyine olasılıkla sur amaçlı kalın bir duvarın yapılmış olduğu bu sonuçlardan bazılarıdır. Caddenin özellikle güney kenarındaki alan geç dönemde yoğun bir yapılaşmaya sahne olmuştur. Burada yapılan çalışmalarda ortak duvarlara sahip olan, yan yana 5 oda bulunmuştur. Odalar yapıldıkları dönemden itibaren birkaç kez yenilenmiş,

bazı bölümler kapatılmış ve birkaç oda birleştirilerek daha büyük mekânlar elde edilmiştir.

Bu odaların temizlenmesi sırasında oldukça dikkate değer buluntular ele geçirilmiştir. Üzerinde çok sayıda hayvan figürünün bulunduğu çeşme yapısı buluntuların en önemlisidir. Çeşme, yapısı, boyutları ve üzerindeki hayvanlarıyla benzersiz bir örnektir. Ayrıca yine bu odalardan bir tanesinde kaplan üzerinde oturur durumda çocuk Dionysos heykeli bulunmuştur. Son derece kaliteli mermerden yapılmış olan bu eser, Dionysos heykelinin üst kısmı korunmamış olmasına karşın benzersizdir.

Kazı çalışmalarının tamamlanmasından sonra arazide temizlik, düzenleme ve koruma çalışmaları yapılmıştır. Kent içerisinden alınarak çevreye dağıtılmış olan mimarî parçalar toplanmış ve hamam yapısının doğusunda bulunan geniş ve düz arazi de koruma altına alınmıştır. Arazi temizlenmiş ve özellikle yüzeyde bulunan şekilsiz taş blokları ileride yapılacak çalışmalarda kullanılmak üzere belirli bölgelerde toplanmıştır. Roma caddesi içerisinde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmış olan künklerin üzeri örtü ve kum ile kapatılarak koruma altına alınmıştır.

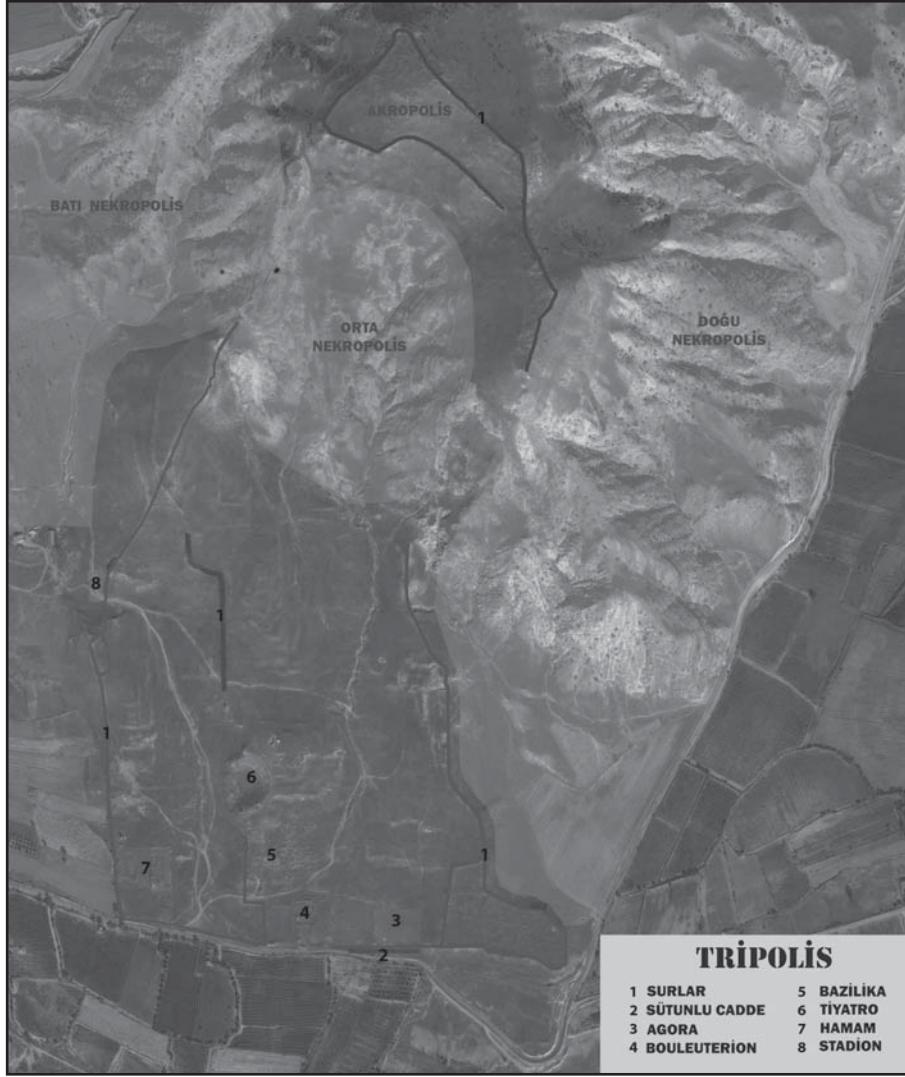
Kazı evinde dokümantasyon, restorasyon ve fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır. Kazılar sırasında ele geçirilen malzemeler hakkındaki bilgiler bilgisayarlarda oluşturulmuş olan kataloğlara girilmiştir. Bunların çizimleri yapılmış, ayrıntılı fotoğrafları çekilmiştir. Eserler buluntu durumlarına göre torbalanmış ve açmalarına göre kasalara yerleştirilmiştir.

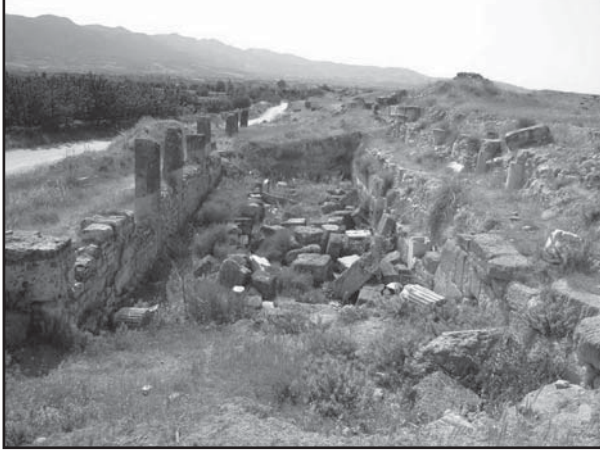
Resim 1: Tripolis antik kentinin yeri

Resim 2: Tripolis antik kentinin genel görünümü

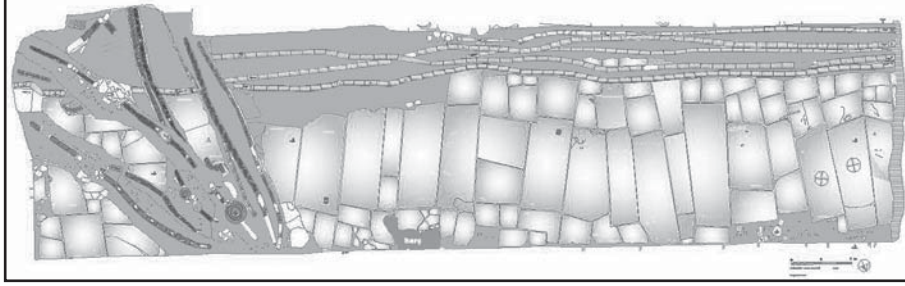
Resim 3: Tripolis antik kenti içerisinde yer alan yapıların uydu fotoğrafı üzerinden belirlenmesi

Resim 4: Romacaddesinin kazı öncesi görünümü

Resim 5: Roma caddesinin ve üzerinde yer alan su iletim sisteminin kazılar sonrası görünümü

Resim 6: Roma Caddesinin ve su iletim sisteminin çizimi

Resim 7: Roma caddesinin güneyinde yer alan geç dönem yapıları

Resim 8: Orpheus kabartması (çeşme)

Resim 9: Panter üzerinde yer alan çocuk Dionysos heykeli

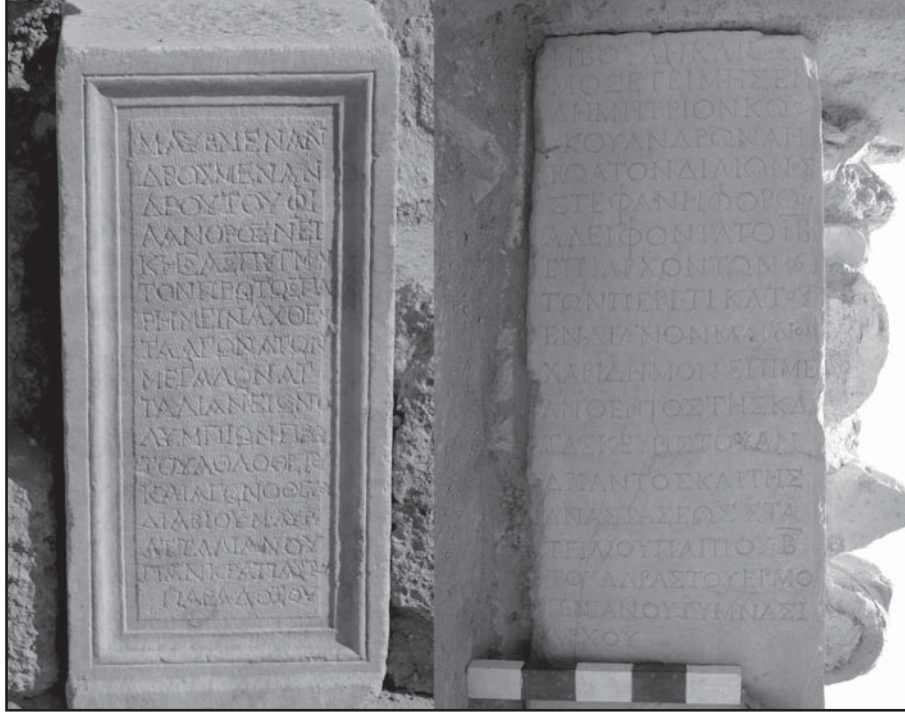
Resim 10: Güneybatı 2 açmasının kuzeyinde yer alan sütunların ayağa kaldırılmasından sonraki görünümü

Resim 11: Roma caddesinin kuzeyinde yer alan mimarî yapılanmanın genel görünümü

Resim 12: Torso

Resim 13: Roma caddesi batı açmasında ele geçirilen agonistik yazıtlar

Resim 14: Künklerin üzerinin örtülmesinden sonraki Roma caddesinin genel görünümü

Resim 15: Orpheus kabartması restorasyon çalışmaları

ERYTHRAİ KAZISI 2007 SEZONU ÇALIŞMALARI

Ayşe Gül AKALIN*

İzmir'in Alaçatı İlçesi, İldırı Köyü sınırlarında yer alan Erythrai antik yerleşiminde, 2007 yılı araştırma ve kazı çalışmaları 09.07.2007-20. 09.2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹ Çalışmalar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, Bakanlık adına temsilcimiz Dilek Coşkun denetiminde yürütülmüştür.

2007 sezonu çalışmalarını dört ana başlık altında toplamaktayız: I. Cennettepe Roma Villaları Kazı Çalışmaları, II. Cennettepe Vilları Mozaikleri Konservasyonu, III Akropol Temizlik ve Düzenleme Çalışmaları, IV Yerleşim İçi Tespit Çalışmaları

I. Cennettepe Roma Villaları Kazı Çalışmaları

2007 yılı Erythrai kazılarında, ilk kazı çalışmaları Cennettepe'de başlatılmıştır. Bu önceliğin bizim açımızdan birkaç önemli nedeni vardır. Öyle

* Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül AKALIN; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye, Ankara-TÜRKİYE; e-mail: akalın@humanity.ankara.edu.tr

1 2007 yılı Erythrai kazı ekibinde Arkeolog MA. Çiğdem Gençler Güray, Mimar Ayşegül Peker, Arkeolog-Eskiçağ Tarihçisi Dr. Kamil Doğancı, Arkeolog M.A İrfan Tuğcu, Konsevasyon Uzmanı Banu Yılmaz, Arkeolog Zeynep Çokçevik, Mühendis Cenk Güray, Mühendis Ziya Akalın uzman grup olarak; Süheyla Değirmenci, Duygu Hamdioğlu, İrem Öz, Kaan Bulut, Selçuk Ağademir, Eyüp Atabay, Recep Şafak A.Ü. D.T.C.F. Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi Bölümü öğrencileri olarak yer almışlardır. Ayrıca onursal başkanlarımız Prof. Dr. Coşkun Özgünel ve Prof. Dr. Hayat Erkanal, Nüemizmatımız Koray Konuk ve Mimar Giorgio Gasko çalışmalara Bakanlık temsilcimiz insiyatifinde, kısa süre katılarak katkıda bulunmuşlardır. Çalışmalarda, Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmelerinin (DÖSİMM) sağladığı ödenek ve Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırması Projeleri'nin (A.Ü BAP) verdiği burs-demirbaş teknik alet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin verdiği ödenek kullanılmıştır. Çalışmalar boyunca Çeşme Kaymakamı Sayın Nazmi Günlü bürokratik ve lojistik işlemler konusunda tüm olanaklarını seferber etmişlerdir; Çeşme Milli Eğitim Müdürü Sayın Abdülkadir Buluk, Çeşme Mal Müdürü Sayın Hasan Delikaya, Alaçatı Belediyesi çalışmalarımız boyunca ilgili tüm başvurularımızda özveriyle yardımcı olmuşlardır. Erythrai kazısının bu yeniden yapılanma aşamasında yapıcı yaklaşım, ilgi ve desteklerinden dolayı devletimize bağlı adı geçen yöneticilere teşekkürü borç biliyoruz. Tabii ki Çeşme Müzesi Müdürü Sayın Emrullah Karaturgut ve ekibindeki müze elemanı meslekdaşlarımız tüm yardımlarıyla yanımızda yer almışlardır; kendilerine her zaman müteşekkirimiz.

ki Prof. Akurgal kazıları döneminde açılmış bu zengin Roma mahallesindeki kazılar yarım kalmış ve kalıntılarla değerli mozaikler o tarihlerden bugüne, hızla tahribata uğramıştır. Mozaikler üzerine Avusturyalı bilim adamlarınca yayın yapılmış² ancak kalıntılar, kazılar tamamlanmadığından olsa gerek yayınlanmamıştır, elimize de hiçbir kayıt ve rapor geçmemiştir. Biz öncelikle bu yok olmayı durdurup yarım kalmış kazıları tamamlamayı ve devamında hızla yayın yapmayı amaçlıyoruz, ardından da Ildırı'nın tam girişinde yer alan Cennettepe'yi, bir üst örtüyle korunan yarı açık bir müze olarak sunmayı hedefliyoruz. Öyle ki Çeşme'ye yakın konumdaki yapılaşma tehlikesiyle yüz yüze Erythrai'nın yerel halk ve yönetimler bazında bir "Tarih Kasabası" olarak benimsenmesi adına bu gibi sunumları önemsiyor ve çevre düzenlemesini çalışmalarımıza paralel yürütmeyi planlıyoruz.

2007 sezonunda Cennettepe'de kalıntılar üzerindeki çalışmalar, halihazırda tel örgü içinde kalan alanın, kuzey kesiminde doğu-batı yönünde uzanan ca. 40x12m.lik bir bölümde gerçekleştirilmiştir. Cennettepe kazı çalışmalarının bu kesimden başlatılmasındaki amaç; Prof. Akurgal kazılarında alanda en erken döneme işaret eden (Geç Hellenistik Dönem) podyum duvarının bulunmuş olmasıdır ki, biz dikey hatta görülen stratigrafiyi bu kez üstten kazarak yani yatay hatta da izlemek, gelişimini tanımlamak istiyoruz. Ayrıca bu köşe şu an için kazısına devam edilebilecek en elverişli yerdir, çünkü orta bölümlerde mozaikler bulunmakta, buna bağlı olarak farklı yapı katlarının korunması ya da kaldırılmasına ancak tüm mozaikli alanlar açıldıktan sonra karar verilecektir.

Söz konusu alanın kazısı doğu-batı yönünde gerçekleştirilmiştir (Plan: 1). Başlangıç olarak IV. evre duvarının üstü ve kuzeyi kazılmış, duvarın önündeki toprak dolgu içinde, arkadaki III. evreye verdiğimiz apsisli yapının devamı olarak uzanan silik duvar hattı ortaya çıkarılmıştır. Bu toprak dolgunun içindeyse farklı yapılara ve dönemlere ait sütun tamburları ve hatta Roma Dönemine ait sütun başlığı gibi mimarî elemanların kullanılmış olduğu görüyoruz.

Kuzeye doğru seviye inmeye devam edince, toprak dolgunun hemen altında III. evre moloz taş dolgu zemine ulaşılmıştır ki bu platform Hellenistik podyum duvarının üstünden geçip hâlihazırda tel örgünün altında devam

2 W. Jobs-P. Scherrer, "Antike Mosaiken aus Erythrai" *Anzeiger der phil-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 118, 1981.

etmektedir. Ancak bu moloz dolgu, alanın doğusunda toprak dolgu şeklinde devam etmektedir ki çok geçmeden seviye inilince burada iki evreli duvarla sınırlanmış, üzerinde de bir giriş olan taş döşemeli bir koridora gelinmiştir. Bu koridorun devamı IV. evre duvarının diğer yüzünde yapılan kazıda yakalanmıştır.

Alanın yine batı yönünde seviye inilmeye başlandığındaysa, III. evre duvarının altında II. evreye verdiğimiz mozaik tabanın harçlı kısmına ve köşede *tesseralarının* bir bölümünde korunmuş olan mozaikli zemine ulaşılmıştır. Ki bu tabanın daha sonra IV. evre duvarının batı ve güney yüzlerinde yapılan kazılarda da devamı bulunmuştur. Bu platformu izlemek amacıyla III. evre moloz taş dolgu açılmaya başlandığında II. evreyi temsil eden ve Hellenistik podyum duvarı üzerinde son bulan diğer moloz döşeme ve duvar bulunmuştur ki bu plan II. evrede kapalı bir iç mekâna işaret etmektedir. Ardından aynı seviyeleri izlemek için bu kez geç evre duvarının güney yüzünde seviye inilmeye başlanmıştır ve sözü edilen mozaikli zeminin devam ettiği görülmüştür. Ancak duvara paralel doğu yönünde devam edildiğinde, bu zeminin üstünde III. evreye ait sıkıştırılmış bir toprak zeminle karşılaşmıştır. Bu da burası da hemen yanında yer alan III. evreyi temsil eden apsisin yan nefine ait zemindir.

Nef IV evre duvarının altına uzanırken bu duvarı doğuda kuzey-güney yönde kesen aynı döneme ait diğer bir duvarın temellerinin III. evreye indiği görülmüştür. Buradaki toprak zeminin henüz sökülmesi söz konusu olmadığı için bu duvarın indiği seviyeyi diğer yüzde izlemeyi uygun bulduk ve duvarın arka yüzüyle uzantısındaki apsisin doğusu kazılmaya başlanmıştır. Bu arada duvarın hemen önünde bulunan, bir kısmı kalmış IV. evreye ait taş dolgu kaldırılmış ve toprak dolguda seviye inilmeye başlanınca duvar temelinin III. evrede daha derine indiği ve taş örgüsünün değiştiği görülmüş ve doğu yönünde devam edilince karşılıklı II. evre duvarlarıyla çevrili 6.72 m. X 2.52 m.lik bir koridorla karşılaşmıştır ki, bu koridor yukarıda belirttiğimiz IV. evre duvarının kuzey yüzündekiyle aynı doğrultuda uzanmaktadır. Bunun birleştiğini söylemek için ise bu kesimde seviye inilmesi gerekmektedir ancak burada güneyden gelen III. evreye ait su künkleri uzandığı ve bunları henüz kaldırmayı istemediğimiz için (öyle ki alanın güneyi 2008 sezonunda kazılacaktır), bu kesimde III. evre dolgusu da henüz indirilmemiştir.

Söz konusu kesimden doğu ve güney yönde önümüzdeki sezon devam etmeyi uygun görerek derinleşme durdurulmuş ve bu kez alanın batı

doğrultusunda seviyeleri eşitlenip duvar ve katları izlemeye yönelinmiştir. Bu etapta altında II. evre mozaik zeminin devam ettiği IV. evre duvarının batısından kazmaya başlanmıştır. Burada toprak dolgu ve dolgu içindeki sütun tamburu parçaları kaldırıldığında da, mozaikli panonun devamı ortaya çıkmıştır.

Batı doğrultusunda zemin açılmaya devam edildiğinde, bu kez karşıdaki IV. evre duvarının köşesinde duvarın altından devam eden büyük çakıllarla yapılmış yine III. evreye ait bir diğer mozaikli zemin çıkmaya başlamıştır ki, çok geçmeden duvar hattı boyunca uzanıp her iki köşeden de döndüğü görülen bu çakıl *tesseraların* ince *tesseralı* mozaik pano parçalarını gelişigüzel/ devşirme olarak yerleştirilmiş biçimde çevrelediği görülmüştür. Devşirme olarak kullanılmış bu ince mozaikler ise daha önce Prof. Akurgal döneminde mozaikler üzerine çalışmış Avusturyalı ekibin yayınında Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir³.

Devamında söz konusu mozaiklerin IV. evreye işaret eden batı doğrultusundaki duvarların altına girmesiyle söz konusu duvarların çevrelediği kare mekânda çalışmaya başlanmıştır. Burada ilkin çok kalın kiremit dolgusuyla karşılaşmıştır. Ayrıca mekânın güney duvarının hemen önünde *in situ* amphora, *hydria*, *pithos* türü taşıma ve saklama kaplarının bir çöküntünün altında kalarak parça kaybı olmaksızın kırıldıkları görülmektedir. Bu durum, öndeki açmalarda açık bir hat hâlinde izlenen kül tabakasını açıklamaktadır. Öyle ki alanın IV. evrede bir yangın geçirdiği ve bu yangın sırasında buradaki yapının da çatısının çöktüğüne işaret etmektedir.

Çökmüş çatıdan artakalan yoğun kiremit tabakası kaldırılınca, mekânın içinde IV. evreye ait sıkıştırılmış toprak zemine gelinmiştir ve bunun altındaysa dıştaki duvarın altından uzanan III. evreye ait mozaikli zemin çıkmaya başlamıştır. Büyük ölçüde üst tabaka ve ortasında yer alan ağacın kökleriyle patlamış III. evre zeminini batıda sınırlayan, aynı evreye ait düzgün kesme taşlarla örülmüş bir duvar ortaya çıkmıştır. Bu duvarın batısı doğrultusunda seviye inilmeye devam edildiğinde ise yeni bir mozaik zemin bulunmuştur ki bunun IV. evre duvarı altından ilerleyerek batısında kendisiyle, yani II. evre duvarıyla son bulan bir mekânın taban mozaığıyla bağlantılı olduğu görülmüştür.

3 Jobs- Scherrer, (1982), s.397.

Bu kare mekândan sonra alanın en geç ve derme çatma duvar dolgusunun yer aldığı kısma gelinmiş; bu yoğun IV. evre dolgusu, duvarın kuzey yüzünde kaldırılmaya başlanarak hamamın duvarlarına kadar inilmiştir. Temizlik sonrası II. evre mozaikli tabana sahip mekânın hemen yanında hamama inen II. evreye ait, 8 basamaktan oluşan dar bir merdiven hattı ortaya çıkarılmıştır. Böylece hem mozaiklerin konumundan hem de bu merdivenlerin varlığından, II. evrenin başından beri hamamın bağlı bulunduğu yapının en azından iki katlı olduğu kesinleşmiştir.

Ancak merdivenleri sınırlayan batı duvarı incelendiğinde, üzerindeki farklı üç evreye işaret eden örgülerden, merdiven basamaklarını kapatmış IV. evre dolgusundan, kuzey duvarındaki girişin iki aşamada kapatılıp hamamın içinde doğu duvarına eklenmiş blok taşlardan, IV. evrede hamamın girişinin doğuya alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ardından hamam içindeki döküntüler temizlendikten sonra, hipocaust sisteminin uygulandığı zemindeki çöküntüden içeri girilip pişmiş toprak disklerin fotoğrafları çekilmiştir ki bu sistemin de farklı dönemlerde tekrar tekrar tamir edilerek kullanıldığı, farklı tuğla ve taş plâkalardan açıkça anlaşılmaktadır. Zemindeki bu çöküntüyü durdurmak amacıyla da tehlikeli kısımlar alttan desteklenip restorasyona kadar geçici olarak moloz ve toprakla doldurulmuştur.

Buradan sonra hamamın kuzeyi, yani erken evredeki girişinin bulunduğu dolgu kazılmaya başlanmıştır ve burada II. evreye ait düzgün bloklarla örülmüş döşemeye inilmiştir. Bu döşeme yer yer çöküntüye uğramış olmakla beraber yine bloklarla örülmüş ve tel örgünün de altında devam eden geniş bir avluya işaret etmektedir. Ancak avlu geç dönemde hamamın doğu kısmından inen IV. evre duvarının uzantısıyla kuzey- güney yönde kesilmiştir.

Son olarak buradan tel örgü paralelinde doğuya bakıldığında Hellenistik podyum duvarına kuzey yönde dayandırılmış kısyan duvarlar görülmektedir, ki bunlar kazılarla açığa çıkardığımız Hellenistik podyum duvarının önünde uzanan II. evreye ait mozaikli zemine oturmaktadır. Hamama uzanan mozaikli koridor ya da dış avlu ise sürpriz bir biçimde, duvarları freskoyla kaplı, çok küçük bir kısmı kalmış bir mekânla son bulmaktadır. Bu mekânsa daha III. evrede içi doldurulup önüne duvar örülerek kullanımdan kaldırılmıştır.

Sonuç olarak; 2007 sezonunda bu kesimde gerçekleştirilen kazılar sonucu gelinen durumu; planda görüldüğü üzere kültür evresini içeren bir gelişim hâlinde açıklamayı denedik. Öyle ki paralelinde, alanın tümü açılmadan mimarî katları kesin belirtip tarihlendirmekten kaçındığımız için, geniş anlamda ‘henüz evre’ deyimini kullanmayı tercih ediyoruz. Bununla da I. evreyi; Erythrai’ın Hellenistik evlerindeki duvar örgüsüyle aynı tarzdaki platformdan Hellenistik Döneme; II. evreyi yine duvar örgüsünden ve mozaiklerin yapılmış olan yayında belirtilen tarihlendirilmelerinden Roma Dönemine ve III. evreyi; hemen aynı dönemin devamında yapılara ve mozaiklere yapılan tamir/eklemlerden Geç Roma/Bizans Dönemine, IV. evreyi ise bazilika/şapel yapılarından ve tüm alanda harçlarla ve devşime malzemelerle örülmüş derme çatma duvarlardan Osmanlı Dönemine ve modern döneme vermekteyiz. Alandaki mimarî katların tabaka şeklinde değil birbirinin içine geçmiş vaziyette olması tarihleme konusunda zorluklar yaratmaktadır. Diğer taraftan mimarîyi seramik ve küçük buluntuyla destekleyerek anlama ve mimarî katların sayısını netleştirmek şansımız da bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni bizden önce yürütülen kazılarda üzerinde çalıştığımız seviyelerde, zaten bu malzemelerin toplanmış ama yayınlanmamış olmasıdır. Bizim elimize geçen seramik parçaları içinde en erken örnekler İ.S. 2. yy. özelliği gösterir ki, bunlar daha çok kandil parçaları şeklindedir. Bunların yanında ağırşaklar Geç Roma Dönemi günlük kullanım kabı parçaları, sırlı Bizans Dönemi kapları ve yine Roma-Bizans Dönemi cam kap parçaları bulunmuştur. Hiç tüm kaba rastlanmamıştır. Bunların yanında kuzeybatı köşede, hamamın hemen yanındaki -2.73 m. kodundaki dolgu içinde beraberinde *terra cotta* figürin parçası ve mermerden olasılıkla yüksek bir kabartmaya ait figürün, elbisesinin omuz drapesi bulunmuştur ki bunlar da Roma Dönemi özelliği gösterirler ve hiçbir kontekste işaret etmeksizin toprak dolgu içine karışmış vaziyettedirler. Ayrıca kazılan kesimlerde çeşitli dönemlere ait etütlük nitelikte yirmidört adet sikke bulunmuştur. Bunlar üzerinde ayrıca çalışılacaktır.

Bu çalışmalarla birlikte Cennettepe genelinde kısmî bir temizlik ve profil düzeltmesi yapılmıştır. Sonuçta *survey*ler sırasında çıkarılmaya başlanan yüzey planı üzerine 2007 kazılarındaki kısımlar eklenerek geliştirilmiştir. Bu kapsamda tüm yeni kalıntılar mimarlar tarafından 1/20 ölçeğinde ayrıntılandırılarak plana geçirilmiştir. Bu planlarda *survey*ler sırasında yapılan *total station* ölçümlerinde belirlenen ana noktalar arasındaki hatlar kullanılmıştır

II Cennettepe Roma Villaları Mozaikleri Konservasyon Çalışmaları

2007 sezonunda Erythrai kazıları kapsamında 2. çalışma başlığımız yine Cennettepe’de, bu kez Roma villaları mozaik konservasyonlarıydı ki restoratörümüz tarafından gerçekleştirilen bu çalışmanın konservasyon yöntemleriyle bağlantılı, teknik detayları makale olarak yayınlanacaktır. Ancak çalışmayı temel hatlarıyla şöyle ele alabiliriz; Cennettepe yapılarının zemininde yer alan mozaiklerin 2007 sezonunda toplam on ikisi üzerinde konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu mozaiklerden büyük kısmı zaten Prof. Dr. Akurgal’ın kazılarında ortaya çıkarılmış ve Avusturyalı ekip tarafından konservasyona tâbi tutulmuştur. Ancak ilk nesil kazıları ardından mozaik panolar açıkta kalmıştır. Doğa koşulları yanında, alanın köy çöplüğü olarak kullanılması da tahribatın boyutunu artırmıştır. Günümüze gelmelerini ise 1998’de Çeşme Müzesi tarafından alanın tel örgüyle çevrilmesine ve mozaiklerin bir kısmının da mermer kumu ile kapatılmasına borçluyuz.

2007 sezonu mozaik konservasyon işlemleri kapsamında, ilkin koparak alana dağılmış *tesseralar* ait oldukları panolar üstünde toplanmıştır. Ardından bazı mozaikler üzerindeki yaklaşık 10 cm. kalınlığında dökülmüş mermer kumu kaldırılmış mevcut durumları fotoğraflanarak geçici/ilk konservasyon yöntemlerine karar verilmiştir. Devamında üstleri ve çevrelerindeki bitki kökleri kesilerek temizlenmiş, yüzeyleri tatlı suyla aşamalı yıkama işlemine tâbi tutularak, toprak ve kir tabakasından arındırılmıştır. Ardından mevcut *tesseralar* ile küçük boşlukların (*lacuna*) tamamlanması için *lacunalar* tespit edilerek numaralandırılmıştır. *Lacunaları* doldurulacak mozaik panonun, ilgili sağlam kısımları asetat üzerine ayrıntılı biçimde geçirilmiş ve bu ayrıntıda motifi eğer varsa simetrisinin sağladığı fikirle, eldeki *tessera* sayısı yeterli olduğu durumlarda tamamlama gerçekleştirilmiştir. Mevcut *tesseraların* yeterli gelmemesi durumunda ise tamamlama yapılamayan bazı küçük *lacunalarda* harçla⁴ direkt dolgu işlemleri yapılmıştır. Eski konservasyonlarda aynı işlem uygulanmış dolgulamalardan bozulanlar da baştan boşaltılarak yeni harçla doldurulmuştur. Bunun yanında mozaik panolarda göçmüş ya da kabarmış olan kısımlar da yine ilkin çizimleri yapılarak *tesseraları* sökülmüş, sonra yerine yeni yatak harcı konularak çizim üzerinden tekrar eski yerlerine yerleştirilmişlerdir. Devamında panoların ya da parçaların çoğunluğunda

4 Bağlayıcı harç şunları içermektedir: ince dere kumu, kiremit tozu, hidrolik kireç, % 10 luk primal ac 33. Bazı türlerinde kireç kaymağı, farklı incelikte kum ve mermer tozu da kullanılmaktadır.

tessellatum ile bağını koparmış ve çürümüş olan bordür harçları (ki buna ilk restorasyonlarda yapılanlar da dahil) kırılmış, hazırlanan yeni bordür harcı ile tekrar bordürlenmişlerdir. Ayrıca mozaiklerin birçok kesiminde yatak harcının (*tessellatum* ile mozaik tabanı arasındaki bağlayıcı harç tabakası) çeşitli nedenler ile yok olması sonucu yüzeyin dağılmalara ve parçalanmalara karşı hassas durumda olduğu görülmüştür. Bu kısımlar tespit edilmiştir ve önümüzdeki sezonda enjeksiyon harcı yapılarak bağlayıcı harç tabakasının doldurulması sağlanacaktır.

Çalışmanın son aşamasında ise 2007 sezonu için seçilen mozaiklerin üstünün, alanın restorasyonu ve üstünün kapatılması gerçekleştirilinceye değin geçici kapatma işlemlerine geçilmiştir. Bu uygulamada panolara organik içerikli hava geçirgen bir malzeme olan jeotekstil örtülerek, üzerilerine 20cm. kalınlığında yıkanmış dere kumu serilmiş ve kumun dağılmasını önlemek amacıyla kenarlarına taşlarla setler yapılmıştır.

2007 Sezonunda Erythrai Cennettepe’de Konservasyonu Gerçekleştirilen Mozaik Döşemeler

C-M-I Mozaïği: 8.90x2.24cm. ölçülerindedir. En büyük panolardan biridir. Etrafa dağılmış *tesseraları* toplanarak boş lacunaları doldurulmuş . Eski restorasyonda yapılmış ancak tahribata uğramış kenar bordürü ve lacuna dolguları kırılarak yenileri yapılmıştır.

C-M-II Mozaïği: 2.90 x 2.10 cm. ölçülerindedir. Kuzeye doğru uzanan büyük bir bölümü tahribat sonucu yok olmuştur. Mozaik iç mekân mozaïği olup taş kesimleri ve *tessellatumun* işleniş biçimi bakımından da dönemi için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Temizlik çalışmalarının ardından *lacunalar* mevcut *tesseralar* ile tamamlanmış, diğer kısımlar kireç harcı ile doldurulmuş ve kenar bordürü çekilerek restorasyon işlemi tamamlanmıştır.

C-M-III Mozaïği: Mozaik 3.72 x 3.78 cm. ölçülerinde kare panolardan biridir. Orta bölümdeki figürlerde daha küçük boyutta *tesseralar* kullanılmıştır. Açılan diğer mozaiklere oranla daha çok tahribat gören mozaïğin, eski restorasyonda yapılmış ama tahribat görmüş *lacunaları* da dâhil büyük *lacunalar* doldurularak aynı şekilde *tesseraları* yerleştirilmiş, sonra kenar bordürü çekilerek üzeri jeotekstil ve dere kumu ile kapatılmıştır.

C-M-IV Mozaïği: Mozaik 1.96 x 0.84 cm. ölçülerine sahiptir; mozaïğin 1.38x0.75 cm.lik küçük bir kısmı korunabilmiştir. Mozaik iç mekân mozaïği olup *tesseralar* düzgün ve özenle kesilmiştir. Bordür harcı yenilendikten sonra örtülmüştür.

C-M-VI Mozaïği: Mozaik 5.44 x 3.40 cm. ölçülerine sahiptir. Alanın en renkli ve bol desenli, ancak restorasyonundan beri de en çok tahribat görmüş panosudur. Özellikle yüzeyinde bulunan 4. dönem duvar örgüsündeki tuz içeriği ve kireç, tahribatı artıran etken olmuştur. Ayrıca duvarın ağırlığı nedeniyle yüzeyde göçme ve seviye alçalması söz konusudur. Bu duvar çizimi yapıp fotoğraflarla da belgelendikten sonra kaldırılmıştır. Diğer bir ciddi sorun da Prof. Akurgal dönemi restorasyonunda bu mozaïğin yüzeyindeki *lacuna*, çatlak ve kenarlardaki *tessera* üzerlerine seyretilmeden yoğun *paraloid b72* sürülmüş olmasıdır ki bu malzeme zamanla sertleşerek *tesseralara* baskı yapıp blok hâlinde kopmalarına neden olmuştur. Bu yapıştırıcı kimyasal çözücü kullanılmasına rağmen, çok zor çözülmektedir. *Tesseralar* sökülüp onlar da yapıştırıcıdan arındırılarak yeniden yerleştirilmiş *lacunalar* tekrar doldurulmuş, derin çatlaklar ise yer yer geçici olarak kireç harçla doldurulmuştur. 2008 sezonunda bu büyük ve ince panonun tekrar ele alınarak ciddi bir şekilde taban harcının sağlamlaştırılması, *tesellatum* yüzeyinin düzeltilip çatlakların kapatılması ardından da yüzeyin mekanik temizliği tamamlanacaktır.

C-M-VII Mozaïği: Mozaik ince parça mozaik ve dış çerçevesi kaba mozaik olmak üzere iki farklı mozaïğin birleşmesiyle oluşmaktadır. Mozaïğin tümü 2.70 x 3.74 cm. ölçülerindedir. İnce mozaik ise 0.98 x 0.90 cm. ölçülerindedir. W. Jobs'un yayınında Hellenistik Döneme tarihlenen bu ince mozaïğin taşınarak tekrar kullanıldığı görülmektedir. Yapımında çok küçük boyutlu parçalara varan farklı boyutlarda değişik taş cinslerinden oluşan *tesseralar* kullanılmıştır. Bunun dışını sonradan çevrelediği anlaşılan kaba mozaikte ise belli bir forma sahip olmayan farklı türde ve boyutlarda taşlar düzensiz formlarda yontularak *tessera* olarak kullanılmış ve bunlar belli bir düzen oluşturmada dōşenmiştir. Devamında IV. evre duvarının bu kez güney köşesini de çevreler biçimde yine aynı düzensiz iri taş *tessera* döşemenin içinde C-M-IX Mozaïği olarak adlandırdığımız Hellenistik Döneme ait devşirme mozaikleri bulunmuştur. İlk yapıldığı hâliyle olasılıkla tek panonun farklı kısımlarına ait desenler sökülerek burada gelişigüzel yan yana eklenmişlerdir; bu nedenle *tesellatum* yüzeyi de parçalı ve dalgalı hâldedir. Mozaik üzerine yığılmış IV.

evre duvar uzantısının altında da devam ettiği için tümünü anlama adına bu uzantı çizimlere geçirilerek kaldırılmıştır.

C-M-VIII Mozaiği: IV.evre duvarlarının altında kalmış panonun dalga motifli iki köşesi ele geçirilmiş orta kısımlarındaki *tesserralar* tamamen tahribata uğramıştır. Üstündeki dolgu sütun tamburu gibi dağınık malzeme kaldırılarak mevcut kısımlar yeni harçla sabitlenmiştir.

C-M-X Mozaiği: Mozaik Cennetpe'nin batısında villa hamamı olarak bilinen yapının merdivenlerinin çıktığı üst katta yer alan mozaik bir dış mekân mozağıdır. Büyük boyutlu kırmızı ve beyaz taşlarla düzensiz taş görünümündeki *tesseralar*la yapılmış mozaik yüzeyi geometrik figürlerle işlenmiştir ve figürlerin sergilediği devamlılık açısından bunun büyük mozaik zeminin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır ki, zaten güney ve doğu yönünde IV. evre dolgu ve duvarının ardında da devam etmektedir.

C-M XI ve C-M XII mozaikleri: Hamama uzanan hat üzerinde IV. evre dolgusunun altında çıkan, birbirinin devamı olarak Hellenistik podyuma dayalı şekilde 10.40 m. uzunluğunda uzanıp kuzeyde tel örgünün altında da devam etmektedir. Mozaik büyük boyutlu düzensiz taş görünümündeki *tesseralar*la yapılmış dış mekân mozağıdır. Tel örgü arkasında da devam eden zeminin henüz sınırları belirlenmemiştir, ancak işin mevcut hâliyle iyi korunmuş olduğu için şimdilik *tessellatum* üzerindeki toprak temizlenerek yüzey jeotekstil ve kumla kapatılmıştır.

2008 yılında alandaki tüm mozaiklerin açılmasına ve konservasyonlarına devam edilecektir.

III Akropol Temizlik ve Düzenleme Çalışmaları

Yamacında Helenistik Dönem tiyatrosu ve üstünde arkaik Athena tapınağı ile Geç Osmanlı Dönemi Rum bazilikasının yer aldığı Erythrai akropolü yirmibeş senedir otlar dışında el sürülmediği için yoğun maki örtüsü ve ağaçlarla kaplı durumdadır. Bu nedenle, kalıntıları görmek mümkün olmadığı gibi, kalınlaşan ağaç kökleri kalıntıları tehdit etmekte ve alan potansiyel yangın tehlikesi taşımaktadır. Biz burada 2007 sezonunda köklü temizlik işlemine başlamıştık. 2008 yılında da yine zamanımızın bir bölümünü bu geniş alanın temizliğine ayırdık. Bu kapsamda ilkin Athena tapınağının olduğu zirve, ardından da kuzeyindeki bazilikadan buraya ulaşan dolgu

yamacın üstü, ağaçlaşmış makilerden ve çalılardan arındırılmıştır. Amaç, bu temizlikle yüzeyde bulunan tapınağa ait yeni taş mimarî elemanların saptanmasıydı ki, sit bekçisinin verdiği bilgiye göre tapınağın kuzeyinde uzanan dik dolgu yamaç Prof. Akurgal zamanında da hiç kesilmemiştir. Şüphesiz içinde tapınağa ait arkaik buluntular da barındırması beklenen dolu yamaç önümüzdeki sezonda düzenli bir şekilde kazılacaktır.

Yamaçtan sonra kuzeydeki kilise ve çevresi temizlenmeye başlanmıştır. Bu düzlük kısımdaki bitki örtüsü kaldırıldıktan sonra molozlar temizleme yoluna gidilmiş ve aralarında dağınık hâlde bulunan tapınağa ve bazilikaya ait taş mimarî parçalar toplanarak tasnif edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda özellikle daha önce yayınlarda yer almayan tapınağın oval, *anta* sütun tamburlarından birine rastlanması ilgi çekicidir. Ayrıca yine üst yapıya ait üstünde silmeler olan parça da dikkate değerdir.

Söz konusu alanda özellikle bazilikanın batı kısmında farklı dönemlerde yapıldığı anlaşılan derin illegal kazı çukurları mevcuttur. Alan temizlendikten sonra bazilikanın bu kısmında uzanan Rum mezarlarının ortaya çıkması illegal kazıların nedenini yeterince açıklamaktadır. Hatta pek fazla ziyaretçi görmeyen mozaikli alanımızın yanında burası bir anda yerel halk ve dışardan gelen ziyaretçilerin akınına uğramıştır ki bu durum hâliyle bizden sonra illegal kazılara devam edileceği endişesi yaratmıştır. Bu nedenle, olası kaçak kazılarla alanın tahribatını engellemek için, mezarların yer aldığı alanda kazı ve düzenleme çalışmaları zorunlu bir hâl almıştır ki bu kapsamda mezarlar çağdaş oldukları için açılmaksızın etrafları temizlenerek, toplu bulundukları kesimin çevresi etraftaki blok taşlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca bazilikanın önündeki düzlükte derin kaçak kazı çukurları da doldurulmuştur.

Akropolün en çok ziyaretçi alan bu alanında kazı ve çevre düzenlemesine önümüzdeki dönemde de devam edilecektir. 2008 yılında özellikle kilisenin içinde bulunan büyüklü küçüklü mimarî eleman ve molozlardan oluşan yoğun taş dolgu kaldırılacaktır. Tabii ki amaç şüphesiz yapının inşasında kullanılmış tiyatro ve arkaik yapılara ait devşirme malzemeleri özellikle de yazıtları toplamaktır.

IV Yerleşim İçi Tespit Çalışmaları

Kazı işlemine bir hafta boyunca dört kişilik küçük bir grupla yerleşim içi tespitlerine devam edilmiştir. Bu çalışma sırasında surlar içinde kalan,

yerleşimin kuzey yönündeki alanlarda dolaşmış ve karşılaşılan buluntularla kalıntılar fotoğraflanıp GPS ile koordinatları alınarak kaydedilmiştir. Kazı sezonu sonunda yapılan bu kısa çalışmanın sonuçları yerleşim içini tanıma ve Erythrai'daki kazı öncelikli alanları belirleme, aynı zamanda dağılmış taş mimarî parçaları toplama açısından bizim için çok önemlidir. Ekibimiz büyüdükçe bu tespit çalışmaları kazıya paralel ayrı bir grup tarafından *intensive surveyler* şeklinde yürütülecektir.

Bu çalışmada aslında 2004 yılı *survey*lerinde görülmüş alanlar ayrıntılı olarak taranmaya başlanmıştır. Araştırmaya Aksos deresinin hemen kuzeyindeki kıyıda başlanmıştır. Burası daha önce de bilindiği gibi seramik fırınlarının bulunduğu alandır. Daha önce burada ekibimizin yaptığı sualtı çalışmasından da ortaya çıktığı üzere kıyı şeridi çökerek yaklaşık 50 m. kadar denizin altında kalmıştır. Bu nedenle, kullanıldığı dönemde deniz kıyısında yer alan bu seramik atölyelerinin bir kısmı denizin içindedir ve hâlen denizin aşındırmasıyla yok olmaktadır. Buna çözüm olarak en kısa sürede burada bir dönemlik bir kazı programı planlamaktayız, böylece elde kalan kısmıyla bu atölyeleri hızla ortaya çıkarıp yayınlama şansımız olacaktır.

Buradan yerleşimin kuzeyindeki sur hattının etekleri yönünde iç kesimlere girilmiştir. Koordinatlarını GPS ile belirlendiğimiz bir tarla içinde yer yer iç mekân mozaiklerine rastlanmıştır ki bunlar yerleşimin plan bütünlüğü içinde yine bazı destekleyici kanıtlardan, olası ızgara plan içinde yer alan yapılara ait döşemelerdir. Yine aynı kesimlerde söz konusu konutlara ait olması gereken duvar temelleri ve teras duvarlarına da rastlanmıştır. Ayrıca aynı kesimde bulunan sarnıç kalıntısı da surun hemen dibinden başlayan, ya da surun kestiği sivil konutları bulunduğu yerleşim alanına işaret etmektedir. Ayrıca bu alanlarda terrakotta plaster örnekleri de ele geçirilmiştir. Buradan surun üzerindeki kapıdan sur dışına çıkılarak yine kıyıya yönelinmiş ve nekropol alanına girilmiştir. Burada 2004 yılında kıyıya yakın bulunan lâhitler aranmış, ama olasılıkla bitki örtüsünden bulunamamıştır. Kıyıya inildiğinde ise daha önce de görülmüş olan terrakotta lâhit ve parçalar denizde görülmüştür. Bu alan olasılıkla yerleşimin Arkaik-Klasik Dönemine ait önemli bir nekropoldür ve burada gerçekleştirilecek jeofizik çalışmalarından sonra büyük bir ekiple kazısının yapılması planlanmaktadır. Ancak o zamana kadar devam eden sezonlarda söz konusu nekropolün sınırlarını yaklaşık olarak saptamak için burada araştırmalara devam edilecektir.

Burada tel örgüyle kesilip üçüncü derecede sit sınırının başlangıcı olarak ilân edilerek balık çiftliğine satılmış arazi sınırından doğuya yönelerek ana kayadan oluşan taşlık araziden yukarı tırmanılmış ve yerleşimin doğusuna yönelinmiştir. Bu kesimden güneye dönülüp akropole doğru yol alırken tarlaların içinde bulunan özellikle mimarî parçalar fotoğraflanarak kaydedilmiştir. Parçalar arasında Herakleion'a ait olduğunu düşündüğümüz andezitten yapılmış iki parça *khimation* yumurtası ilgi çekicidir ki, bu türde arkaik malzeme farklı alanlardan dağınık olarak toplanmaktadır.

II. nesil Ankara Üniversitesi Erythrai kazı çalışmalarına Bakanlığımıza sunduğumuz plan ve izinler doğrultusunda 2008 yılında da devam edilecektir.

Plan: 1

Resim 1: Cennettepe açmalar (doğu-batı doğrultusu)

Resim 2: Cennettepe kuzeydoğu açması (III. evre dolgusu)

Resim 3: Cennettepe villaları hamam kompleksi

Resim 4: Cennettepe villaları hamama inen merdivenler (II.Evre)

Resim 5: Cennettepe mozaik konservasyonları

Resim 6: Cennettepe CM-II panosu konservasyon sonrası

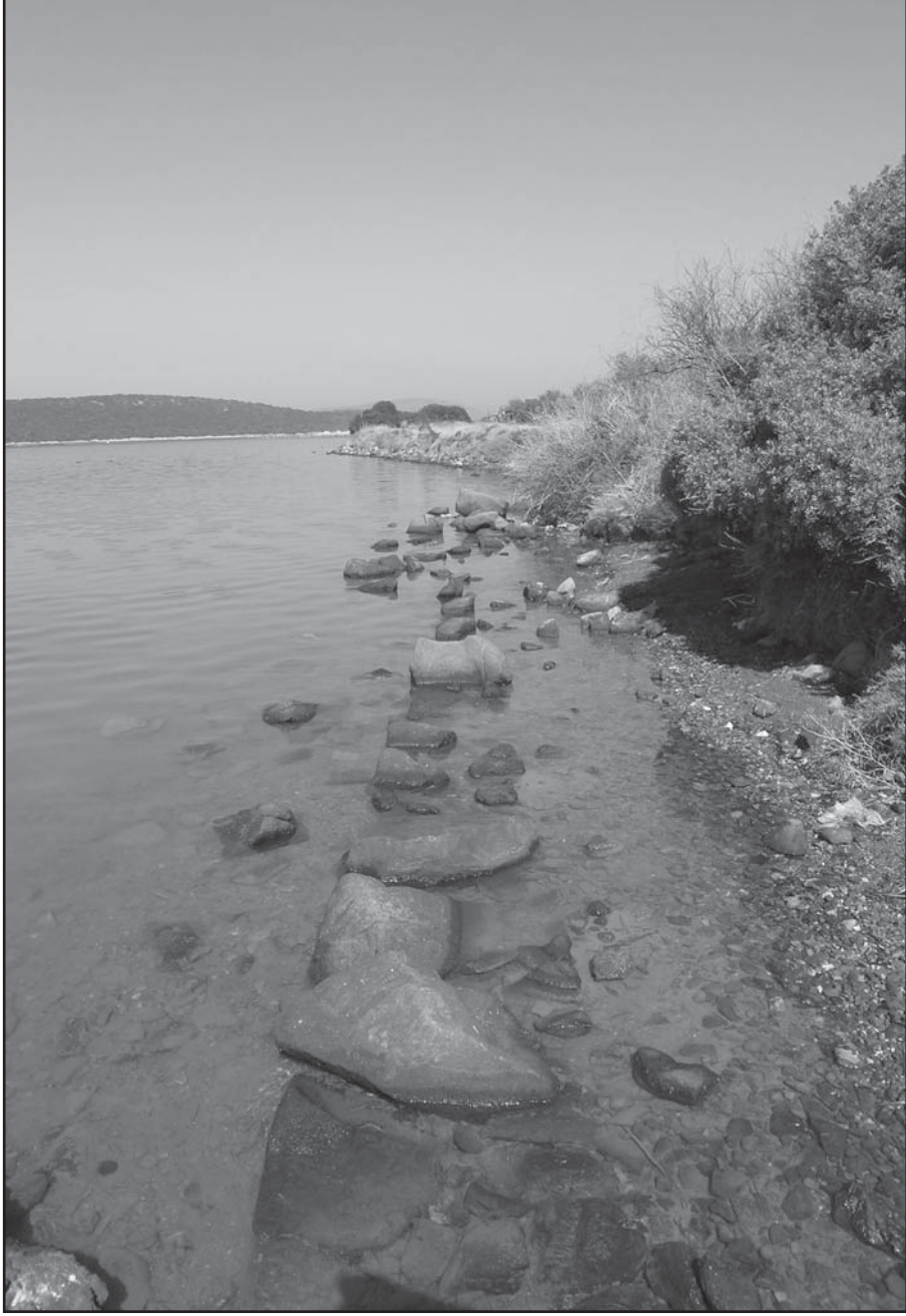
Resim 7: Akropol Athena Tapınağı temizlik çalışmaları

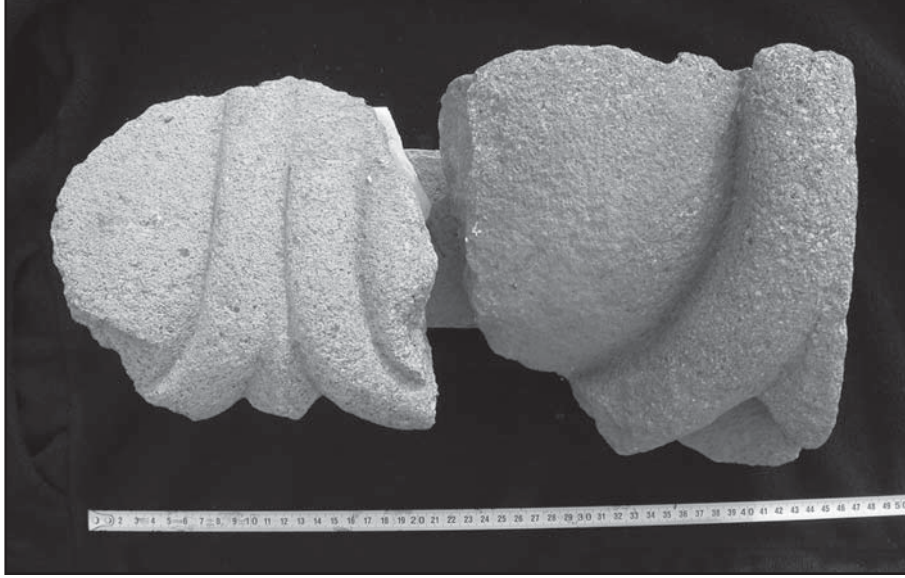
Resim 8: Akropol kuzey yamaç düzenleme çalışmaları

Resim 9: Yerleşim içi tespit çalışmaları

Resim 10: Seramik atölyeleri

Resim 11: Arkaik Herakleion mimari elemanları (yüzey buluntusu)

Resim 12: Arkaik Herakleion başlık parçası

2007 YILI AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ KAZISI VE DUVAR RESİMLERİNİ KORUMA-ONARIM-BELGELEME ÇALIŞMALARI

S. Yıldız ÖTÜKEN*

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hacettepe Üniversitesi adına yürütülen ‘Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Belgeleme, Koruma-Onarım Çalışmaları’ 20.8-20.9.2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Kazıya Bakanlık temsilcisi olarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nden Arkeolog Sevdie Bayram; çeşitli üniversitelerden öğretim üyeleri Yrd. Doç Dr. Nilay Çorağan Karakaya, Doç Dr. Ayşe Çaylak Türker, Antropolog Öğr. Gör. Dr. Dilek Erdal, Dr. Vera Bulgurlu, Dr. Özgü Çömezoğlu, Öğr. Gör. Çiğdem Alas ve Araşt. Gör. Ebru Fındık ile öğrenciler Semra Palaz, Murat Kalafat, İlknur Gültekin, Ayşe Akgün, Mustafa Güllü, Şükriye Ünlü, Duygu Taşdelen, Serdar Aksoy ve Murat Balkan katılmıştır. Kilisedeki duvar resimlerini koruma ve onarım çalışmaları Ark. Rest. Rıdvan İşler tarafından, mimarı belgeleme çalışmaları Mim. Cengiz Kabaoğlu ekibinden Yük. Mim.-Koruma Uz. Arzu Nizamoğlu, Mim. Faruk Zarshati ve Teknisyen Ömer Ekin tarafından yürütülmüştür¹.

* Prof. Dr. S. Y. ÖTÜKEN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.

1 Kazı izni ve ödeneğini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü’ne, Antalya Valisi Sayın Alaeddin Yüksel’e, bağışları için Vehbi Koç Vakfı, Onasis Vakfı’na, Antalya Valiliği İl Özel İdaresi’ne kazı ve duvar resimlerini koruma-onarım-belgeleme ekibine, işçilerimize teşekkürlerimizi sunarız.

2007 yılı kazısına Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesi 390 işçi ücretleri harcama kaleminden 12.789.00 YTL., Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermayeleri İşletmesi Merkez Müdürlüğü’nden 870 harcama kalemi ve 390 işçi ücretleri harcama kaleminden 70.000.00 YTL. tahsis etmiştir. Çalışmalarımızı destekleyen ilgili tüm kuruluşlara ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın Orhan Düzgün’e teşekkür ederim.

2007 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

A. Mimarî

2007 yılı kazısında piskoposluk ikametgâhının batısındaki dolgu alanda, 25 m. uzunluğunda ve üç bölümden oluşan D yapısının içi ve dışındaki alanlarda, D yapısının güneybatısındaki F yapısı içinde, batı avludaki E yapısı içinde ve kilisenin doğusunda merdivenlerle çıkılan podyum yapısında çalışılmıştır (Çizim: 1).

I. Piskoposluk İkametgâhının Batısındaki Dolgu Alan

Bu alanda planlandığı gibi üç açma gerçekleştirilmiş; alüvyon altında 1.55-1.40 m. yüksekliğindeki Ortaçağ kotunun 11. yüzyılda zemini yükseltmek için yapılan dolgu üzerinde yaklaşık 1.10-0.90 m. kot arasında olduğu önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Dolgudaki üç açma da sabit veriler olan 0.30-0.40 m. kottaki *opus sectile* ve mermer levha yer döşemeleri dikkate alınarak 0.30-0.35 m. kota kadar inilmiştir. Bu alanda önceki yıllarda da görüldüğü gibi 1.25-1.10 m. kotta gri kumlu ve kireçli bir harç tabakası izlenmektedir. Bu yıl alanda yapılan çalışmalar harç tabakasının bir zemin oluşturmadığını; kilisedeki imar faaliyetleri sırasında dolgu üstündeki bu alanın harç karıştırmak için kullanıldığını göstermiştir. Batı alandaki harçlı tabaka, yapıların tarihlendirilmesi için önemli bir veridir; IX. Konstantinos ve Zoe tarafından 1042 yıllarında yapıldığı düşünülen restorasyon çalışmalarına ya da daha sonraki bir dönemdeki imar faaliyetine işaret etmektedir. Aynı alanda dipleri 0.27-0.29 m. kota oturan, kırık iki *pithos in situ* bulunmuştur. 0.52-0.55 m. kotta *pithos*ların etrafında harç ve kiremitle çok düzgün olmayan bir zemin oluşturulmuştur. Bu kotlardaki diğer buluntular ve 1.00-0.90 m. kotta bulunan Nikephoras Phokas (602-610) sikkesi buradaki kuruluşun 6-7. yüzyıla ait olduğunu düşündürmektedir.

II. D Yapısının İçi ve Dışındaki Alan

1. D Yapısı Güney Bölümü (D1) İçindeki Çalışmalar

D1 yapısı güneybatı köşesinde açılan açmada 0.40 m. kotta zeminin kırık levhalarla döşendiği tespit edilmiştir. Küçük buluntu sayısı dikkati çekecek kadar azdır; bunun nedeni mekânın mezarlık işlevi taşımasıdır. 0.70-0.60 m. kotta (M-6929) Anonim C grubuna ait IX. Konstantinos ve Zoe Dönemine ait

bronz bir sikke bulunmuştur. D yapısı güney bölümü (D1) dışında 2004 yılında topraktan arındırılan *arcosolium*daki sandık tipi iki mezar (D1) yapısının manastır kuruluşu ile ilgili önemli bir aile mezarlığı olduğunu belgelemiştir. 2007 yılında D yapısının güneyindeki M-4 ve M-8 mezarları Antropolog Dilek Erdal tarafından açılmıştır. M-9 mezarı 5 m. alüvyon altında kaldığından çalışmaya 2008 yılında devam edilecektir (Çizim: 2).

D yapısı orta bölümü (D2) dışında, batı cepheye bitişik yapılan küçük açmada 2.66 m. kottan 0.40 m. kota kadar açılmış ve 0.40 m. kotta zemin döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Küçük buluntular 0.90-0.80 m. kotunda yoğunlaşmaktadır. D yapısı kuzey bölümü (D3) dışında batıda yer alan açmada 3.30 m. kottan 0.20 m. kota kadar inilmiş; 0.30 m. kotta taş levha zemin döşemesi ortaya çıkarılmıştır. 0.40-0.30 m. kotta 11. yüzyıla ait ön yüzünde minimal orans duruşunda bir aziz, arka yüzünde okunamayan bir yazıt bulunan bir kurşun mühür (M-7516) ve IX. Konstantinos Monomakhos'a ait Anonim D grubuna ait bronz bir sikke ile çok sayıda küçük buluntu ele geçirilmiştir. D yapısının (D3) bölümüyle doğu cephesinden bitişen açmada 0.80 m. kottan (-0.10) m. kota kadar inilmiştir. Küçük buluntular arasında sırsız seramik, kemik, cam gibi buluntuların yanı sıra 0.50-0.40 m. kotta Nikephoras Phokas (602-610) Dönemi bakır bir sikke bulunmuştur. D yapısının D3 bölümü doğu cephesine bitişik yapılan açmada 1.80 m. kottan 0.30 m. kota inilmiş; 0.30 m. kotta zemin döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Küçük buluntuda en yoğun kot 1.30-1.14 m. arasındadır. D yapısının D3 bölümü dışındaki kuzeyde yer alan avluda yapılan açmada 1.20 m. kottan 0.03 m. kota kadar inilmiştir. Buluntular arasında mimarî plastik, Geç Roma-Erken Hıristiyan ve Bizans Dönemine ait seramik, cam ve hayvan kemiği ele geçirilmiştir. D yapısı kuzey bölümü zemini genelinde düzgün taş levhalarla döşelidir; yapının içinde güneybatı köşede döşeme bulunmayan açmadaki çalışmalar gelecek yıl devam edilecektir. D yapısının orta bölümünün batısında yapılan iki açmada 3.30 m. kottan 0.30 m. kota kadar inilmiş; sırsız seramik, sırlı seramik, cam, kemik gibi buluntular ele geçirilmiştir.

Orta bölümün (D2) güneyindeki alanda toprak düzeltilerek 1.70 m. kota eşitlenmiştir. D yapısı güney bölümü (D1) dışında, batısındaki açmada 5.30 m. kottaki alüvyondan 3.20 m. toprak kotuna inilmiştir (Çizim: 3).

III. F Yapısındaki Çalışmalar

D yapısı güney bölümünün dışındaki F yapısı uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Bu yapıdaki çalışmalar 2004 yılında başlanmıştır; bu yıl 3.20-2.10 m. de alüvyon toprak; 2.10-1.65 m. kadar alüvyon ve karışık toprak; 0.90 m. kottan itibaren toprak kaldırılmıştır. Yapının güneydoğu ve kuzeydoğu bölümlerinde 0.60, 0.45 ve 0.37 m. kotlarında zemin bulunmuştur. 0.60 ve 0.45 m. de bulunan zemin harçtır, 0.37 m. de zemin taş levhadır. Yapının kuzeybatı köşesinde 0.90 m. kotta bir iskelet bulunmuştur; ayrıca yapının içinde çok sayıda sırsız seramik, hayvan kemiği, maden ve sırlı seramik ortaya çıkmıştır (Çizim: 2).

IV. Podyumdaki Çalışmalar

1995 yılı sonrası kazı alanının doğusundaki merdivenli podyumda bu yıl çalışmalar yeniden başlanmıştır. 2007 de 1.85 m. kottan itibaren kazılar devam etmiştir. 1.85-1.70 m. kotta yoğun olarak kireç taşından sekizgen, kare ve üçgen biçimli *opus sectile* yer döşemeleri ortaya çıkarılmıştır. Podyumdaki stratigrafiyi algılamak amacı ile kuzeydoğuda duvara bitişik 1.40 x 1.70 m. boyutlarında bir açma yapılmış; sonuç olarak yoğunlukla sırsız seramik, cam, geometrik kesitli *opus sectile* ve mimarî plastik parçalar bulunmuştur. Buluntular arasında arduvaz taşından yapılmış kurşun mühür kalıbı envanter niteliğinde önemli bir parçadır. Bu bölümde ayrıca 1.90-1.70 m. kotta iki bronz sikke bulunmuştur biri Nikephoras Phokas (602-610), diğeri IX. Konstantinos-Zoe (1042-1050) An. C grubuna aittir.

V. E Yapısı İçindeki Çalışmalar

Kazı alanının batısında avluyu güneyden sınırlayan iki katlı yapının alt katındaki çalışmalarda yapının içindeki kot farklılıklarını gidermek için üçüncü bölümde 0.75 m. kottan 0.40 m. kota; ayrıca batı duvarı önünde duvarın oturduğu kotu tespit etmek için 0.60 m. kottan 0.10 m. kota inilmiştir. Bu bölümde 0.40-0.30 m. ve 0.30-0.10 m. kotta Tiberius II. Constantinus (578-582) Dönemine ait iki bronz sikke bulunmuştur. E yapısı içinde yoğun miktarda seramik, cam, maden, kemik, harç yataklı *opus tessalatum* ele geçirilmiştir.

B. Küçük Buluntular

1. Mimarî Plâstik

2007 yılı çalışmalarında 486 *opus tessellatum* yer döşemesine ait *tessera*, 4 mermer kakma, 109 mermer yer döşemesi, 115 taş ve mermerden yapılmış *opus sectile*, 11 kırık blok olmak üzere toplam 825 mermer ve taş eser bulunmuştur. *Opus sectile* parçaları arasında en çok üçgen, sekizgen, altıgen, kare biçimli bulunur. Liturjik öğeler arasında en yoğun grup 20'si delik işi olmak üzere 25 adet levha parçalarıdır. Ayrıca 7 sütun, 6 sütun başlığı parçası, 4 kitabe, 3 lento, 1 söve, 1 silme, 1 baluster, 1 küçük sütun, 1 konsol, 1 arşitrav parçası mimarî öğeler arasında sayılabilir (Resim: 1).

2. Seramik Buluntular

Ayşe ÇAYLAK TÜRKER*

a. Sırsız Seramik

2007 sezonu buluntuları arasında amphora, testi, saklama ve ısıtma kabı, küçük sıvı kabı, kâse, *unguentarium* ve kandiller bulunur. Bunlardan amphoraların Geç Roma ve Bizans Dönemine ait formları ortaya çıkarılmıştır. Bizans dönemi örnekleri arasında Demre'nin yerel hamurundan üretilmiş beyaz astarlı ve yuvarlak kesitli kulplara sahip amphoraların parçaları diğer tiplere göre yoğundur.

Demre'nin yerel hamuru ile üretilen küçük sıvı kaplarına ait tipler arasında oval ağız tipine sahip iki kap ortaya çıkarılmıştır. Oval ağızlı ve dar boyunlu olan bu kaplar üzerinde kap nemliyken olasılıkla düz uçlu bir âlet ile oluşturulmuş ağızdan gövdeye doğru dikey biçimde inen çizgiler bulunur (Resim: 2). Kaplar üzerinde görülen bu bezemenin paralelleri Balboursa ve Ksanthos buluntularında da izlenir².

Demre kandil buluntuları arasında en yoğun grup Erken Bizans Dönemine tarihlenen Anadolu tipi kandillerdir. 2007 kazı sezonunda E yapısı içinde ortaya

* Doç. Dr. A. TÜRKER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.
ayseturkeromu.edu.tr

2 P. Armstrong, 1998, pl.1c, 2c; P. Armstrong, 2001, fig.17.3, 17.4.

çıkarılan iki kandil ise sırsız seramik buluntuları arasında yeni formlardır. İnce bir boyun bölümü ile gövdeye bağlanan ağızlara sahip kaplarda ağız çapları 2.1 ve 2.4 cm. dir. Tek fitil deliği bulunan kandillerde gövdeden başlayan ve ağız kenarında sonlanan birer kulp yer alır (Resim: 3). Kandillerden birinde fitil deliğinin uç bölümü kırıktır, diğerinde ise fitil deliğinin uç bölümü ile birlikte kulp da kırık olarak günümüze ulaşmıştır. Üzerindeki izlerden çarkta biçimlendirildiği anlaşılan kandillerin yüzey işlenişleri düzgün değildir. Fitil deliği çevresindeki yanık izleri kandillerin kullanılmış olduklarına işaret eder. Örneklerden birinin üzerinde boyun, gövde ve kulp bölümünde kırmızı boya izleri görülür. Diğer örnekte ise gövde üzerinde siyah renkli bir boyanın izleri bulunur. 2007 sezonunda bu iki örneğin yanı sıra aynı tipteki kandillere ait kırık biçimde tek fitil bölümleri de ortaya çıkarılmıştır.

b. Geç Roma-Erken Hristiyan Dönemi Seramikleri

Ebru FINDIK*

2007 yılı kazısında Geç Roma-Erken Hristiyanlık Dönemine ait 178 kırmızı astarlı, 136 boyalı, 3 *terra sigillata* ve 21 adet kandil ve çok sayıda günlük kullanım kapları ele geçirilmiştir. Piskoposluk ikametgâhının batısındaki alanda çamurla sıvanmış bir çukur içine yerleştirilmiş, dipleri 0.27-0.29 m. kota oturan, kırık iki *pithos in situ* bulunmuştur. 0.52-0.55 m. kottaki *pithos* yuvalarının etrafında harç ve kiremitten düzensiz bir zemin oluşturulmuştur. Kırık *pithos* parçaları 0.60 m. kottan itibaren yoğundur. *Pithos*ların içindeki yanık, alanın bir yangınla tahribata uğradığı ve kapların içinde yağ ya da tahıl gibi bir maddenin depolandığını; aynı tabakada bulunan ağız çapı 41 cm., kaide çapı 22,5 cm., yüksekliği 13.5 cm. olan 'mortaria'nın içinde karıştırılan veya ezilen şeylerin *pithosta* depolanmış olabileceğini düşündürür. *Pithos*lar ve *mortaria* önceki yıllarda ele geçirilen benzer buluntular ve tabaka verileri dikkate alınarak tarihlenir³. Aynı açmada bulunan Kıbrıs ve Afrika kırmızı astarlı tabaklar 6-7. yüzyıla tarihlenirken, buradaki kuruluşun birinci yapı dönemine ait olduğunu gösterir. Afrika kırmızı astarlı örnekler içinde muhtemelen

* Arş. Gör. E. F. FINDIK, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beytepe, Ankara/TÜRKİYE.

3 Y. Ötügen KST 28, (Fındık, Geç Roma Kırmızı Astarlı ve Boyalı Seramikleri, 164-165); Fındık, Adayla VIII, 2005: 270-271.

balık tabağı olduğı düşünölen baskı bezekli örneğ 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyıla tarihlenir. Aynı tabakalarda bulunan Nikephoras Phokas (602-610) sikkesi de bu görüşü destekler. Ayrıca bu döneme ait seramikler içinde ağırlıkla kapalı kaplarda yaygın olan boyalı örneğler de tabaka verilerine göre 5-7. yüzyıllara tarihlenirler⁴. Geç Roma Erken Hıristiyanlık Dönemine ait pişmiş toprak kandiller içinde Anadolu tipi olanlar ağırlıktadır⁵. Ancak bunlara ilk kez tüm olarak ele geçirilen basit ağızlı, küçük yassı kulplu ve düz tabanlı yeni bir tip eklenir (Bkz. Çaylak Türker, Sırsız Seramik)⁶. Benzerleri Ksanthos ve Olympos'ta da görölen kandillerin Likya'da yaygın; hatta yerel bir tip olduğı sanılmaktadır. Ksanthos'taki örneğler 5-6. yüzyıla tarihlenir; Myra örneğleri aynı tabakada Tiberius II. Konstantin Dönemine ait iki sikke ile birlikte ele geçirilmiştir.

c. Sırlı Seramikler

2007 yılında Ortaçağı aitt sırlı seramikler içinde Bizans Dönemi seramikleri ile birlikte Selçuklu, İslâm, Lusignan ve Haçlı yerleşimlerinden ithal edildiğı düşünölen toplam 177 seramik parçası bulunmuştur. Sırlı seramikler ağırlıkla 'E ve F' olarak adlandırılan kapalı mekânlarda ele geçirilmiştir. Buluntular arasında kâse ve tabak gibi türler yaygın olup Kıbrıs, Suriye-Filistin üretimi ile Ege malları ve Zeuxippus türevleri olarak bilinen örneğler görölr. Zeuxippus türevleri içinde ağız kenarında paralel çizgiler ve dipte konsantrik daire motiflerinin yer aldığı turuncu sırlı kâse Megaw'ın sınıflandırmasına göre IB grubundadır⁷. Buluntular arasında gövdesi yivli siyah sırlı bir kâse olasılıkla İslâm seramikleri içinde değerdendirilir. Ege malları içinde sayılabilecek açık sarı sırlı kâse üzerinde merkezde ve gövdede birbirini kesen daireler ile dairelerin ortasında nokta motifi bulunur. Kabın tam merkezinde motiflerin pergelle yapıldığını gösteren bir iz yer alır. Yoğun buluntular arasında

4 Y. Ötüken KST 28, (Fındık, Geç Roma Kırmızı Astarlı ve Boyalı Seramikleri, 164-165).

5 M. Acara-Y. Olcay, "Bizans Dönemi Aydınlatma Düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri" Adayla II, 1997, 249-266.

6 S. Y. Ötüken -E. Fındık, "Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Belgeleme, Koruma-Onarım Çalışmaları 2007", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, ANMED 2008-6, 47-51.

7 A.H.S. Megaw, "Zeuxippus Ware" *ABSA* 63, 1968: 87; "Zeuxippus Ware Again", *Recherches sur la céramique byzantine*, V. Déroche-J.M. Spieser (ed.), *BCH Suppl.* XVIII, 1989:259-266; Y. Waksman-V. François, "Vers une redéfinition typologique et analytique des céramiques byzantines du type Zeuxippus Ware", *BCH* 128-129 (2004-2005):629-724.

merkezdeki madalyonun içinde spiral motifleri ile bezemeli ince *sgraffito* mallar ortak bir atölye ürünü olarak görülür. Sırlı seramikler 11. yüzyıl sonları ile 13. yüzyılın ortalarına kadar tarihlenirler.

3. Cam Buluntular

Özgü ÇÖMEZOĞLU*

Demre’de 2007 yılı cam buluntuları arasında görülen kap türleri, günlük kullanım ve hacı şişeleri, bardaklar, sürahiler, kandiller, pencere camları, kâseler, bilezikler ve bir de yüzüktür. 2003 yılında bulunan, gövdesinin üst seviyesinde aynı yerden iki kez katlanıp bir sıra yatay yiv oluşturularak bezenmiş ve 3-4.yy.lara tarihlenen bir kâsenin parçaları, 2007 sezonunda da ele geçirilmiştir⁸ (Çizim: 5). 2007 yılında bulunan günlük kullanım şişeleri arasında, önceki yıllarda değindiğimiz hacı şişelerinin yanı sıra, günlük kullanım amaçlı yeni şişeler de bulunmuştur. Bunlardan uzun boyunlu, ağız kısmında mavi ya da renksiz cam iplikleriyle bezeli örnekler, doğu Akdeniz yerleşimlerinde bulunan benzerleriyle paralel olarak erken Bizans Dönemine tarihlenebilmektedir⁹. Önceki tebliğlerimizde değindiğimiz gibi, Demre camlarında görülen en yaygın süsleme, cam ipliğidir. Bunu kalıba üfleme dikey ve spiral yivli kaplar izlemektedir. 2007 yılında bulunan kalıba üfleme yivli kaplardan biri, küresel formlu, halka kaideli, dikey yivliyen; bu tipteki bir başka kap parçası ise, halka kaideli, spiral yivlidir. Demre’de, bu gruptaki kapların en yakın benzerleri, 11.yy.dan itibaren görülmektedir¹⁰. Kilise’nin son verilere göre 13.yy.da bir sel felaketiyle toprak altında kaldığı düşünüldüğünde, bu örnekler 11-13.yy.lar arasına tarihlenebilmektedir¹¹ (Çizim: 6). Ağız kenarında mavi renkli cam ipliği ve gövdesinde spiral yivler olan bir parçada, gövdenin üst seviyesinde yan yana yerleştirilmiş bir sıra hâlindeki oval

* Arş. Gör. Ö. ÇÖMEZOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE

8 N.Katsnelson, “Glass Vessels from the Painted Tomb at Migdal Ashqelon.” *Atiqot*, 37, 1999, fig.1/1; G.R.Weinberg, *Excavations at Jalame, Site of a Glass Factory in the Late Roman Palestine*. Columbia, Missouri, 1988, fig.4-26/109,112; G.M.Crowfoot, “Glass.” *Samaria-Sebaste III: The Objects*. Ed.G.M. Crowfoot, 1957, fig.4/6. Y. Gorin-Rosen ve N. Katsnelson, “Glass Production in Light of the Finds from Khirbat El-Ni’ana.” *Atiqot*, 57, 2007, 81-82.

9 Y. Ötügen, 28. *KST/II*, 2007, 166.

10 Y. Ötügen, 24. *KST/II*, 2007, 37; M.Krizanac, “Medieval Glass from the Cathedral of St. Tripun at Kotor.”, *Journal of Glass Studies*, 43, 2001, 182.

11 Y. Ötügen, 27. *KST/II*, 2006, 299.

motiflerden oluşan baskı ya da kalıba üfleme tekniğiyle yapılmış bezeme söz konusudur. Oval motiflerle yapılmış bu bezeme, Akdeniz çevresinde 8-12.yy.larda uygulanmıştır¹². 2007 yılında bulunan bu örnek, ilk kez Demre camlarında her üç teknik bir arada görülmektedir. Demre’de nadiren görülen spiral sarmal tipteki bir bilezik, mavi renkli cam ipliği sarılarak yapılmıştır. Akdeniz çevresinde ve Demre’de önceki sezonlarda bulunan benzerlerinden yola çıkılarak¹³, bu bileziğin 10. yy. ile kilisenin alüvyon altında kaldığı 13.yy. arasında kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Yatay kırmızı cam ipliği bezemeli bir diğer bilezik ise, Yumuktepe’deki benzerleri gibi 10-12.yy.lara tarihlenebilmektedir¹⁴. Bileziklere ek olarak, bir de yüzük bulunmuştur. 2005 yılında bulunan bir diğer yüzükle beraber, Demre’de bulunan yüzüklerin sayısı ikiye çıkmıştır.

4. Maden Buluntuları

Vera BULGURLU*

2007 yılı kazı sezonunda Bizans Dönemine ait 8 bakır sikke ve bir kurşun mühür bulunmuştur. Sikkelerden biri II. Tiberius Constantinus (578-582, tam olarak 579/80), üçü Nikephoras Phocas (602-610)¹⁵, ve dördü anonim gruplarındandır. Anonim sikkelerden biri Anonim A2 II. Basil (976-1025) ve VIII. Konstantinos (1025-1028), ikisi Anonim C IV. Mikhael (1034-1041) ve biri Anonim D IX. Konstantinos (1042-1055) Dönemine aittir¹⁶. Kazıda bulunan Bizans sikkelerinin ağırlıkla 7 ve 11. yüzyıl arasına ait olduğu görülür¹⁷. 8. ve 9.

12 D.B.Harden, "Glass." *Deberia West*, ed.P.L.Shinnie, M.Shinnie, 1978, 87-88; D.B.Harden, "Glass." *Excavations at Nessana*, ed.D.Colt, Londra, 1962, 80-82; A.Lane, "Medieval Glass Finds at Al Mina in North Syria." *Archeologia*, LXXXVII, 1937, 11/a-d,f; C.S.Lightfoot, The Amorium Project: The 1997 Study Season." *Dumbarton Oaks Papers*, 53, 1999, fig. 1; G.R.Davidson, "A Medieval Glass Factory at Korinth." *American Journal of Archaeology*, XLIV, 1940, 316.

13 Y. Ötüken, 29. KST/II, 2008.

14 G.Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri." *Ortaçağ'da Anadolu: Prof.Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara, 2002, fig.3/66-68.

* Sanat Tarihçi Dr. Vera BULGURLU, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE.

15 Tipleme A.R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks and the Whittemore Collection Vol.1*, Washington D.C. 1966, (bundan sonra DO) göre yapılmıştır.

16 DO III/1 s.6676-679 Anonim sikkeler hakkında detaylı bilgi. Tipleme buna göre yapılmıştır.

17 Hagios Nikolaos Kilisesi kazılarında meydana çıkan sikkeler ve kurşun mühürler hakkında toplu bilgi için Bkz. V.Bulgurlu, "Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısında Bulunan Sikkeler Hakkında Notlar" *III.Lykia Sempozyum Bildirileri*, ed. Kayhan Dörtlük ve d., Sunan Kırca Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü, 2006, s.121-129.

yüzyıllarda sikke buluntularındaki kesinti, bölgenin bu tarihlerde boşaldığına işaret etmekte; 11. yüzyılda ise tekrar yerleşme olduğunu düşündürmektedir. 11. yüzyıla tarihlenen kurşun mühürün ön yüzünde bir aziz tasviri, arka yüzünde ise beş satırlık bir kitabe yer almaktadır; ancak kitabe tahrip edilmiş olduğundan okunamamıştır. Ayrıca bol miktarda çivi, beş adet kandil fitilliği, küçük zil, yanında ahşap bir mobilyaya monte edilerek kullanıldığı düşünülen bir küçük bronz ayak ve bir bronz anahtar bulunmuştur (Resim: 4). Diğer önemli bir buluntu bir yüzü ele geçirilmiş olan arduaz taşından yapılmış kurşun mühür kalıbıdır¹⁸.

C. Antropolojik Buluntular

Dilek ERDAL*

Aziz Nikolaos Kilisesi kazı çalışmaları çerçevesinde 2007 yılı için yapılan planlamalar doğrultusunda, önceki yıllarda tespit edilmiş olan mezarların açılmasına 4 Eylül 2007 tarihinde başlanmıştır. 2007 kazı çalışmalarında D yapısının (Bb 34) güneyinde yer alan M4, batısında yer alan M8 ve F yapısının batısında yer alan M9 mezarlarının açılması planlanmıştır. Bu plan doğrultusunda ilk olarak M4 olarak numaralandırılan mezarda çalışılmaya başlanmıştır. Batı-doğu uzantılı taş sanduka mezarın boyutları 2.50 m. (uzunluk) x1.04 m. (genişlik) ve üst kodu +2.15 m.olarak ölçülmüştür. Birey kafatası batıya, ayakları doğuya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmıştır. Yapılan analizlerde iskeletin 33-42 yaşlarında bir kadına ait olduğu belirlenmiştir. İskeletin sol kalçasının yanında alüvyon ile geldiği düşünülen bakır parçası dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 'M8 olarak' numaralandırılan mezar, D yapısının (Bb 34) batı duvarına bitişik durumda güney-kuzey doğrultuda yerleştirilmiştir. Kapalı pozisyonda kodu +1.00 olan mezarın uzunluğu 2.62 m, genişliği ise 1.10 m. olarak ölçülmüştür. Mezarın üzerine örtülen iki büyük, üç küçük kesme blok taş kaldırıldıktan sonra alüvyon temizlenmeye başlanmış; kapak taşlarının üzerine oturduğu duvar taşlarının dışında iskeleti çevreleyen ve mezarı oluşturan duvarlara rastlanmıştır. İskelet kalıntılarından hareketle bireyin cinsiyetinin erkek, ölüm yaşının ise 33-42 arasında olduğu belirlenmiştir. M4 ve M8 numaralı mezarlardan elde

18 HN07 M6875. Kalıplar ve kurşun mühür üzerine bkz. Vera Bulgurlu, *Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

* Öğrt. Gör, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.

edilen iskelet kalıntılarında bireylerin ölümüne neden olabilecek herhangi bir patolojiye rastlanmamıştır. İskelet kalıntılarında, yaşam biçiminin yansıtıcı olduğu anlaşılan osteoartritik değişimler gözlemlenmiştir. Bireylere özgü olan bu kemik değişimleri, önümüzdeki yıllarda çıkarılacak olan iskelet kalıntılarıyla birlikte Bizans Dönemine tarihlendirilen topluluğun yaşam biçimine ilişkin ip uçları olarak değerlendirmeye alınacaktır. F yapısının batısında, M5-6'nın güneyinde yer alan ve bu yıl açılması planlanan M9 numaralı mezarın kapak taşlarının topraktan temizlenmesi sonrasında, mezarın güney-kuzey doğrultuda olduğu ve mezarın büyük bir bölümünün alüvyon altında kaldığı belirlenmiştir. Mezarın üzerinde yer alan alüvyonun 2007 kazı sezonu içerisinde kaldırılamayacağını anlaşılmaması üzerine mezarın açılması sonraki yıllara bırakılmıştır. Bu kazı sezonunda 2003 yılında gün ışığına çıkarılan amphoranın içerisindeki bebek kemikleri de toplanmıştır. 2007 kazı sezonunda yapılan çalışmalar sonrasında, biri kadın, ikisi erkek (biri F açmasının içerisinde elde edilen kafatası) ve biri bebek olmak üzere toplam dört bireye ait iskelet kalıntısı ele geçirilmiştir.

D. Duvar Resimleri

Nilay ÇORAĞAN KARAKAYA*

Bu yıl gerçekleştirilen duvar resimlerini koruma ve onarım çalışmalarında, kilisenin III. güneydoğu şapelinin kuzey ve güney haç kollarının batı duvarlarında yer alan resimler ortaya çıkarılmıştır. Şapelin girişinde, güney haç kolunun batı duvarında, büyük boyutta, cepheden tasvir edilmiş bir piskopos bulunmaktadır. Beyaz saç ve sakallı, geniş alınlı piskoposun portre özellikleri, kilisenin ithaf edildiği aziz Nikolaos'a benzemektedir (Resim: 5).

Aynı şapelin kuzey haç kolunun, batı duvarında çok önemli bir sahneye ait fragmanlar vardır. Sahnede; banî figürü ile kilisenin ithaf edildiği piskopos ve yazıtın çok az bir bölümü mevcuttur. Sahnenin, sağ üst bölümündeki piskopos, muhtemelen Nikolaos'tur. Büst şeklinde tasvir edilen piskopos sağ eliyle, önündeki figürü takdis etmektedir. Sahnenin sol üst bölümünde ise sol omzunda haç bulunan beyaz sakallı bir keşiş yer alır. Keşişin kimliğini belirleyecek yazıt günümüze gelememiştir. Sağ alt bölümde, Nikolaos Kilisesi'ni simgeleyen mimarî tasviri vardır. Tasvirin üstündeki yazıt yaklaşık

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri-TÜRKİYE.

tümüyle yok olmuştur. Sahnedeki üslup, şapelin batı haç kolundaki “Deesis” sahnesine benzemekte olup 12. yy. sonu- 13. yy. başına tarihlenebilir.

E. Duvar Resimlerini Koruma-Onarım ve Belgeleme Çalışmaları

Rıdvan İŞLER*

Duvar resimlerini belgeleme ve koruma-onarım projesi kapsamında yürütülen belgeleme çalışmalarının 2007 yılı dönemi duvar resimli mekânların belgeleme çalışması, önceki senelerde koruma-onarım çalışması tamamlanmış olan kilisenin güney mezar odası mekânındaki duvar resimleri ve zemin kaplamalarının ölçülmesini ve çizilmesini kapsamıştır. Ark-Rest. Rıdvan İşler tarafından yürütülen duvar resimlerini koruma-onarım çalışması ise üçüncü güney şapelin güney ve kuzey haç kollarının batı duvarlarına ait duvar resimlerinin sağlamlaştırılmasını, temizlenmesini ve rötuşlanmasını, ayrıca *arkosolium* mekânında bulunan duvar resminin teşhir için hazırlanmasını kapsamıştır.

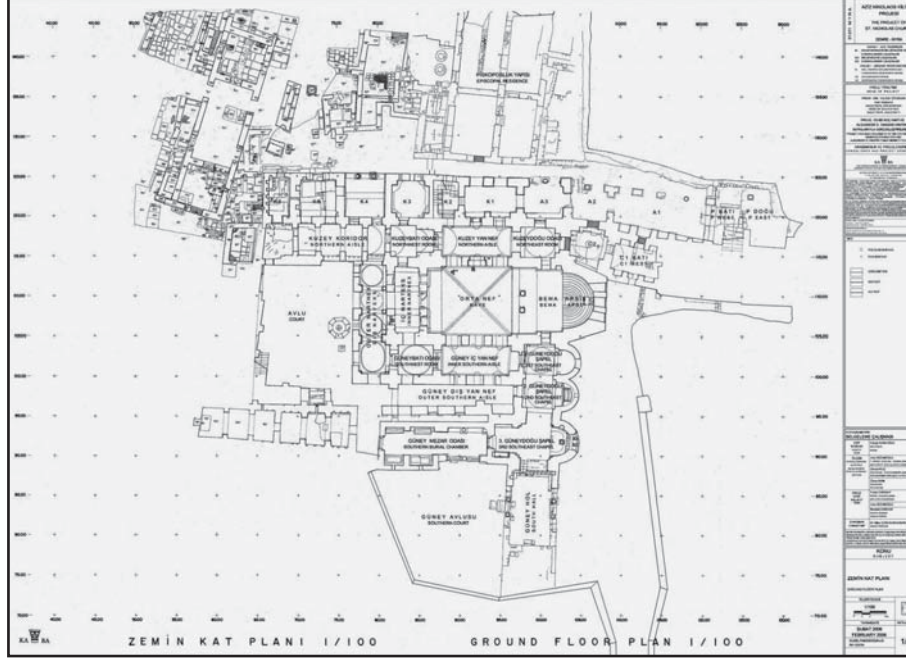
F. Mimarî Belgeleme Çalışmaları

Arzu NİZAMOĞLU®

2007 yılında önceden belirlenen duvar resimli mekânların belgeleme çalışması, önceki senelerde koruma-onarım çalışması tamamlanmış olan kilisenin güney mezar odası mekânındaki duvar resimleri ve zemin kaplamalarının ölçülmesini ve çizilmesini kapsamıştır (Çizim: 7). Arazide plan ve kesitler dâhil olmak üzere, ölçümler için baz oluşturacak ön çalışma eskizleri hazırlanmıştır. Daha sonra mekânlar ve yüzeyler optik/ elektronik âletler ile ölçülmüştür.

* Rıdvan İŞLER, Arkeolog Restoratör.

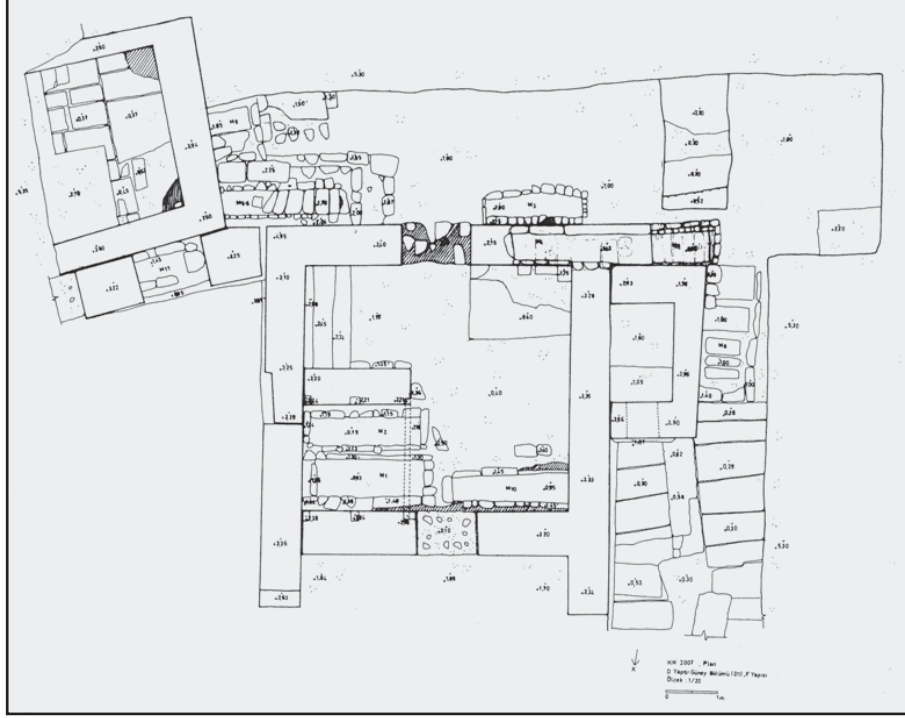
* Arzu NİZAMOĞLU, Restoratör Yüksek Mimar KABA Mimarlık, Ankara/TÜRKİYE.

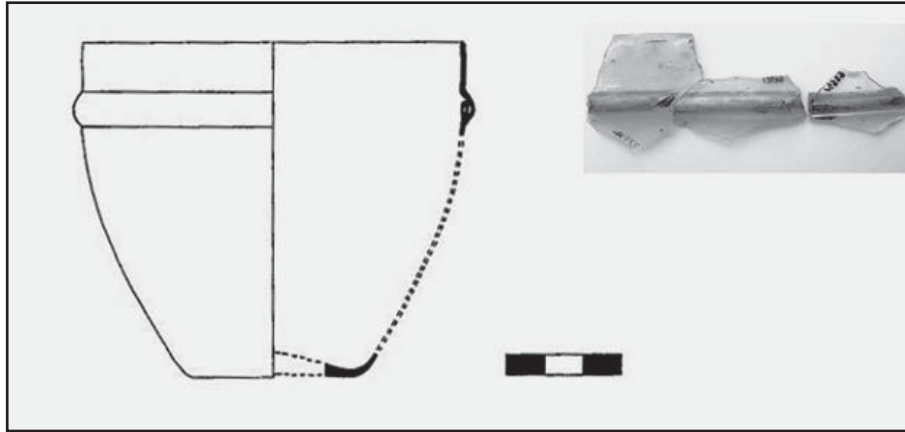
Çizim 1: Zemin kat planı 1/100 (Kaba 2007)

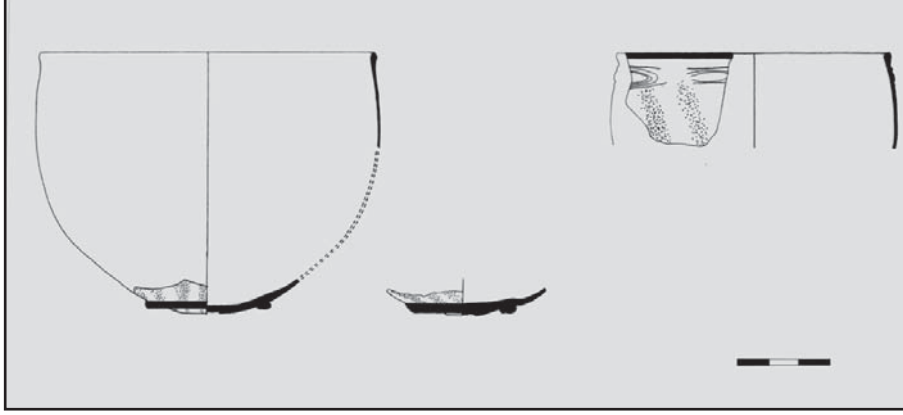
Çizim 2: Batı planı (N. Karakaya 2007)

Çizim 3: D yapısı güney bölümü, F yapısı planı (N. Karakaya 2007)

Çizim 4: Katlı kâse (Ö. Çömezoglu)

Çizim 5: Kalıba üfleme ve baskı bezeme (Ö. Çömezoglu)

Çizim 6: 2007 yılı koruma-onarımı biten mekânlar (Kaba 2007)

Resim 1: Mimari plastik

Resim 2: Sırsız seramik

Resim 3: Kandiller

Resim 4: Bronz mobilya ayağı

Resim 5: Güneydoğu şapel, güney haç kolu, batı duvarı, piskopos

ELAIUSSA SEBASTE - THE 2007 EXCAVATION AND CONSERVATION SEASON

Eugenia EQUINI SCHNEIDER*

BYZANTINE PALACE

During the 2007 campaign¹, excavation and conservation works have been pursued in the area of the Byzantine palace, particularly in the western and south-western sector of the complex where all the rooms pertaining to the ground floor of this wing of the palace have been almost completely brought to light (Figs.1,2).

The plan of the rooms A16, A13, A17, and A12 has been more precisely clarified both for the building phase of the palace and the later phase of the structures re-use (especially consisting in the closing of the original passages which linked the eastern and western wings of the palace).

In the southern sector, investigations carried out in the area delimited by the big cistern which closes the southern side of the promontory (rooms A22-A23), have brought to light a new collapse of conspicuous fragments of vaults, vaussours, big limestone blocks and architectural fragments (marble *pavonazzetto* columns and capitals) pertaining to the upper floor of this wing of the complex and very probably to the façade of the palace (Fig.3).

The characteristics of these architectural elements allow to hypothesize that the façade was constituted by a colonnaded portico, joined up with arches to the bottom wall and overlooking onto the southern harbour. The capitals, datable to the Vth century A.D., are particularly well worked and must have been imported from a high level workshop (Fig.4).

Moreover the excavations carried out in the western sector revealed the presence, also in this wing of the palace, as testified by soundings made

* Prof. Dr. Eugenia EQUINI SCHNEIDER- Dipartimento di Scienze Storiche, Archeologiche e Antropologiche dell'Antichità- Università di Roma "La Sapienza" - Piazzale A.Moro 5-00185 Roma /ITALY.

1 I wish to thank the representative of the Ministry of Culture and Tourism Miss Emel Özçelik from Eskişehir Müzesi Müdürlüğü and all the members of my team, both Turkish and Italian, for their full and dedicated collaboration.

during the past campaigns, of some installations pertaining to the Roman phase when the area must have been used particularly for domestic and manufacturing facilities. In room A11, the removal of various strata of modern filling-in revealed the presence of a mortar and chips of limestone floor and of two plastered conduits, placed at right-angle along the western and southern side of the room; the western conduit is provided with a draining hole. The Byzantine perimeter walls of the room rest on the external walls of the conduits.

This previous structure brought to light has been identified as a *latrina*, in use, on the base of the ceramic findings, until the IInd century A.D. (Fig.5).

In the next room alongside (room A15), a round terra-cotta basin (Fig.6), with a brick bottom, identical for size and dimensions to the two containers brought to light in 2003 inside the circular portico, has been found together with some segments of wall and pottery (in particular amphorae from Baetica and Lusitania) dating to the IInd century A.D.

In the next campaign we plan to complete the excavations of the palatial complex and, where possible, define the functions of various sectors and rooms; a preliminary hypothesis can be advanced (Fig.7), also on the basis of a comparison with the contemporary "palace of Apollonia", residence of the *dux* of the *Libya Superior*² which presents some interesting similarities even if developed only on one level.

Therefore the Elaiussa palace seems to be more impressive and its construction can be connected with the presence in the city of a very high ranking official of the Byzantine empire, probably the *Comes per Isauriam* mentioned by the *Notitia Dignitatum* written in the same period (425-455 A.D.)³.

The interventions of static consolidation and partial reconstruction of this south-west wing of the palace concerned arches, walls and pillars, in particular where a progressive deterioration of the vaults was in course.

2 B. Brenk, "Residenza e Cappella in età paleocristiana e altomedievale", in *Medioevo: la Chiesa e il Palazzo-Atti dei Convegni di Parma, VIII, 2005*, Milano 2007, 101-115, fig.28.

3 *Notitia Dignitatum* XXIX: *Comes per Isauriam*.

FRONT OF THE NORTHERN HARBOUR

The investigations and soundings carried out inside the colonnade portico overlooking the northern harbour were finalized to better clarify its different phases of construction and life.

It has been possible to identify two main phases, the first corresponding to the monumental arrangement of the area and to the construction of the porch, datable within the half of the IInd century A.D.; the second pertaining to the Vth century and connected to the construction of the Byzantine palace.

Thanks to stratigraphical investigations, analysis of the wall structures and detailed topographical measurements we could reconstruct precisely this sector of the colonnade.

SOUTH-EASTERN SIDE OF THE PROMONTORY

In the south-eastern side of the promontory, where the excavation data revealed the existence of a multi-functional area (domestic, commercial and/or for artisan activities, with kilns, cisterns, conduits) directly related to the port (Fig.8), the first 2007 intervention concerned the cistern brought to light in the previous campaign, where we found amphorae for wine all datable between the mid Vth century and the first half of VIIth century A.D.⁴ (Fig.9).

These data confirm that from the beginning of the Vth century A.D. Elaiussa became a specialized centre in the wine trade and in the production of amphoras LR1 in which we can recognize the "*seriolae cilicenses*" (Cilician little jars) mentioned by ancient writers.

The cleaning of the water reservoir has been completed: at the moment of its abandonment, in the mid of VIIth century A.D., its filling-in consisted of more than 700 amphorae, of which almost 250 well preserved and approx 55 jugs (Fig.10).

The cistern, completely built into in the rocky plateau, still preserves on the walls parts of the thick hydraulic plaster lining and the decanter basin on the bottom.

4 E.Equini Schneider, "Elaiussa Sebaste - Report of 2006 Excavation Season", in 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Kocaeli 2007, 300-301, Fig.9. The investigation carried out around the cistern and the big kiln for pottery allows us to date their construction at the end of the IV, beginning to the Vth century A.D.

Its volume has been calculated in 36.000 liters. In the southward room, next to the cistern, a plastered basin has been found, perhaps used for the clay settling.

The data emerging from the newly excavated south-eastern sector of the quarter are homogeneous with the previous and revealed various chronological phases of use: more precisely, the most recent investigations seem to confirm that in the Byzantine period (in the Vth and VIth centuries A.D.) an extensive restoration of the already existing structures of Roman period structures was carried out; a well-recognizable particularity of this late construction activity is the use of stone arches in the ground floors to hold up the partition walls of the upper floors. Very probably the ground floor was destined to artisan and manufacturing facilities , while the upper floors were reserved for living quarters.

Object of 2007 investigation has been in particular area IV, where other rooms have been identified (IV g IV f) together with a narrow passage , probably a little stepped road or corridor (IVi) , which linked up the different levels of the quarter's houses (Fig.11). Also this new investigated rooms complex developed in two floors, of which the upper one must have been built, partially in wood , as it is testified by the materials found in the collapse strata (overall wooden decomposed elements and an impressive number of nails). In room IV g, under a later closing of the eastern perimeter wall, another cistern with circular mouth has been brought to light; it presents on the edge the signs made by the ropes utilized to draw the water (Fig.12). The cistern entrance was closed by a limestone slab with a central hole for its raising. In the interior, similar to that of the other cistern, but not filled in, some other LR1 amphorae in a good state of conservation have been found.

The interesting every-day objects found until now in this part of the quarter (embroidery needles and loom combs; bronze locks and keys; cloth threads, sewing needles and instruments for weaving; balance elements and lead weights; fishing hooks and net-rings; fittings for furniture and boxes , bread moulds and stamps) seem to testify a good quality if not luxurious way of life (Fig.13).

RESTORATION AND CONSERVATION ACTIVITIES

Concerning the restoration and conservation activities, besides those already mentioned, restoration of the *suspensurae* have been completed in the harbour baths. Moreover we are carrying out the program of implementing the safeguarding of the agora and basilica complex and the systems to facilitate and encourage tourist enjoyment of the monument. For this purpose we are completing the restoration of the Christian basilica's *opus sectile* floors; the restoration work is being followed by the team of Celâl Küçük of Art & Restorasyon of İstanbul (Fig.14)

Upon its completion we will also plan for this area a visitor's route, as we created last year for the theatre , and bilingual panels that will explain the various chronological phases of the complex of which we realized a three dimensional reconstruction of the agora building (Fig.15) .

We hope that this program can include also the project of a Visitor Centre to be realize inside one of the buildings of the ex- school complex put to the disposal of the Italian Archaeological Mission by the local Municipal Authorities, having space and facilities that would allow to illustrate the historical and archaeological knowledge of the area. conservation and management of the excavation findings. The Visitor Centre would constitute one of the poles of attraction of the system of itineraries leading throughout the city and its territory.

These objectives could be achieved through implementation of suitable program, prepared in coordination between the mission of Elaiussa and the concerned local public Administration bodies, which can provide the necessary physical infrastructure, the indispensable land-use and environmental protection plans and seek the participation of appropriate Institutional mechanisms, at national and international levels, for financial funding.

Fig. 1: The
Byzantine
palace
after 2007
excavations

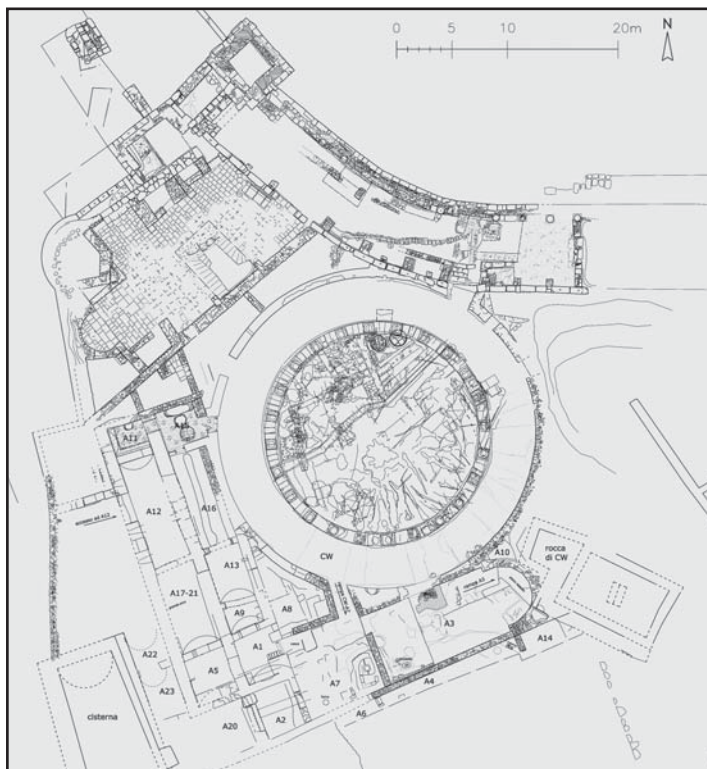

Fig. 2: General
plan of the
Byzantine
palace

Fig. 3: Collapsed architectural elements of the wing's upper floor

Fig. 4: Detail of a Corinthian capital and of a marble column (Vth century A.D.)

Fig. 5: Room A 11: the *latrina* of the IInd century A.D.

Fig. 6: Room A 15 : round terra-cotta basin datable to the IInd century A.D.

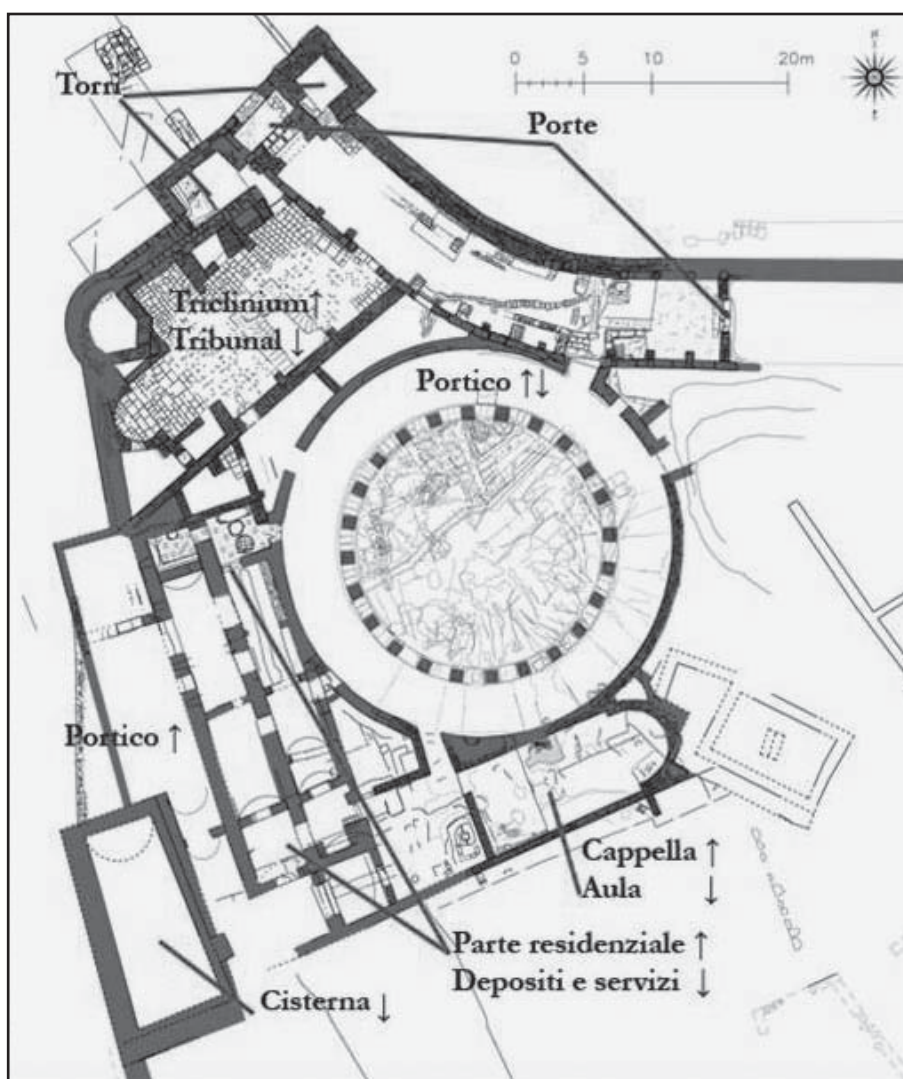

Fig. 7: Byzantine palace: hypothesis of the various sectors' functions

Fig. 8: Aerial view of the domestic- commercial quarter on the south-eastern side of the promontory

Fig. 9: Lower terrace : cistern and basin for clay settling (Vth century A.D.)

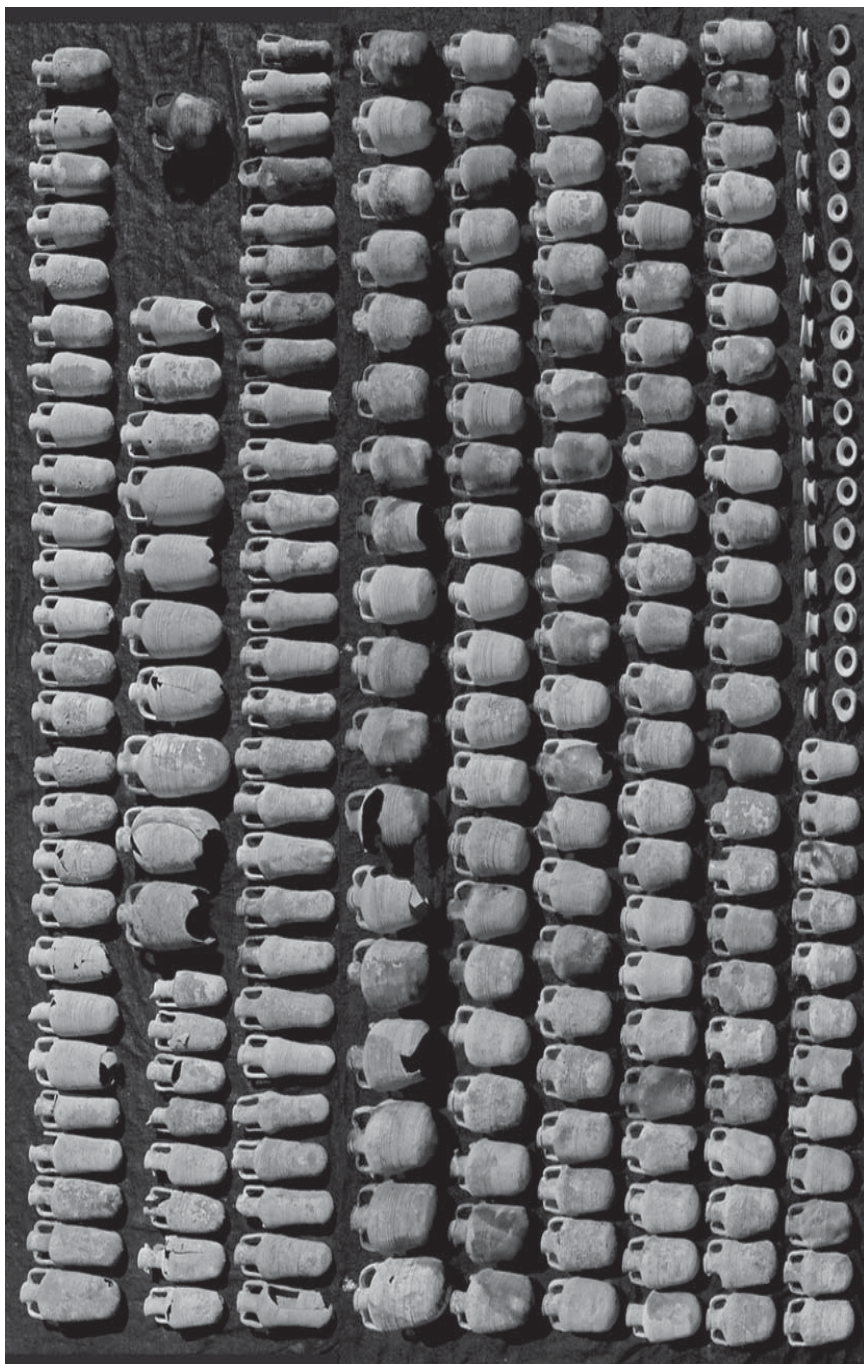

Fig. 10: Samples of Late Roman 1 amphorae found in the cistern

Fig. 11: Area IV : the rooms IVg, IVf, IV i

Fig. 12: Cistern in the ground floor of room IVg

Fig. 13: Bronze fittings for furniture and boxes found in the Area IV

Fig. 14: Christian basilica in the agora: *opus sectile* floors after restoration

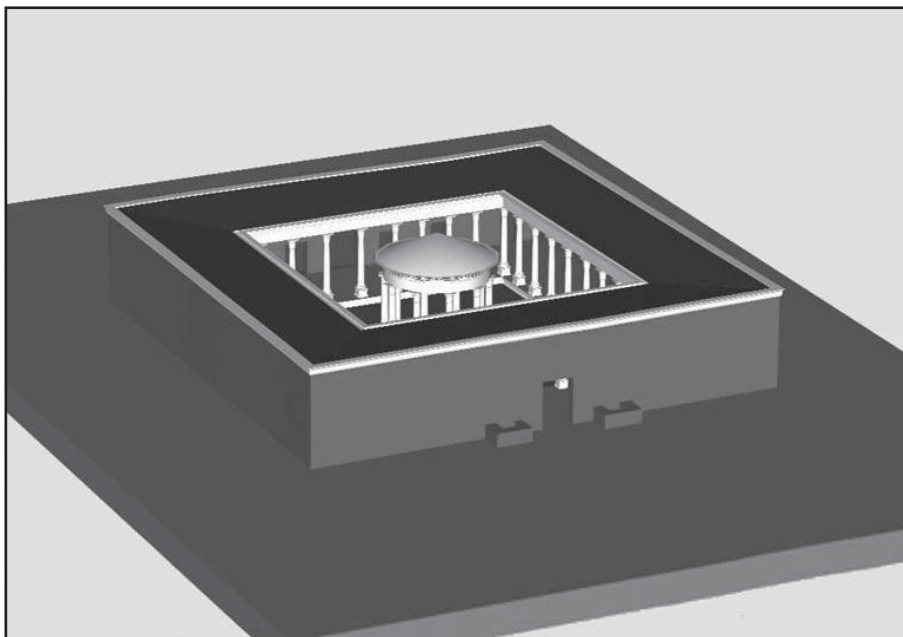

Fig. 15: 3D Reconstruction of the agora

SARDIS: ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AND CONSERVATION PROJECTS IN 2007

Crawford H. GREENEWALT*

At Sardis in 2007, fieldwork was conducted for two and a half months in June, July, and early August by the project called Archaeological Exploration of Sardis, or Sardis Expedition; which is co-sponsored by Harvard University Art Museums (now Harvard Art Museum) and Cornell University; the season program included excavation, conservation, restoration, and site maintenance, touristic enhancement, and study projects. For support, assistance, and trust, as well as for fundamental permissions, the Sardis Expedition is deeply grateful to the General Directorate of Monuments and Museums, particularly to Director General Orhan Düzgün, Deputy Director General İlhan Kaymaz, Division Director Melik Ayaz, Excavations Branch Director Gökhan Bozkurtlar, and to Excavations Branch Officer Serap Kocaman; and to the Manisa Museum, Director Müyesser Tosunbaş and Assistants Sadrettin Atukeren, Emin Torunlar, Aylin Duysak, Ahmet Ergün, and Halil Kocaman. The Ministry of Culture and Tourism Representative was Akan Atila, from the Archaeological Museum, Antalya; his considerable experience and knowledge of regulations, innovative ideas, energetic efforts, and supportive, encouraging attitude towards research and scholarship improved all aspects of the 2007 field-season programs.

Excavation and field recording in 2007 were conducted in four locations in the city site: the Sanctuary of Artemis, two ancient cemetery zones south and southwest of the Roman Bath-Gymnasium complex, and the Theater (Fig. 1).

In the Artemis Sanctuary limited excavation within the altar failed to clarify the meaning and chronology of two puzzling features discovered in 2006, within the north side of the expanded altar that is called "LA II"; namely wall remains that are L-shaped in plan and a mortared "step" or "shelf" (see the

* Crawford H. GREENEWALT, JR. Professor of Classical Archaeology, Department of Classics, UCB, Dwinelle Hall 7303, University of California Berkeley, California 94720/U.S.A. (A.B.D.)

2006 Sardis season report for XVII. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*). The orientation of those two features is the same; and differs from that of the altar (in both its LA I and LA II phases) and of the Temple. The simple stone construction of the L-shaped wall suggests that it is older than the LA II-phase altar, perhaps older also than its LA I phase; on the other hand, the mortar of the step/shelf suggests for it a Roman date, which would be later than the LA II altar, if that phase was built in Hellenistic time (as has been supposed, but on slim evidence).

A question related to Altar chronology, concerning the ancient level of the nearby Pactolus Stream, prompted excavation of a monumental one-face wall of marble, located in the stream bed ca. 40 m. distant from the Altar (Figs 1, nos. 17 and 43). That wall, partly exposed by scouring action of stream flooding in 1970 and buried under stream-deposited debris since 1971, stands to a maximum preserved height of four courses and was traced for a distance of nearly 21 m. in 2007 (at either end it continues, beyond excavation limits; Fig. 2). The function and date of that wall are unclear. Presumably it either protected the Artemis Sanctuary from stream erosion, by channeling the stream, or retained a monumental Sanctuary terrace that rose above the stream. Construction features (large blocks of marble; dowel, clamp, and pry holes; the absence of brick and mortar) would be consistent with a date in the Hellenistic era; and two coins of Lysimachus (reigned 306-281 B.C.), which were recovered in adjacent mixed debris, could be relevant.

Nearly a kilometer north of the Artemis Altar, just outside the Late Roman city wall, two Late Roman subterranean tomb chambers of *hypogaeum* type (Tombs 07.2, 07.3; Fig. 3), which had recently had been discovered, entered, and partly vandalized, were recorded, cleaned, and given basic conservation treatment. In size, shape, and decoration, these tombs closely resemble seven others at Sardis and more elsewhere (e.g., Alaçehir): they are rectangular, barrel-vaulted chambers, built of brick, fieldstone, and mortar, with an entrance in the ceiling at one end and two or three steps secured in the wall below the entrance hole; their plastered walls and vaults are painted with free-field flowers, baskets of fruit or flowers, garlands, and birds of decorative, unthreatening kinds (e.g., partridge, peacock; Fig. 4). Damages by illicit diggers include a hole through contiguous walls, which enabled entry from one tomb to the other, and attempts, essentially unsuccessful, to remove painted motifs. A decorative feature unattested in other painted hypogaea

at Sardis is a beardless face, painted in the center of the vaulted ceiling of one tomb (Tomb 07.3; Fig. 5); it recalls - *si parva licet componere magnis* - the vaulted ceiling mosaic of Christ as Sun-god in Tomb M under St. Peter's in the Vatican. Hypogaea of this kind are generally dated to the 4th and 5th centuries A.D.

Some 200 m. further to the north, on lower terrain that must have been near a major east-west avenue of Sardis, and in a location where tombs of Imperial and Late Roman eras have been uncovered, illicit digging reportedly of more than thirty years ago had uncovered a sculptured marble sarcophagus of Asiatic type. At that time, evidently, sculptured sides of the sarcophagus chest were broken and removed. Discovery and vandalism were kept secret; and sarcophagus remains were sealed below the floor of a modern house. In 2007, attempts to remove those remains were frustrated by local gendarmes, and the Sardis Expedition was invited to excavate and remove sarcophagus remains.

Excavation in 2007 was limited to the immediate location of the sarcophagus remains, in order not to involve demolition of the modern house above. Earthy fill above and around those remains had been thoroughly disturbed in modern times; in addition to modern debris it included, a fragment of gold foil, two beads of stone and glass, a bone hairpin, nearly 170 bronze coins ranging in date from the 3rd century B.C. to the 7th century A.D., one silver coin of Hadrian (reigned A.D. 117-138), and seven gold earrings as follows: one earring with a pearl (Fig. 6), one with a green stone (emerald?), two each with a "bell and clapper," and two featuring wire that had been made by drawing; which according to Dyfry Williams and Jack Ogden, publishing in 1994 (*Greek Gold Jewelry of the Classical World*, p. 23) "does not predate the seventh or eighth century A.D."

Sarcophagus remains were located inside a square space, 2.97 m. on a side, with truncated walls standing ca. 90 cm. high (Tomb 07.1; Fig. 7). The space is defined by construction in coursed brick and mortar, one brick thick, which has a plastered surface, and abuts mortared fieldstone construction. The space has an earth floor. The sarcophagus chest rested upright, with its sides parallel to the space walls, and close to one (south) wall, i.e., as if *in situ*; but on earth fill ca. 30 cm. above the floor. The lid rested at a slightly tilted angle over exposed earth floor, with one long-side (north) edge slightly submerged into the floor; as if it had been pulled off the chest before the space had filled with earth, and had fallen heavily on that edge.

The chest (Fig. 8) lacks most of its sides, once richly ornamented with architectural forms (aediculated façade with torded columns and ornate entablatures) and figures in high relief (the latter might be identifiable in art dealers' catalogues of the 1970s and 1980s). The bottom border carries an inscribed text in Greek, "of Kl(audios) Ant(onios) Hermon and of Aur(elia) Thaleia" (otherwise unknown; his cognomen is derived from the River Hermos, according to G. Petzl). The lid (Fig. 9) represents a *kline* top (with mattress, *plutei*, *fulcra*) supporting reclining figures of a man and woman (presumably Hermon and Thaleia), he holding a scroll, bent back (Fig. 10). At head and foot of the front side were small figures, including an erote at the head end. Missing are the heads of the main figures, the woman's right forearm, the upper torso of the erote, and other small figures.

In the Theater (located on the lower north slopes of the Acropolis), excavation concentrated on the west side of the *cavea*, and aimed partly to clarify the condition of auditorium, or *cavea*, construction, partly to uncover more of the Lydian house of the 6th century B.C., which rests underneath *cavea* fill, and which had been located and partly excavated in 2006 (Fig. 11). *Cavea* construction consisted of mortared fieldstone seat foundations, which give little indication of individual seat positions and dimensions; and part of the main diazoma, with its revetment and paving blocks of travertine (some of them re-used).

The Lydian house had been built on sloping terrain of the lower Acropolis; it was destroyed by fire, and its undisturbed burnt remains subsequently became buried under earth fills that created the Theater *cavea*. Two or three adjoining spaces of the house are attested to date. One of them was the focus of excavation in 2006 and 2007. In 2007 its limits were clarified (with exposure of an east wall) and contents that were partly buried under fallen wall and ceiling debris (and that hadn't been excavated in 2006), were uncovered and removed. One part of the space has an earth floor; another part, only partly excavated, is paved with schist and other stones laid in a symmetrical arrangement. The part with the earth floor, which has an area of ca. 8.5 square m., yielded (in both seasons) more than fifty artifacts including five grindstones, 60-70 ceramic vessels, mostly associated with food and drink, a few with cosmetics (Fig. 12), a clay die (Fig. 13), nine loom weights and two spindle whorls of clay; iron hardware (bracket, nails); metal weapons (iron spearhead, three bronze arrowheads) and cutlery, and five rounded stones,

some or all of which might be sling stones (Fig. 14). The pottery, all or mostly of local manufacture, is relatively plain; except for fragments of an amphora decorated in a late orientalizzing animal style. With the possible exception of a small flask, recovered in 2006, no imported pottery as yet has been recovered from this house.

The date and occasion for destruction by burning remains to be determined. None of the artifacts can be closely dated; but, as N. D. Cahill has observed, the material resembles assemblages recovered elsewhere at Sardis that are datable to the first half of the 6th century B.C. ; and nothing in the “Theater house” material is obviously later (e.g., there are no “Achaemenid bowls”). The weapons need only be for hunting; but their presence also could reflect hostilities, and the destruction be due to Persian capture of Sardis in the 540s. Relevant to that connection, and again observed by Cahill, is the resemblance in size and shape of the five small, rounded stones to a stone that survives clenched between finger bones of a casualty of violent destruction of city defenses at Sardis, datable to the mid 6th century B.C. and very likely associated with the Persian capture (Fig. 14).

On upper slopes of the Acropolis, specifically on a “knoll,” located near and just below Late Roman/Byzantine tower-like ruins (“Hanging Towers”; Fig. 1, no. 22), clandestine digging between the 2006 and 2007 seasons exposed a deposit, or deposits, of ancient pottery, open lamps, architectural terracottas, and roof tiles of Archaic, Classical, and Hellenistic date. Pottery shapes included cooking pots, Lydian skyphoi, ring-foot and stemmed dishes, column craters, lekythoi, Achaemenid bowls, fish plates, and at least one echinus bowl and one lid; pottery decorative conventions included bichrome, streaky-glaze, marbling, and local black-figure. One of the architectural terracottas features a gorgoneion, of relatively complex design, and of a general type otherwise unattested at Sardis (Fig. 15). To clarify the nature of the deposit, or deposits, the Expedition plans to excavate at this location in 2008.

Conservation efforts focused on ceramics, especially from the Lydian House in the Theater; on treatment of wall and vault painting in the Late Roman Hypogaea, and in the apse of one room in a Late Roman house (sector MMS I, room VI), and on a protective shelter to cover an assemblage of Late Roman graffiti, outside the Synagogue. Site enhancement efforts focused on a 100 m.-long drainage channel, designed to prevent Spring and Winter flooding of the modern road through Sardis; and on designs for partial

recreation of wall revetment in the so-called “Marble Court” of the Roman Bath-Gymnasium Complex. In Marble Court reconstruction thirty years ago, wall revetment was omitted; and visitors now see an historically misleading façade that combines both marble aedicular forms and wall construction in *opus mixtum* (i.e., alternating layers of mortared brick and fieldstone). The Expedition plans to create revetment of appropriate design in one part of the Marble Court, in order to show that *opus mixtum* surfaces had been covered, and to suggest the appearance of their covering.

Monitoring, basic conservation treatment, reorganization, and recording of archival materials continued with the transfer of study materials from the former Expedition laboratory and “large” depot (“depot 1”) to the depot built in 2005.

Study projects focused on Iron Age pottery (from sector HoB; by A. Ramage); Late Bronze Age and Iron Age pottery (by C. Luke and C. H. Roosevelt); Lydian household artifact assemblages (from sectors MMS, MMS/S, and ThSt; by N. D. Cahill); production locations of Lydian pottery (by G. Gürtekin-Demir and M. Kerschner); decoration of marble klinai from a tomb near Ahmetli (by N. D. Cahill and C. S. Alexander); Temple of Artemis architecture (by F. K. Yegül); figural terracottas (by F. Gallart-Marqués); Roman marble monopod table supports (by S. Feuser); coins, lamps, pottery, and other dating evidence for the Late Roman Synagogue (by M. L. Rautman); geomorphology of the Acropolis (by D. P. Marsh); recording of ancient monuments inside and outside limits of the present *sit alanı* (by N. D. Cahill).

For nearly thirty seasons, many major discoveries at Sardis have been made and superbly documented, innovative and highly effective recording systems have been introduced, and important Expedition goals have been proposed by Nicholas Dunlap Cahill. Professor Cahill has been appointed by the Harvard Art Museum and (in June 2008) by the Council of Ministers of the Republic of Turkey, upon the recommendation of the General Directorate of Cultural Resources and Museums of the Ministry of Culture and Tourism, as field director of the Harvard-Cornell Sardis Expedition. With a director eminently worthy of the great site, its formidable complexities, and its vast potential, the Archaeological Exploration of Sardis is in the best possible hands.

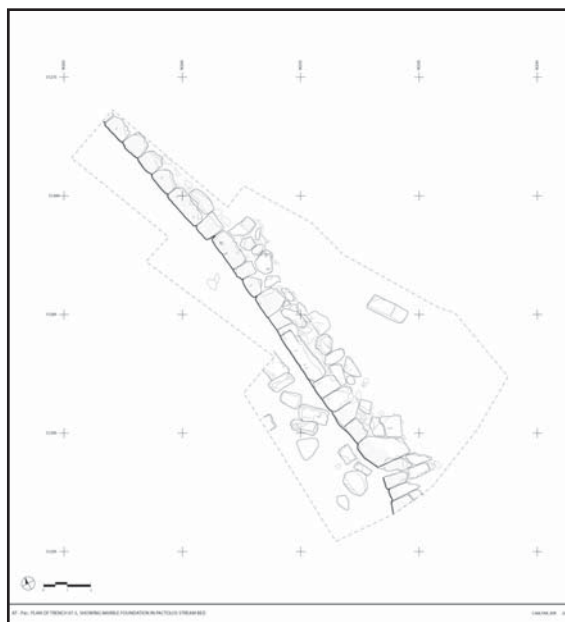

Fig. 2: Sardis, wall remains in Pactolus stream bed, ca. 40 m. distant from the Altar of Artemis (Fig. 1, no. 43), plan

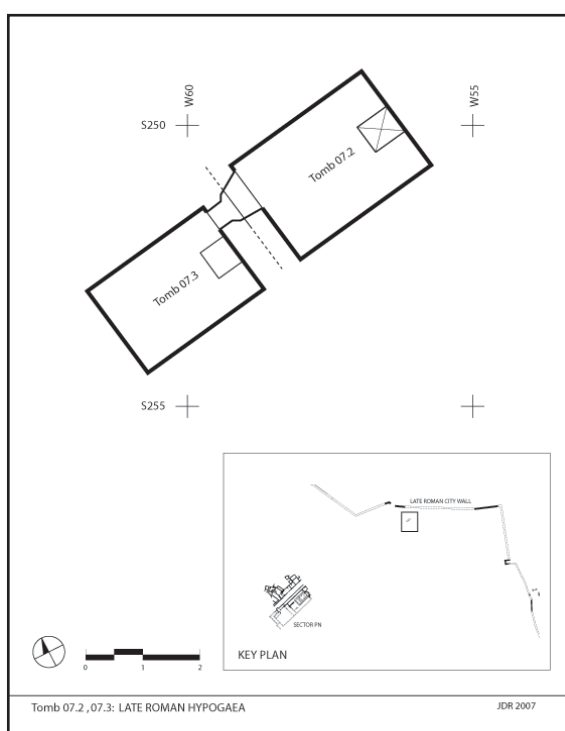

Fig. 3: Sardis, Late Roman Tombs (*hypogaea*) nos. 07.2 and 07.3, plan. The tombs are located northeast of excavation Sector PN and just outside and south of the Late Roman City wall, as indicated in the inset plan

Fig. 4: Sardis, Late Roman Tomb, (*hypogaeum*) no. 07.3: view of two adjoining walls. Cuts in the plaster around the birds show where clandestine diggers attempted to remove wall painting

Fig. 5: Sardis, Late Roman Tomb (*hypogaeum*) no. 07.3: painted face in the center of the vaulted ceiling

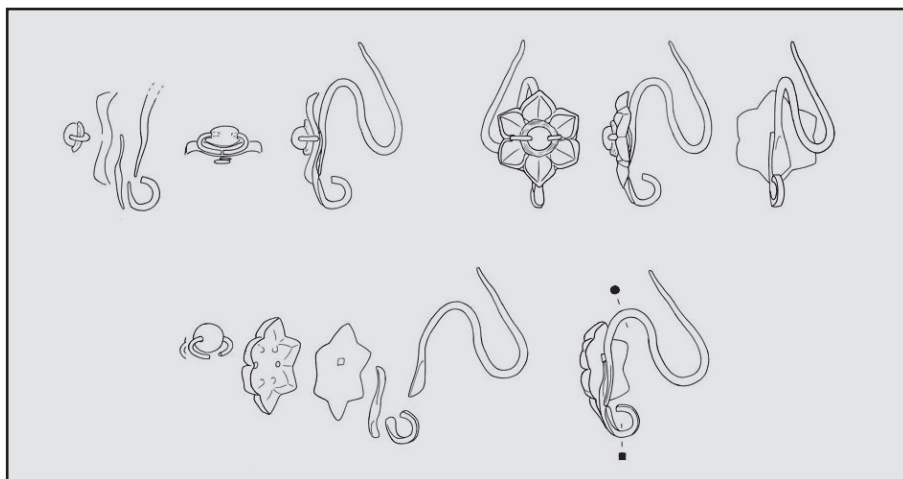

Fig. 6: Sardis, gold earring (J07.1: 12166): one of seven that were recovered from earthy debris above Asiatic Sarcophagus remains in Tomb 07.1

Fig. 7: Sardis, Roman Tomb no. 07.1, view looking north, showing Asiatic sarcophagus chest and lid remains as found. Construction in the upper part and lower right of the picture belongs to the modern village house that was built over the tomb in the 1970s

Fig. 8: Sardis, Asiatic sarcophagus from Tomb 07.1: remains of the chest

Fig. 9: Sardis, Asiatic sarcophagus from Tomb 07.1: remains of the lid

Fig. 10: Sardis, Asiatic sarcophagus from Tomb 07.1, detail of the lid

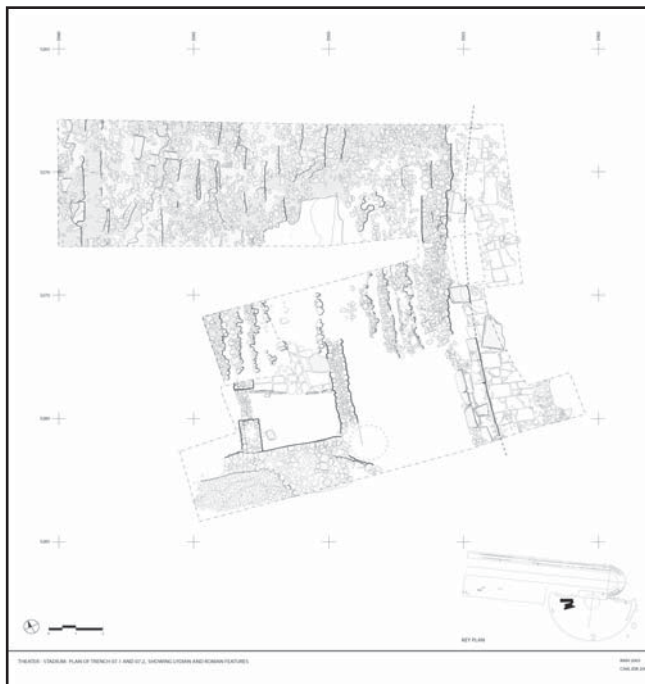

Fig. 11: Sardis, Theater, excavated remains in the west side of the *cavea*, plan. The upper part of the plan shows foundations for seats appear in the upper part of the plan; remains of the diazoma at right; parts of a Lydian house of the 6th century B.C. in the middle of the plan

Fig. 12: Sardis, selected pottery from the Lydian house (which was destroyed by fire; centuries later covered by fills for the *cavea*) in the Theater, recovered and restored in 2006 and 2007

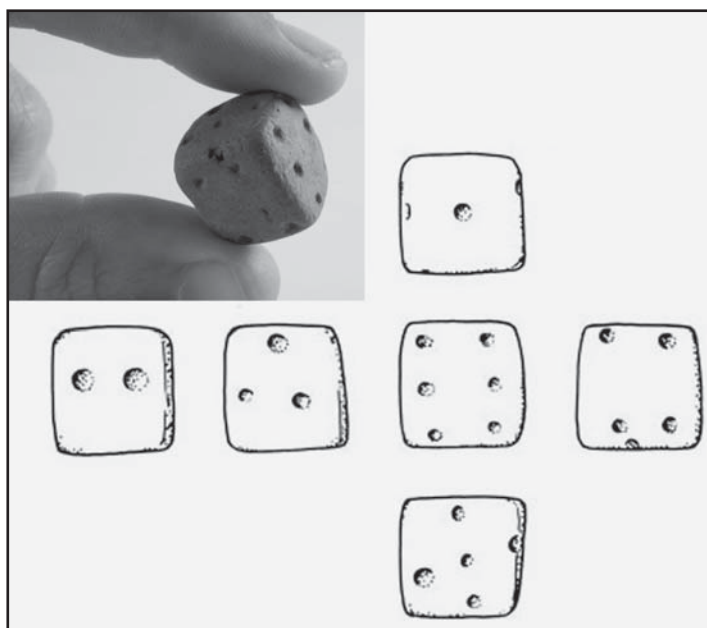

Fig. 13: Sardis, clay die from Lydian house in the Theater

Fig. 14: Sardis, five rounded stones (sling stones ?) from Lydian house in the Theater; shown together with a similar stone enclosed by hand bones of a casualty recovered (in 1988) from debris associated with destruction of Sardis city defenses in the mid sixth century B.C.

Fig. 15: Sardis, Archaic architectural terracotta fragment (NoEx07.002) preserving part of a gorgoneion; recovered from debris left by clandestine digging (2006-2007) on upper slopes of the Acropolis (located just below Late Roman/Byzantine "Hanging Towers," and marked by a dot in Fig. 1)

TEPECİK-ÇİFTLİK 2007 YILI ÇALIŞMALARI

Erhan BIÇAKCI*

Semra BALCI

Çiler ALTUNBİLEK-ALGÜL

2007 çalışmalarında, ana hatları ile, “merkez açmalar”da derinleşerek alt tabakalara ulaşılması ve tabakalanmanın anlaşılmasına bağlı olarak kazı alanının genişletilmesi amaçlanmıştır (Resim: 1)¹. Bu bağlamda;

1) 16-17/J-K plan karelerinde yer alan “merkez açmalarda” derinleşilmeye devam edilerek büyük ölçüde 4. tabaka dolgusu içerisinde çalışılmış ve kısmen 5. tabaka dolgusu kazılmış,

2) 16K plan karesinde bulunan “derin açma”da çalışmalar sürdürülerek 5. tabaka içerisinde yeni bir düzleme ulaşılmış;

3) 2000-2001 yıllarında çalışılmış olan 18/J-K açmalarında ise çalışmalar tekrar başlatılarak kazı alanı genişletilmiştir.

16-17/J-K Açmaları

16-17/J-K plan karelerinde yer alan “merkez açmalar”da 4. tabaka içerisinde çalışmalar devam etmiştir² (Resim: 4). 17J plan karesinde yer alan ait AL ve AM yapıları (4. tabaka) ile diğer yapı kalıntıları ve 17K plan karesinde, AK yapısının kuzeybatısına sonradan eklenerek yapılmış, doğu-batı yönünde uzanan duvarlar kaldırılmıştır.

* Erhan BIÇAKCI, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

1 Tepecik-Çiftlik projesinin başlamış olduğu 2000 yılından itibaren kazı çalışmalarında höyük merkezinde, höyük dolguları içerisinde derinleşilerek, öncelikle tabakalanmanın anlaşılmasına ağırlık verilmiş olduğunu, bu nedenle yatay düzlemde kazı alanının genişletilmesini, tabakalanmanın anlaşılmasının ardından gerçekleştirmeyi planladığımızı burada tekrar vurgulamak istiyoruz. Öncelikle Orta Anadolu-Kapadokya bölgesinin, giderek Yakındoğu, tüm Anadolu ve olasılıkla Ege-Trakya ve Balkanlar’ın Neolitik-Kalkolitik dönemlerinin (MÖ 6. binyıl ortalarından 8. binyıla, hatta olasılıkla 9. binyıla kadar uzanan bir dönem) anlaşılmasında çok büyük önemi olduğu ve söz konusu dönemlerin hepsini birden içeren benzeri başka bir yerleşmenin şimdilik bilinmemesi nedeniyle çalışmalarda azami dikkat gösterilmeye çalışılmakta, olabildiğince yeni arkeolojik, arkeometrik ve diğer disiplinlerarası yöntemler kullanılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda konularında uzman kişilerin ekipte yer almasına önem verilmektedir.

2 Yerleşmede 4. tabaka ilk kez 2003 yılında saptanıp, 2006 yılında geniş bir alanda açığa çıkarılmıştır.

Ulaşılan seviyede 17J-K açmalarında 4. tabakaya ait başka yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Bu tabakanın ilk evrelerinde geniş bir açık alan olarak kullanıldığı anlaşılan yerleşmenin bu kesiminde içerisinde az miktarda kül bulunan birkaç sığ çukur kalıntısı, hafif yanıklı alanlar ve yontmataş işliği olarak kullanılmış olduğu anlaşılan bölümler ortaya çıkarılmıştır. Alanın 16J-K açmalarında uzanan batı devamının 4. tabakanın alt seviyelerinde (üst evrelerinde olduğu gibi yoğun olmasa bile) gömüt alanı olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Tüm alanda kuzeyden güneye doğru alçalan bir eğim tespit edilmiştir. Doğu-batı yönünde ise alan düzdür.

2007 kazıları sonunda 16-17J-K açmalarında yaklaşık -3.00 m. kotuna ulaşılmıştır. 5. tabaka dolgusu içerisinde henüz yapı kalıntılarına rastlanmamıştır. İçi ince tabakalar hâlinde farklı renklerde kül tabakaları ile dolu sığ ve düzensiz biçimli birçok çukur ortaya çıkarılmıştır. Çukurların içerisinden hemen hiçbir buluntu, tahıl kalıntısı vb. ele geçirilmemiştir. Ne amaçla kullanıldıkları kesin anlaşılamayan bu çukurların içlerindeki küllerin hafif organik malzemelere ait oldukları tahmin edilmektedir.

16 K Derin Açması

16K plan karesinin batı yarısında 2003 yılında kazılmaya başlanmış olan derin açmada 5. tabaka içerisinde derinleşilmeye devam edilmiş, yaklaşık -4.20 m. kotuna ulaşılmıştır. Bu düzlemde dağınık ve düşük taş grupları ortaya çıkarılmış ve 2007 yılı çalışmaları bu düzlemde durdurulmuştur.

18 J-K Açmaları

2000 yılında kazılmaya başlanan 18K ve ilk kez 2001 yılında kazılan 18J açmalarında çalışmalar tekrar başlatılmış ve “merkez alan” açmasının doğuya doğru genişletilmesine başlanmıştır (Resim: 2). 2000-2001 yıllarında 3. tabakanın üst evrelerinin ortaya çıkartılmış olduğu bu açmalarda kazı çalışmalarına 3. tabaka dolgusu içerisinde devam edilmiştir. Höyük üst düzleminin doğuya doğru alçalmaya başladığı bu kesimde, 3. tabakaya ait yapı kalıntılarının büyük ölçüde tahribat gördüğü anlaşılmaktadır (Resim: 3, 4-5).

2000-2001 yılı çalışmalarında ortaya çıkartılmış olan H, G ve kısmen de AX yapılarının 3. tabakanın alt evrelerine ait olduğu bilinmektedir³. Bu alanda 2007 kazı sezonunda bulunan yapı kalıntılarının tümü (AJ, AP, AR ve AU yapıları) çok bozuk durumda açığa çıkarılmıştır ve yine 3. tabakanın alt evrelerine ait oldukları anlaşılmıştır (Resim: 5).

3. tabakanın üst evre yapılarından farklı olarak ufak, tek odalı mekânlardan oluşan yapıların, çok bozuk durumda olmalarına rağmen 1.50X1.50 m. ve 2.00X2.00 m. boyutlarında, kare planlı oldukları anlaşılmaktadır. G, H, AU yapılarında bulunmuş olan kil sıvalı tabanlar ve AP yapısının kuzey duvarına bitişik bir seki dışında, yapı içlerinde başka bir yapı ögesine rastlanmamıştır. 18J-K açmalarında bulunmuş olan tüm bu yapı kalıntılarının, güney tarafı 16-17 K açmalarında yer alan F, U ve AC yapıları tarafından sınırlandırılan ve 16-17J açmalarında bulunduğu anlaşılan geniş bir açık alanın doğu kenarı boyunca uzandıkları söylenebilir (Resim: 2).

18J-K açmalarında, 3. tabaka kalıntıları altında yer yer 4. tabaka dolgusu içerisine girilmiş, bu tabakaya ait bazı yapı kalıntıları kısmen ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3-4, 6-9). 18J açmasında, açmanın kuzeybatı çeyreğinde, 2006 yılında 17J açmasının kuzeydoğu köşesinde bulunmuş olan AL yapısının doğu duvarının üst sıraları ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3, 6). Uzunluğu bilinmeyen bu yapının tek mekânının 4.0 m. genişliğinde olduğu anlaşılmaktadır. 18K açmasında da 4. tabakaya ulaşılmış, bir kısmı daha önce 17K açmasının güneydoğusunda bulunmuş olan AK yapısının 18K plan karesindeki devamı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6-9). Yapı içi dolgusu henüz bütünüyle kazılmamış olan AK yapısının güney yarısı kazı alanı dışında kalmaktadır. Yapının 1.00 m. genişlikteki taş subasman duvarlarından doğu ve batı kenardakiler kısmen ortaya çıkarılmıştır. Yapının kuzey duvarına ait yaklaşık 1.00m. uzunluğunda ufak bir parçası batı duvarı ile köşe yaptığı yerde, yapının kuzeybatı köşesinde korunagelmıştır. Duvarlar 3. tabaka yapılarının duvarlarından farklı bir teknikle yapılmıştır; büyük yassı ve yassımsı taşlar duvarda hem uzunlamasına hem de enine (kuyruklamasına) yerleştirilmiş, duvar bağlantılarında duvar iç köşeleri yuvarlatılmıştır (Resim: 7-9). Benzer duvar tekniğinin kuzeyde, 17J açmasında AL yapısının batı duvarında da kullanılmıştır. AK yapısının üst seviyeleri aynı yapıya ait olduğu anlaşılan

3 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, s. 35, Çizim 2; 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, s. 404, Resim 4.

çok miktarda düşük taş ile kaplanmıştır. Yoğun yanıklı bir dolgu ile beraber bulunmuş olan bu taş yığınları veya duvar molozu arasında yer yer farklı çap ve boyutlarda kömürleşmiş ahşap kütük ve dal parçaları, az miktarda da kerpiç ve sıva parçaları bulunmuştur. Yapı molozu kaldırıldıktan sonra altında bol kömürleşmiş ahşap ve kül yanığı bulunan bir dolgu ortaya çıkarılmıştır (Resim: 7, 10). Doğu ve batı kenarlarına yakın konumda bulunmuş olan yanıklı dolgulardan batıda olanı 50 cm. içeriden başlamaktadır. Mekânın batı duvarından bu yanıklı dolguya kadar olan bölüm arasında duvara paralel uzanan bir hat şeklinde sarımsı renkte sert bir dolgu bulunmuştur (Resim: 6-7). Bir seki görünümündeki bu alanın kesin niteliği yapı içindeki tüm dolgu boşaltıldıktan sonra anlaşılabilecektir. Kömürleşmiş ahşap kalıntıları içerisinde ve mekânın farklı kesimlerinde bol miktarda ve kümeler hâlinde karbonlaşmış tahıl kalıntıları ele geçirilmiştir (Resim: 11). Mekân içerisinden ezgi taşı, yassı balta, sapan taşı, taş halka gibi sürtmetaş âletler, birkaç ok ucu ve kemik *spatula*lar ele geçirilmiştir. Mekânın doğu duvarı yakınlarında çok bozulmuş durumda, olasılıkla at nalı biçimli bir ocak ve etrafında dışa doğru alçalan sıvalı taban kalıntıları bulunmuştur (Resim: 6). Mekânın tabanına henüz ulaşılammıştır.

AK yapısının hemen doğusunda, yapının doğu duvarına sonradan eklenmiş olan başka yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3, 6, 7). Bu duvarlar AK yapısı duvarlarından daha dar, ca 0.50 m. genişlikte inşa edilmiştir. Yapının doğu duvarı kuzey bitimine bitişik ve batı kuzeybatı-doğu güneydoğu yönünde uzanan yaklaşık 3.00 m. uzunluğunda bir duvar ise başka bir yapıya aittir. AV olarak adlandırılan bu mekânın üzerinde de, AK yapısında olduğu gibi yanıklı bir dolgu ve duvar yıkıntılarından oluşan bir moloz bulunmuştur. Molozun altında yine kömürleşmiş ahşap kalıntıları yer almaktadır. Kazı alanının güney bitiminde bulunan bu yapıların güney kesimleri kazı alanı dışında kalmaktadır. Bu nedenle planları henüz tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu yapıların ağır bir yangın geçirerek kuzeye doğru yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Buluntular

Geçen yıllarda olduğu gibi, özellikle 3. tabakada olmak üzere en fazla ele geçirilen kemik buluntular bızlardır (Resim: 12). Bunu tüm tabakalarda olmak üzere, bol miktarda yabani at ve eşeğin *phalanx* kemiklerinden yapılmış

“*phalanx* idoller” takip etmektedir (Resim: 13). 4. tabakadan itibaren bız ve iğnelerin yanında kaşık, mablak ve *spatular*ın sayısında bir artış dikkati çekmektedir (Resim: 14-15). Diğer kemik buluntular arasında oldukça özenli işlenmiş orta boy bir kanca, ortasında baklava biçimli bir boşluk bırakılarak işlenmiş olasılıkla bir süs eşyası, düz veya yay biçimli iki ucu delinmiş süs eşyaları veya mekik biçimli iki ucu sivriltilmiş kemik âletler bulunmaktadır. Önceki yıllarda da benzeri bulunmuş olan, bir ucu buzağı (?) başı şeklinde biçimlendirilmiş kemik bir nesne Tepecik-Çiftlik’e özgü buluntulardandır. Süs eşyaları içerisinde taş ve kemikten boncuklara da 3. ve 4. tabakalarda bol miktarda rastlanmıştır.

Özellikle 3. ve 4. tabakalara ait çanak çömlek buluntuları önceki çalışmalarda elde ettiğimiz bilgileri doğrular niteliktedir. 17-18 J-K açmaları arasındaki araba yolları kaldırılırken üst tabakalarda ele geçirilen kabartma bezemeli, insan ve hayvan figürleri ile betimlenmiş çanak çömlek parçaları Tepecik-Çiftlik’in İlk Kalkolitik Dönemi sonlarında bu tür çanak çömleğin yaygınlaştığını göstermektedir. Kırmızı astarlı, açkılı, boyunlu, omurgalı büyük çömlekler 3. tabakada bol miktarda bulunmuştur. Devetüyü-kahverengi renkli, astarlı, açkılı geniş ağızlı ve düz kenarlı çanaklar da yaygın olarak kullanılmış bir başka grubu oluşturmaktadır. 3. tabakanın ilk evrelerinde ve daha fazla olmak üzere 4. tabakada kabartma bant bezemeli, morumsu kırmızı astarlı çanak grubu yaygınlaşmaktadır. 4. tabakanın ilk dönemlerine ait olan ovalimsi-dörtgen biçimli sığ bir “tabak” ilginçtir.

Önceki kazılarda olduğu gibi, sürtme taş âlet endüstrisine ait çok miktarda buluntu ele geçirilmiştir. 3. tabakada ele geçirilenlerin büyük bölümü olasılıkla yoğun kullanım nedeniyle eskimiş oldukları için yapılarda devşirme malzeme olarak bulunmuştur. Cilâlı taş baltalar, sapan taşları, çeşitli alt ve üst öğütme taşları, havaneli, ezgi taşı, perdah taşları, özenle işlenmiş topuzlar, ne için kullanıldıkları belli olmayan, üstleri kazınarak işlenmiş yumuşak tuf taşlarından buluntular ve ağırlıklar diğer buluntular arasında sayılabilir.

Yontma taş endüstrisi içerisinde ok ve mızrak uçları ile kalemler en fazla bulunan âlet grubunu oluşturmaktadır. Ok ve mızrak uçları tipolojik yönden çeşitlilik sergilemektedir.

2007 yılı buluntuları arasında damarlı taştan yapılmış bir taş kap parçası en çok dikkat çeken buluntulardan birisidir.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Yorumu, Tartışma ve Sonuçlar

2007 yılı çalışmalarının ardından, sonuçlarını almaya başladığımız radyokarbon tarihlerinin de yardımı ile, Tepecik-Çiftlik Kalkolitik ve Neolitik tabakalarının kültür tarihindeki konumları hakkında daha kesin bilgilere sahip olunduğu söylenebilir⁴. Radyokarbon tarihlerine göre 3. tabakanın ilk evreleri yaklaşık M.Ö. 6000'e tarihlenmektedir. 4. tabakanın ortalarından alınan örneklerden gelen tarihler ise yaklaşık M.Ö. 6300 civarını göstermektedir. Bu verilerle Tepecik-Çiftlik'te bugüne kadar İlk Kalkolitik Döneme tarihlemiş olduğumuz 3. tabakanın M.Ö. 6000 civarında başlamış olduğu söylenebilir. Neolitik Dönemin son tabakası olduğunu düşündüğümüz 4. tabakanın ise yaklaşık M.Ö. 6400/6300 ile M.Ö. 6000 arasına tarihlendirilmesi mümkün görülmektedir.

Radyokarbon tarihleri esas alınarak yapılacak bir karşılaştırmaya göre Tepecik-Çiftlik'in 3. tabakasının Kilikya bölgesinde Mersin'in XXVII. tabakası (Orta Neolitik) ile, Konya Ovası'nda Çatal Höyüğü'nün ise üst tabakaları (olasılıkla I-II. tabakaları) ile eşzamanlı olduğu söylenebilir. Tepecik-Çiftlik'in 4. tabaka tarihlerinin de Mersin'in XXX. tabakası (Erken Neolitik) ile, Konya Ovası'nda Çatal Höyüğü'nün yaklaşık olarak III. tabakası ile eşzamanlı olduğu görülmektedir. Tepecik-Çiftlik'te ortaya çıkan kültürün karşılaştırılabileceği en yakın yerleşme olan Köşk Höyük kazılarında gelen yeni bilgilere göre Köşk Höyüğü'nün II-V. tabakaları M.Ö. 6400-5600 yıllarına tarihlenmektedir. Bu durumda Tepecik-Çiftlik'in 3 ve 4. tabakalarının Köşk Höyüğü'nün alt tabakaları ile eş zamanlı olduğunu düşünmek gerekmektedir.

Gerek radyokarbon tarihleri gerekse Tepecik-Çiftlik ve yukarıda sözü geçen diğer kazılarda yapılan son değerlendirmeler, Neolitik Dönem sonu ile Kalkolitik Dönem başı için belirsiz olan kronoloji sorununun çözülmeye başladığını göstermektedir. Yaklaşık M.Ö. 6000 civarında Orta Anadolu'nun güney kesimlerinde Neolitik Dönemin bitmeye başladığı söylenebilir. Ancak bu tarihten sonraki birkaç yüzyılda (M.Ö. 5600/5500'e kadar) bir yandan kültürde süreklilik görülürken diğer yandan değişim de gözlenmektedir. Son Neolitik'in M.Ö. 6000'den sonraki bu dönemi henüz tam olarak bilinmemekle beraber, şimdilik "İlk Kalkolitik" yerine "Final Neolitik", "Gelişkin Son

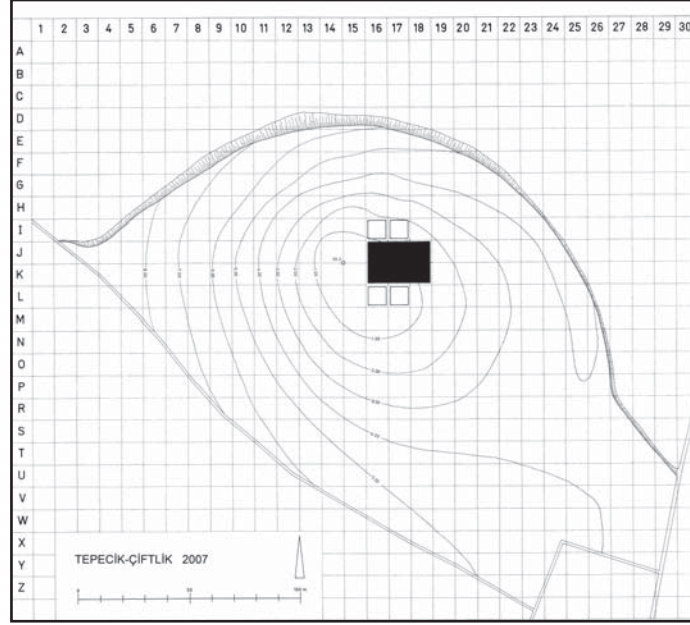
4 KN-5916: 14C-age G.Ö. 7171±43; M.Ö. 6041±26 (düzeltilmiş tarih) (3. tabaka)

KN-5915: 14C-age G.Ö. 7454±41; M.Ö. 6328±56 (düzeltilmiş tarih) (4. tabaka)

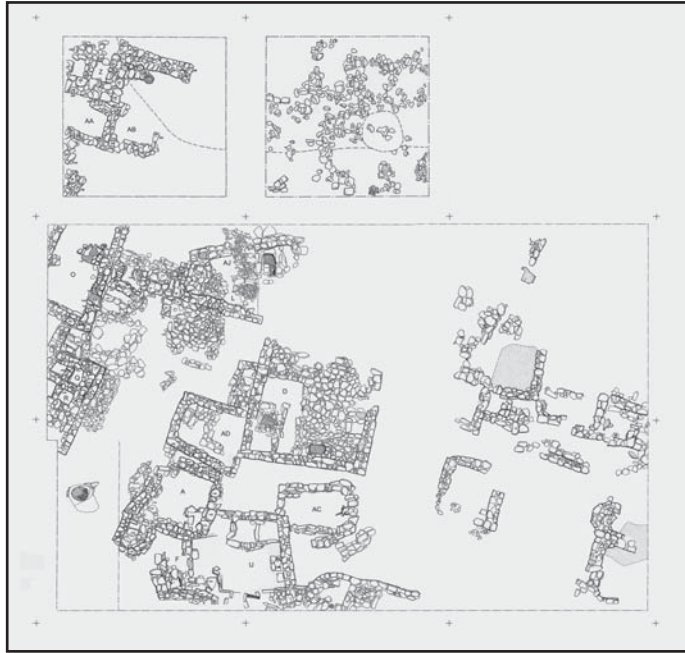
KN-5914: 14C-age G.Ö. 7418±78; M.Ö. 6297±80 (düzeltilmiş tarih) (4. tabaka)

Neolitik” gibi isimlerle adlandırmanın daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin ışığı altında Tepecik-Çiftlik 3. tabakasının “Final Neolitik” veya “Gelişkin Son Neolitik” Dönem içerisinde değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Tepecik-Çiftliğin 5. tabakasıyla ilgili henüz radyokarbon tarihi sonuçları bulunmamaktadır. Önceki raporlarda da belirtildiği gibi 5. tabaka altında henüz kazılmamış kalın bir höyük dolgusu bulunmaktadır ve bu dolgu büyük olasılıkla Neolitik Dönem başlarına kadar uzanan bir süreye aittir. Önümüzdeki yıllarda sürdürülmesi öngörülen çalışmalarda tüm bu dolgunun anlaşılması ile Anadolu kültür kronolojisinin büyük ölçüde ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Resim 1: Tepecik-Çiftlik'te 2007 yılında kazılan alanlar

Resim 2: Tüm evreleriyle 3. tabaka yapıları

Resim 3: 4. tabaka durum planı

Resim 4: 2007 yılı kazı bitimine yakın kazı alanı (uçurtma fotoğrafı)

Resim 5: 18 J-K açmalarında 3. tabaka yapılarının bir bölümü

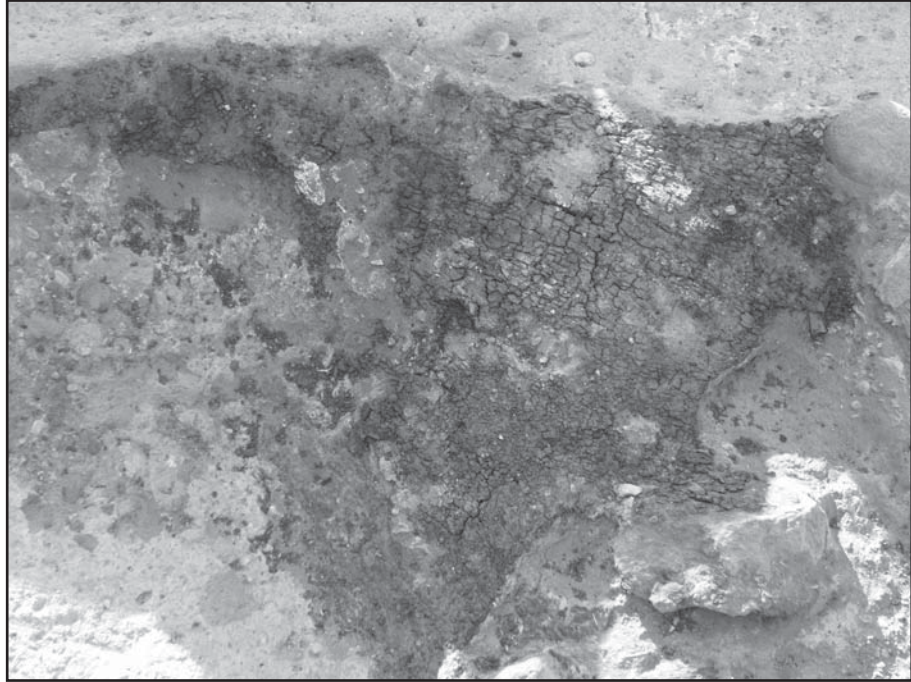
Resim 6: 18 J-K açmaları; 3. tabaka yapıları kısmen kaldırıldıktan sonra açmanın görünümü. (Yapıların çoğu 4. tabakaya aittir)

Resim 7: AK yapısının görünümü

Resim 8-9: AK yapısının batı duvarından detay görünüm

Resim 10: AK yapısı içerisinde kömürleşmiş ahşap kalıntıları

Resim 11: AK yapısı i  erisinde k  m  rle  mi   tahıl kalıntıları

Resim 12: Kemik bızlar

Resim 13: *Phalanx* kemiğinden yapılmış idoller

Resim: 14

Resim 14-15: 4. tabaka kaşık, mablak ve *spatulalar*

AYASULUK TEPEŚİ VE ST. JEAN ANITI

2007 YILI KAZILARI

Mustafa BÜYÜKKOLANCI*

İzmir İli, Selçuk İlçesi'nde 1960 yılından beri Efes Müzesi Müdürlüğü tarafından kazı ve onarım çalışmaları yapılan Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazısı 6/6/2007 tarih 2007/12296 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeni bir boyut kazanmış Bakanlar Kurulu Kararlı kazılar kapsamına alınmıştır. Bu konuda başta dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Atilla Koç ve Genel Müdürümüz Sayın Orhan Düzgün olmak üzere emeği geçen tüm bakanlık ve genel müdürlük yetkililerine sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yapılan kazılara 22 Ağustos 2007 tarihinde başlanmıştır. Daha önce planladığımız gibi 30 gün süren kazı çalışmaları 20 Eylül 2006 tarihinde sonlandırılmıştır. Kazıya Çeşme Müzesi Arkeoloğu Baran Aydın Bakanlık temsilcisi olarak katılmış ve çalışmalarımıza önemli katkıda bulunmuştur.

Kazılar; Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden bu satırların yazarı başkanlığında ve DÖSİMM tarafından İzmir Valiliği İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği'ne gönderilen 30.000 YTL ile yapılmıştır.

Kazı ekibinde Mimar-Restoratör Mehmet S. Erol, doktorant arkeologlar Erim Konakçı ve Kahraman Yiğit ile öğrenciler Ali Uçan, Emek Deniz Yıldız, Veli Korkmaz, Emrah Karadağ, İzzet Önal, Semih Belik, Serkan Boz, Esenay Beste Yavuz, Cansu Yılmaz ve 20 işçi görev almıştır.

2007 yılında genel olarak İç Kale'de ve İç Kale ile St.Jean Anıtı arasında daha önce var olan ve yeni açılan açmalarda çalışılmıştır.

* Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. Kınıklı kampüsü-Denizli/TÜRKİYE. mbuyukkolanci@pau.edu.tr

1. İÇ KALEDE YAPILAN TEMİZLİK VE KAZILAR

1A. Daha önceki yıllarda kazısı yapılan Sarnıç, Cami ve Hamam ile çevresinde yapılan temizlik çalışmaları.

1B. Kale Camii ile Arnavut Kaldırımlı yol arasındaki odaların kazısı.

2. İÇ KALE İLE ST. JEAN ANITI ARASINDA ESKİ KAZI ALANLARINDA YAPILAN YENİ ÇALIŞMALAR

2A.19 T Açmasında yapılan kazılar.

2B. 22 S Açmasında yapılan kazılar.

3. İÇKALE İLE ST. JEAN ANITI ARASINDA YENİ BAŞLANAN KAZILAR

3A. 28 P Açması.

1. İÇ KALEDE YAPILAN TEMİZLİK VE KAZILAR (Plan: 1-2, Resim: 1-4)

Ayasuluk Tepesi'nin en yüksek yerine inşa edilmiş olan İç Kale Selçuk İlçesi'nin başına konmuş bir taç gibidir. Bizans Döneminde inşa edilen kalenin şimdi dıştan görülen duvarları tümüyle Ortaçağa aittir. Moloz taşlar ve devşirme malzeme ile inşa edilen İç Kale sur duvarları 15 kuleyle güçlendirilmiştir. Kalenin biri batıda, diğeri doğuda olmak üzere iki girişi vardır. Kale içinde kapıların yakınında tonoz örtüleri sağlam kalabilmiş, ancak üçünün kazıları yapılmış beş adet sarnıç yer alır.

Merkezî kısmın güneyinde 1960'lı yıllarda kısmen restore edilmiş tek kubbeli Kale Camii yer alır. En üstte daha önceki bir Bizans bazilikasından kalan apsis bölümü Osmanlı Döneminde beşik tonozla örtülerek sarnıç hâline getirilmiştir. Bunun güney-batısında 2000 yılında kısmen kazılan kale hamamı suyunu bu sarnıçtan sağlamaktaydı.

Ayasuluk İç Kalesi; içindeki cami, hamam, sarnıçlar ve henüz kazısı yapılmamış evleri ile Aydınogulları ve Osmanlı Dönemine aittir. 17. yüzyılda kaleyi gezen Evliya Çelebi "Kale, içinde 20 ev, 1 mescit vardır, sokakları yaya kaldırımlıdır" der. Kalede ilk kazı ve özellikle onarım çalışmaları 1960'lı yıllarda Efes Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Aynı kurum 1999-2002 yıllarında sarnıçlardan üçünü, hamam ve çevresindeki odaların bir

bölümünün kazısını gerçekleştirmiştir. Bu arada Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir Rölöve Anıtlar Müdürlüğü tarafından 15.7.1999 gün ve 8069 sayılı İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı ile kalenin güneydoğusunda yıkılan bir bölümü onarılmıştır.

2007 yılında kale içinde kazılara başlanmasının amacı, 2002 yılında yarım bırakılan cami güneyindeki odaların tümünün kazılmasıdır. Asıl hedef önümüzdeki 5 yıl içinde İç Kale'nin kazı ve onarım çalışmalarını tamamlayıp Efes'in yakın çevresinde Bizans ve Türk Dönemine ait bir kesitin bilim âlemine ve ziyaretçilere sunulmasıdır.

Bu amaçla kale içinde önce genel bir temizlik yapılmış, sarnıçlar, hamam, cami ve yakın çevresiyle sur duvarları üzerindeki bitkiler temizlenmiştir. Gerçekleştirilen temizlik çalışmalarının yanı sıra sarnıç yapılarının karşısındaki çevrede yer alan mermer parçaları için birkaç tasnif alanı oluşturulmuştur.

Daha sonra kalenin güney kesiminde Kale Camii ile Arnavut kaldırımlı yol arasında 2002 yılında kazılan üç odanın doğuya doğru uzantısı kazılmaya başlamıştır.

Kalenin ve Kale Camii'nin güney ve güneydoğusunu kapsayan bu alan ortalama 40.00 x 12.50 m. ölçülerindedir (500 m²). Burada 2002 yılında kazılan odalarla beraber toplam 12 birim kazılmış ve odalarda yaklaşık taban seviyelerine ulaşılmıştır. En üst seviyede 64.00 m. kotundaki bu odalardan çoğunluğu Aydınoğulları ve Osmanlı Dönemine, biri de Bizans Dönemine aittir. Güneye açık bir teras üzerindeki odalar ortalama 3.00X5.00 m. ölçülerindedir. Yaklaşık 1.00 m. yükseklikte kalabilmiş olan taş ve tuğla ile örülmüş oda duvarları genellikle 0.70 m. kalınlıktadır. Odalardan çıkan çanak, çömlek, tabak gibi günlük kullanım kapları ile depolama kaplarının Erken Osmanlı Dönemine ait oluşu tarihlemeye yardımcı olmuştur.

Alanın orta kısmındaki Osmanlı Dönemi duvarlarının altındaki bazı odaların duvarları yine taş ve tuğla ile ancak harç kullanılarak örülmüştür. Bu duvarlar Osmanlı Döneminden önce burada Bizans yerleşiminin varlığını gösterir. Yine mekânlardan çıkan M.Ö. 2. binyıl seramikleri bu yerleşimlerin Osmanlı ve Bizans Dönemleriyle sınırlı kalmadığını, daha erken dönemlere kadar indiğini göstermektedir.

Mekânların bazı duvarları ana kaya üzerine oturmaktadır. Bu odalar olasılıkla bir üst katın altyapısını veya depo niteliğinde kullanımı gösterir. 17. yüzyılda kaleyi ziyaret eden Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği 20 evden bazıları

bunlar olmalıdır. Yine onun deyişiyile evler büyük olasılıkla kalede yaşayan askerlerin barındığı evlerdir.

Evlerin güneyini sınırlayan taş döşeli “Arnavut Kaldırımı” şeklindeki yol iyi durumda kalabilmiştir. Doğu kapısından başlayan ve kalenin batı kapısına doğru uzanan yol 3.50 m. genişlikte ve orta kısımda camiye doğru çatal yaparak uzanmaktadır.

Bu alandaki kazılara 2008 yılında doğu yönüne doğru devam edilecektir.

2. İÇ KALE İLE ST. JEAN ANITI ARASINDA ESKİ KAZI ALANLARINDA YAPILAN YENİ ÇALIŞMALAR

2A. 19 T Açmasında Yapılan Kazılar (Resim: 5-6)

19 T açmasında 1990 yılında ortaya çıkarılan ve OTÇ başına tarihlenen tüm kapların çıktığı yangın geçirmiş tabakada temizlik yapmak amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Bu sırada yeni seramik parçasının bulunması ve yanık kerpiç bloklar arasında boşlukların görülmesi açmanın kuzey kesiti önünde yeni bir kazı yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Çalışmalara 56.47 m. kot seviyesinde yanık kerpiç blokların (kerpiçler genellikle 34.5X 29 cm. boyutlarında 9 cm. kalınlıktadır) kaldırılmasıyla başlanmıştır. Bu alanda iki adet kerpiç bloğunun kaldırılmasının hemen ardından döküntü kerpiç parçalarıyla birlikte kahve renkli taneli yanık bir toprak içinde yoğun keramik parçalarına ulaşılmıştır. Söz konusu seramikler tümlenebilir durumda bir kâse, çömlek ve dikey kulplu omurgalı kâseye aittir.

Çalışılan alanın hemen kuzeyinde 56.68 metre kot seviyesinde yanık kerpiç mimarînin bir parçası olan ahşap hatıl tespit edilmiş, söz konusu hatıldan radyokarbon analizi yapmak amacıyla örnek alınmıştır. Ayrıca yine kuzey kesit önünde tek kulplu bir testiye ait parçaların devamı bulunmuş (kot seviyesi: 57.62) ve bunlar geçen yıllarda bulunan örneklerle birleştirilmek amacıyla alınmıştır.

2007 kazı sezonunda 19 T açmasında gerçekleştirilen çalışmalar O.T.Ç. tabakasının en azından iki yapı katına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Efes çevresinde şimdiye kadar bilimsel kazılarla ortaya çıkarılan tek Erken O.T.Ç. tabakası budur.

2B. 22 S Açmasında Yapılan Kazılar

Ayasuluk Tepesi'nin doğusundaki 22 S açmasında 2007 yılı kazılarının amacı 1996 yılında iki sırası açığa çıkarılan erken dönem sur duvarlarının alt seviyesine ulaşmaktır. Bu amaçla 22 S açmasının güneydoğu köşesinde, 3.50x2.50 m. lik bölümde kazılara 51.85 m. kot seviyesinden başlanmıştır.

Gerçekleştirilen kazılarda alttaki 3. sıra sur duvarlarının kuzey-güney yönünde dört blok hâlinde devam ettiği görülmüştür. Sur duvarının dördüncü sırası olan bloklar sur duvarının temel taşlarını oluşturmaktadır. Temel taşlarının alt yüzleri kabadır ve üst yüzleri düzeltilmiştir. Ön yüzleri kaba ve özensiz işlenmiştir.

Açmada çalışılan alanın kuzey bölümünde ise 1996 yılında ortaya çıkarılmış tek sıra hâlinde devam eden sur duvarının 51.00 m. seviyesine gelindiğinde, 2. sırası görülmüş ve 50.58 metrede sur duvarlarının temel taşlarının sona erdiği belirlenmiştir. Dört sıra hâlindeki sur duvarının altında yer alan dolgu taşlar temel taşlarının yerleştirilmesinden önce yaklaşık 0.30-0.40 m. boyutlarındaki taşlarla bir temel dolgusu yapıldığını ortaya koymuştur.

Buluntular ve Sondaj (Resim: 7-8)

22 S açmasının güneydoğu köşesinde gerçekleştirilen çalışmalarda üçüncü sıra sur duvarının hemen yanına 51.45 kod seviyesinde iki adet tümlenebilir amphora ile bir adet profil veren kâseye rastlanmıştır.

Ayrıca İlk ve Orta Tunç Çağı, Protogeometrik, Geometrik, Arkaik, Hellenistik Dönemlere tarihlenen seramik parçalarına rastlanmıştır. Ancak homojen bir seramik tabakasına rastlanmamıştır.

50.58 seviyesine gelindikten sonra açmanın güneyinde 1.00x1.00 metrelik bir sondaj açılmış ve 91 cm. aşağı inilerek sondajda 49.67 metre seviyesine ulaşılmıştır. Sondaj sırasında üç farklı seviyeden seramik örnekleri alınmış 50.18 metre seviyesinden alınan 1. seviye seramikleri İ.Ö.2 binyıl, İ.Ö.7-6 yy., İ.Ö.4.yy., 49.91 metre seviyesinden alınan 2. seviye seramikleri İ.Ö.2. binyıl, İ.Ö.7-6 yy., 49.67 metre seviyesinden alınan 3. seviye seramiklerin büyük çoğunluğu İ.Ö.2. binyıla tarihlenmiştir.

22 S Açmasının GD köşesinde 2007 yılında yapılan çalışmalar burada yer alan eski sur duvarının daha önce düşünüldüğü gibi iki sıra olarak değil dört sıra hâlinde sağlam kalabildiğini göstermiştir. Dördüncü sıra sur duvarlarının

temelini oluşturur. Sur duvarları koyu kurşuni renkte yerli kayalardan yontulmuş bloklarla kenetsiz ve harçsız olarak yapılmışlardır. Blokların alt ve üstü düzeltilmiş ve ön yüzleri kaba bosajlıdır. Sur duvarı yaklaşık olarak 3.00 m. kalınlıkta ve iç kısmı kaba taşlarla doldurulmuştur.

Taban seviyesi olan 50.58 kotunda 3. sıra sur duvarlarının yanında homojen bir seramik tabakasına rastlanmamış olup bulunan seramikler genellikle İ.Ö.1.binyıl; İ.Ö.7-6 yy., İ.Ö.4-3 yy. lara tarihlenmektedir. Bulunan seramik örneklerinin farklı dönemlere tarihlenmesi ve tabakalaşmaya rastlanmaması sur duvarlarının tarihini net olarak belirlemeye yetmese de, daha önceki yıllarda rastlamadığımız bir şekilde sur duvarının dibinde dışta taban seviyesinde ortaya çıkarılan tümlenebilecek durumdaki iki amphora sur duvarlarının tarihlenmesi için önemli bir kriter durumuna gelmiştir.

Bu amphoralardan biri 'Nikeandros Tipi' denen Efes yapımı, diğeri ise Kios amphorasıdır. İkisi de M.Ö. 3. yy. ın ilk yarısına aittir. Bu veriler ve sur duvarının Efes'in Lysimakhos Dönemine tarihlenen sur duvarlarıyla benzeşmesi bizim daha önce (?) olarak 'Miken' veya 'Apasas Sur Duvarı' olarak tanımladığımız ve İ.Ö. 2. binyılın ikinci yarısına tarihlemek istediğimiz eski sur duvarları hakkındaki fikrimizi değiştirmemizi gerektirir. Bu duvarlar büyük olasılıkla Koressos bölgesinde daha önce tespit edilen Arkaik Dönem veya Efes çevresindeki Helenistik Dönem sur duvarlarının devamı veya benzeri olarak Ayasuluk Tepesi'nde inşa edilmiş bir kaleye aittir. Her iki durumda da Ayasuluk Tepesi'nin bilinmeyen bir dönemi açığa çıkarılmış olacaktır.

3. İÇKALE İLE ST. JEAN ANITI ARASINDA YENİ BAŞLANAN KAZILAR 3A. 28 P Açması (Resim: 9-10)

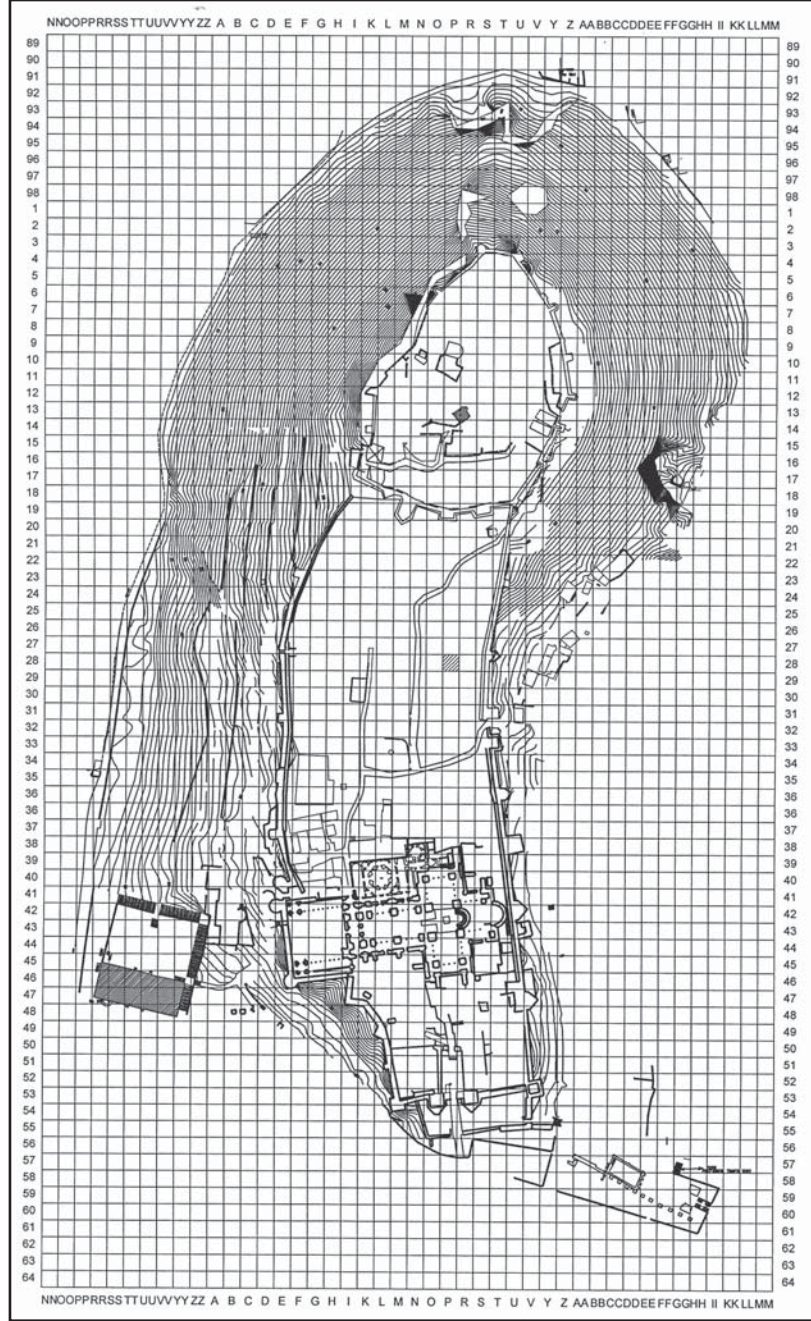
2007 yılında Selçuk Ayasuluk İç Kalesi ile St. Jean Anıtı arasında açılan 28 P açması Ayasuluk yerleşiminin stratigrafisi hakkında veriler elde edebilmek amacıyla açılmıştır. İç Kale'nin güney doğusundaki teras üzerinde 28 P plan karesindeki çalışmalar sırasında mimarî bulgularla karşılaşılana kadar açma A,B,C,D olmak üzere dört ayrı kareye ayrılmış ve ilk çalışmalar söz konusu kareler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalar 48.74m. seviyesinde alan temizliğiyle başlamıştır. Gerçekleştirilen seviye inme çalışmaları sırasında açma genelinde yüzey toprağına yakın yerlerde modern yerleşme izlerine rastlanmıştır. Bunlar 1980'li yıllarda kamulaştırılan evlerin temelleridir.

İlk tabaka olan Osmanlı tabakasında açmanın kuzeydoğu kısmında 47.63 m. seviyesinde bir odanın üç duvarı ortaya çıkarılmıştır. Şimdilik 7.00X5.00 m.lik bölümü kazılan bu oda, güneyindeki, 46.97m. seviyesinde yer alan ve yine bir köşesi bulunan (4.00x3.00 m.) oda ve onun doğusuna ek olarak sonradan yapılmış duvarla çağdaştır.

Bu yapıların duvar özellikleri ve çevresinden gelen seramik buluntuları Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Bulunan günlük kullanım kapları, kâse, tabak, çömlek gibi kaplara ait parçalar buradaki duvarların iki konuta ait olduğunu göstermektedir.

İkinci tabaka olan Bizans tabakasında A karesi içerisinde yer alan Osmanlı Dönemine ait oda Bizans Dönemine ait yapının üstüne inşa edilmiştir. Ancak görüldüğü kadarıyla bu odanın altındaki Bizans yapısında iri taş bloklar ve harç kullanılmıştır. Duvarlar çevresinden gelen günlük kullanım kapları, kâse, tabak, çömlek, depolama kapları gibi kaplara ait parçalar bulunmuştur. Bunlar içinde Orta Bizans Çağına tarihlenebilecek parçalar çoğunluktadır.

Plan 1: Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Kilisesi'nin topografik haritası

Plan 2: Ayasuluk İç Kalesi'nin kazılar öncesi topografik planı

Resim 1: Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Kilisesi uzay fotoğrafı (Google Earth)

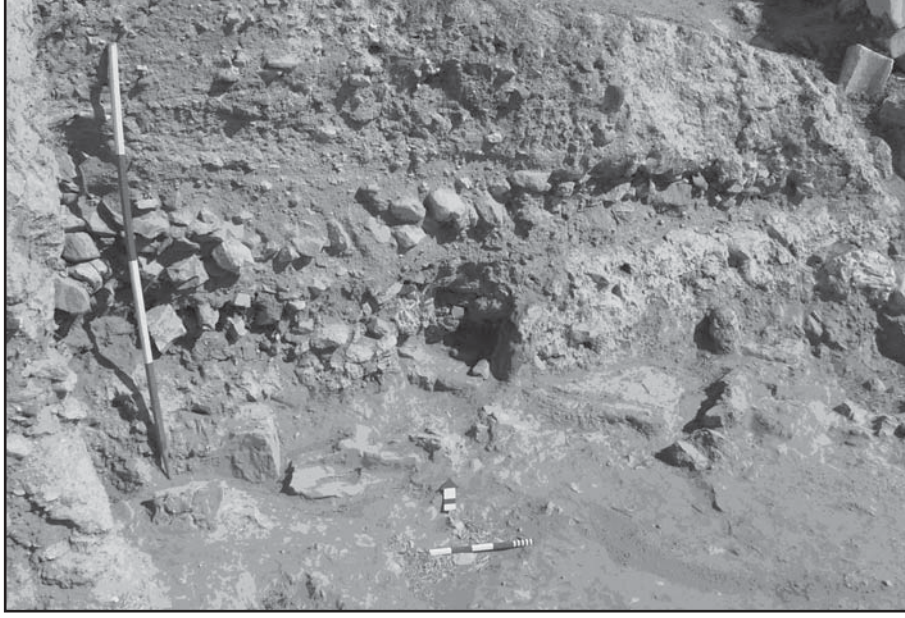
Resim 2: Ayasuluk İç Kalesi'nin kazılar öncesi hava fotoğrafı

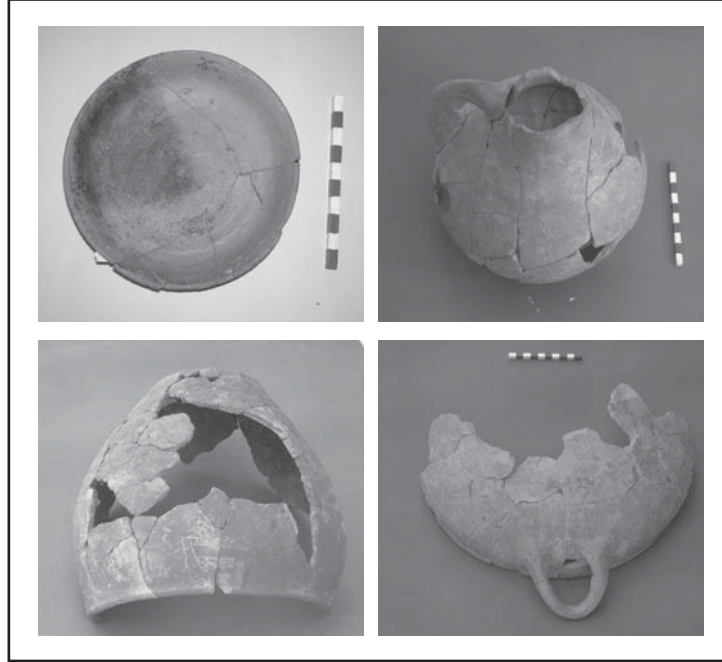
Resim 3: İç Kale 2007 kazıları başlangıcında genel görünüm

Resim 4: İç Kale 2007 kazıları sonunda genel görünüm

Resim 5: 19 T açmasında M.Ö. 2. binyıl başı yangın tabakası

Resim 6: 19 T açması Erken O.T.Ç. yangın tabakası 2007 buluntuları

Resim 7-8: 22 S açması 1996 ve 2007 yılı sur duvarlarının görünümü

Resim 9-10:28 P açması kazı sonu genel görünümü

2006-2007 YILLARI ÜÇAĞIZLI MAĞARASI KAZISI

Erksin GÜLEÇ*
Steven L. KUHN
Mary C. STINER
İsmail ÖZER
Mehmet SAĞIR
A. Cem ERKMAN
Ayşen AÇIKKOL
İsmail BAYKARA

Üçağızlı Mağarası, Hatay İli, Samandağ İlçesi'nin yaklaşık olarak 12 km. güneyinde ve hemen deniz kıyısında yer almaktadır. Bu alanda, 2.7.1999 tarih ve 99/13096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Prof. Dr. Erksin Güleç'in başkanlığı altında yapılmasına izin verilen kazı çalışmaları 1997 yılından beri sürdürülmektedir.

2006 YILI ÇALIŞMALARI

2006 yılı arazi çalışmaları 11.08.2006-08.09.2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Kazıya Bakanlık temsilcisi olarak Aydın Müzesi'nden Zeynep Örnek katılırken, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Doç.Dr. İsmail Özer, Doç.Dr. Mehmet Sağır, Araştırma görevlileri Cem Erkman, İsmail Baykara, Ferhat Kaya ve Nevin Şimşek, aynı üniversiteden yüksek lisans ve lisans öğrencileri Volkan Coşkun, Tarık Yeşildoğan, Emre Köroğlu, Kumru Şardağ, Derya Kınık ve Semra Özlem Dişli, Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Yard. Doç.Dr. Ayşen Açıkkol, Yüzüncüyıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Yard.Doç.Dr. Cesur Pehlevan da kazı çalışmalarında görev almışlardır. Kazıyı ayrıca Gazeteci Yazar Selahattin Duman ve Osman Kutay misafir olarak ziyaret etmişlerdir.

* Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ, A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Bölümü 06100, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

2006 yılı kazı çalışmaları öncelikle tüm mağara alanı içerisindeki temizlik çalışmalarıyla başlamıştır. Bir önceki kış sezonu boyunca, mağara dolgularının üzerinde birikmiş olan toprak birikintilerinin temizlenmesinin ardından açmalara gridleme sistemi yeniden oturtulmuş ve tüm açmalar kazıya hazır hâle getirilmiştir. Bu yılki araştırmalarda özellikle mağaranın kuzey ve kuzey doğusunda bulunan açmalar üzerinde yoğunlaşmış ve bu açmalarda derinleştirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2006 yılı kazı çalışmaları; mağaranın kuzey ucunda yer alan 1x1 m. boyutlarındaki A4, A5, B4, B5, C5, D8, E8 açmalarında ve güney uçtaki yine 1x1 m. boyutlarındaki Q104, Q105 isimli açmalarda gerçekleştirilmiştir. Bu açmaların A4a (-75/-230), A4b (-25/-230), A4c (-20/-195), A4d (-25/-195), A5a (-229/-265), A5b (-170/-265), A5c (-160/-265), A5d (-60/-265), B4a (-40/-195), B4c (-40/-195), B5a (-75/-265), B5b (-195/-355), B5c (-40/-265), B5d (-195/-355), C5a (-195/-355), C5c (-195/-355), D8a (-195/-290), D8b (-195/-290), D8c (-200/-331), D8d (-200/-321), E8a (-210/-293), E8b (-185/-290), E8c (-250/-345), E8d (-250/-355), Q104 (-82/-120), Q104b (-74/-120), Q105c (-82/-120), Q105d (-79/-120) plan karelerindeki belirtilen seviyelerde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2006 yılı çalışmalarında ayrıca, Angela Minzoni Deroche tarafından 1990 ve 1991 yıllarında kazılan büyük odadaki açmaların kuzeyinde kalan tüm alan gridlenmiş ve yüzeyindeki atık topraklar temizlenmiştir.

Bu sene kazılan açmalarda, dönem insanların davranışlarına ilişkin son derece önemli ipuçları veren B1-B3 seviyesinde yine bol miktarda buluntuya rastlanmıştır. Ahmari Döneme tarihlendirilen bu tabakalardan Erken Üst Paleolitik Döneme ait çeşitli buluntular ele geçirilmiştir. Daha aşağılardaki Öncül Üst Paleolitik tabakalarda da derinleştirme çalışmaları sürdürülmüş ve çeşitli buluntulara rastlanmıştır. Kazı sırasında açmalardan çıkarılan topraklar elekler yardımıyla elenmiş ve içlerindeki en küçük kalıntıların da gözden kaçması engellenmiştir. Açmalardan elde edilen kazı buluntuları arasında bu dönemde mağarayı kullanmış insanlara ait üç adet diş, geçmiş yıllarda olduğu gibi bol miktarda yonga, dilgi, çeşitli uçlar, ön ve yan kazıyıcı âletler, çeşitli boyutlarda çekirdekler bulunmuştur (Tablo: 1 ve 2). Üçağzlı

Mağarası 2006 yılı taş âlet buluntularının tipolojik ve teknolojik özellikleri önceki yıllarda ele geçirilen buluntulara paralellik göstermektedir. Buluntular içerisinde Üst Paleolitik (Ahmarian) kültüründe ön kazıyıcı, düzeltili dilgi ve uçlu dilgi (uçlar) oranları yüksek değerler içermektedir. Diğer Üst Paleolitik tip âletler az oranlardadır ve sırt bıçaklar, deliciler, keskiler, taş kalemler gibi âlet tiplerinden oluşmaktadır. Öncül Üst Paleolitik seviyeleri de diğer yıllarla benzerlik göstermektedir. Bu tabakalarda Üst Paleolitik kültürleriyle birlikte Orta Paleolitik tip âletleri ele geçirilmiştir. Teknolojik ve tipolojik karakterler bu olguyu oldukça net göstermektedir. Öncül Üst Paleolitik tabakalarda üst seviyelerde olduğu gibi ön kazıyıcılar yoğundur. Orta Paleolitik âlet tipleri içerisinde Mousterian ve Levallois parçalar oldukça yaygındır. Bu özellik geçiş kültürlerini göstermesi açısından oldukça önemli bir kriterdir. Ayrıca Levallois parçalar klâsik tiplerinden farklı olarak yonga üzerine değil dilgi üzerine yapılmışlardır.

Tablo 1: Üçağızlı Mağarası 2006 Yılı Kazısı Taş Âlet Tipleri (Tipolojik Sınıflandırma Hours'a (1974) göre yapılmıştır)

Seviye	Ön Kazıyıcılar	Düzeltili Dilgiler	Uçlu Dilgiler	Burinler	Levallois	Mousterian Uç	Kenar Kazıyıcılar	Diğer	Toplam
B	13	7	3	-	-	-	-	5	28
B1B4	58	18	26	4	-	-	1	42	149
C	5	2	2	1	-	-	-	7	17
D	46	24	8	2	-	-	-	19	99
E	39	15	3	1	-	3	3	17	81
F	155	21	19	5	8	12	17	85	322
G	50	4	2	9	4	8	15	25	117
H	46	2	1	8	6	8	19	30	120
I	9	1	-	1	6	4	9	20	50
Toplam	421	94	64	31	24	35	64	250	983

Tablo 2: Üçağızlı Mağarası 2006 Yılı Kazısı Düzeltili Âletlerin Blank Tipleri

Seviye	Kortikal Yonga	Yonga	Dilgi	Levallois	Kırık Parçalar	Artık veya Çekirdek Parçaları	Chanfrein	Diğer	Toplam
B	1	4	15	-	4	1	-	3	28
B1B4	6	26	69	-	32	-	-	16	149
C	-	4	4	-	9	-	-	-	17
D	3	24	50	-	11	2	-	9	99
E	-	17	32	3	25	-	-	4	81
F	20	75	68	23	123	2	-	11	322
G	1	44	25	11	33	-	-	3	117
H	2	38	16	9	46	1	-	8	120
I	-	9	7	10	16	1	1	6	50
Toplam	33	241	286	56	299	7	1	60	983

Ayrıca yine dönem insanları tarafından beslenme ve süslenme amaçlı olarak kullanılmış olan karasal ve denizel yumuşakçalara ait kabuk kalıntıları, yaban keçisi, alageyik, kızıl geyik, karaca, yaban sığırtı, yaban domuzu, bozayı, sansar, yaban kedisi, çeşitli boyutlarda kuş ve balıklar, tavşan, kaplumbağa gibi çok zengin bir faunayı yansıtan hayvan kemikleri de sayılabilir.

2007 YILI ÇALIŞMALARI

2007 yılı arazi çalışmaları 06.07.2007-01.08.2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Kazıya Bakanlık temsilcisi olarak Kırşehir Müzesi'nden Süleyman Tunç katılırken, Arizona Üniversitesi'nden Prof.Dr. Steven L. Kuhn, Prof.Dr. Mary C. Stiner, Susan M. Mentzer ve Amy E. Clark, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Doç. Dr. İsmail Özer, Araştırma görevlileri İsmail Baykara ve Nevin Şimşek, aynı üniversiteden yüksek lisans ve lisans öğrencileri Tarık Yeşildoğan, Arzu Yıldırım, Birce Balcıoğlu, Fulya Yüksel, Özen Önder, Ali Yalçın, Sercan Acar, Yüzüncüyıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Yard.Doç.Dr. Cesur Pehlevan, Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Yard.Doç. Dr. Ayşen Açıkkol, Ahi Evran Üniversitesi'nden Yard.Doç.Dr. Şakir Önder Özkurt da kazı çalışmalarında görev almışlardır. Kazıyı ayrıca Tarık Oğuz misafir olarak ziyaret etmiştir.

2007 yılı kazı çalışmaları da önceki yıllarda olduğu gibi öncelikle tüm mağara alanı içerisindeki temizlik çalışmalarıyla başlamıştır. Bir önceki kış sezonu boyunca, mağarada birikmiş olan toprak kalıntılarının temizlenmesinin ardından açmalara gridleme sistemi oturtulmuş ve açmalar kazıya hazır hâle getirilmiştir. 2007 yılı çalışmalarında mağaranın kuzeyinde bulunan açmalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

2007 Yılı kazısında; A4a (-230 cm/-280 cm), A4b (-230 cm/-280 cm), A5a (-265 cm/-290 cm), A5b (-265 cm/-290 cm), A5c (-265 cm/-290 cm), A5d (-265 cm/-290 cm), B5a (-265 cm/-355 cm), B5c (-265 cm/-355 cm) plan karelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmalarında geçmiş yıllardaki buluntuların tipolojik ve teknolojik özellikleriyle paralellik gösteren bol miktarda dilgi, yonga, çeşitli uçlar, ön ve yan kazıyıcı âletler ile çeşitli ebatta çekirdekler ele geçirilmiştir. Üçağızlı Mağarası'nda yapılan kazılarda ele geçirilen karasal faunayı yaban keçisi, karaca, alageyik, kızıl geyik, yaban öküzü, yaban domuzu, tilki, ayı, kaplumbağa ve yabanî tavşan oluşturmaktadır. Patella ve *monodonta* cinsine ait deniz kabukları ve balık kalıntıları mağaranın sucul faunası ve dönem insanlarının gündelik yaşantıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mağarada az sayıda da olsa büyüklü küçüklü kuşlara ait kalıntılar da ele geçirilmiştir. Faunaya dayalı analizler Erken Ahmarian (Üst Paleolitik) faunasının o dönemde Üçağızlı ve çevresinde sık bitki örtüsüne sahip, nemli bir iklimin hüküm sürdüğüne işaret etmektedir. Öncül Üst Paleolitik faunası ise daha serin ve kuru bir iklimin varlığını yansıtmaktadır. Üçağızlı Mağarası'ndaki kazılarda bol miktarda bulunan ve süs eşyası olarak kullanılan deniz kabukları Doğu Afrika'dan Batı Asya'ya göç eden ilk modernlerin bu bölgelerde yoğun izler bıraktıklarının göstergesidir. Levant bölgesinde süs eşyası içeren lokalitelerin hiçbirisi Üçağızlı kadar zengin değildir.

2007 yılında Üçağızlı Mağarası ile aynı karstik yapıyı gösteren ve mağaranın hemen kuzeyindeki kayalıklarda yer alan Üçağızlı II'de de kısa süreli bir sondaj çalışması yapılmıştır. Mağara A.M. Deroche (1991) tarafından tespit edilmiş ve Üçağızlı Mağarası'na yakınlığından dolayı aynı isim verilmiştir.

Üçağızlı II Mağarası büyük, geniş ve oval bir tavana sahiptir ve Hatay'dan bilinen diğer mağaralarla benzer özellikler göstermektedir. Mağara tavanının büyük bir kısmı koparak denize dökülmüş ve içerisindeki arkeolojik sedimanların bir kısmı yok olmuştur. Mağara içerisinde yer alan daire biçimli küçük bir odacık, zengin arkeolojik sedimanları barındırmaktadır.

Mağarada 2x2 metrelik açılan sondaj çalışmalarında 5 farklı kültür tabakası tespit edilmiştir (Çizim: 1). Tüm tabakalar yoğun bir antropojenik materyal içermektedir. Mağara tabakalarının tamamı Orta Paleolitik kültürleri barındırmaktadır. A tabakası en üst tabakayı oluşturur ve orta koyu kahverengi toprağa sahiptir. En uzun yerleşim izlerini gösteren B' ve B tabakaları, içerisinde yer yer sert kalsit tabakaları, beyaz külleri ve koyu gri ve açık siyah renkli sedimanları içermektedir. C tabakası ise koyu siyah rengeyle diğer tabakalardan ayrılmaktadır. D tabakası mağara tabanını oluşturmaktadır. Bu tabaka deniz kumuyla kaplıdır ve üst seviyelerinde antropojenik malzeme içermektedir.

Üçağızlı II Mağarası'nda belirgin olarak Levallois tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle, Mağara Orta Paleolitik'in Mousterian endüstrisi içerisinde yer almaktadır. Mağara içerisinde ana üretim yonga üzerine yapılmış âletlerden oluşmaktadır (Tablo: 3). Dilgi üretimi yaygın değildir. Mağara içerisinde ele geçirilen çekirdek üretimi, çoğunlukla tek ve çift kutuplu Levallois çekirdeklerden oluşmaktadır, dairesel çıkarımlı çekirdekler az orandadır. Ayrıca, Levallois tekniğinin yoğun olarak kullanılması, düzeltili âletlerdeki düzelti yoğunluğunun az olması, uç üretiminin (Levallois ve Mousterian uçlar) yaygınlığı (Meignen 1995, Shea 1993), ve Hatay'ın Levant koridorunda yer alması, Üçağızlı II Mağarası'nın Levant Mousterian toplulukları içerisinde yer aldığını düşündürmektedir.

Tablo 3: Üçağızlı II Mağarası Düzeltili Âletlerinin Blank Tipleri

Tabaka	Yonga	Dilgi	Levallois Yonga	Levallois Dilgi	Levallois Uç	Eclat Debordant	Diğerleri	Kırık Parçalar
A	15	3	1	1	-	-	9	-
B'	41	7	15	12	2	1	25	23
B	126	39	124	82	21	7	55	103
C	23	1	29	5	6	-	6	16
D	-	-	8	-	-	-	-	3
Toplam	205	50	177	100	29	8	95	145

Ön rapor niteliğinde olan bu çalışmada yapılan tipolojik analizler sonucunda, Mağara içerisinde uçlar ve kenar kazıyıcı âletler dikkati çekmektedir. Kenar kazıyıcı ve uçların çok olması mağaranın bir avcılık kamp alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Levallois yongaların büyük çoğunluğunda düzelti yer almamakla beraber, üzerlerinde yer alan izler bu âletlerin düzeltilmeden kullanıldıklarını göstermektedir. Levallois tipi âletlerin yoğunluğu, ayrıca Levant Mousterian topluluklarıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 4: Üçağzılı II Mağarası Düzeltili Âlet Tipleri (Tipolojik Tanımlamalar Bordes'e (1961) göre Yapılmıştır.)

Tabaka	Levallois Yonga	Levallois Uç	Mousterian Uç	Kenar Kazıyıcı	Dişlemeli	Çentikliler	Diğerleri	Kırık Âletler
A	1		5	9	2	2	2	8
B'	12	2	29	27	11	7	15	23
B	136	28	55	98	45	39	81	75
C	25	8	2	15	8	8	10	10
D	7	-	-	-	-	1	2	1
Toplam	181	38	91	149	66	57	110	117

Üçağzılı Mağarası kazısının paleoantropolojik açıdan en önemli buluntuları burada yaşamış Paleolitik Dönem insanlarına ait diş kalıntılarıdır. Anadolu'da Paleolitik Dönemde yaşamış olan insanlara ait kalıntı sayısı oldukça azdır. Bu buluntuların morfolojik yapılarının ortaya konması insanın evrimsel sürecinin tanımlanması açısından son derece önemlidir. Üçağzılı Mağarası kazılarında bugüne kadar 14 adet insan dişi ayrıca *maksilla* ve kafatası parçasına rastlanmıştır. Mağarada bulunan izole dişlerden ilki 1990 yılında Angela Minzoni-Deroche tarafında bulunmuş olan premolar diştir. Diğer 13 diş ise 1999-2007 yıllarında tarafımızdan gerçekleştirilen kazılarda ele geçirilmiştir. Yaklaşık olarak 29-41 bin yıl arasına tarihlendirilen bu buluntular dönem insanlarına ilişkin çok önemli bulgular vermektedir.

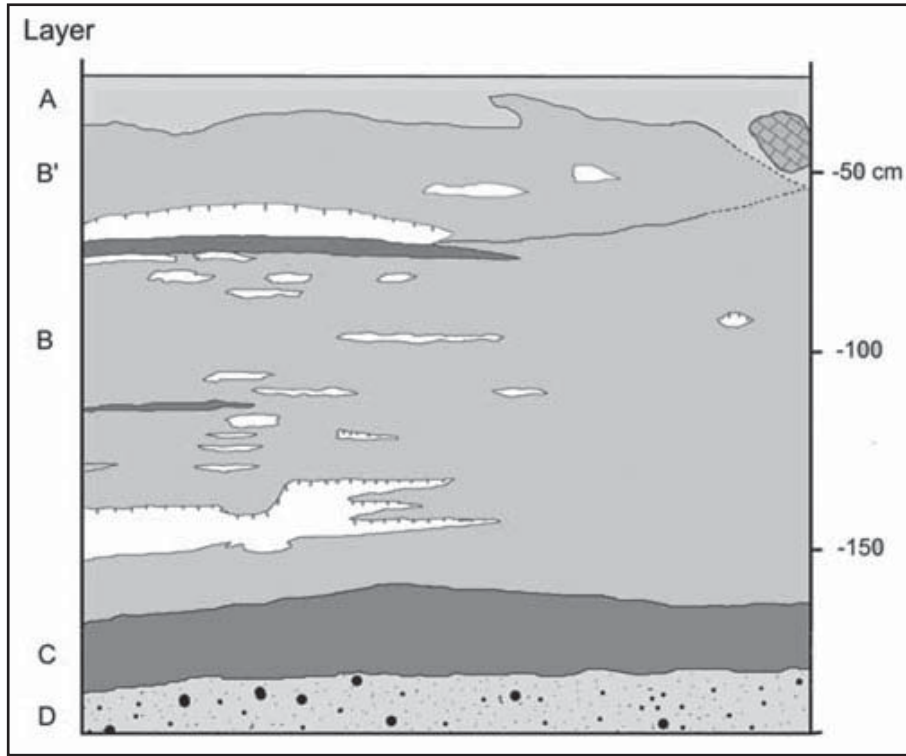
TEŞEKKÜR

Üçağzılı Mağarası kazısına maddî katkıda bulunan; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na teşekkür ederiz. Ayrıca kazı çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKLAR

- BORDES F.H. 1961 *Typologie du Paléolithique ancien et moyen. Institut de Préhistoire de l'Université de Bordeaux, Memoir No.1.*
- GÜLEÇ, E., S. L. KUHN, M. C. STINER 2002 "The early Upper Paleolithic of Üçağzılı Cave, Turkey", *Antiquity*, 76:615-616.
- GÜLEÇ, E., S.L. KUHN, S.L., M.C. STINER 2003 "Üçağzılı Mağarası 2002 Yılı Kazısı", TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1-5.
- GÜLEÇ, E., S.L. KUHN, M. STINER, İ. ÖZER, M. SAĞIR 2005 "2003 Yılı Üçağzılı Mağarası Kazısı", TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 237-242, Ankara.
- GÜLEÇ, E., A. AÇIKKOL 2006 "Paleolitik Beslenme", *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi, 389-397, İstanbul.
- KUHN, S., M.C. STINER, E. GÜLEÇ 1999 "Initial Upper Paleolithic in south-central Turkey and its regional context: a preliminary report", *Antiquity*, 73:505-517.
- KUHN, S. M.C. STINER, D. REESE, E. GÜLEÇ 2001 "Ornaments in the Earliest Upper Paleolithic: New Perspectives from the Levant", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98(13):7641-7646.
- KUHN, S.L., M.C. STINER, K.W. KERRRY, E. GÜLEÇ 2003 "Early Upper Palaeolithic at Üçağzılı Cave (Hatay, Turkey): Some Preliminary Results", *More Than Meets The Eye Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East*, A. N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (ed.), Oxbow Books, The Short Run Press. USA, 106-117.

- KUHN, S. 2004 "From Initial Upper Paleolithic to Ahmarian at Üçağızlı Cave, Turkey", *Anthropologie*, 42(3):275-288.
- MEIGNEN, L. 1995 "Levallois Lithic production systems in the Middle Paleolithic of the Near East: The case of the unidirectional method", (Eds Dibble, H. L., and Bar-Yosef, O.). *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*, Prehistory Press, Madison, WI.
- MINZONI-DEROCHE, A., 1991, "Üçağızlı Mağarası Kazıları ve Çevre araştırmaları", XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, I, s.71-83
- SHEA, J.J. 2003 "Neandertals, competition, and the origin of modern human behavior in the Levant", *Evolutionary Anthropology*, 12:173-187.

Çizim 1: Üçağızlı II sondaj kesiti

LAGİNA VE BÖRÜKÇÜ 2007 YILI ÇALIŞMALARI

Ahmet A. TIRPAN*
Bilal SÖĞÜT

Lagina kazı ekibi 2007 yılı içerisinde iki ayrı alanda arkeolojik kazı ve araştırmalarını çalışmalarını yürütmüştür. Bunlar Lagina Hekate Kutsal Alanı ile Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) Güney Ege Linyitleri İşletmesi (GELİ) Müessesesi Müdürlüğü'nün Yatağan ve Milas dekupaj alanlarında gerçekleştirilmiştir. Lagina çalışmaları sadece yaz dönemi için Temmuz ve Ağustos aylarında yapılmış ve 1993 yılında başlayan kazı ve restitüsyon çalışmalarının bir devamı niteliğinde olmuştur. Kutsal alan içinde, yapılardaki çizim, katalog ve restitüsyon çalışmalarının yanı sıra, batı ve kuzey stoanın birleştiği köşede geçen yıl başlanan kazılara devam edilmiştir.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü'nün GELİ dekupajlarındaki yüzey araştırması ve jeofizik taraması ile kazılar iki ayrı alanda sürdürülmüştür. Bunlardan birisi Lagina ile Stratonikeia arasındaki alanda, Yeşilbağcılar Kasabası sınırlarında; Börükçü merkezli olarak Beybağ, Kurudere, Baca ve Tepecik gibi farklı mevkilerde yapılan çalışmalardır. Diğer çalışma alanı ise, Milas İlçesi sınırlarında, Çakıralan Köyü'ndeki Belentepe ve Hüsamlar Köyü'ndeki Mengefe kazılarıdır. Belentepe kazıları ocak ayında, Mengefe kazıları ise yıl ortasında başlayıp yıl boyunca devam etmiştir. Çalışma alanlarının tamamında yüzey araştırmalarının sonrasında, kazılar öncesinde uzman bir ekip tarafından jeofizik taramaları gerçekleştirilmiştir.

Yaz dönemi boyunca Temmuz ve Ağustos aylarında uzmanlar, öğrenciler ve işçilerden, kış döneminde ise uzmanlar ve işçilerden oluşan ekipler tarafından çalışmalar yürütülmüştür. 2007 yılı kazı çalışmaları, Selçuk ve Pamukkale Üniversiteleri'nin sınırlı desteklerinin yanı sıra, ağırlıklı olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmeleri Merkezi Müdürlüğü (DÖSİMM) ve GELİ Müessese Müdürlüğü tarafından

* Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Konya/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Denizli/TÜRKİYE.

maddî olarak desteklenmiştir. Ekipte Selçuk ve Pamukkale Üniversiteleri başta olmak üzere, 6 ayrı üniversiteden öğretim elemanı, uzman ve öğrenciler yer almışlardır¹. Bakanlık temsilcileri olarak farklı müzelerden, bazıları 6 aylık süreyle uzman arkadaşlar katılmışlardır².

1 Lagina Hekate Kutsal Alanı Çalışmaları

Stoada yapılan kazıların dışında, kutsal alan içinde ağırlıklı olarak daha önce bulunan mimarî blokların ayrımı, bunların sınıflandırılması ve uyum gösteren mimarî blokların ait oldukları yapılar hakkındaki öneri çalışmaları devam etmiştir³. Bunlardan Augustus (Resim: 1) ve Sarapis'in *naiskosu* ile ilgili

- 1 Prof. Dr. Emin Erdem, Doç. Dr. Mehmet Meder, Yrd. Doç. Dr. Abuzer Kızıl, Yrd. Doç. Dr. Saim Cirtıl, Yrd. Doç. Dr. İsmail Özer, Uzman Murat Aydaş, Öğr. Gör. Dr. Coşkun Daşbacak, Arş. Gör. Tunç Sezgin, Arş. Gör. Aytekin Büyükozer, Arş. Gör. Banu Dönmez, Arş. Gör. Makbule Ekici, Arş. Gör. Zeliha Gider, Arş. Gör. Zehra Satar; Yüksek Lisans Öğrencileri: Halime Aslan, Hacer Turan, Nihal Kürüm, M. Tuncay Özdemir, Vildan Konaç, Murat Sonkür, Adil Eker, Metin Aydın, Metin Sığın, Seda Akarsu; Konservatörler: Ufuk Denizli, Damla Dinç, Tuğba Arslan; Restoratör Nuray İlik; Arkeologlar: Haluk Yalçınkaya, M. Cemil Kaşka, Didem Tekinay, Özge Böker, Burcu Bilir, Murat Taşkiran; Arkeoloji, Antropoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Resim, Seramik ve Restorasyon Bölümü Öğrencileri: Abdulaziz Demirel, Adem Çelik, Ahmet Bingöl, Ali Çırak, Arzu Gültekin, Asiye Karaca, Aslı Kısa, Ayşe Dağcı, Betül Erdil, Burcu Kartal, Ceyda Davaşlıgil, Çilem Can, Davut Sayan, Derya Kanık, Doğa Karaağaç, D. Seher Dağ, Duygu Pişket, E. Ebru Akçam, Elif Gülşen, Emrah Davarcı, Eren Uzun, Erhan Özdemir, Erkan Kaya, Esat Akkaya, E. Nur Yıldırım, Faruk Yılmaz, F. Tolga Kuzzu, Fatma Güllü, Fatma Özonal, Gamze Arpakçı, Gözde Eryılmaz, Gülay Zorlu, Gülem Gögebakan, Hakan Karakaş, Hale Telli, Halil Yücesat, Hasan Menteşe, Hatice Korkmaz, Hatice Öztürk, Hüseyin Bildirici, Hüseyin Kurhan, Hüsne Ay, Kadir Köroğlu, Kadriye Topaloğlu, Kasım Güler, Mehmet Akın, M. Nahit Çiçek, M. Okan Aksöz, Mehtap Kaya, Mesut Manavlı, Mesut Yılmaz, Muhammet Eser, Muhammet İlçin, Musa Aydın, Mustafa Demireken, Mustafa Ekmekçi, Mustafa Kağıtçı, Mustafa Korkmaz, N. Ceylan Özbay, Nihat Kandemir, Nilgün Armutçu, Nilüfer Öçal, Olgay Yılmaz, Onur Karagenc, Ömer Aktaş, Özge Engin, Pakize Küsmez, Pınar Ekinci, Pınar Şahin, Rabia Özdoğan, Ramize Zengin, Rukiye Karadeniz, Savaş Durnagözü, Selçuk Çaprak, Selda Köken, Selda Özdemir, Serdar Dinçer, Serhat Çağlar, Sertan Atasoy, Seval Çalışkan, Seyidnur Demirci, Sezgin Serttaş, Şemsi Akyol, Şenol Sevinç, Şimşek Keleş, Şule Şahin, Tamer Güler, Uğur Öztürk, Ümit Aygör, Ümit Yıldırım, Yakup Hiçdurmaz, Yiğit Şen, Yunus Tuncel, Yusuf Öncebe, Zehra Topal, Z. Pelin Çimen. Katkıları olan tüm ekip üyelerine teşekkür ederiz.
- 2 Bakanlık temsilcisi olarak Lagina ve Börükçü kazılarına; Aydın Müzesi'nden Bahtiyar R. Nuğral, Muğla Müzesi'nden Hakkı Alhan ile Hakan Dinç, Belentepe ve Menefte kazılarına ise Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Kemalettin Ataş ile Ali Atmaca, Milas Müzesi'nden Serçil Torlak ve Bodrum Müzesi'nden Nurcan Çilesiz katılmışlardır.
- 3 Bunlar geçen yıl yapılan çalışmaların bir devamı niteliğindedir. Geniş bilgi için bkz. A. A. Tırpan-B. Söğüt, "Lagina ve Börükçü 2006 Yılı Çalışmaları", 29. KST-3, Ankara, 2008, 388-391.

olarak eldeki mimarî parçalara göre restitüsyon çizimleri tamamlanmıştır⁴. Bu alandaki diğer yapılar ile ilgili çizim çalışmalarına devam edilmektedir.

1.1 Stoa Kazıları

Tunç SEZGİN⁵

Kutsal alandaki 2007 yılı kazı çalışmaları batı, kuzey ve doğu stoaların birleştiği köşelerde yapıldı. Kuzey ve batı köşeden sonra çalışmalar kuzey stoa ile doğu stoanın kesiştiği alana kaydırıldı. Burada iki stoanın birleştiği kısımda iki yöne doğru devam eden *peristasis* altı bloklar ortaya çıkarıldı ve köşede *temenos* duvarı ile *peristasis* arasındaki alanda çalışıldı.

Batı stoanın, tek nefli, arkasında mekânların yer aldığı, önünde 11 basamaklı oturma sıraları bulunan, Dor düzeninde "I" planlı olduğu belirlenmiş ve bunun Pergamon etkisinde⁶ yapıldığına karar verilmiştir. "I" planlı batı stoa, Hellenistik Dönemde her konumda ve her planda uygulanabilir olması nedeniyle en fazla tercih edilen stoa tipidir⁷. Bu yıl, bu stoanın sonlandığı köşe ile stoa nef kısmına açılan iki girişle bugüne kadar toplam üç mekânın girişi tespit edilmiştir⁸ (Resim: 2). Bu üç mekânın içinde kazı çalışması yapılmadığı için işlevleri konusunda herhangi bir fikir ileri sürülememiştir.

Yazıtlarla planlanma biçimleri belli olan stoalardan⁹ batı stoa oturma basamaklarının kuzeybatıda sonlandığı yan duvarın *anta* kısmının yerinde olmadığı görülmüştür. İki stoanın birleştiği kısımda, kuzey stoa ön cephesini oluşturan *peristasis*in yerleştiği blokların üzerine geriye çekilen batı stoa *antali* yan duvarı yerleştirilmiştir. Batı stoa oturma basamaklarının sonlandığı

4 Sarapis kabartması ve iki *naiskos* yapısı ile ilgili değerlendirmeler için bkz. B. Söğüt, "Sarapis Relief from Lagina", La Scultura Romana in Asia Minore, Lecce-İtalya, 24-26 Mayıs 2007, (Baskıda); B. Söğüt, "Naiskoi from the Sacred Precinct of Lagina Hekate: Augustus and Sarapis" Cult and Sanctuary Through The Ages (from the Bronze Age to the Late Antiquity), 16-19 Kasım 2007, Casta-Papiernicka-Slovakia (Baskıda).

5 Arş. Gör. Tunç SEZGİN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Denizli/TÜRKİYE, (tsezgin@pau.edu.tr).

6 Z. Gider, *Lagınadaki Dor Mimarisi*, Denizli, 2005, 110, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

7 A. Ersoy, "Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası", İzmir, 1998, 26, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

8 İlk giriş 2006 kazı sezonunda yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir bkz. Tırpan-Söğüt 2008, 392.

9 C. Diehl-G. Cousin, *Inscriptions de Lagina*, BCH 11, 1887, 156-158, no: 63; M. Ç. Şahin, *Die Inschriften von Stratonikeia*, IK 22,1, 1982, 67, no: 668, 8-10.

kısımda, merdiven basamakları sonradan buraya uydurulmuş, *antanın* kaide profilini kapatmıştır.

Batı stoa ile kuzey stoa'nın birleştiği kısımda yapılan çalışmalarda kuzey stoa'nın Dor düzenindeki *peristasisi* oluşturan bloklar düştüğü şekliyle tespit edilmiştir. İki basamakla çıkılan kuzey stoa'nın nef kısmının sıkıştırılmış toprak zemin olduğu anlaşılmıştır. Batı stoadan farklı olarak kuzey stoadada Dor düzenindeki ön cephe düzenlemesinde sütunların altında Toskania kaidelerin kullanıldığı¹⁰ ve benzer örneklerini Kos, Priene ve Milet'ten bildiğimiz *geison-sima* bloklarının altında dış sırasının işlendiği tespit edilmiştir¹¹.

Batı stoadan kuzey stoaya inişi sağlayan ve geçen yıl bir kısmı ortaya çıkarılan çift yönlü merdivenin ikinci kısmı bu yıl açılmıştır. İki bölümden oluşan mermer merdivenin, batı stoa'nın üzeri kapalı nef kısmından doğrudan kuzey stoa nef kısmına inmeyi sağlamak için yapıldığı anlaşılmıştır. Böylece çiftli merdivenin yapılmasıyla kutsal alana, kuzeybatı köşe yakınlarında izlerini bulmuş olduğumuz kapıdan girenler için en kolay biçimde kuzey stoaya inişin sağlandığı tespit edilmiştir.

Kuzey stoa'nın nef kısmında yapılan çalışmada stoa arka duvarını oluşturan *peribolosu* dik kesen devşirme bloklarla yapılmış bir duvar bulunmuştur. Bu duvar ve *peristasis* blokları üzerine yapılmış devşirme duvar göz önüne alındığında, burasının bir mekân hâline getirildiği düşünülmektedir. Bu duvarın hemen kuzey doğusunda stoa arka duvarına sonradan açılmış merdivenli bir giriş bulunmuştur. Stoa arka giriş ile nef kısmını dik kesen duvarla arasında su dağıtım sistemi ve bu sisteme ait iki sıra künk dizisi bulunmuştur (Resim:3). Bu künk sisteminin biri yuvarlak planlı havuza, diğeri tam olarak tespit edemediğimiz bir hatta doğru gitmektedir. Su sisteminin kullanım dönemi hakkındaki bilgilere 07LKS-S55 envanter numaralı sikkeden ulaşılmaktadır. I. Licinius Dönemine tarihlenen (M.S. 308-324) 07LKS-S55¹² envanter numaralı bu sikke, iki künk hattı ile aynı seviyede, ikinci künk hattının hemen üzerinde bulunmuştur. Böylelikle künk sisteminin M.S. 4. yy.ın ilk çeyreğine ait olduğu anlaşılmıştır.

10 Hellenistik Dönemde Dor düzeninde Toskania kaide kullanımı Pergamon tiyatro terası ve Yukarı Agora'daki tapınakta görülür. Bkz. F. Rumscheid, *Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, Mainz am Rhein, 1994, 118, 299, 335-336, Taf. 126.5-6, 127,1, 135,6.

11 Rumscheid 1994, 335, Taf. 62.2, 99,4, 165,1.

12 D. R. Sear, *Roman Coins and Their Values*, London, 1988, 320-321.

Kuzey stoaya bitişik olarak yapılan mermer havuzun blokları başka yerden getirilerek, burada ikinci kez kullanılmıştır. Mermer bloklar arasında harç kalıntıları hâlen açıkça görülmektedir. Sadece birinci sıra duvar blokları bulunan 3,30 m. çapındaki havuz depremden etkilenen yapılar arasındadır. Kuzey stoaya sonradan eklenen bu havuz kuzey stoa ön cephesi yıkılınca kadar kullanılmış olmalıdır.

Kuzey stoada stylobat bloklarının ön kısmında yarım daire formda bir eksedra açığa çıkarılmıştır (Resim: 4). Günümüze temel seviyesinde ulaşan eksedra 4,79 m. uzunluğunda, 2,08 m. genişliğindedir. Eksedrayı oluşturan blokların birleşim yerlerinde karşılıklı olarak işaretlenmiş A, B, Γ, Ç harfleri işlenmiştir. Genel olarak eksedralar oturmak ya da heykel kaidesi olarak kullanılmanın yanı sıra, bazen de her ikisini birlikte yapmak için inşa edildiği bilinmektedir. Kuzey stoa önündeki eksedranın, yeri ve konumu düşünülünce, heykel ya da heykellerin sergilendiğini düşünmek daha doğrudur¹³. Eksedra olasılıkla en geç Augustus Dönemi imar faaliyeti esnasında kuzey stoa ile birlikte yapılmış olmalıdır. Çünkü kuzey stoa birinci basamağın ön yüzü yaklaşık olarak eksedra genişliğinde (4,90 m.) kaba yonu bırakılmış, diğer kısımlar ince yonu işlenmiştir. Ayrıca eksedranın çevresinde en erken Geç Hellenistik Döneme ait olabilecek sikke ve seramikler bulunmuştur.

Kuzey stoadaki en önemli tespitlerden birisi de M.S. 365'teki büyük depremin izlerine rastlanmış olmasıdır. Bu deprem tapınak ve özellikle altar üzerinde büyük açılma ve buna bağlı olarak çökmelere neden olurken, kuzey stoada altar ve tapınaktakinin tersi olarak stylobat blokları üzerinde yukarı doğru kırılmalara neden olmuştur (Resim: 4). Burada ele geçirilen arkeolojik bulgular da depremin tarihinin M.S. 365 yılı olduğunu destekler niteliktedir.

Kuzey stoanın kuzeydoğu kenarında yapılan çalışmalarda, kuzey stoa ile doğu stoanın 90 derece açıyla kesiştiği görülmüş iki stoanın birbiri ile bağlantılı ve birlikte programlandığı anlaşılmıştır. Böylece, aynı zamanda yapıldıkları yazıtlarla belli olan kuzey ve doğu stoaların, mimarî açıdan da birlik oluşturdıkları belirlenmiştir. Stoaların birleştikleri noktada olasılıkla bir giriş yer almaktadır. Bu giriş kuzey stoa kuzeydoğu duvarının güneydoğu ucuyla doğu stoanın arka duvarı arasında kalan boş alanda olabilir. Bu alanın tamamı Bizans Döneminde kullanılmış ve bazı değişikliklere uğramıştır.

13 Labraunda Tapınak terasındaki kuzey stoa önünde yer alan eksedra, M.Ö. 3 yy.a ait olup hem oturma hem de heykel sergilemek için kullanılmıştır. Bkz. P. Hellström, *Labraunda: Karya Zeus Labraundos Kutsal Alanı Gezi Rehberi*, İstanbul, 2007, 107.

Kutsal alanın doğu sınırını oluşturan *temenos* duvarı ile kuzey stoa'nın kuzeydoğu kısa kenarı arasında 9,80 m. genişliğinde boş bir alan yer almaktadır. Bugüne kadar kazısı yapılmadığı için doğu stoa arka duvarının aynı zamanda kutsal alanın doğu sınırı olduğu sanılmaktaydı. Yaptığımız kazı çalışması sonucunda kutsal alanın planı bu noktada yeniden biçimlenerek değişmiştir. Kutsal alanın doğu sınırını oluşturan *temenos* duvarı ile kuzey stoa kuzeydoğu kısa kenarı arasında yapılan kazılarda birbirine bitişik, kuzeybatı-güneydoğu yönlü iki mekân bulunmuş olup A ve B mekânları olarak adlandırılmıştır. Bu mekânlarının giriş kısmı güneydoğu yönde yer alır ve girişlerinde devşirme malzeme olarak mermer eşik taşları kullanılmıştır.

2 Börükçü Kazıları

2.1 Göçükdere Baraj Yapısı-07GDS01

Coşkun DAŞBACAK¹⁴

Börükçü Mevkii'nin kuzeyindeki vadi içinde Göçükdere olarak adlandırılan kurumuş dere yatağı içerisinde yer alan bir işlik bloğu nedeniyle çalışma başlatılmış ve sonrasında işlik bloğunun buraya taşınmış olduğu ve bu alanda doğu-batı uzantılı bir duvar kalıntısının varlığı tespit edilmiştir. 07GDS01 numarası ile çalışmalara başlanan alandaki bu duvar kalıntısının vadi içerisine kurulmuş bir baraj yapısına ait olabileceği anlaşılmıştır (Resim: 5).

Duvar devşirme mermer blokların yanı sıra¹⁵, moloz taşlardan kiremit katkılı kireç harçlı olarak inşa edilmiştir. Duvarın uzunluğu 13,90 m., genişliği 2,70 m., yüksekliği ise 5,35 metredir. Güney yönünde moloz taşlar, kuzey yönünde ise düzgün devşirme mermer blokların kullanıldığı 7 adet basamak şeklinde kademeler yer almaktadır (Resim: 6). Duvar örgüsünün genelinde olduğu gibi basamak arasında da birleştirici eleman olarak kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Duvarın kuzeyinde yapılan çalışmalar esnasında 07GDS01-PT01 envanter numarası verilen pişmiş toprak künk bulunmuştur.

14 Öğr. Gör. Dr. Coşkun DAŞBACAK, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Denizli/TÜRKİYE. (cdasbacak@pau.edu.tr)

15 Duvar örgüsünde kullanılan devşirme mermer blokların uzunluğu 1,05-0,50 m., genişliği ise 0,30-0,53 m. arasında değişmektedir.

Doğudan batıya doğru eğimli olarak inşa edilen duvarın doğu kenarı ana kayaya, batı kenarı ise killi toprağa oturtulmuştur¹⁶. Duvarın büyük bloklardan oluşması ve yüksek bir yapıya sahip olması, basamaklı oluşu ve kuzeyinde bulunan iç kısmının düzgün olması nedeniyle, Börükçü’de 04BS08 ve 05BS01 numaralı sondajlarda bulunan su yapılarıyla benzer özelliktedir. Fakat diğer sondaj alanında yer alan su yapılarının basamak sayıları ve kullanım amaçları bundan farklıdır. Ayrıca birleştirici eleman olarak kullanılan harca Börükçü su yapılarında rastlanmamıştır. Göçükdere’de görülen harç yapının döneminin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Duvardaki basamaklı bölümün yanı sıra, toprak kesiti ve akıntı moloz birikintisinden hareketle suyun kuzey bölümde toplandığı tespit edilmiştir. Topografik ve arkeolojik verilere göre 07GDS01 sondajında bulunan bu duvar kalıntısı, su biriktirme amaçlı olarak yapılmış küçük ölçekli bir gölet barajına ait olmalıdır. Sondaj alanına oldukça yakın konumda bulunan Stratonikeia kentinde de Işık Deresi’nin kaynak ve yağmur sularının toplandığı küçük bir baraj bulunmuştur. 2 basamaklı ve 7x1,80 m. ölçülerinde olan bu baraj, bizim toprak kesitinde elde ettiğimiz tabakaya benzer milli tabaka ve toprak dolgu tabakasına sahiptir¹⁷.

Barajlar, günlük su kullanımını karşılamak için biriktirme ve tarımsal amaçlı inşa edilmektedir. Tarımsal amaçlı barajların ilk örnekleri Mezopotamya’da görülmektedir. Hitit Döneminde Alacahöyük’te tanrıça Hepat adına baraj yapıldığı bilinmektedir¹⁸. Urartu Dönemi¹⁹ ve sonrasında da benzer örneklerle karşılaşmaktadır. Nero’nun, Anio nehri kenarındaki villasının yapımı sırasında, nehir üzerine biriktirme amaçlı, traverten ve tuğladan barajlar yaptırdığı bilinmektedir²⁰. Göçükdere kalıntıları önceki örneklerle benzer, aynı amaçlı yapılmış baraj yapılarından birisidir.

16 Batı kenarında, 2 m. uzunluğundaki toprak kesitinde, toprak üst seviyesinden 0,30 m. derinliğe kadar erozyonlu toprak, 0,30 m. kireçli tabaka, 0,50 m. kömür tabakası, 0,50 m. killi tabaka bulunmaktadır.

17 Y. Boysal, “Stratonikeia 1993 Kazısı”, 16. KST-2, 1994, 315-317.

18 A. Çınaroğlu-D. Çelik, “2006 Yılı Alacahöyük Kazısı”, 29. KST-2, 2008, 525-536.

19 Urartu kralı Menua (M.Ö. 810-786), Yukarı Anzaf Kalesi’nin yakınında küçük ölçekli bir baraj yaptırmıştır. Bkz. O. Belli, “1991 Yılı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”, 14. KST-1, 1993, 441-468. Doğu Anadolu’da küçük ve büyük ölçekli çok sayıda baraj tespit edilmiştir. Bu barajlar için bkz. O. Belli, “2006 Yılında Doğu Anadolu Bölgesinde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması”, 25. AST-1, 2008, 87-104.

20 N. A. F. Smith, “The Roman Dams of Subiaco”, *Technology and Culture*, Vol. 11, No. 1, 1970, 58-68.

Sondaj alanında net tarih vermemize yardımcı olacak materyal ele geçirilmemiştir. Bulunmuş olan künkün tek ve bağımsız olarak ele geçirilmesi, bunun ile doğrudan bağlantılı olabilecek başka malzemeye rastlanmamış olması nedeniyle; künk Geç Roma-Erken Bizans Dönemi özellikleri göstermekle birlikte, bunun buraya erozyonla ya da taşınma yoluyla geldiğini düşündürmektedir. Duvarlarda kullanılan devşirme mimarî bloklar, gösterdikleri özellikler nedeniyle Roma Dönemi ve öncesine ait olmalıdır. Yapıda kullanılan taşların yanı sıra, harç ve diğer bulgular birlikte değerlendirildiğinde, duvar genel itibarıyla Bizans Dönemi özellikleri göstermektedir. Bizanslılar, genel mimarî uygulamalarda, küçük ölçekli ova yerleşimlerinde antik yapılardan toplanan kesme taşlar, ocak taşı, tuğla ve kiremit parçaları kullanmışlardır²¹. Roma İmparatorluğu’nun simgesel gücünü gösteren büyük boyutlu su yapıları Bizans Döneminde Konstantinapolis gibi metropoller dışında yapılmamıştır²². Göçükdere duvarını da yerleşim dışındaki taşra mimarisi olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Yapının hemen batısından itibaren M.S. 10-13. yy. a tarihlenen Bizans Dönemi nekropol ve işlik kalıntılarının olduğu kesinleşmiştir²³. Göçükdere Mevkii’nde tespit edilen baraj, bu tarihler arasında küçük ölçekli olarak Göçükdere su kaynağını ve yağmur sularını biriktirme amaçlı yapılmış olmalıdır.

2.2 Beybağ Çalışmaları

Aytekin BÜYÜKÖZER²⁴

Lagina ile Stratonikeia arasında, GELİ dekupaj sahasında bulunan Beybağ Mevkii, Börükçü’nün yaklaşık 750 m. kuzeyinde, Tepecik’in yaklaşık 420 m. kuzeydoğusunda, batıdan doğuya doğru devam eden ve teraslarla bölünmüş eğimli bir arazidir (Resim: 8). Bu alanda yapılan yüzey araştırmasında, devşirme malzeme olarak kullanılmış, üzerinde 2 satır Grekçe yazıt yer alan mermer bir blok ile yüzeyde bol miktarda çatı kiremidi ve seramik parçası

21 K. Rheidt, “Kent mi Köy mü? Orta ve Geç Bizans Anadolu’sunda Konut ve Yerleşme”, *Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, Habitat II, İstanbul, 1996, 221-233.

22 U. Tanyeli, “Anadoluda Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni”, *Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, Habitat II, İstanbul, 1996, 405-471.

23 Beybağ’da bulunan nekropol ve diğer kalıntılar hakkında genel bir değerlendirme için bu makale içindeki “Beybağ Çalışmaları” kısmına bakınız.

24 Arş. Gör. Aytekin BÜYÜKÖZER, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Konya/TÜRKİYE (aytekinbuyukozer@hotmail.com.)

tespit edilmiştir. Alanda yapılan jeofizik etüt çalışması sonucunda ve yüzey araştırmasının verileri doğrultusunda arkeolojik çalışmalar başlatılmıştır.

2007 yılı içerisinde Beybağ Mevkii'nde 9 sondaj ile 20 mezarın kazısı tamamlanmıştır (Resim: 7). Mezar kazıları iki farklı sondaj alanında gerçekleştirilmiştir. İlk grup mezarlar 07BBS06 numaralı sondaj alanında açığa çıkarılmıştır. Sondaj alanında kuzey-güney yönlü bir teras duvarı ve bu duvarın doğusunda bulunan 6 adet mezarın haricinde herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Mezarlardan beşi örgü tekne tipinde iken biri çömlek mezardır. Örgü tekne tipinde olan mezarlar, biri dışında kuzey-güney yönlü olup moloz taş, plâka taşlar ve yer yer tuğlaların çamur harçla birleştirilmesiyle örülmüştür.

Çömlek tipi mezar da dâhil olmak üzere mezarların tamamında çoklu gömü görülmektedir. Her gömüde bir önceki gömüye ait iskeletler mezarın bir kenarına toplanmış ve açılan alana yeni iskeletler yatırılmıştır. Bu alanda bulunan mezarlardaki iskeletlerin yatış pozisyonunda bir birlik yoktur. Mezarların bulunduğu sondaj alanı duvar dolgusunda kullanılan çatı kiremitleri ve ele geçirilen bir kandile dayanarak Roma Dönemine tarihlendirilmiştir. Mezarların kullanımı ise Helenistik Dönemin sonları ile M.S. 3-4 yy.lara kadar devam etmektedir²⁵. Sondaj alanı ve mezarların tarihlerine bakıldığında Beybağ Mevkii'nde açığa çıkarılan yapılara göre erken bir tarih göstermektedir. Bu sebeple, bu sondaj alanı ve mezarların, Geometrik Dönemden Roma Dönemine kadar kesintisiz yerleşim gören Börükçü ve çevresinde açığa çıkarılan alanla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

İkinci grup mezarlar ise 07BBS01 numaralı sondaj alanında açığa çıkarılmıştır. Sondaj alanının kuzeyi ve batısında büyük bir seramik atölyesi, güneydoğusunda ise bir grup mezar tespit edilmiştir. Mezarlar, dönem, mezar tipi ve ölü gömme geleneği olarak daha önce kazılan mezarlardan oldukça farklıdır. Alanda açılan 14 mezarın sekizi kiremit, beşi plâka tekne tipinde, biri ise doğrudan toprağa yapılmış basit gömüdür.

Kiremit tipi mezarlar için öncelikle uygun ölçülerde bir çukur açılmış, açılan bu çukur içerisine ölü yerleştirilmiş ve üzerleri yan çerçeveleri yivli stroter parçaları ile çapraz şekilde kapatılmıştır. Bu mezarların tamamında tek gömü ve bu gömüye ait tek iskelet bulunmuştur. Doğu-batı doğrultulu

25 07BBM01 numaralı mezarda bulunan sikke M.Ö. 1. yy.a, 07BBM03 numaralı mezarda bulunan sikke ise M.S. 3-4 yy.a tarihlendirilmiştir.

mezarlarda iskeletler başı batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmış, kollar yanlara doğru uzatılıp dirsekten kırılarak karın üzerinde birleştirilmiş, bacaklar ise birbirine paralel şekilde düz uzatılmıştır. Bu alanda açılan tüm mezarlarda görülen bu özellikler bölge için Bizans Dönemi ölü gömme gelenekleri ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu sondajda açılan mezarlarda herhangi bir mezar hediyesi ile karşılaşılmamıştır. Ancak sondaj alanında tespit edilen tabakalardan hareketle genel olarak M.S. 12. yy.ın 2. yarısına tarihlendirilmiştir.

Beybağ Mevkii'nde 2007 yılı içerisinde açılan sondajlarda çoğunluğunu seramik atölyelerinin oluşturduğu yapı kalıntıları, dere yatağına yakın olan 1. terasta ise bir su yapısı ve bu su yapısına bağlı kil havuzları açığa çıkarılmıştır. 6 teras üzerine konuşlandırılmış alanda, yapılaşmanın daha çok 4. ve 5. teraslarda yoğunlaştığı ve bu terasların güneyinin tamamen nekropol alanı olarak kullanım gördüğü tespit edilmiştir.

Yapıların duvarları toprak üst seviyesinden yaklaşık 0,20-0,35 m. derinlikte çıkmaya başlamıştır. Yüzeye çok yakın ve eğimli araziye kurulmuş olan yapılarda, arazinin günümüze yakın bir döneme kadar tarım alanı olarak kullanılması nedeniyle yoğun tahribat oluşmuş, bu nedenle yapıların duvarları sadece temel seviyesinde korunabilmiştir.

Yapılan kazı çalışmalarında çıkan buluntular kısmen de olsa yapıların işlevleri ile ilgili verilere ulaşmamıza olanak tanımaktadır. 07BBS01 numaralı sondaj alanında Geç Bizans Dönemine ait üç evreli bir yapı ve 8 seramik fırını tespit edilmiştir (Resim: 9). Seramik üretimi üzerine kurulmuş olan bu yapılarda açığa çıkan mekânlar seramik üretimi ve depolama amaçlı kullanım alanlarıdır. Basit tarzda inşa edilen fırınların tamamı oval formdadır. Duvar örgüsü tuğla, kiremit ve pişmiş toprak kap parçalarından oluşturulmuş, birleştirici malzeme olarak kiremit parçacıkları ve kum katkılı kireç harç kullanılmıştır. Seramik fırınlarından 3 tanesinin çeşitli nedenlerle kullanımı sona ermiş ve kapatılarak hemen yanlarına yeni seramik fırınları inşa edilmiştir. Fırınların içinde ve yakınında ele geçirilen cürufişmiş pişmiş toprak kap örnekleri, fırınlarda yapılan üretim hakkında bilgi vermektedir. Fırınların içinde ve çevresinde ele geçirilen seramikler düz kırmızı astarlı, kırmızı renkte boya ile bezeli ve yeşil sırlı seramik parçalarıdır. Bu seramikler Bizans Dönemine (M.S. 12. yy.a) tarihlenmektedir²⁶.

26 B. Böhlendorf Arslan, *Glasierte Byzantinische Keramik aus der Türkei*, İstanbul, 2004, Taf. 124, 562.

Aynı terasta bulunan 07BBS05 numaralı sondaj alanında ise kuzey-güney doğrultulu inşa edilmiş 4 odalı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Odalar yan yana inşa edilmiş olup tamamı avluya açılmaktadır. Bizans Döneminde oldukça yaygın olan avlulu ev plan tipine sahip olan yapının benzeri Hierapolis'te Bizans tabakasında görülmektedir²⁷.

Birinci terastaki tek yapı ise 07BBS07 numaralı sondaj alanı içerisinde açığa çıkan su yapısıdır. 12 adet kil dinlendirme havuzu tespit edilen alanda havuzların çokluğuna karşın, küçük boyutlu bir seramik fırınının yer alması düşündürücüdür. Bu nedenle havuzların buradaki üretimden ziyade diğer atölyelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu düşünülmektedir. Çünkü dere yatağına yakın olan bu alanda, dere yatağından çıkarılan killer bu kil havuzlarında arıtılıp üretime hazır hâle getiriliyor olmalıdır. 07BBS01 numaralı sondaj alanında açığa çıkarılan seramik atölyesinde sekiz seramik fırını olmasına karşın, kilin işlendiği havuzların yer almaması, buradaki atölyenin kil ihtiyacını bu alandan karşıladığını düşündürmektedir.

07BBS04 ve 07BBS05 numaralı sondaj alanlarında, tamamı çukur Bizans sikkelerinden oluşan iki define bulunmuştur. 07BBS04 numaralı sondajda bir testi içinde bulunan 408 sikkenin en erken tarihlisi M.S. 1143-1180²⁸ yıllarına, en geç tarihli olanı ise M.S. 1195-1203²⁹ yıllarına tarihlenmektedir. 07BBS05 numaralı sondaj alanında bulunan diğer define 115 sikkeden oluşmaktadır. Sikkeler M.S. 1143 ile M.S. 1203 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu da bu yapıların son kullanım evresini göstermektedir. Sondaj alanlarındaki yapılarda bulunan sikkelerin en erken tarihlisi ise M.S. 920-944³⁰ yıllarına aittir. Tüm bu verilerden hareketle, Beybağ Mevkii'ndeki bu Geç Bizans yerleşiminin M.S. 10. yy.dan M.S. 13. yy.ın hemen başlarına kadar varlığını sürdürdüğünü ve M.S. 1203 yılında terk edildiğini söyleyebiliriz.

27 M.S. 11. yy.ın 2. yarısına tarihlenen bu ev için bkz. P. Arthur, *Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis*, İstanbul, 2006, 111-112.

28 D. R. Sear, *Byzantine Coins and Their Values*, London, 1987, no: 1957; O. Tekin, *Bizans Sikkeleri*, İstanbul, 1999, Pl. XXIV, 300; M. Hendy, *Coinage and Money in the Byzantine Empire*, 1081-1261, *Dumbarton Oaks Studies XII*, Washington, 1969, Lev. 15, no: 1-2, BN 2, (I. Manuel 1143-1180).

29 Hendy 1969, 754, Lev. 22, no: 8f., BN 2, (Alexios III, Angelos-Komnenos, M.S. 1195 – 1203).

30 Tekin 1999, Pl. XVII, 200, (II. Basil, M.S. 920-944).

3 Milas Kazıları

3.1 Belentepe Çalışmaları

Zeliha GİDER³¹

Milas İlçesi, Çakıralan Köyü sınırları içinde yer alan Belentepe’de, GELİ Müessese Müdürlüğü’ne bağlı Yeniköy İşletme Müdürlüğü tarafından yapılan dekupaj çalışması sırasında, köyün 1 km. güneyinde ortaya çıkan bir mezarda 2006 yılı sonunda Milas Müzesi Müdürlüğü ilk çalışmaları başlatmıştır³². Bu alanın dekupaj sahasında bulunması ve uzun süreli bir çalışma yapılması gerektiği için, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinlerine bağlı olarak, Lagina kazı ekibi buradaki çalışmalara başlamıştır.

2007 yılında Belentepe’de 46 mezar ve 15 sondajın kazısı yapılmıştır (Resim: 10). Açılan mezarların birçoğunda hiç dokunulmamış kontekstler ile karşılaşmış olması, Karia Bölgesi ölü gömme geleneklerine yönelik oldukça önemli verilere ulaşmamıza olanak tanımıştır. Genellikle kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olan mezarlar araziden toplanan, kireç taşı düzgün yüzeyli plâka taşlarla inşa edilmiş, üstleri büyük boyutlu aynı tip bloklar ile kapatılmıştır. Mezarların boyutuna göre üzerindeki kapak taşı sayısı değişmektedir. Mezarların zemininde ana kaya, sıkıştırılmış kireçli toprak veya plâka taşlar kullanılmıştır. Zengin mimarî çeşitlilik sergileyen mezarların çoğunluğu örgü teknedir. Düzensiz plâka ve dörtgen düz yüzeyli ince yonulu kesme taşlardan *dromoslu* ve *dromossuz* oda mezarlar bulunmaktadır. Ayrıca oygu tekne ve *pythos* da görülmektedir. Bu mezarlarda hem inhüstasyon hem kremasyon gömülere rastlanmıştır.

Dromoslu oda mezarlar genellikle kesme taştan ve iki odalı olarak inşa edilmiştir. Bunların ön odaları iki kademe düz plâka, arka odaları tonoz biçimlidir. Mezar içinde iki ya da üç *kline* yer almaktadır. *Kline* ayakları aslan ayağı şeklinde detaylıca işlenmiştir. Duvarların üç cephesine nişler açılmış ve bu nişler içine, bazıları yazıtlı olan *ostothekler* yerleştirilmiştir.

Mezarlar içinde gerek mimarîsi, gerek gömü sayısı ve gerekse de buluntu fazlalığıyla en ilginç grubu örgü tekne tipinde inşa edilmiş çukur

31 Arş. Gör. Zeliha GİDER, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Konya/TÜRKİYE (zgider@pau.edu.tr)

32 E. Özen, “Milas Ören ilçesi, Çakıralan Köyü, Belentepe Mevkii, T.K.İ. Kömür İşletmeleri Kurtarma Kazısı” 16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Marmaris, 2007 (Baskıda).

dromoslu mezarlar oluşturmaktadır. Dikdörtgen formlu mezarların duvarları muntazam sıralar hâlinde devam eden oldukça düzgün kireç taşı plâkalarla inşa edilmiştir. Duvar işçiliği örgü tekne mezarlara nazaran daha kaliteli, mezarların boyutları ise daha büyüktür. Tamamı Geç Geometrik Dönem buluntusu veren bu mezarlarda *dromosu* alışılmışın dışında uzun kenara yerleştirilmiş iki örnek tespit edilmiştir. Sözü edilen bu mezarlarda her iki kısa kenara *kline* yerleştirilmiştir. *Dromosu* kısa kenarda olanlarda ise tek *kline* yer almaktadır. *Klinelerin* mezar hediyelerinin ya da kremasyon gömü kaplarının bırakılması için yapıldığı düşünülmektedir³³. Ancak 07BTM01 numaralı mezardaki *klinelerde* iskeletlerin *in situ* bulunması, *klinelerin* gömü için de kullanıldığını göstermektedir³⁴.

Hellenistik Döneme tarihlenen mezarlarda bölge için yeni bir katkı olarak değerlendirilebilecek hücre tipi mezar tespit edilmiştir. Düzgün kesilmiş kireç taşı bloklardan inşa edilen mezar üç hücrelidir. Hücre tipi mezarlar Karaçalı nekropolünde ana kayaya oyulmuş küçük mezarlar olarak tanımlanmış iken³⁵, Belentepe’de düzgün kesilmiş plâka taşlarla yan yana hücreler şeklinde inşa edilmiştir.

Kremasyon gömülerde küllerin doğrudan mezarın içerisine konduğu örneklerin yanı sıra, pişmiş toprak kapların içine konanlar da vardır. Mezarların bazılarında ikinci, hatta üçüncü kullanım söz konusudur. Her gömüde bir önceki gömüye ait iskeletler mezarın bir kenarına toplanmış ve açılan alana yeni iskeletler yatırılmıştır³⁶. İskeletlerin yatırılış pozisyonunda

33 2002 yılında Börükçü’de açılan bir rafı mezarında, rafın üzerinde mezar hediyeleri *in situ* ele geçirilmiştir. Bkz. A. A. Tırpan-B. Söğüt, “Lagina ve Börükçü 2003 Yılı Çalışmaları”, 26. KST-1, 2005, 377.

34 Mengefe’deki *klineli* mezarlardan ikisinde yarı hoker pozisyonunda yerleştirilen iskeletler *in situ* tespit edilmiştir.

35 S. Çokay Kepçe, *Antalya Karaçalı Nekropolü*, Adalya Ekyayın Dizisi 4, Antalya, 2006, 15.

36 Mezarlarda 2. kullanım olduğu Hellenistik Döneme tarihlenen 07BTM03 numaralı mezarda ele geçirilen Bizans Dönemi sikke (Tekin 1999, Pl. XXII, 264) ve tabaklardan (J. Hayes, *Supplement to Late Roman Pottery*, London, 1980, 525-526, Fig. 66) anlaşılmaktadır. Yine Beçin’de yol yapım çalışmaları sırasında bulunan Geç Geometrik Dönem mezarlarında ve Börükçü nekropolünde aynı durum söz konusudur. Beçin için bkz. A. Akarca, “Beçin”, *Belleten* 137, Cilt: XXXV, 1971, 3; Börükçü için bkz. Tırpan-Söğüt 2005, 376-380; A. A. Tırpan-B. Söğüt, “Lagina ve Börükçü 2004 Yılı Çalışmaları”, 27. KST-2, 2006, 258-260; A. A. Tırpan-B. Söğüt, “Lagina ve Börükçü 2005 Yılı Çalışmaları”, 28. KST-2, 2007, 605-606.

bir birlik yoktur. Çocuklar hoker ve yarı hoker pozisyonda, yetişkinler ise yarı hoker pozisyonda ve sırtüstü gömülmüşlerdir. Mezarlarda farklı dönemlere ait pişmiş toprak, kemik, cam ve farklı metallerden oluşan kontekstler bulunmuştur (Resim: 11). Geç Geometrik Dönem mezarlarında farklı tiplerde bronz *fibula* örneklerinin sayıca fazla olması ilginçtir.

Belentepe’de açılan 15 sondaj alanında 7 yapı ve bağımsız duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 10). Sondaj çalışmalarında duvarlar toprak üst seviyesinden yaklaşık 0,10-0,25 m. derinlikte çıkmaya başlamıştır. Yüzeye çok yakın olmaları nedeniyle duvarlarda tahribatın yoğun olduğu görülmektedir. Yapıların duvarları, araziden toplanan plâka şeklindeki düzgün yüzeyli, irili ufaklı taşlardan inşa edilmiş, birleştirici malzeme olarak çamur harç kullanılmıştır. Mekânların zemini sıkıştırılmış toprak tabakası ile düzlenmiştir.

Kazılardan çıkarılan buluntular kısmen de olsa yapıların işlevleri ile ilgili verilere ulaşmamıza olanak tanımaktadır. 07BTS01 ve 07BTS05 numaralı sondaj alanlarında zeytinyağı yapım aşamalarının tamamını gösteren işlikler ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan 07BTS01 numaralı sondajdaki yapı başlı başına atölye olarak planlanmış iken, 11 mekândan oluşan 07BTS05 numaralı sondaj alanındaki yapı, yaşam alanları ve atölyeden oluşmaktadır.

Belentepe’de yapılar arasında birbirini dik kesen yollar tespit edilmiştir. Tepenin güney yamacında yer alan kuzey-güney doğrultulu yol, muhtemelen 07BTS04 numaralı sondaj alanında açığa çıkarılan yapıya ulaşmaktadır. Üç mekândan oluşan bu yapı güney yönde ana kayaya dayandırılarak inşa edilmiş, oldukça sağlam bir alt yapıya sahiptir (Resim: 12). Klâsik Döneme ait buluntular veren yapıda açığa çıkan mimarî ve küçük buluntular değerlendirildiğinde burasının kutsal alan olabileceği düşünülmektedir.

Belentepe’de açığa çıkarılan yapılardan üçü Klâsik Döneme, üçü Hellenistik Döneme biri ise Bizans Dönemine tarihlenmektedir. Buradaki kalıntılar Belentepe’nin Geç Geometrik Dönemden Bizans Dönemine kadar kullanıldığını göstermektedir. Bu tarihî süreç içinde Roma Dönemine ait yapı kalıntısına rastlanmamıştır.

3.2 Mengefe Çalışmaları

Makbule EKİCİ³⁷

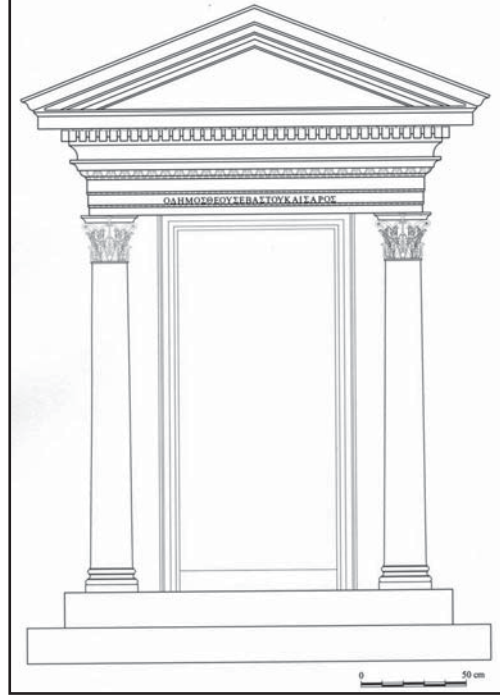
Çakıralan Köyü'ndeki Belentepe çalışmalarının devam ettiği sırada, Belentepe'nin kuş uçuşu 3 km. güneydoğusunda Hüsamlar Köyü sınırları içinde, Karahasan Boğazı'nda, dekupaj alanı içindeki Mengefe Mevkii'nde defineler tarafından mezarların tahrip edildiği ihbarı alınmış ve Bakanlık temsilcisi Ali Atmaca ile birlikte yerinde inceleme yapılmıştır. Bu alanda başka mezarların olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bildirilmesinden sonra, Hüsamlar Köyü dekupaj alanı kenarında bulunan Mengefe Mevkii'nde bir ekip ve çalışma alanı oluşturularak, 20.06.2007 tarihinde, arkeolojik yüzey araştırması ve jeofizik taramaları sonrasında burada ilk kazılar başlamıştır. 2007 yılı içerisinde 37 mezar ve 2 sondaj kazısı yapılmıştır (Resim: 13).

07MS01 ve 07MS02 numaralı sondaj alanlarında çok odalı iki ayrı yapı kalıntısı tespit edilmiştir. İki yapı arasında, 1,55 m. genişliğinde dar bir sokak şeklinde bir boşluk bırakılmıştır. Bu nedenle her iki yapının birbirinden bağımsız olduğunu ve arada geçişler için ayrılmış bir yolun var olduğu düşünülmektedir. Kullanım amaçlarına bağlı olarak, farklı büyüklükteki odaların bazılarının zemini sıkıştırılmış toprak, bazılarının ise taş döşeli olduğu tespit edilmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında yapıların işlevi ile ilgili kesin verilere ulaşılamamış olmakla birlikte, tamamının yaşam alanı olduğu düşünülmektedir. Yapıların kuzeyindeki alanda bulunan mezarların bazıları Geç Geometrik Döneme kadar inmesine rağmen, 07MS01 ve 07MS02 numaralı sondaj alanlarında bulunan sikkelerin Helenistik Döneme tarihlenmesi, nekropol alanı yakınında Hellenistik bir yerleşmenin varlığının göstergesidir.

Mezar çalışmalarında ise açılan 37 mezarın birçoğunda hiç dokunulmamış kontekstler ile karşılaşmıştır. Mezarların çoğunluğu örgü tekne plan tipinde olup, bunun yanı sıra örgü tekne tipinde inşa edilmiş çukur *dromos*lu oda mezarlar (Resim: 14) ve plâka tekne mezarlar yanında *urna* ve *pythos* gömü de tespit edilmiştir. Mezarlar araziden toplanan, plâka taşlardan inşa edilmiş, üstleri büyük boyutlu kireç taşı plâka bloklar ile kapatılmıştır. Mezarların boyutuna göre üzerindeki kapak taşı sayısı değişmektedir. Kesin bir yön birliği

37 Arş. Gör. Makbule Ekici, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü-Konya/TÜRKİYE (makbule.ekici@gmail.com)

olmayan mezarlar, arazinin topografik yapısına göre yerleştirilmişlerdir. Mengefe gömülerinde iskeletlerin başları her yöne gelebilmektedir. 07MM28 numaralı çukur *dromoslu* oda mezarda açılan 7 iskeletin başının yastık görevi üstlenen düzgün yüzeyli plâka taşlar üzerine yerleştirilmiş olması, bizim için güzel tespitlerden birisiydi. Mezarlarda hem inhümasyon hem de kremasyon gömü geleneği görülmektedir. Aynı mezar içerisinde iki geleneğin bir arada kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Mezarların bazılarında ikinci, hatta üçüncü kullanım söz konusudur. Özellikle çukur *dromoslu* mezarlarda 11, 12, hatta 17 iskelet ve 6 farklı gömü tespit edilmiş olması, mezarların uzun süre kullanım gördüğüne işaret etmektedir. İskeletlerin yatırılış pozisyonunda bir birlik yoktur. Çocuklar hoker ve yarı hoker pozisyonunda, yetişkinler ise yarı hoker pozisyonunda ve sırt üstü yatırılmışlardır. Mezarlarda, pişmiş toprak, kemik, cam ve farklı metallerden oluşan kontekstler ele geçirilmiştir (Resim: 15). Buluntular içinde sayıca en fazla grubu bronz *fibulalar* oluşturmaktadır. Geç Geometrik Döneme tarihlenen mezarların bu dönem içinde birkaç kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

Resim 1: Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda bulunan Augustus Naiskosu'nun restitüsyon çizimi

Resim 2: Batı Stoa'da bulunan üç giriş ve oturma basamakları

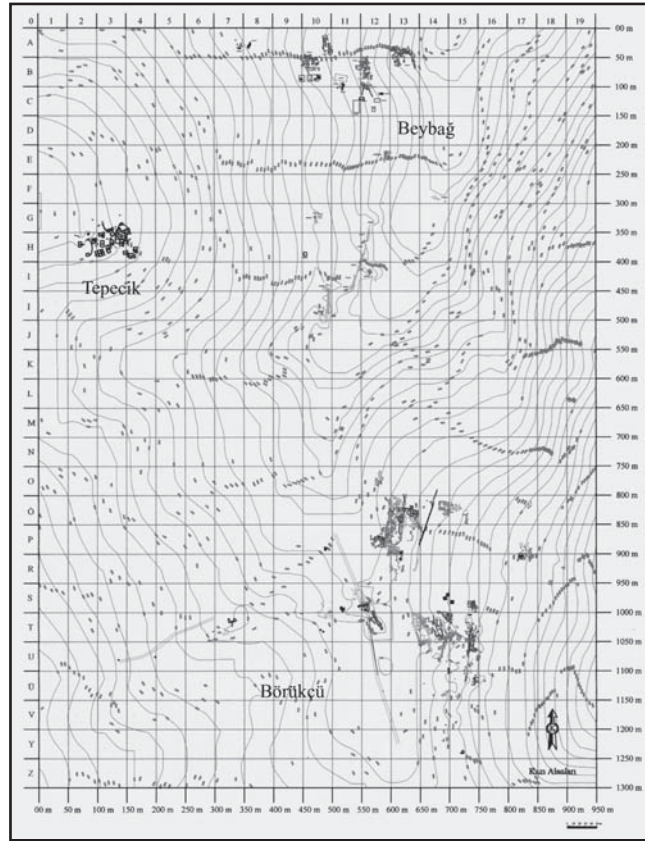
Resim 3: Kuzey Stoa’da bulunan su dağıtım sistemi ve havuza bağlanan künk sırası

Resim 4: Kuzey Stoa’nın önündeki havuz, deprem kırılması ve eksedra

Resim 5: Duvarın doğudan genel görünümü Resim 6: Duvarın kuzeyindeki basamaklar ve arkasındaki dolgu

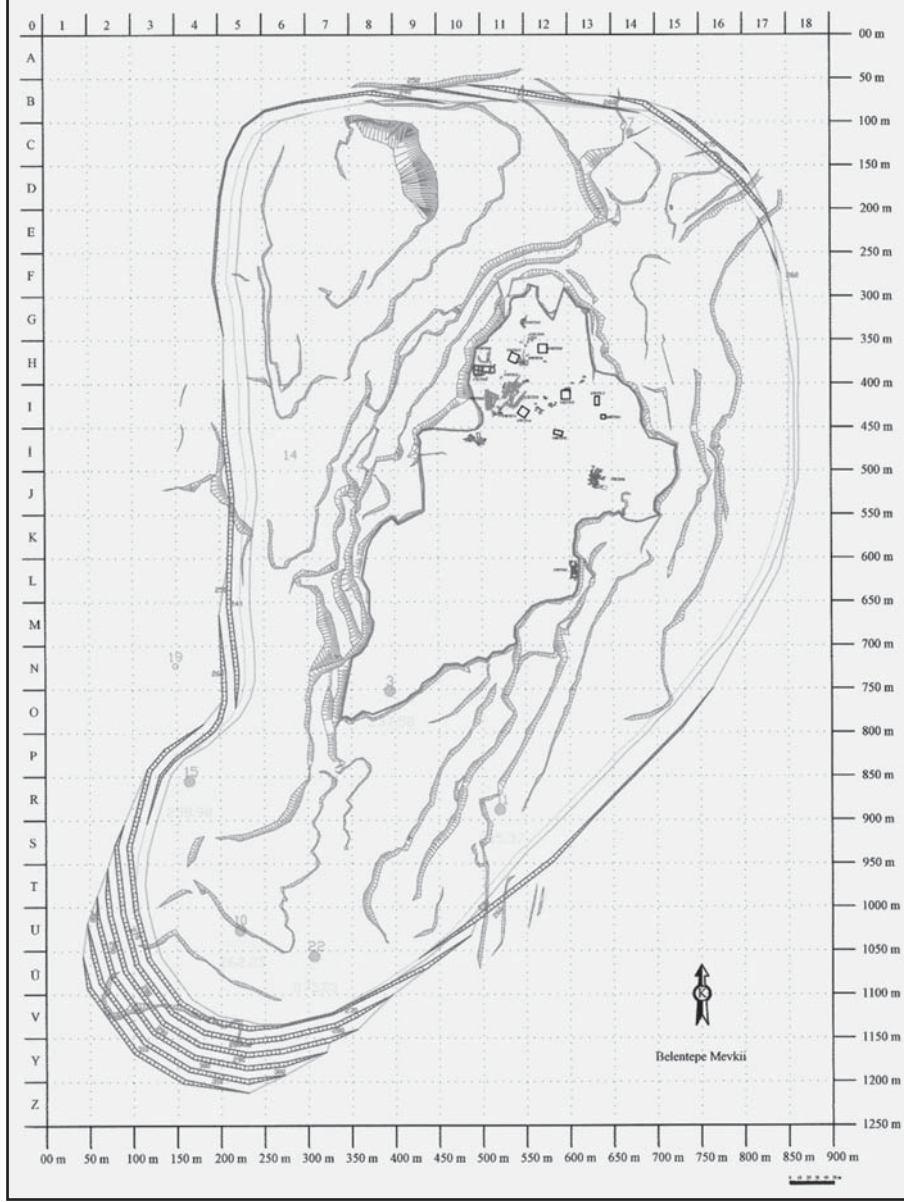
Resim 7: Börükçü ve çevresindeki çalışma alanları

Resim 8: Beybağ ve tepelik mevkiileri

Resim 9: Beybağ 07BBS01 numaralı sondajdaki yapı ve fırın kalıntıları

Resim 10: Belentepe’de açılan sondaj ve mezarlar

Resim 11: 07BTM01 Numaralı mezarda bulunan geç geometrik dönem kapları

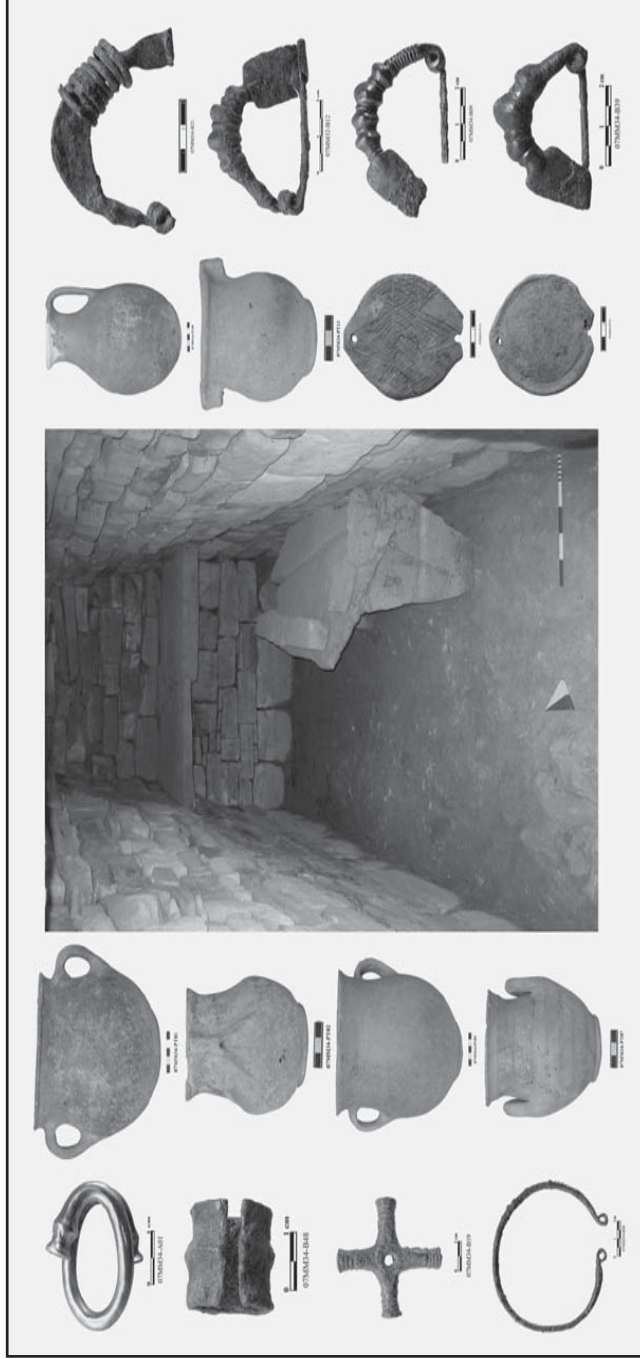
Resim 12: 07BTS04 Numaralı sondaj alanında açığa çıkan yapı

Resim 13: Mengefe’de açığa çıkan mezar ve yapılar

Resim 14: 07MM34 Numaralı mezarın üstten görünüşü ve çukur dromosu

Resim 15: 07MM34 numaralı mezarın içi ve kontekst bulunan malzemelerin bir kısmı

GÜVERCINKAYASI 2007 YILI KAZISI

Sevil GÜLÇUR*
Pınar ÇAYLI

Güvercinkayası 2007 kazısı, ekip üye ve deneyimli işçilerimizin katılımıyla 01-21 Ağustos 2007 tarihlerinde Aksaray Müzesi Müdürlüğü başkanlığında gerçekleştirilen Gelveri Yüksek Kilise (Güzelyurt-Aksaray) yamaç yerleşmesi sondaj çalışmasının ardından başlatılmıştır¹.

Diğer yıllarda olduğu gibi, Güvercinkayası kazı giderlerinin büyük bölümü İ.Ü. Araştırma Projeleri Birimi tarafından üstlenilmiştir. DÖSİMM

* Prof. Dr. Sevil GÜLÇUR, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya A.D. İstanbul/TÜRKİYE. e-posta: sgulcur@istanbul.edu.tr

Güvercinkayası 2007 kazısı ekip üyeleri, başta İ.Ü. Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Proje Birimi, İ.Ü. Öğrenci Harç Saymanlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Aksaray İli Valilik Makamı, DÖSİMM, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Aksaray Müzesi Müdürlüğü, DSİ 44. Bölge Müdürlüğü, Sayın Hans-Ulrich Maik (Fabrika Müdürü, Mercedes-Benz Türk A.Ş. Aksaray Kamyon), Sayın Yk. Müh. W. Schnuchel (Karlsruhe Üniversitesi), kameraman Sayın Uğur Oğuz olmak üzere, araştırmalarımıza katkıda bulunan tüm kişi ve kuruluşlara şükranlarını sunar.

Kazı Başkanı: Prof. Dr. Sevil Gülçur (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya A.D.).

Bakanlık temsilcileri: Ayşe Ulu Kurtalan (Aksaray Müzesi), Zeynep Yıldırım (Malatya Müzesi); Alan Yöneticisi: Arkeolog Pınar Çaylı (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Prehistorya B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi); Arkeolog üyeler: Işıl Demirtaş, Elif Doğuş, Kerime Kamel, Mukaddes Yıldızcı Restoratör üye: Tuba Akar (İ.Ü. Taşınabilir Kültür Varlıkları Koruma ve Onarım A.D.); Stajyer öğrenciler: Varlık İndere (Yıldız Üniversitesi Şehir Plânlama A.D.), Ece Ergüden, Meral Korucu (İ.Ü. Taşınabilir Kültür Varlıkları Koruma ve Onarım A.D.); Yardımcı öğrenciler: Sevcan Aksoy, Barış Eser, Ulaş Gündoğdu, Ruhan Kılıç, Denizer Öğçe, Anıl Özdemir, Rahman Üske, Müslüm Yıldırım, Dilan Yılmaz (İ.Ü. Arkeoloji Bölümü), Vildan Tunalı (İ.Ü. Eski Yunan Dili A.D. ve Arkeoloji Yan Dal), Burcu Albayrak, Serap Gülşen (İ.Ü. Eski Yunan Dili A.D.), Özcan Eroğlu, Betül Yıldırım (Çanakkale 19 Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü), Kadir Kavuk (Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü); Yabancı katılımcılar: Dr. Hylke Buitenhuis (Arkeozoolog, Groningen/ Hollanda), Dr. Rozalia Christidou (Arkeolog, kemik aletler ve kullanım izi analizleri, Kavala/Yunanistan); Çalışma süresi: 22. 08 - 04. 10. 2007

- 1 Güvercinkayası 1996-2005 kazıları için bkz: S. Gülçur, "Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları", *Arkeoloji ve Sanat* 78, 1997, 2-13, renkli res. 1-12; "Güvercinkayası: Eine vorgeschichtliche Felsrückensiedlung in Zentralanatolien", *Anatolica XXIII*, 1997, 85-110; "Güvercinkayası 1997", *Anatolica XXV*, 1999, 53-85; "Güvercinkayası", *Atlas 88*, 2000, 174-176, "Güvercinkayası Kazıları", *Aksaray 3*, 6-7; "Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları", O. Belli (ed), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İ.Ü. Rekt. Yay. 4242, 97-102; "Güvercinkayası: The Black/Dark Burnished Pottery. A general overview, *TUBA-AR VII*, 2004, 141-164; "Güvercinkayası", *ARKEOATLAS 3*, 2004, 144-145.

tarafından aktarılan ödenekse, kazı evi arazisi içinde büyük bir depoyla çalışma mekânlarını içerecek bir ek binanın yapımı ve gerekli yapısal sağlamlaştırmaların gerçekleştirilebilmesi için Gülağaç Kaymakamlığı İlçe Özel İdaresi Köylere Hizmet fashına aktarılmıştır.

Kazının ana sponsoru Mercedes-Benz Aksaray Kamyon Fabrika Müdürlüğü, gıda ve teknik donanım desteğini bu dönem de aksatmamıştır.

Karelaj kazıklarımız her yıl olduğu gibi DSİ 44. Bölge Müdürlüğü topografi Mahmut Ateş ve ekibi tarafından yenilenmiştir. Kazı alanı fotoğraflarının bir bölümü kameraman U. Oğuz (Karınca Prodüksiyon) tarafından üstlenilmiştir. Tepecik-Çiftlik kazı ekibi üyesi Yk. Müh. W. Schnuchel (Karlsruhe Üniversitesi Mimarlık Tarihi Kürsüsü, Almanya), kendi geliştirdiği, 200 m. kadar yükselebilen bir uçurtma yardımıyla, kazı alanını havadan fotoğraflamıştır. Kazımızda bir süre misafir edilen Macar uyruklu arkeologlar A. Marko ve J. Petkes de çektikleri resimlerle kazı arşivine katkı sağlamışlardır.

Arazi çalışmalarının yanı sıra mahallî yöneticilerle kültür sektörünün canlandırılmasına yönelik diyaloga devam edilmiştir. Bu bağlamda, Gülağaç Kaymakamlığı'nın düzenlediği bölgenin turizme kazandırılması konulu geniş katılımlı toplantıda Aşıklı Höyük kazı başkanlığıyla birlikte kritik gözle bir durum muhasebesi yapılmış ve yerel yöneticilere somut önerilerde bulunulmuştur. Toplantı sonunda bilgi aktarımının Güzelyurt Kaymakamlığı aracılığıyla yapılması, eldeki veriler ve olanaklar gözden geçirildikten sonra profesyonel yardım alınması karara bağlanmıştır.

S. Gülçur-C. Fırat, "Spatial Analysis of Güvercinkayası, a Middle Chalcolithic Hilltop Settlement in northwestern Cappadokia: a preliminary Report", *Anatolia Antiqua* XIII, 2005,41-52; S. Gülçur-M. Endoğru, "Güvercinkayası 1996 Kazıları", XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 26-30 Mayıs 1997 (1998), 85-111; "Güvercinkayası 1997 Kazısı", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Tarsus 25-29 Mayıs 1998 (1999), 77-99, S. Gülçur-M. Endoğru-D. Kara, "Güvercinkayası 1998 Kazısı", XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 24-28 Mayıs 1999 (2000), 55-70; S. Gülçur-M. Endoğru, "Güvercinkayası 1999 Kazısı", XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı I, İzmir 22-26 Mayıs 2000 (2001), 47-60.; S. Gülçur-M. Endoğru-F. Demir, "Güvercinkayası 2000 Kazısı", XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Ankara 28 Mayıs-01 Haziran 2001 (2002), 101-114; S. Gülçur-G. Sağır, "Güvercinkayası 2001 Yılı Kazısı", XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 27-31 Mayıs 2002 (2003), 49-58;

S. Gülçur-Y. Kiper, "Güvercinkayası 2002 Yılı Kazısı", XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 26 Mayıs-30 Mayıs 2003 (2004), 425-440; Y. Kiper-S. Gülçur, "Güvercinkayası 2003 Yılı Kazısı", XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Konya 24-28 Mayıs 2003 (2005), 13-24.

R. Christidou, "The Güvercinkayası Project. The Bone Industry", XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, Ankara 28 Mayıs-01 Haziran 2001 (2002), 106-108; I. Pavlu-J. Ridky-C. Wawruschka-S. Gülçur, "Grinding stones and Handstones from the Chalcolithic Site of Güvercinkayası (1996-2004)", *Anatolia Antiqua* XV, 2007,17-48.

Güvercinkayası kazı başkanlığı öncülüğünü yaptığı ve Gülağaç Kaymakamlığı Halk Eğitim Müdürlüğü'nün açtığı yöresel sele sepet yapımı projesini de desteklemektedir.

Arazi Çalışmaları

(Plan: 1, Resim: 1)

Kazı faaliyetine, alan temizliği yapılarak başlanmıştır. Çalışmalar aşağı yerleşmede 5-6 H, 7 İ, yukarı yerleşmedeyse 7-8 H, 7-8 G ve 8 F açmalarında yoğunlaşmıştır (Resim: 1-2). Ana hedefler, 7 G açmasında kerpiç yapı altında izleri saptanan sur duvarının batı uzantısının açığa çıkarılması ve geçen yıllarda araştırılması tamamlanamayan diğer alanlardaki çalışmaların sürdürülmesi olarak belirlenmiştir.

İlk adımda, 7 İ-H (kuzey-güney) ve 6-7 H (doğu-batı) açmalarını birbirinden ayıran ağır kış şartları sonucu aşınan ara geçitler kaldırılmış, 5-6 H açmasındaysa moloz dolgunun temizlenmesine devam edilerek ana kayaya kadar inilmiştir.

Aşağı Yerleşme; Kuzey Yamaç 6 H Açması

Savunma sisteminin bir parçası olduğu önerilen kalın teras duvarı, 6 H açmasını, yedinci metresinde, doğu-batı yönünde kesmektedir. Alanın batı sınıрыsa, su erozyon çizgisi içinde kalmıştır. 6-7 H açmalarını birbirinden ayıran ara geçitin geçen yılın çalışma düzlemine kadar indirilmesinden sonra, teras duvarına kadar olan bölüm ve teras duvarı önünde uzanan alan ayrı ayrı ele alınmıştır.

Alanın kuzey bölümündeki araştırmalara, doğu yolunun toprak karakterine benzeyen mıcır dolgunun kaldırılmasıyla başlanmıştır. 5 H açmasından devam eden ve birden fazla evreyi yansıttığı saptanan mimarî kalıntıların bir bölümünün, bu dolgu altında teras duvarına kadar devam ederek kalın duvar tarafından kesildiği, bir bölümününse kalın duvarın altından devam ettiği kesinlik kazanmıştır.

Alanın en batısında bu yıl açığa çıkarılan teras duvarı altında güneye yönelen uzun duvarıyla M 3 mekânının ve geçen dönemlerde araştırılmasına başlanan M11 mekânının kuzeydoğu köşesinde yer alan silonun, yerleşmenin

en eski evresine tarihlendikleri anlaşılmıştır. İçinde siyah açkılı bir depo kabının kalıntılarıyla bir üst öğütme taşının bulunduğu silonun büyük bölümü tahribata uğramıştır (Resim: 2). Aynı mekânının (M 11) üst dolgusunda, ağzı kuzeye bakan bir fırınla, fırının hemen doğusundaysa yuvarlak bir ocağın kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Teras duvarının önünde belirlenen kısa duvar parçalarınınsa hangi mekânlarla bağlantılı oldukları henüz saptanamamıştır.

M11, M2 ve M3 mekânlarında kademeli olarak yerleşmiş üç fırın ağzınıdeğişik yönere bakması, burada en az üç evreyi yansıtan dolguların bulunduğunu kanıtlamaktadır. M3 mekânındaki ağzı güneye bakan at nalı biçimli fırının pişirme bölümünün dar uzun at nalı biçimli yapısıyla, yerleşmenin üst evrelerindeki daha şişkin pişirme bölmeli fırınlardan ayrıldığı görülmektedir.

İç kale sur duvarı, 6 H plân karesini güneyden sınırlamaktadır. Teras duvarı arkasında kalan bu bölümde yapılan çalışmalar, ören yerinin tabakalanma düzenini anlama açısından da aydınlatıcıdır (Resim: 4. Batı profili). 6 İ'den devam eden 10 numaralı konuta batıdan bitişen mimarının nasıl geliştiğine açıklık getirmek ve sur duvarının alt sıralarını belgelemeye yönelik bu çalışmalarda, kalıntıların üzerini kaplayan moloz dolgu tümüyle berteraf edilmiştir.

On numaralı konutun güney duvarının batı uzantısında, ucu kuzeye bakan, üçgenimsi bir kaya çıkıntısı belirlenmiştir (Resim: 3). Güvercinkayası'nın kalıcı malzemeli en eski, I. yapı katını temsil eden on numaralı eve (H 10) batıdan bitişen ve teras duvarı tarafından kesildiği anlaşılan yapının boyutlarını, bu kaya çıkıntısı belirlemiş olmalıdır. Bu yapıdan günümüze ulaşabilen, mekânın kuzeydoğu köşesi içindeki at nalı biçimi közlükle kaya çıkıntısı önünde belirlenen taban kalıntılarıdır.

Ana kaya, üçgenimsi kaya çıkıntısının batısından başlayarak kuzeybatı yönünde dik bir meyille düşüşe geçmektedir. Üçgenimsi kaya çıkıntısının taban keranının batı ucuna dikine oturtulmuş büyük taşlarla ulanmış kalın bir duvar, ana kayanın düşüşünü takip ederek kuzeybatı yönünde uzanmaktadır (Resim: 4). Teras duvarının önünde açığa çıkarılan M3 mekânının çift taş genişliğindeki doğu duvarı ve odanın batısını kapatan bölme duvarı, teras duvarı altından bu büyük duvara kavuşmaktadır. Teras duvarı arkasında kalan mekân parçaların içi, tümüyle yumuşak bir toprak ve taş duvarların yıkıntısıyla dolmuştur. Ana kayaya kadar inilmesine rağmen hiçbir taban kalıntısına rastlanmamıştır.

İç kale sur bedeni önünde yapılan çalışmalarda da, ± 2 m. yüksekliğe erişen sur duvarının alt taş sırası hizasından başlayan bir yaşam düzlemi dışında herhangi bir yapı kalıntısı saptanamamıştır.

İç Kale: 7-8 H, 7 G ve 8 F Açmaları

6-7 H arasında bırakılan geçit yolunun kaldırılmasıyla, güneybatıdan gelerek kuzeye doğru belirgin bir yay yaparak sonlanan dış sur bedeninin kuzey ucu da açığa çıkarılmıştır. İri taş bloklarıyla sağlamlaştırılmış bu ucun arka yüzüne, iç kaleyi doğudan kapatan sistemin doğu-batı doğrultusundaki kısa duvarı yerleşmiştir. Bu kısa parçaya da gene çok iri taş bloklarından örülmüş, kuzey güney yönünde, birbirine paralel uzanan, iki duvar kavuşmaktadır (Resim: 1). Bu duvarların önüne, kademeli olarak yerleştirilmiş, mahmuz benzeri dışbükey destek yapılarının kuzey uçtan başladığı saptanmıştır.

Sur duvarıyla ilgili çalışmalar 7 H ve 7 G alanlarında da devam etmiştir.

7 G açmasındaki kerpiç duvar tümüyle kaldırılmış ve sur duvarının batı uzantısı açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). Yer yer 2 m. genişliğindeki, birden fazla yenileme evresi bulunduğu sanılan duvarın yapımında çok iri taşlar kullanılmıştır. Batıya doğru hafif içbükey ilerleyen bu duvara, kuzey-güney yönünde, çok kalın bir duvar eklenmiştir. Yaklaşık 1.5 m. yüksekliğe erişen her iki duvar, alta doğru devam etmektedir. Duvar boyunca gözlemlenen ilginç bulgulardan biri de iç kaledeki ağır yangına ait kömürleşmiş dal ve saz parçaları niteliğindeki döküntülerin, duvar yüzlerinde ve önündeki moloz dolgu içinde izlenebilmesidir.

Sur bedeninin iç hattına eklenmiş kulenin yüksekliği de, iki metreyi bulmuştur (Resim: 3). Kulenin içinde sürdürülen temizleme çalışmalarında, yerinde kırılmış siyah ağırlıklı bir depo kabı bulunmuş, temizleme çalışmaları parçaların üzeri koruma altına alınarak durdurulmuştur.

İç kale içinde, sur duvarı bedeni boyunca ilerleyen, yangın geçirmiş, birbirine bitişik konutların araştırılmasına da devam edilmiştir. Bu bağlamda 7 G açmasında, güney sınırını yüksek bir kayanın belirlediği M9 mekânının, kalın yangın tabakaları altında kalan dolguları da tamamen boşaltılmıştır.

Bu sıranın dördüncü yapı biriminin (M8 ve M12) olası sınırları, 7-8 G açmalarını ayıran geçitin kaldırılmasıyla belirlenmiştir. Konutun günümüze kadar ulaşamamış güney duvarının büyük olasılıkla, kaldırılan ara geçit

altında belirlenen ana kayadaki sığ bir arazi basamağının önünde yer aldığı sanılmaktadır. Konutun kuzey bölümü, özellikle de kiler odası (M12) içinde iri taşların bulunduğu çukurlarla bozulmuştur. Konutun iç donanımlarının konumuysa, (7-8 H) ondört numaralı konutun (H 14) iç donanımlarıyla örtüşmektedir. Burada da kiler odasını (M12) baş odadan ayıran batı bölme duvarının arkasında küvet benzeri olası bir depo ünitesi konuşlanmıştır (Resim: 7a).

Kiler bölümünü (M12) ana odadan (M8) ayıran bölme duvarının doğu kanadı arkasında da çok büyük bir fırın (Resim: 7c), odanın orta bölümünde de çapı bir metreyi aşan yuvarlak bir ocak yer almaktadır (Resim: 7d). Konutun çeşitli bölümlerinde, kap parçaları ve ışık olabilecek sokular (Resim: 7b) belirlenmiştir. Konutun güney bölümü, doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuşsa da, ana kayanın sur duvarına doğru alçaldığı bilinmektedir. Alandaki çalışmalar henüz tamamlanamadığından, üst taban seviyelerinin altında daha eski bir yapı evresinin bulunup bulunmadığı da belirlenememiştir.

Yanıklı alan olarak da bilinen 7-8 H açmasında, on dört numaralı konutla ilgili (H 14) detay çalışmaları 2007 sezonunda da sürdürülmüştür. Alan temizliği sırasında saptanarak, yerleşmenin en eski yapı katına, I. tabakaya tarihlendikleri düşünülen iki fırın kalıntısı, hiç beklenmedik yeni bulgulardır. Fırın kalıntılarının ilki, güneydoğu köşedeki ağızı kuzeye bakan büyük fırının (Fr.2) altında (Resim: 8), ikincisiyse, Fr.2'nin önünde saptanan kısa duvar parçasının kuzeyinde, üçüncü öğütme sekisine kavuşan taban sıvalarının altında belirlenmiştir.

Bu bulgular, iç kale yapıları arasında önemli bir rol oynadığı vurgulanan 14 numaralı konutla (H 14) 7-8 H yanıklı alanının ve dolayısıyla tüm yerleşmenin tabakalanma düzeninin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

7-8 H konut içi taşınmazlarının yapım aşamalarının belirlenmesi çerçevesinde, üçüncü öğütme sekisinin çalışma düzlemi içine bilinçli olarak yerleştirilmiş taşlar kaldırılmıştır. Sekinin çalışma düzlemini taşıyan alt yapının sekiz gözlü olduğu belirlenmiştir (Resim: 9).

Yoğun çanak çömlek kırıkları ve hayvan kemikleriyle karışık taş dolgunun, kat kat plâna alınarak boşaltıldığı 8 F açmasının güney yarısında, ana kayaya ulaşılmıştır. Alanın diğer yarısında fırınlar ve duvar parçalarıyla izlenebilen mimarının bir bölümü askıda kalmış, kuzey profili önünde açığa çıkan

M5 mekânınınsa, 7-8 H'dan devam eden yangın dolgusuyla birlikte gittiği kesinleşmiştir.

Yangın dolgusu içinde kalan, 8 F/M5 mekânının geçen yıl belirlen, kat kat sıvalı güney duvarının doğu kanadı önünü kapatan taşlar temizlenerek kapı geçidi ortaya çıkarılmış ve duvarın oda içine bakan ucunda, büyük olasılıkla kapı kanadının tutturulduğu, kömürleşmiş ahşap dikmenin yeri belirlenmiştir (Resim: 10). Büyük bölümü açma duvarları altında kalan bu odada da çok sayıda yerinde kırılmış kap bulunduğ u sanılmaktadır.

Küçük Buluntular

Çanak çömlek topluluklarında, geçen yılların buluntularına oranla belirgin bir değişim saptanmamıştır. Siyah açkılı, özenli yapımlar niteliğindeki depo kapları en baskın grup olarak devam etmektedir. Çanak çömlek tümleme çalışmalarında 14 numaralı evin, yangın sonucu oksidasyona uğrayarak renk değiştiren örneklerine öncelik tanınmıştır (Resim: 11).

Bir arslanın, yerleşme içine getirildikten sonra olsa gerek, diğer etçiller tarafından kemirildiğine ait izler taşıyan bacak kemiğiyle gene büyük bir kedigile ait tırnak örneği, hiç kuşkusuz, arkeozoologları sevindirecek, çok önemli buluntulardandır. Bu iki buluntu, günümüzden yaklaşık yedi bin yıl önce İç Anadolu'nun çevre koşullarının modellenmesini bir adım daha ileriye götürecektir.

Kemik âletler arasında bu yıl da bız ve mablak benzeri, deri işçiliğinde kullanıldığı sanılan âletler, önemli bir yer tutmuştur (Resim:14). İnce, uzun bir döner kemikten üretilmiş, eklem başı üzerinde yuvarlak delikli, gövde üzerinde içine kesici dilgi ya da dilgiciklerin yerleştirildiği sanılan uzun bir yuvanın bulunduğu sap ilk örneklerdendir. Modern örneklerden değişik örgü işlerinde kullanıldığı bilinen mekik parçalarının giderek yaygınlaşmasının belirli yapı evreleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Bir otçulun dışından üretilmiş, dikine delinmiş, dış boynu üzerinde ip/sırım bağlama izli bir kolye ucu da, Güvercinkayasası'nın ilklerindendir (Resim: 13).

Obsidyenâletler, Güvercinkayasası'nın yontma taş endüstrisi içinde $\pm$ %99'luk bir oranla temsil edilmektedir. Son araştırmalar, prestij objesi sayılabilecek, özenli yapımların bir bölümünün çakmak taşından üretildiklerini göstermiştir. Bu örneklerin yerleşmeye dış alımla mı getirildikleri henüz belirlenememiştir.

Obsidyenden ilmik kulplu bir ayna parçasıysa, özenli yapımlar içinde türünün üçüncü örneğidir (Resim: 12).

Sürtme taş âletler arasında alışlagelmişlerin dışında kâse benzeri iki dibek parçası bu sezonun özenli yapımlardandır. Gözeneksiz, koyu renkli beyaz damarlı sert taştan yassı baltacıksa, gurubunun kırılmadan günümüze ulaşan ender belgelerindendir.

Henüz gerekli analizler yapılamadığından doğal bakırdan mı yoksa ergitilmiş bakırdan mı yapıldıkları bilinmeyen, olası bir iğneyle biri tüm, diğeri yarıya yakın iki boncuk ve dövülerek plâka hâline getirildikleri sanılan iki ufak parça, Güvercinkayası 2007 arazi çalışmalarının en önemli buluntuları arasında yer almıştır.

Koruma, Onarım

Tuba AKAR

Güvercinkayası 2007 koruma onarım programı, bir restoratör ve iki stajyer öğrenciyle arazi ve laboratuvar olmak üzere yürütülmüştür.

Arazi çalışmalarında, duvar örgülerindeki bağlayıcı çamur harcın aşınmasıyla yıpranan sur ve teras duvarları, çok basit bir yöntemle sağlamlaştırılmıştır (Resim: 5. Koyu renkli bölgeler). Yöntem, kazının kendi atık toprağının suyla karıştırılması sonucunda elde edilen çamurun, boşalan alanlara sıvanmasından ibarettir. Duvarların çökmesine neden olabilecek düşen taşların bıraktığı boşlukların içine de çamur harçla birlikte uygun taşlar yerleştirilmiştir.

Laboratuvar da yapılan uygulamalar, çanak çömlekle küçük buluntulara yöneliktir. Çanak çömlek restorasyonunda, 14 numaralı konutun (7-8 H H14) buluntularına öncelik tanınmıştır (Resim: 11).

Çanak Çömlek

Çanak çömlek parçaları, akan suyun altında yumuşak uçlu fırçalar kullanılarak toprak ve toz tabakalarından elden geldiğince arındırıldıktan sonra gölgede kurutuldu. Birleşen parçalar öncelikle kağıt bantlarla birbirine tutturularak objenin bütünlüğü tespit edildi. Bütünlük durumuna göre, kabın ağız kısmından dibe doğru, % 50'lik *Paraloid B72* kullanılarak birleştirme yapıldı. Yapıştırılan parçaların kayması, kağıt bantlar ve mendenelerle

desteklenerek engellendi. Objelerin kuruma işlemi boyutuna, kalınlığına ve mevsim şartlarına göre değişkenlik gösterdiğinden, yapıştırılan parçalar en az 1 gün kum havuzunda bekletilerek, hareketsiz durmaları sağlandı.

Ağır yangın sonucu ikinci defa oksidasyona uğrayarak kısmen deforme olmuş kalın cidarlı depo kaplarında, kırık bölgelerin iç yüzüne lokal olarak cam elyafı bant uygulanıp sağlamlaştırıldıktan sonra restorasyon aşamasına geçildi.

Yapıştırılmalarına rağmen aralarda büyük boşluklar kalan parçalarda, bulundukları ortamın koşullarına göre, süreç içinde, çözümler meydana gelebilmektedir. Çözümleri önlemek amacıyla, bu boşlukların plastilin ya da çömlekçi hamuru yardımıyla kalıpları alındıktan sonra suyla hazırlanan alçı, kalıbı alınan boşlukların içine dökülerek objenin formuna uygun olarak şekillendirildi.

Pişmemiş Toprak Eserler

Arazide bulunan objenin, fotoğrafı çekilerek ilk durumu belgelendi. Buluntu dağılgan olduğundan, üzerindeki toprak tabakasından, puar ve yumuşak uçlu küçük fırçalar yardımıyla arındırıldı. Topraktan temizlenen kısımlara gereken miktarda seyreltilmiş *Paraloid B72* uygulanarak objenin dağılganlığı önlenmeye çalışıldı. Bu işleme, objenin toprakla bağlantısı kesilene kadar devam edildi.

Yerinde numaralandırılan parçalar, dikkatle kasalara yerleştirilerek laboratuara taşındı ve parçalar üzerinde kalan toz, toprak tabakaları tekrar alınmaya çalışıldı. Objeye belirli oranlarda seyreltilmiş *Paraloid B72* emdirildi ve bu işleme dağılganlık durumu giderilene kadar devam edildi. Birbirinden ayrılmış parçalar, % 50'lik *Paraloid B72* kullanılarak birleştirildi.

Bakır Objeler

Konservasyon öncesi objeler fotoğraflanıp röntgen çekimleri yapıldıktan sonra çizim ve belgeleme işlemleri gerçekleştirildi. Patina tabakaları sağlam, küçük boyutlu eserlerin içlerindeki bakır miktarının az olduğu gözlemlendi. Objenin içinde bulunan nemin, patina tabakasına hasar vererek objede kusmalara yol açacağı düşünülerek objeler belirli bir süre oluşturulan alkol tankında bekletildikten sonra kurumaya bırakıldı. Bu işlem yardımıyla, korozyonun ilerlemesi engellenmeye çalışıldı.

Kurutulan obje, patinaya zarar vermeden cam elyafı kalemi ve bisturi yardımıyla etrafındaki toz ve depozit tabakalarından arındırıldı. Tekrar alkol banyosu uygulanarak kurutuldu ve uygun miktarda *Paraloid B72* kullanılarak hava ile teması kesildi.

Restorasyon işlemlerinin tüm aşamaları fotoğraflanıp buluntuların çizimleri yapılarak belgelendi.

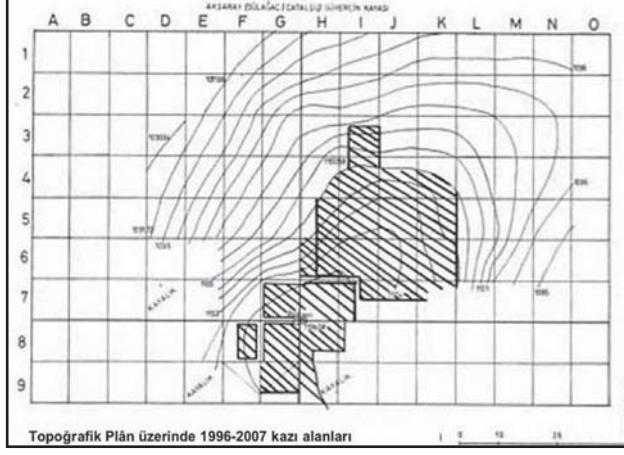
Sonuç

Aksaray İli sınırları içinde, Melendiz Su yatağı doğu kıyısında yüksek bir kayalığın üzerinde konuşlanmış, Orta Kalkolitik Çağa (M.Ö. 5200-4750) tarihlenen Güvercinkayası ören yerinde gerçekleştirilen kazılar, 12. yılını geride bırakmıştır. Uluslararası bir ekiple gerçekleştirilen çalışmalarda, tarihöncesi arkeolojisinin güncel yöntemleri uygulanmaktadır.

İç kale yapıları ve çevresinde yoğunlaştırılan 2007 kazısı, iki önemli noktada, önemi yadsınamaz verilere götürmüştür. Bunlardan ilki, kentleşmeyle başa baş giden savunma, bir başka söylemle askerî sistemlerin nasıl geliştiği hakkındaki somut bulgulardır. Güvercinkayası yerleşmesinin, aşağı ve yukarı yerleşme biçiminde iki üniteye bölünmesinin, bir diğer ifadeyle köy içi sosyal sınıflar arası ayrışmanın itici gücünün, iç kale kavramı çevresinde odaklandığını düşündürmektedir. İç kale savunma hattının batı yönünde nasıl geliştiğinin irdelenmesi ve kale duvarı arkasına sıralanmış konutların buluntu topluluklarının aşağı yerleşme konutlarının buluntu topluluklarıyla karşılaştırılması, bu itici gücün sosyal sınıfları nasıl ayrıştırdığı hakkında da ipuçları verecektir.

İkinci önemli noktaysa, bakır buluntuların yoğunlaşmasıdır. Gerekli analizler gerçekleştirildiğinde, refraktif metalurji öncesine tarihlenen bu buluntular, metalurjinin emekleme evresindeki gelişmeler bağlamında yol gösterici olabilecektir.

Güvercinkayası kazısının ana hedefleri arasında Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri 1993-2001 yüzey araştırmaları verilerini de katarak çok katmanlı bir yerleşme ve çevre modelleme projesini hayata geçirmek bulunmaktaydı. TÜBİTAK' a 2007 Eylül'ünde yapılan iki yıllık "Orta Anadolu Tarihöncesi Yerleşmeleri ve Kültürel Çevre" (Proje No.: TÜBİTAK-SOBAG 107K489) başlıklı proje önerisi kabul edilmiştir. Bu sayede proje, 2008 yılından başlamak üzere hayata geçirilebilecektir.

Plan 1: Güvercinkayaşı
1996-2007 çalışma
alanları

Resim 1: Güvercinkayaşı
1996-2007 genel
mimarî, havadan

Resim 2: 6 H/M11; kuzeydoğu köşede siyah açkılı depo kabı ve üst öğütme taşıyla alt evre depo ünitesi

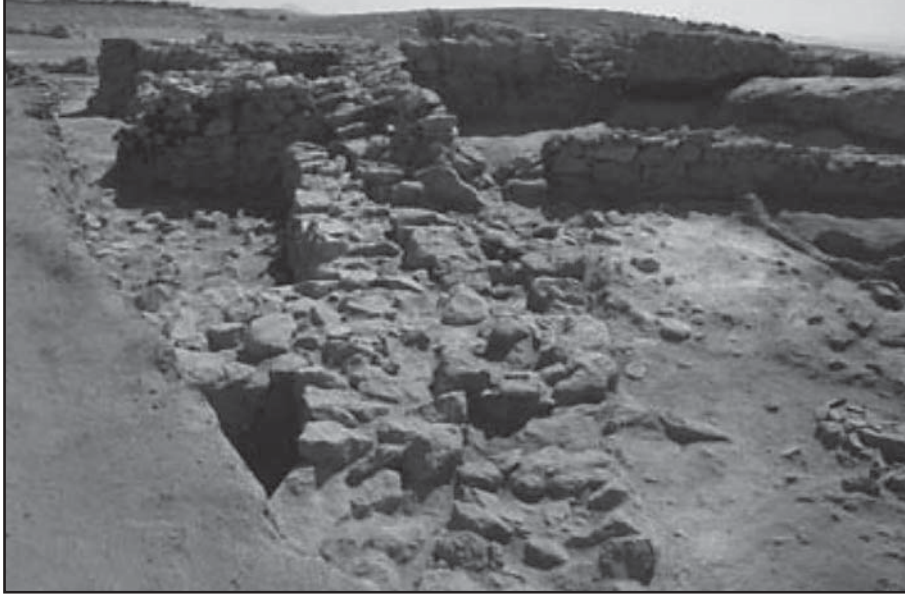
Resim 3: Teras duvarı arkasında (6 H) üçgenimsi kaya çıkıntısı; arka planda kale sur bedeni

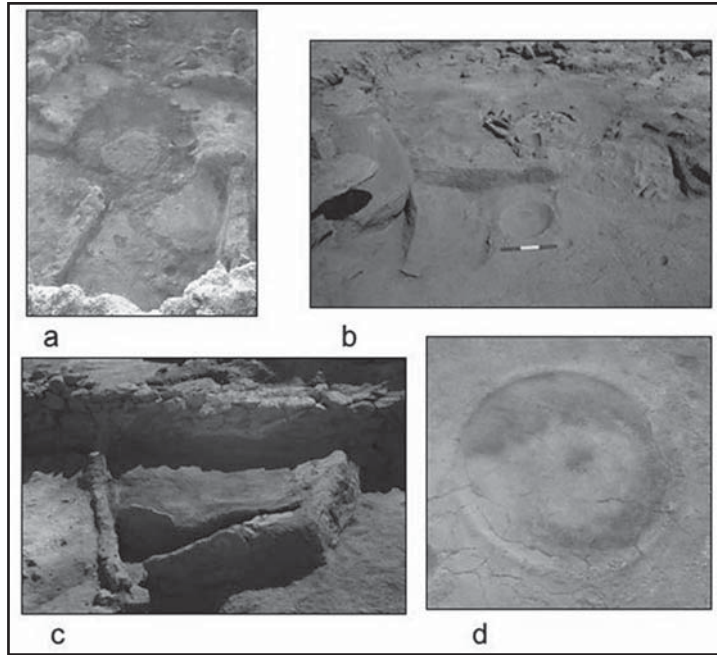
Resim 4: Üçgenimsi kaya çıkıntısının güneybatı ucuna ulanan, 6 H/M3 mekânının güney sınırını oluşturan büyük duvar ve açma batı profili

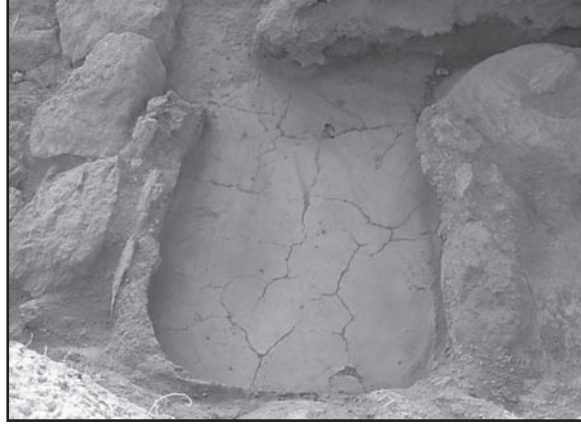
Resim 5: Dış sur bedeni önünde yaşam düzlemi ve koyu renkli sağlamlaştırılmış alanlar

Resim 6: İç kale dış sur bedeninin iri taş bloklarıyla sağlamlaştırılmış kuzey ucu

Resim 7: İç kale savunma sisteminin batı uzantısı

Resim 8 (a-d): a. 7 G/M12 kiler odasını üstten bozan çukur Çk.1 ve ön plânda küvet benzeri olası depo ünitesi; b. Kileri ana odadan ayıran bölme duvarı (7 G/M8) önünde olası kap sokusu; c. Bölme duvarı doğu kanadına bitişen büyük fırın (7 G/M8 Fr.1); d. Ana oda (7 G/M8) içinde, taban üzerinde yuvarlak ocak

Resim 9: Fr.2 altında ortaya çıkan, dar uzun pişirme bölmeli fırın kalıntısı

Resim 10: Kileri baş odadan ayıran bölme duvarı önünde sekiz bölmeli 3. öğütme sekisi (7-8 H/M1b) (H 14)

Resim 11: Yangın dolgusu içinde kalan 8 F/M5 mekânı kapı geçidi ve taban üzerinde yerinde kırılmış kaplar

Resim 12: Obsidyenden ($\pm \varnothing$ 10 cm.) ayna parçası, alt görünüm

Resim 13: Bir otçulun dışından üretilmiş kolye ucu (y= 4 cm.)

Resim 14: Güvercinkayası 2007 kemik alet örnekleri

GELVERİ YÜKSEKKİLİSE

2007 YILI SONDAJ ÇALIŞMASI

Sevil GÜLÇUR*
Yücel KİLPER

Sayın B. Tezcan tarafından 1958 yılında tanıtılan Gelveri Yüksek Kilise (P34/11) adlı ören yeri, Aksaray İli Güzelyurt İlçesi'nin batısında, Kilise Tepesi ($\pm 1430-1380$ m.) mevkiindedir (B. Tezcan 1958). Tezcan'ın burada bulduğu sarmal bezekli bir kâse, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Selindiz Deresi'nin suladığı derin vadinin sağ kıyısında, yatağa kuzey-güney ekseninde bir burun şeklinde uzanan sarp ve kayalık tepenin zirvesinde, 19. yüzyıla ait bir kilise bulunmaktadır (Harita: 1 ve Resim: 1). Üst teraslarında Demir Çağına tarihlenebilecek malzeme göze çarpmakta, Erken Kalkolitik Çağın sonlarına tarihlendiği düşünülen prehistorik yerleşme, büyük olasılıkla, tepenin doğu ve güneye bakan orta ve alt teras basamakları üzerinde konuşlanmıştır. Doksan yıllarının başlarında, tepenin doğu eteği önünde, inşaatı devam eden sulama göletine malzeme taşınan servis yolu yarmasında, ana kayanın girintili çıkıntılı yüzeyi üzerine oturmuş "in situ" yerleşme dolgusu ($\pm 1.00 - 0.40$ m.), yer yer izlenebilmiştir. Bölgenin volkanik yapısı, dik yamaç meyili, zor çevre koşulları ve kaçak kazılar nedeniyle, tek dönemi yansıtan prehistorik kültür tabakaları, giderek yok olmaktadır (S. Gülçur 1996).

İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı eski başkanlarından Prof. Dr. U. Esin, sağlam kalmış mimari kalıntılara rastlayabileceğini düşünerek, Kilise Tepesi'nin kuzey eteğinde, kısa süreli bir sondaj çalışması gerçekleştirmiştir. Üç gün süren bu çalışmalar sırasında, kuzeyden, Kemikli Kaya yönünden gelen servis yolu kenarında açılan B açmasında, çanak çömlek ve obsidyen dışında bazı temel kalıntılara da rastlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, 1993 yılında yayınlanmıştır (U. Esin 1993).

* Prof. Dr. Sevil GÜLÇUR, Bilimsel Danışman, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya A.D. İstanbul/TÜRKİYE.

Yücel KİLPER, Kazı Başkanı, Aksaray Müzesi Müdürü, Hititolog, Aksaray/TÜRKİYE.

Arkeolog Üyeler: Pınar Çaylı, Elif Doğuş, Ozan Özbudak

Yardımcı Öğrenciler: Barış Eser, Ulaş Gündoğdu, Ruhan Kılıç, Deniz Ögçe, Anıl Özdemir, Rahman Üske, Müslüm Yıldırım, Kadir Kavuk.

Ören yerinin önemi, ancak Can Hasan (Karaman) (French 2005: Fig. 195.1-3), Köşk Höyük (Bor, Niğde) (Öztan 2007: 228) ve Tepecik Çiftlik (Niğde) (Bıçakçı 2007: 238 Res. 3) kazılarında ele geçirilen birkaç örnek dışında Anadolu'nun pek az yerinden bilinen, yiv ve oluk bezekli çanak çömleği ve yoğun obsidyen buluntularıyla vurgulanmaktadır. Esin'in makalesinden de anlaşılacağı üzere, pek çok arkeolog desen şemalarından yola çıkarak Gelveri çanak çömleğini Neolitik Balkan kültürleriyle karşılaştırmış ve bu kültürlerin öncüsü olarak tanımlamıştır.

Aksaray Müzesi Müdürlüğü adına 1-21 Ağustos 2007 tarihlerinde Güvercinkaya 2007 kazı bütçesinden sağlanan ödenekle yürütülen sondaj çalışması, ören yerini çevresiyle birlikte 1. dereceden arkeolojik sit alanı olarak tescillemek üzere kayda alan Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun izniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amaçları, geniş bir alana yayılmış olan yamaç yerleşmesinin değişik noktalarında uygulanacak sondajlar yardımıyla tahribatın boyutlarının saptanması, günümüze kadar ulaşabilen mimarînin türünün belgelenmesi ve çalışmadan elde edilecek somut verilerin ışığında uzun süreli olası arkeolojik kazıların önünün açılmasıdır.

Bu hedefler doğrultusunda, doğu yamacın kuzey ve güneyden kaya çıkıntılarıyla korunan, tahribatın en az olduğu düşünülen bölümünde, orta basamaktan başlayarak eteğe doğru, kuzeye yönlendirilmiş dört açma (AI=6x3 m., AII=4x3 m., AIII=6x3 m. ve AIV=4x3 m.) uygulanarak her alanda ana kayaya kadar derinleşilmiştir (Resim: 2).

AI açmasında, yüzey toprağının bir metre kadar altında, doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuş çamur harçlı taş örgü tekniğinde, yükseklikleri 1m.yi aşan duvarlarıyla, içten bölmeli ve dışa açılan pencereli ya da kapılı, konut tarzında bir yapının batı kanadı belgelenmiştir. Açmanın güneybatı sınırındaysa ikinci bir yapının, dış yüzeyleri düzgünce işlenmiş iri taşlardan örülü köşesi açığa çıkarılmıştır. Her iki yapı arasında, doğu-batı yönünde uzanan bir geçit/sokak göze çarpmaktadır. Konut olduğu varsayılan yapının sokağı sınırlayan güney duvarı, hafif dışbükeydir (Plan: 1, Resim: 3). Bu duvara, dikdörtgen mekânı ikiye ayıran bir bölme duvarı uzanmaktadır. Tüm çabalara rağmen, bina içinde yerinde kırılarak kaldığı düşünülen birkaç çanak çömlek parçası ve öğütme taşı dışında, sağlam kalmış tabanlara, fırın ocak v.b. taşınmazlara rastlanmamıştır. Sokak dolgusu içindeyse yamaç meyline uygun biçimde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inen, kerpiç kalıntıları içeren, oldukça kalın (▽-1.50 m → -2.14 m.) bir dolgu saptanmıştır. Bu dolgunun alt seviyesinde, açmanın batı kesiti önünden başlayarak güneybatı köşedeki evin

köşesine kavuşan, dar uzun kerpiç tuğlalarla çevrelenmiş, çukurumsu bir alan belirlenmiştir (Plân: 1a). Çukurun içinden kayda değer bir buluntu ele geçirilmemiştir. Bu çukur dışında yol dolgusunun alt seviyesi çanak çömlek kırıkları ve obsidyen parçalarıyla karışık, oldukça yoğun çakıllıdır.

Yamacın üst kesimlerinde (AI ve AIV), dikdörtgen plânlı, çift taş genişliğinde (± 0.40 m.) duvarlarıyla taş mimarînin oldukça iyi korunduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın duvar yükseklikleri, yamaç eğimi doğrultusunda, doğuya doğru (AII ve AIII), giderek azalmaktadır. A IV açmasında, mimarî kalıntılar ancak açma kesitleri boyunca izlenebilmiştir. Buradaki yapılar, ± 1 m. kalınlığında, buluntu vermeyen, oldukça sert steril bir toprak tabakası üzerinde yükselmektedir (Resim: 4). Steril toprak altında ortaya çıkarılan, gri renkteki düz yüzeyli ana kaya, oldukça sert bir meyille düşmektedir.

Yamaç eteği kenarında bulunan AII açmasında yüzey toprağı, diğer alanlara göre daha sert ve mıcırli görünümündedir. Burada belirlenen dörtgen plânlı yapı da doğrudan ana kaya üzerinde yükselmektedir. Bu yapının, oldukça iri, kabaca şekillendirilmiş taşlardan örülü ± 0.50 m. genişliğindeki duvarları, kısmen ana kayadaki basamakların iç yüzüne yaslandırılarak desteklenmiştir (Resim: 5). Gelveri yamaç yerleşmesinde saptanan mimariye yönelik ilginç bir bulgu da, bazı uzun duvarların kesintiye uğramasıdır. Bu kesilmelerin rastlantısal mı, ya da daha sonraki bir dönemde, başka yapılarda kullanılmak üzere mi söküldükleri anlaşılamamıştır.

Ana kayanın iyice yükseldiği AIII açmasında mimarî kalıntılar, alanın batı sınırında izlenebilmiştir. Burada da doğu-batı yönünde devam uzun duvarlar, kesintiye uğramıştır. Bu duvarların hemen önünde ve alanın orta kesiminde, mimarîden daha eskiye tarihlendiği düşünülen, kayaya açılmış bir dizi yapay çukur plâna alınmıştır (Resim: 6). Alanının orta kesiminde, Güvercinkayasası'ndan bilinen dikme yuvaları benzeri ufak bir sokuyla ($\varnothing = 0.10$ m, $h = 0.06$ m.) yan yana oyulu, oval biçimli ($L = \pm 0.40$ m, $h = 0.20$ m.) iki çukur yer almaktadır. İçinde çanak çömlek kırıkları bulunan çukurların bir ışık yeri olduğu kanısı uyanmıştır. Batı istikametinde ve aynı aks üzerinde daha ufak ikinci bir örneği bulunan, sokularınsa bir sundurmaya ait dikme yuvaları olabileceği düşünülmektedir. Alanın batısında, taş duvarların hemen önünde saptanan armut biçimi ve oldukça derin ($\pm h = 0.55$ m.) oyulmuş beş çukurun, işlevi belirlenememiştir. Hem bu çukurların, hem de ışık olarak nitelendirilen iki çukurun dar uçlarının doğuya bakacak şekilde yerleştirilmeleri, belirli bir düzeneğin parçaları olduklarını kanıtlamaktadır.

Gelveri Yüksektilise sondaj çalışması buluntuları henüz araştırılma aşamasındadır. Aynı bölgede yer alan Güvercinkayası (Çatalsu-Gülağaç, Aksaray), Çiftlik Ovası'ndaki Tepecik (Niğde) ve Bor Ovası kenarındaki Köşk Höyük (Niğde) yerleşmeleri buluntu yoğunluğu bakımından birkaç öğütme taşı dışında çok az sayıda sürtme taş, kemik âlet (Resim: 11) ve hayvan kemiği ele geçirilmiştir. Buna karşılık, işlenmiş obsidyen oranı çok yüksektir.

Gelveri malzemesini tanıttığı makalesinde Esin (Esin 1993: 47-56) beş çanak çömlek grubu ayırmıştır. Bunların içinde "Gelveri Malı" olarak bilinenler, birinci grupta açkılı, bezekli ya da bezeksiz türleriyle temsil edilmektedir. Esin'in 2-4. grupları mineral ve bitkisel katkı, griden kahverengi ve beje dönüşen tonlarda, açkılı, düzletilmiş ya da tarazlı yüzeyli (süpürge izli) özensiz yapımlara ayrılmıştır. Beşinci grup, kırmızı astarlıdır.

En yoğun buluntu grubunu oluşturan çanak çömlek üzerine yapılan ilk incelemeler, Esin'in ayırımını doğrulamış ve Can Hasan yerleşmesiyle yakın bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Gelveri çanak çömleğinin % 60'ını kaba yapımlar (Çizim: 3), %26'sını açkılı özenli yapımlar, % 13'ünü Gelveri tarzı bezekliler (Resim: 7, 8, Çizim: 2) oluşturmaktadır. Tepecik Çiftlik 3 (üst evre) (Bıçakçı 2007: 243Res. 33-35) ve Köşk Höyük III-II (Öztan 2007: 228) tabakalarından bilinen kabartma bezeklilerle bağdaştırılabilecek örneklerse % 1'lik bir orana sahiptir (Resim: 9).

Gelveri tarzı bezekliler, Can Hasan yerleşmesi prehistorik malzemesi içinde sadece üç örnek ile temsil edilmiştir (French 2005: Res. 195.1-3). Buna karşılık Can Hasan 2B' de başlayarak 2A tabakasında devam ettiği bilinen "scraped or scored pottery" olarak tanımlanan örnekler (French 2005: 21, 22, 29), Gelveri kaba yapımları içinde saptanan tarazlı yüzeyli/süpürge izli örneklerle yapım ve tipolojik açıdan bire bir örtüşmektedir. Bu gözlemler, Gelveri Yüksektilise yerleşmesi hakkında bugüne kadar bildiklerimizin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Üç haftalık çalışma sırasında kayda değer ancak birkaç küçük buluntu ele geçirilmiştir. Bunların arasında pişmiş topraktan, kaba hamurlu, kirli bej renkli, yüzü bozulmuş, oval başı arkadan iki saç örgülü, ince uzun boyunlu, büst kısmı piyon biçimli kadın figürini en önemlilerinden. Diğer bir önemli buluntuysa, gene pişmiş topraktan, siyah renkli, yüzeyi açkılı bir insan heykelciğinin bileği hizasından baş parmağa doğru kopmuş, çapraz geniş atkılı sandaletiyle, tırnakları özenle belirtilmiş natüralistik üslûpta bir sağ ayak betimlemesidir (Resim: 10).

Sonuç

Gelveri Yüksektilise 2007 sondaj çalışması, tek dönemlik bu yamaç yerleşmesi hakkında önemli verilere götürmüştür. Anlaşılabilirdiği kadarıyla yerleşme, birbirinden bağımsız oldukça sağlam kalmış yapılarıyla Güvercinkayası ya da Köşk Höyük'ten bilinen, Orta Anadolu'nun bitişik düzende gleneksel yapılaşma düzenine uymazken, yer seçimi açısından paralellik göstermektedir.

Şimdiye değin algılananın aksine, Gelveri çanak çömleğinin % 60'lık bölümünün kaba yapımlardan oluşması, buna karşılık yerleşmeyi temsil eden yiv ve oluk bezeklilerin oranının % 13'lük bir dilimle sınırlı kalması, dikkati yüzey toplamalarındaki yanılısma payına çekmektedir. Can Hasan 2B tabakasında ortaya çıkarak, 2A ve 1 tabakalarda devam eden yüzeyi tarazlı malzeme yardımıyla yerleşme, şimdilik kaydıyla, Orta Kalkolitik Çağın sonlarına tarihlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

BIÇAKÇI , E., Ç. ALTUNBİLEK-ALGÜL, S. BALCI, M. GODON, 2007, "Tepecik-Çiftlik", M. Özdoğan, N. Başgelen (Yay.) *Türkiye'de Neolitik Dönem*. Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni kazılar, yeni bulgular (Metin ve Levhalar), İstanbul 237-253 içinde.

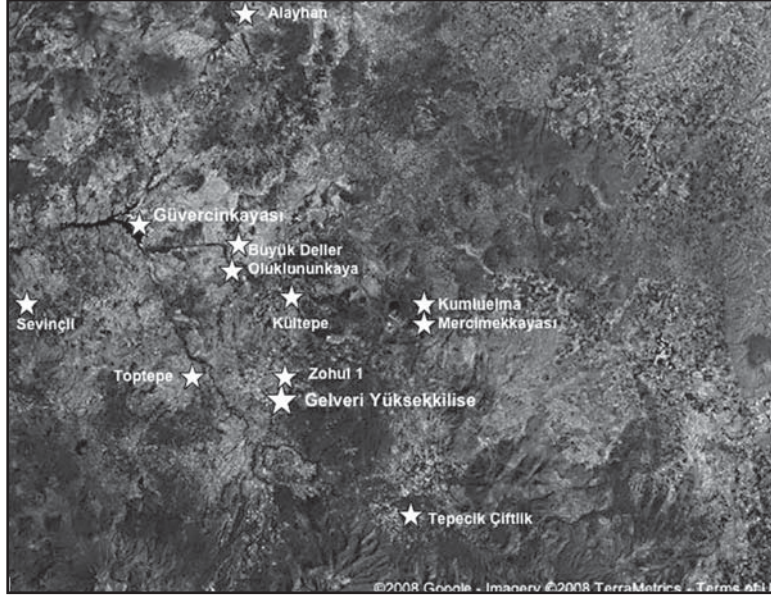
U. ESİN, 1993, "Gelveri. Ein Beispiel für die kulturellen Beziehungen zwischen Zentralanatolien und Südosteuropa während des Chalkolithikums", *Anatolica XIX*, 1993 Special issue on Anatolia and the Balkans, 47-56.

FRENCH, D., 2005, *Canhasan Sites 2*. Canhasan I: The Pottery. The British Institute at Ankara Monograph 32, Cheshire.

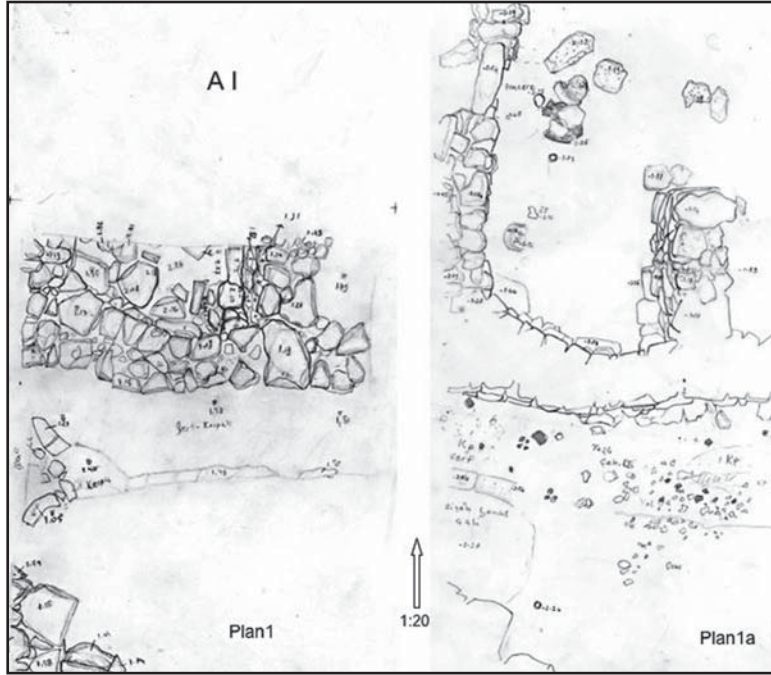
S. GÜLÇUR, "Western Cappadocia Distribution of Mounds and Flat-Settlements" Çağlarboyu Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul 5-7 Haziran 1996, 197-210.

ÖZTAN, A., 2007: "Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası'nda Bir Neolitik Yerleşim", M. Özdoğan, N. Başgelen (Yay) *Türkiye'de Neolitik Dönem*. Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Yeni kazılar, yeni bulgular (Metin ve Levhalar), İstanbul, 223-235 içinde.

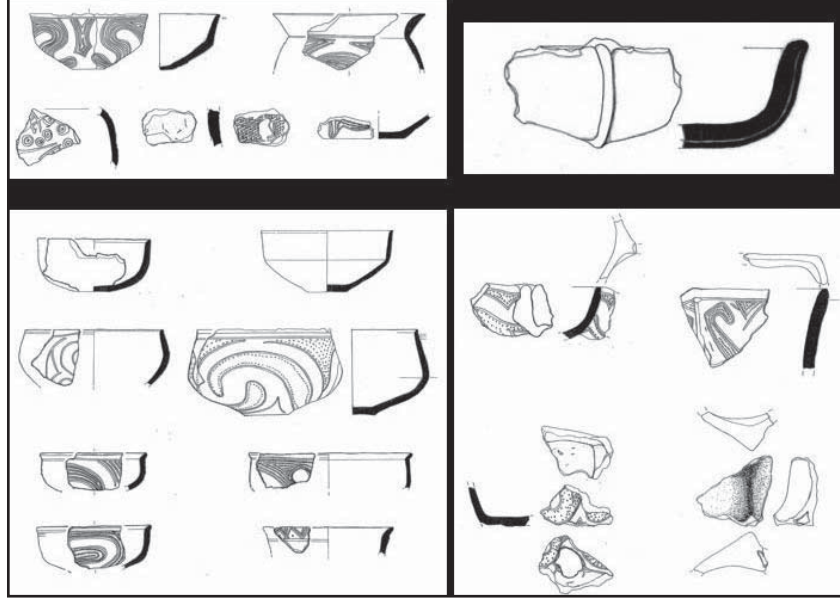
TEZCAN, B., 1958, "Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler", *Belleten XXII*, 517-526.

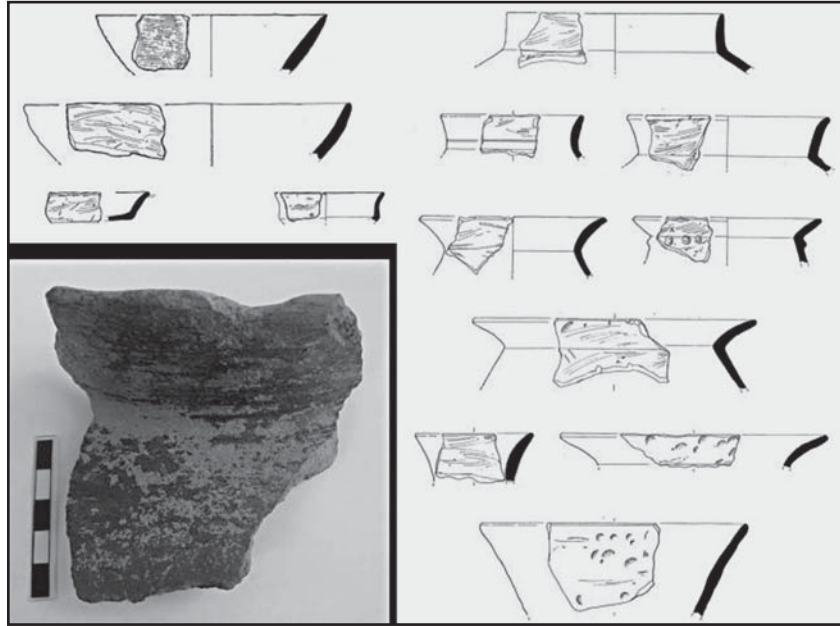
Harita 1: Gelveri Yüksekilise konum ve diğer Kalkolitik Çağ buluntu alanları

Çizim 1: A I Açması olası konut, Plan 1 ve 1a

Çizim 2: Gelveri tarzı bezekliler; sağ üst köşede yılan kabartmalı kâse parçası

Çizim 3: Yüzeyi tarazlı örnekler

Resim 1: G e l v e r i
Yüksekkilise,
kuzeydoğudan;
genel

Resim 2: Çalışma alanları,
batıdan; genel

Resim 3: AI açması olası
konut; güneyden

Resim 4: A IV Açması, steril toprak üzerinde mimari kalıntılar, doğudan, genel

Resim 5: A II Açması, anakaya basamaklarını kullanan duvarlarıyla dikdörtgen yapı kuzeyden; genel

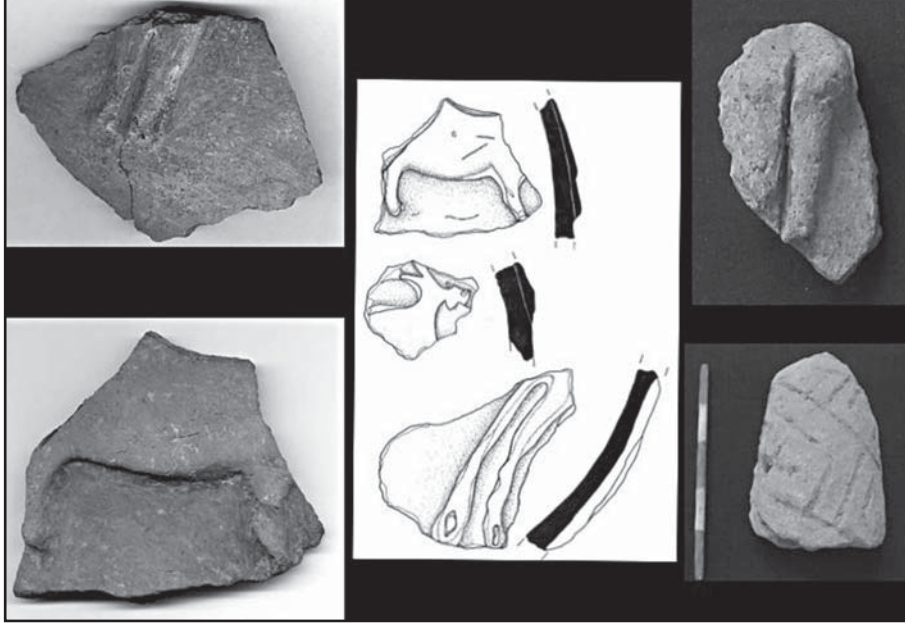
Resim 6: A III Açması, mimari kalıntılar ve anakayaya oyulu çukurlar, doğudan; genel

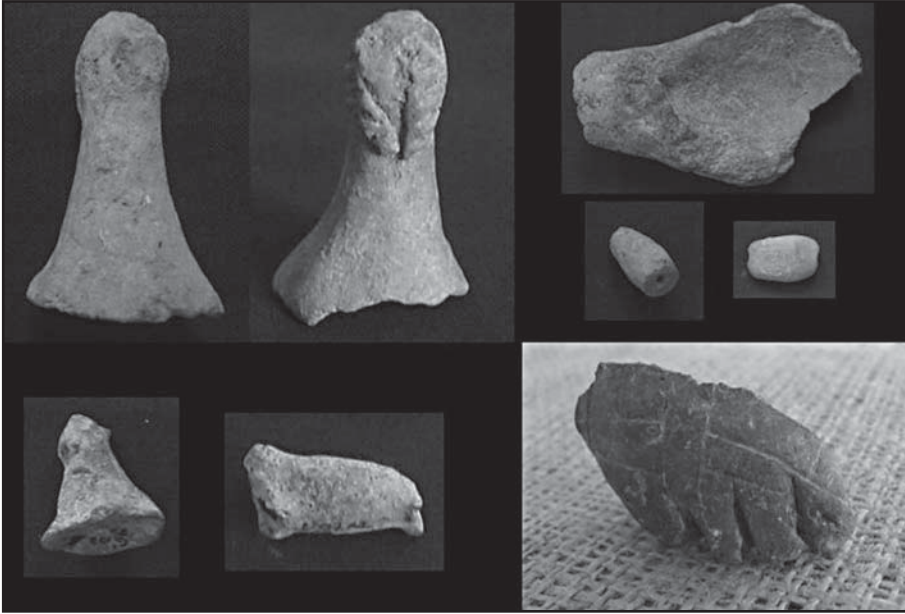
Resim 7: Koyu gri renkli, sarmal bezekli , özenli yapım kâse

Resim 8: Çeşitli desenlerde Gelveri bezeklileri; sağda sarmal bezekli kutu parçası

Resim 9: Tepecik Çiftlik 3 (üst evre) ve Köşk Höyük II-III tarzı kabartma bezekliler; sağ altta Gelveri tarzında bezekli olası aplike giysi/etek parçası

Resim 10: Pişmiş toprak başlıca buluntular; sol üstte saç örgülü piyon biçimi figürin; sağ altta bilekten kopma sandaletli ayak

Resim 11: Kemik  letler

RHODİAPOLİS 2007 KAZILARI

N. ÇEVİK*
İ. KIZGUT
S. BULUT

2007 sezonu kazı ve araştırma çalışmaları 14 Haziran – 07 Ağustos günlerinde 55 günde gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilciliğini Özgür Çomak'ın yaptığı çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü – DÖSİMM, Akdeniz Üniversitesi ve Kumluca Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Bakanlık-DÖSİMM'in sağladığı 110.000 TL, Akdeniz Üniversitesi'nin araç ve lojistik, Kumluca Belediyesi'nin toplam 50.000 YTL'yi bulan araç-gereç kiralari ve ayrıca Mannheim Üniversitesi'nden Max Kunze aracılığıyla gelen 6.000 TL ile birlikte toplam 166.000 TL ile 2007 programında bulunan kazıların giderleri karşılanabilmektedir. Çalışmalara Akdeniz Üniversitesi'nden asal-çekirdek ekibimiz dışında Almanya Mannheim Üniversitesi'nden, İstanbul Üniversitesi'nden, Marmara Üniversitesi'nden ve Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi'nden toplam 21 bilimci, 3 restoratör, 1 haritacı, 35 öğrenci (öğrenci-işçi) ve 21 işçi olmak üzere toplam 81 kişi katılmıştır. Bu sezonda bilim alanları olarak arkeoloji, epigrafi, Bizans, harita, jeomorfoloji, jeofizik ve restorasyon araştırmaları-uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da 5 ayrı alanda farklı ekiplerle kazılar yapılmıştır. İlk 5 yıllık planlamaya bağlı olarak 2006 yılında başlanan çalışmalara 2007'de de devam edildi. Bu sezonda öncelikli amaç, 2006 yılında başlanan Tiyatro ve Hamam gibi çalışmaların tamamlanmasıydı. Bunların dışında yeni işler olarak Opramoas Anıt Mezarı'nın, G yapısının ve Bazilika'nın kazısına başlanmıştır.

* N. ÇEVİK, Akdeniz Üniversitesi F.E.F. Arkeoloji Bölümü-Antalya/TÜRKİYE.
ncevik@akdeniz.edu.tr

İ. KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi F.E.F. Arkeoloji Bölümü-Antalya/TÜRKİYE.
ikizgut@akdeniz.edu.tr

S. BULUT, Akdeniz Üniversitesi F.E.F. Arkeoloji Bölümü-Antalya/TÜRKİYE.
ikizgut@akdeniz.edu.tr

Fotoğraflama: Model helikoptere bağlı, uzaktan kumandalı, 24 mm. Carl Zeis objektifli SONY DSCR-1 kamera ile 80 m. yükseklikten hava çekimleri yapıldı (Resim:1). Bundan amaç 'Opramoas anıtı' gibi kazılacak olan yapıların ilk taş planlarını hava resmi üzerinden mükemmel çıkarmaktı. Bununla beraber, kilise gibi diğer kazılacak alanların da benzer amaçla hava fotoğrafları çekildi. Aynı çalışmayla tiyatronun fotogrametrik çizimleri için de fotoğraflar alındı. Yersel fotoğraflama da klâsik yöntemlerle ve sayısal makinelerle çekilmeye devam edildi. Atölyedeki buluntu çekimleri ise kurulan ışıklı masaya bağlı kameralarla gerçekleştirildi.

TİYATRO

Tüm *caveası*, orkestrası ve proskenesi 2006 çalışmalarında açılmış olan tiyatrodan bu sezon batı *parados* ve sahne binasının bir kısmı açılmıştır.

Skene Opramoasla olan ilişkisi –iç içeliği- nedeniyle 2006'da kazılmamıştır. Doğu ve batı *parados* ise araçların çalışabilmeleri için yarım kazılmıştır. Bu sezon Opramoas mezarıyla birlikte *skene* de kazılmaya başlanmıştır (Resim: 2). Hyposkenion Opramoas anıtının zemini düzeyinde dış yüzünden kazılmış, doğusu Opramoas anıtı bloklarının çekilmesi işlemi gereken vincin manevra yapabilmesi ve yaşayabilmesi için yine yarım bırakılmıştır. Proskenenin ara koridorlu ve iki yan odalı alt yapısının aynen devam ettiği sahne zemini tüm duvarlarıyla sağlam çıkmıştır. Sadece tonozu çökmüş ve oda kapılarının lentoları düşmüştür.

Opramoas Stoası ve Batı Parados kazıları: Sahne binasının batı yanı, batı *analemma*, Opramoas Stoası'ndaki kireç ocağı ile stoanın KB son kısmı arasında kalan alan kazılmıştır (Resim: 3). Bu alan hem tiyatronun batı *paradosu* ve *analemması* önü ve tiyatro ile sahne binası ve Opramoas Mezarı arasında kalan ara alan açısından hem de batı *analemma* köşesiyle birleşen yapısallığı nedeniyle Opramoas Stoası ile bağlantılı ve ilgilidir. Orkestra zemini baz alındığında dolgu yüksekliği batıda –stoa önünde- 5m., sahne binası/parados tarafında ise 4 m. civarındadır. Geçen yıl üstten iki kademeli düzeltilerek bırakılmış olan bu alan stoanın devamını ortaya çıkararak tamamlamak, stoa tiyatro ilişkisi ve batı *paradosun* yapısallığını görmek ve tiyatronun bu kesimde eksik kalan çalışmalarını tamamlamak amacıyla kazılmıştır (Resim: 4). Diğer bir amaç da bu alanın açılmasıyla Opramoas bloklarının yerleştirilmesi için taş tarlası elde

etmektedir. Bu alanın kazılmasıyla Opramoas Stoası ve Opramoas Mezarı ile batı *parados* arasındaki ilişki de çözülmüştür. Bu durumda Helenistik tiyatro ile Roma stoası arasında beklenen fiziksel ve organizasyonel farklılıklar da belirlenmiştir. Üst kısmı 2006'da açılmaya başlanan alanda *parados* tarafında 4m. dolgu bulunmaktadır. Bu dolgu arka batı kesimde 5 m.yi geçmektedir. Dolgu düzeyi tiyatro *caveas*ının alttan 8. basamağına denk gelmektedir. Buradaki dolgu stoa duvarının moloz taş ve harçlarının döküntüsünden oluşmaktadır. Diğer bir dolgu akıntı kaynağı ise batı *analemma* duvarının blok taşları ve iç dolgu döküntüsüdür. Dolgu içerisinde gelen seramik parçaları ise akropol akıntısından kaynaklanmaktadır.

Toplam 45m. uzunluğunda ve hafif iç bükey uzayan Opramoas Stoası'nın, kireç ocağının kuzeyinde kalan, *analemma*yla birleşen 12,34m. uzunluğundaki bölümü G tarafa göre daha az korunmuştur. Buradaki korunma düzeyi akropole çıkan yol eğimi düzleminde değişmektedir. G kesimde 2006 kazılarında elde edilemeyen mimari bilgilere 2007 kazılarında ulaşılmıştır. Buna göre portikonun genişliği, stylobatın dışından itibaren 4,54m.dir. Tüm stoada bu genişlik 4,5m. civarında değişmektedir. Zemininde, mermer-taş levhalar ya da mozaik gibi herhangi özel bir kaplama malzemesine rastlanmamıştır. Stoa zemini sıkıştırılmış toprak gibi görünmektedir. Stoa duvarı boyunca çok standart olmayan ölçülerde 8 adet niş açılmıştır. Girintileri dikdörtgen ve yarım yuvarlak formlarda değişerek yerleştirilmiştir. Dikdörtgen kesitli nişlerin üst yapıları tuğladan düz kemerli örülmüş, yarım yuvarlak kesitli olanların üst örtüsü ise yarım kubbe formunda yapılmıştır. Bu formlar birer değişerek uygulanmıştır. Yükseklikleri yaklaşık 2,35m., genişlikleri 1,10m.dir. Örgüsünde düzgün moloz taş ve kireç harcı kullanılmıştır. Stoanın kuzey kesiminde nişlerin alt seviyesindeki duvarlarda ele geçirilen *in situ* kalıntıdan anlaşıldığına göre duvarın tamamı kireç harcından sıvalı ve üstü ince mermer plâkalarla kaplıdır. Düzgün kesme taş bloklardan oluşturulmuş olan stylobatın genişliği yaklaşık 4,5m.dir. En kuzey başta *analemmaya* dayalı ayağın profilli en alt bloğu *in situ* ele geçirilmiştir. Uzunluğu -sütun çaplarının aynısı- 0,58m.dir. Genişliği 0,71m.dir. Ayaktan 1,74m. sonra ilk sütun altlığı yerleştirilmiştir. Yerinde ele geçirilen bir sütun ya da parçası bulunmamaktadır. Ancak stoanın karşısında sahne binasının batı duvarı önünde çekilen geç dönem set duvarında kullanılan granit sütun parçalarından 4 adet bulunmuştur. Bunlar stoa sütunlarından kalanlardır. Dolgu özelliği alanın her yanında aynı olmamakla birlikte, en üstte çok kalın

bir katman hâlinde stoa ve *analemma* duvarının taşları ve moloz taşlı kireçli iç dolgusundan oluşmaktadır. Alta indikçe -zemine yaklaşık 1,50m. kala yoğun çatı kiremitleri özellikle *analemma* önünde ancak stoa boyunca ortaya çıkmıştır. Bu seviyede ve kiremitlerin bulunduğu alanda kalın bir yangın katmanı bulunmuştur. Bazı yerlerde çatı kiremitleri orijinal yerinde değil, bir araya atılmış-toplanmış gibidir. Kireç ocağı atıkları da bu alanda yığılmış gibi bir izlenim vermektedir. Kiremit katmanının altındaki son 1m.lik katmanda *analemma* önünde bezemeli mimarî parçalar ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda arşitrav ve friz parçaları yanında başlık parçaları da vardır. Bu parçalardan yeterince anlaşıldığı kadarıyla başlıklar oldukça nitelikli İon başlıklarıdır. Başlıkların üstünde yalın silmeli arşitrav blokları gelmektedir. Bunlardan da parçalar bulunmuştur. Stoa tavanını, kiremit kaplı ahşap bir çatı örtmektedir. Bulunan yüzlerce küçük çatı kiremidi parçaları ve çok sayıda ve çeşitte/boyda metal çiviler bu ahşap çatıya aittir.

Stoanın ortasında yaklaşık 5m. çapında bozuk daire formu bir kireç ocağı ortaya çıkarılmıştır. Stoanın nitelikli mermerden mimarî elemanları ve heykelleri burada kirece dönüştürülmüştür.

Buluntular: Bir adet 4.-5. yy. kandili sapı kopmuş hâlde bulunmuştur. *Analemma* önünde kiremit katmanı altında bir kadın heykeline ait parçalar bulunmuştur. Sadece göğüs -gövde- kısmı eksiktir. Başlığıyla bir Fortuna heykeli olduğunu düşündürmektedir. Faustina'ya benzer saç ve özellikle topuzu, kulak arkasından inen saçıyla benzediği Aphrodite tipi nedeniyle İ.S. 2. yy. ortalarından (138-161) görünmektedir. Aynı açmada benzeri bir kadın heykelinin de el ve kol parçaları bulunmuştur. Bu alanda bulunan bronz bir heykelin eline ait serçe parmak 1:1 oranında bir heykele aittir. Alanda bronz mobilya aksamı ve bronz kap kulpu da bulunmuştur.

OPRAMOAS MEZAR ANITI

Anıtın güney ve batısını çevreleyen portiko alanının kazısının önceki sezonda yapılmış olmasının amacı tapınak mezarın bloklarının taşınıp dizilebileceği alanı önceden hazır etmektir. Bu sezon anıtın kazısına yüzey moloz ve topraklarının alınmasıyla 16 Haziran'da başlanmıştır. İlk katman bloklar tam açığa çıkarılacak detay temizlik yapıldıktan sonra, model helikopter aracılığıyla yakın hava fotoğrafları çekilip üzerinden *autocatte* taş planı çizilmiş ve bu aşamada görülebilen tüm bloklar numaralandırılmıştır.

İlk temizlik sonrasında görülen anıtın duvarlarının neredeyse tamamen yıkılmış olduğudur (Resim: 5). 2001 yangını sırasında da birçok blok kavlanmış ya da parçalanmıştır. *In situ* bulunan sadece anıtın podyumudur. Ön kesimdeki merdivenler dahi kısmen tahrip edilmiştir. Anıt, önce doğa ve Bizans Dönemi halkı, sonra bilim adamları sonra da defineciler tarafından inanılmaz bir şekilde tahrip edilmiş ve yıkılan bloklar orijinal düşüş konumlarını kaybetmişlerdir. Yayından yaptığımız karşılaştırmada, anlaşılan Krickl – Otto Bendorf ekibi anıtta kazılar yapmış ve neredeyse tüm yazılı blokları okumuşlardır. Epigrafların Anadolu’da en çok ilgi duyduğu yapılardan biri olan anıtın taşları sonraki dönemlerde de bölgede çalışan yazı okuyucular tarafından bu tip müdahalelerle eksiltiştir. Anıtın içinde defineciler tarafından derin bir çukur açılmıştır. Böylece anıtın ön kesimi ve içi, vandalca tahrip edilmiştir. Viyana Küçük Asia Komisyonu’nun yaptığı çalışmalarda E. Löwy’nin yeniden kurma denemesindeki çizimlerle karşılaştırıldığında sağlam olduğu anlaşılan yazılı blokların kazıdan parçalanmış olarak çıkması oldukça üzücü olmuştur. Kazı planına göre anıtın önce içi kısmen temizlenmiş, blok çekilmesi ve kazısına G yanından başlayıp cephesine dönülmüş ve sonra da K yan yüzle arkası çalışılmıştır. Anıtın tamamının yıkılmış olması nedeniyle blokların tamamını- taş tarlamıza vinç ve ipek halatlar yardımıyla çekmek oldukça problemli olmuştur. Buna rağmen yazılı bloklar stoanın önü boyunca hazırladığımız alan 2 katlı olarak dikkatlice dizilmiş, işçilikli mimarî bloklar da stoanın ayrı bir yerinde 2-3 katlı dizilmiştir. Kazılar sırasında ortaya çıkan yüzlerce yazılı parça ve parçacık dikkatlice ve ait olabilecekleri blok numaraları göz önüne alınarak ayrı ayrı kasalanmıştır. Yazılı bloklardan parçaları bulunanların âcil olanları hemen onarılmış ve yerlerine yapıştırılarak blok restorasyonları yapılmıştır. Anıtın çevresinde toplanan dağınık ve orijinal düşüş konumlarını kaybetmiş olan bloklardan yeri bulunanlar hemen yerine yerleştirilmiştir (Resim: 6). Sadece G yan yüzde yerine konulan blok sayısı 9’dur. Arka alınlık bloklarının hemen tamamı bulunmuş, hasarlı olanlar onararak toplam 34 bloktan oluşan alınlık, anıtın önündeki düz alanda orijinaline tamamen sadık olarak yeniden kurulmuştur (Resim: 7). Anıtın içi Bizans Döneminde kullanılmıştır. Hemen bitişiğindeki sahne binasının duvar kiremitleri sökülerek içerde duvarlar örülmüş ve orijinal Roma zemininden yüksekte, moloz taşlar ve kireç harcıyla yeni zemin yapılmıştır. Bizans duvarları Roma duvar bloklarının altında kalmıştır. Dolayısıyla Bizans Döneminde anıtın büyük oranda ayakta olduğunu ve bu mekânın da kullanıldığını belirtmek mümkündür.

Kazı boyunca elde edilen kesin verilere göre yapısal ve teknik bilgiler: Viyana Küçük Asia Komisyonu'nun yaptığı ilk çalışmalarda E. Löwy'nin yeniden kurma denemesindeki yapısallığın doğru olmadığı anlaşılmıştır. Kazı boyunca ortaya çıkan kesin verilere göre karakteristik *prostylos* tapınak düzenindedir. Bölgede birçok benzeri bilinen 2. yy. Roma Dönemi moda tapınak planındadır. Podyuma çıkan merdivenin ölçüleri 2,34x3.07m.dir. Yalnızca cepheden basamaklarla çıkılan bir podyumu vardır. Cephesinde Korinth başlıklı ante uçları vardır. Podyum ucunda 4 sütunlu bir cephe düzenlemesi söz konusudur. Batı yan ve cephe duvarının tamamı ile doğu yan duvarının ilk yarısı yazıtlı bloklarla örülüdür. Arka duvar yalındır. Kıрма çatının kenarları *antefix*lerle süslüdür. Alınlıklarda köşe ve tepe akroterleri bulunmaktadır. Ölçüleri (uzunluk-genişlikli): Podyum:10,26x8,15, Tapınak gövdesi: 7,32x8,16, İçten: 6,05x5,16, Ante çıkıntıları: 0,80; Duvar kalınlıkları: yan: 0,96, ön: 0,55, arka: 0,58. Tüm yapı kesme taş bloklarla örülüdür. Çatı kiremit kaplıdır. Kesme taşlar tamamen *lewis* tekniğiyle kaldırılmıştır. Blokların yanal bağlantılarında kenet kullanılmıştır. 1adet Helenistik Phaselis sikkesi en önemli bulgudur.

HAMAM- GYMNASIUM

2006 yılında kazısı %90 oranında tamamlanmış olan hamamın *palaestrasının* güney ve batı tarafında yarım bırakılan açmaların kazılıp ortaya çıkarılmasına başlanmıştır. Bu kesimde Roma devşirme bloklarıyla örülmüş Bizans duvarları ortaya çıkarılmıştır. Blokların çoğunluğu arka yamaçtaki nekropolden taşınmış mezarların yapıtaşlarıdır. *Palaestranın* G köşesinde 2006'da yarım bırakılan alan kazılmış bu kesimde hamama su taşıyan kanal ortaya çıkarılmıştır. Örülerek oluşturulmuş olan 0.50m. genişliğindeki kanalın yönelimi G yapısının bulunduğu tepeyedir. Kanalın devamını görmek ve de Hamamın G yanından yukarı çıkması gereken basamaklı yolun gerçekte var olup olmadığını anlamak için sondaj yapılmıştır. Bu sondajda suyolunun devamı ortaya çıkarılmıştır. Aynı alanda beklediğimiz basamaklı yolun varlığına ilişkin verilere yönelik açmadan küçük moloz taşlardan sağlam bir yol alt yapısı olabilecek döşem çıkmıştır.

Buluntular: 2007'nin en önemli bulgusu *palaestranın* bu kesiminde Bizans katmanı altında ortaya çıkan Geometrik Dönem özellikleri gösteren seramik

parçalarıdır. Bunlardan bazıları birleştirilebilmiştir. Bölgedeki benzerlerine bakılırsa, üzerinde konsantrik daireler ve dalga motifleri nedeniyle bu parçalar Geç Geometrik (İÖ. 8. yüzyıl sonu) gibi görünmektedir (Resim: 8, Resim: 9).

Bu mekânın hemen yanındaki diğer bir mekânda sağlam kaplar bulunmuştur. İçinde kemik parçalarıyla bulunan seramikler dağılgan olduğundan toprağıyla birlikte çıkarılmış ve kazı evinde dikkatlice boşaltılmıştır. Ancak içinin tamamen toprak dolu olduğu görülmüştür. Bu alanda sağlam başka kaplar da bulunmuştur. Ele geçirilen seramiklerin çoğunluğu Roma Dönemi günlük kullanım seramikleridir. Bir kısmı da Bizans Dönemine aittir.

G YAPISI

Kentin güney ucunda yer alan düzlük üzerinde, Sebasteion'un hemen arkasındaki parselde konumlanmış, işlevi henüz saptanamamış yapı oldukça büyük bir alan kaplamaktadır (Resim: 10). Rhodiapolis yapılarının karakteristiği olan sarnıç altyapıdır ve üç büyük haznesi vardır Sarnıçların üst yapısı tamamen yıkılmış ve zemin koduna ilişkin hiçbir iz kalmamıştır. Ön cephe kuzeye hafif dönük batı bakışımıdır. Üç girişli planlanmış ve girişlere ilişkin bloklar farklı bezemelerle işlenmiştir. Kuzey cephede yıkılmalarla bazı açıklıklar oluşmuştur fakat girişe ilişkin bir iz görülmemektedir. Doğu ve güney cephe ise birbirinden bağımsız mekânlarla çevrelenmiştir. Doğu cephede 5, güney cephede ise 3 mekân bulunmaktadır. Mekânların en az iki katlı olduğu, korunmuş duvarlardaki hatıl yuvalarından ve merdiven izlerinden anlaşılmaktadır.

Yapılan jeolojik araştırmalara göre Rhodiapolis-Gagai fay kırığı üzerinde olduğu tespit edilen yapının depremde zarar gördüğü, kurtulan ve korunan yerlerinin ise ağaç-insan ve yangınların etkisi ile daha fazla tahribata uğradığı gözlemlenebilmektedir.

Güney yapısının rölövesinin çıkarılmasına ve daha sonra kazılarının yapılmasına yönelik temizliği ile bitkilerden arındırılması gerçekleştirilmiştir. Temizlik çalışmalarının ardından güney yapısının teodolit ile rölövesi çıkarılmış ve kuzey cephede kaçak kazıcıların ön mekânda yaptıkları kazıdan dışarıya aktardıkları molozun temizlenmesine başlanmıştır. Yapının topografya üzerindeki konumlanışı ve yapılan kazı planına uygun bir şekilde ilk olarak kuzeybatı bakışımı ön cephede kazı çalışmalarına

başlanmıştır. Yapılan temizlik sonucunda görülmeye başlayan ön cepheye ait bezekli ve bezeksiz mimarî blokların hâlihazır planları çıkarıldıktan sonra numaralandırılmış ve kazı ile alınarak daha önce belirlenip hazırlanan taş tarlasına kepçe-vinç yardımı ile taşınmış ve düzenli bir şekilde dizilmeye başlanmıştır. Bir yandan bu blokların yapı üzerindeki yerleri belirlenmeye çalışılırken diğer yandan envanterleri oluşturulmuştur.

Ön cephedeki kazı ilerledikçe gün yüzüne çıkan mimarî blok ve bezemeli parçalar, yerlerinde korunmuş parçalarla birlikte değerlendirilerek ön cephede üç ayrı girişin olduğu tespit edilmiştir. Ortada büyük, yanlarda ise küçük girişler şeklinde düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu cephenin kazısı, iç bölümlerdeki malzemenin dışarıya taşınabilmesi nedeniyle bugünkü yürüme zemini düzeyinde bırakılmıştır. Toprak altında bezemeli ve yalın mimarî blokların varlığı anlaşılmaktadır, gelecek yıllarda iç bölümlerin kazıları tamamlandıktan sonra bu cephedeki çalışmalara devam edilecektir.

Güney yapıda ikinci kazı alanı olarak, ön cepheden girilen batı mekânı seçilmiştir. Yoğun bir duvar yıkıntısının görüldüğü bu mekânın üst düzeyinde bulunan ve ön cepheye ait olduğu tespit edilen iki mimarî ve bezekli blok kepçe-vinç yardımı ile dışarıya alınarak taş tarlasına yerleştirilmiştir. Kazı sırasında ele geçirilen bulgulara göre mekânın ikinci kullanımda küçültülerek ve orijinal dokusuna göre daha basit işçilikle bir atölyeye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Duvar örgüsü içerisinde yapıya ait yazıtlı ve bezemeli blokların varlığı, ek duvarların küçük molozlarla örülmesi dışında mekânın sıkıştırılmış toprak ile oluşturulan zemininde 4. yy.a tarihlenen bir sikkenin bulunmasıyla da mekânın ikinci kullanım nedeniyle oluşturulduğu kesinleşmektedir. Kazı sırasında ele geçirilen seramik parçaları ve iki parçaya ayrılarak korunmuş küçük bir kandil ile de 4. ve 5. yüzyıl özellikleri gözlemlenmektedir. Daha alt seviyede İ.S. 2. yüzyıl olduğu düşünülen bir katman daha vardır.

Buluntular: Kazı sırasında ön cepheye ait çok sayıda farklı bezemeli blok ve çeşitli formlarda seramik kaplara ait parçalar bulunmuştur. Bunların dışında 4. yy.a tarihlenen bir sikke, yine aynı tarihlere verilebilecek bir küçük kandil ele geçirilmiştir.

KİLİSE

İlk iş olarak kazılardan çıkacak atık malzemenin taşınacağı ve depolanacağı sistem kurulmuştur. Akropolde traktörün yanaşabileceği bir yol olmadığından, kilisenin girişine denk gelen ve hiçbir kalıntı bulunmayan batı yamaçta metalden bir akıtma rampası-kızağı oluşturulmuştur. Kilise içinden rampaya kadar da el arabalarıyla moloz taşıyabilecek ahşaptan bir yol yapılmıştır. Başlangıçta kilisenin yüzeyinde bulunan bitkiler ve yine yüzeyde yoğun hâlde görülen moloz taşlar temizlenmiştir. Bu arada planı çıkarılıp karelağı yapılmıştır. Kilise batı girişli ve üç neflidir. Apsisin iki yanında *pastophoria* bulunur. Kuzey tarafta bir şapel ve batısı boyunca da birimler uzanır. Bunlar bişhof konutuna ait birimler olmalıdır. Kilisenin doğu ve kuzey tarafının göreceli iyi durumda olduğu, güney duvarının toprak üzerinden yer yer zorlukla izlenebildiği, naostaki moloz dolgunun fazla yüksek olmadığı, apsiste ve naosun ortasında büyük çaplı üç adet kaçak defineci çukuru olduğu ve bu kısımlarda mozaik zeminin olasılıkla tahrip edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Kilisenin cephesinde üç giriş vardır ve Roma Dönemi yapılarından devşirme bloklarla örülmüştür. Definecilerin kaçak kazıları sonucu oluşan yüksek moloz-toprak kümeleri alınmış, 6 basamaklı *synthronon* tamamıyla açığa çıkarılmıştır (Resim:3). Çalışma; apsis yanlarındaki *pastophorianın* önlerine dek uzatılmıştır. Bu alanda kazılarla zemin düzeyine dek inilmiştir. Bu arada Kilisenin ilk detaylı planı da çıkarılmıştır. Daha sonra bu plandan yararlanılarak bir açma planı hazırlanmıştır. Kazı çalışması, açma planında B-3 olarak belirlenmiş olan apsis kısmında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada apsis kısmı tamamen temizlenerek açılmış, *synthronon* basamakları ortaya çıkartılmıştır. Burada *synthronon* basamaklarının ilk üç sırasının en doğu ucunda 1.5 m. kadar bir kısmının defineciler tarafından kırılarak tahrip edildiği anlaşılmıştır. Bu kısımdaki kazı bittikten sonra, B-5 açması olan kuzey *pastophoria* odasının ön tarafında yine kaçak kazıcılar tarafından yığılmış olan yaklaşık 1.5 m. yüksekliğindeki moloz yığını kazılarak o kısım bazilikanın bugünkü toprak seviyesine kadar indirilmiş ve önümüzdeki yıl kazıya başlamaya hazır hâle getirilmiştir.

İlk gözlemlerimize göre kilisenin ilk evresi, 5. – 6. yüzyıllara ait, üç nefli bazilikal planlı ve ahşap örtülü bir kilisedir. Apsis dış hizasına kadar uzanan *pastophoria* odaları ve doğu tarafının düz bir duvar olması, kiliseyi Akdeniz yöresinin, özellikle de Silifke yöresinin tipik yapılarından birisi olarak sınıflandırmamıza olanak vermektedir. Yapılan moloz temizliği ve kazı

çalışmaları sırasında ele geçirilen buluntuların çok büyük bir kısmını mimarî plâstik parçalar (işli taşlar) oluşturmuştur. Yüzü aşkın taş eser arasında çoğu korkuluk levhası parçası olmak üzere, silme, başlık, kaplama gibi mimarî plastik parça bulunmaktadır. B-3 açmasında ayrıca 12 parçadan oluşan Roma Dönemine ait önemli bir yazıt da bulunmuştur. Bu eserlerin dışında çok sayıda keramik de bulunarak envanterlenmiştir. Taş ve keramik eserleri cam ve maden gibi buluntular takip etmekteyse de, bu grupta çok kayda değer bir eser ortaya çıkmamıştır. Kazı malzemesi henüz kapsamlı bir biçimde çalışılmış değilse de, ilk gözlemlerimize dayanarak eserlerin çoğunun Erken Bizans Dönemine ait olduğu, ancak 11. – 12. yüzyıllara kadar olan bir tarihsel dilime ait buluntular da olduğu sonucuna varılmıştır.

Buluntular: 5 adet metal, 48 adet cam, 618 adet de seramik parçası bulunmuştur. Apsis açmasında Roma Dönemine ait çok parçalı bir yazıt plâkası, 1 adet mono blok taştan altar-masa ayağı bulunmuştur. Çoğunlukla *synthronon*un kuzey doğusunda dehliz içerisinde renkli fresko parçaları bulunmuştur. Bunların bazıları resim alanını tanımlayacak biçimde belirgin, çoğu kısmı çok küçük parçalardan oluşmaktadır.

EPİGRAFİ ÇALIŞMALARI

Bu sezon başta Opramoas Tapınak Mezarı yazıtları olmak üzere kentte bulunan diğer yazıtlar da çalışılmıştır. Dünyanın Antikçağdan bilinen en eski ikinci uzun Hellence yazıtını duvarlarında taşıyan ünlü-benzersiz anıtın yazılı bloklarının tamamı çalışılmıştır. Daha önce okunmamış 3 tam blok ele geçirilmiştir. Bloklara ait yüzlerce fragmanın değerlendirilmesi ise 2008 sezonuna kalmıştır.

Bu sezon çalışılan yazıtlar büyük oranda Opramoas anıtı yazıtlarıdır. Opramoas Anıtı yazıtlarıyla ilgili olarak 54 blok üzerinde yer alan metinler tek tek kontrol edilip daha önceki yayınlara ilişkin birçok ekleme ve düzeltme yapılmıştır.

2006 yılında bulunmuş olan 16 yazıtın dokümantasyonu yapılmış olup, bunların dağılımı şöyledir: 1 agonistik onur yazıtı, 9 onur yazıtı, 2 kararname, 1 isim listesi, 2 mimarî yazıt ve 1 TAM 2,3'e *corrigendum*. Dokümantasyonu yapılan toplam 10 adet 2007 buluntusu ise; 3 fragman, 1 onur yazıtı, 1 şiir biçiminde onur yazıtı, 1 mimarî fragman, 3 Opramoas anıtına ait yeni buluntu ve 1 adak yazıtından oluşmaktadır.

Opramoas anıtı bloklarının bilimdeki özel yeri dışında, içeriğiyle diğerlerinden farklı ve önemli görülen yazıtlardan biri ilk kez keşfedilen ünlü Hekim Herakleitos'a ait olandır. Yazıtta, hekimliği dışında yardımsever ve entelektüel bir düşünür-şair de olduğu anlaşılan Herakleitos'un Athena ve Asklepeios ile Hygieia'ya heykeller adadığı ve bir de kütüphane yaptırdığı anlaşılmıştır. Diğer önemli bir yazıt da *gymnasium* giderlerinin karşılanmasıyla ilgilidir. Bu Helenistik yazıt sayesinde kentte Roma hamamından önce bir *gymnasium* olduğu ve kent vakfının gelirlerinin faizlerinden buraya kaynak aktarıldığı anlatılmaktadır.

RESTORASYON VE KONSERVASYON

Rhodiapolis kazılarının kültür varlıklarını koruma konusundaki hassas politikası bu sezon da devam etmiştir. Politikamız, kazılar sürerken aynı anda kötü durumda olan parçaların onarımının da yapılmasıdır. Geçen sezon tiyatro oturma sıralarının kopan profillerinin hemen yerlerine yapıştırılması biçiminde organize ettiğimiz çalışmalar bu sezonda da Opramoas anıtı için gerçekleştirilmiştir. Anıttan düşmüş olan bloklardan sağlam olan ve yerleri bulunanlar hemen yerlerine yerleştirilmiş, parçalanmış olanlar ise onarımları tamamlandıktan sonra yerlerine konmuştur. Yerleri henüz bilinmeyenler ya da üst sıralara ait olmaları nedeniyle yerlerine konulamayanlar ise taş tarlasına çekilmiştir.

Öncelikle müzeye verilecek olan eserlerin onarım ve korumaları sağlanmıştır. Restorasyonu ve konservasyonu yapılan eser grupları; mimarî elemanlar, mermer heykel ve küçük eserlerden oluşmaktadır. Bu sektörde yapılan, küçük eserlere ilişkin diğer işler arkeologların Süleyman Bulut yönetiminde gerçekleştirdikleri küçük eser temizliği ve onarımlarıdır. Bu grupta parçaları bulunabilen seramikler tümlenmiş, sikkeler korozyonlarından arındırılmış ve diğer metal eserler de temizlenmiş ve kaplanmıştır.

Alanda yapılan mimarî blok onarımlarında Opramoas anıtı ve Sahne Binası'na ait bloklar ele alınmıştır. Bu iş grubunda en çok Opramoas anıtının özellikle profilli ve yazılı bloklarının taş onarımları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma önümüzdeki yıl başlanması planlanan genel restorasyona bir hazırlık niteliği de taşımaktadır.

Restorasyon ve prezervasyonda kullanılan teknik ve malzemeler: Rhodiapolis antik kentinde bulunan yapıların malzemesinin büyük bir kısmı yerli kireç taşı ya da konglomeradır. Bu taşların kimyasal oluşumundan kaynaklanan doğal bozulmalar görülür. Bu kayaçların mermere göre dayanıklılığının daha az olması sebebi ile fiziksel ve kimyasal bozulmalar gözlemlenir. Fiziksel ve kimyasal bozulmaların bazıları; asit yağmurları dolayısı ile yüzeylerinin aşınması, zamanın yıpratıcı etkisi, kentin yakın zamanda geçirdiği yangından dolayı blokların patlaması ve taşın kristalize olup oluşan kılcal çatlaklardır. Doğal bozulmalar ise bitki köklerinin bloklara zarar vermesi, yüzeyde oluşan mikrokolonyal bakterilerdir. Bu bozulmalar blokların restorasyonu ve konservasyonu, taşın mukavemeti dikkate alınarak yapılmıştır. Taş restorasyonu sırasına izlenilen yöntemler sırası ile şöyledir: Kırılan parçaların hangi bloklara ait olduğunun arkeologlar yardımıyla tespiti, bloklara ait küçük parçaların epoksi ile birbirine yapıştırılmasıdır. Büyük parçalarda ise örtüşen yüzeyler tespit edildikten sonra taşın tüm yüzeyinde genleşmeden kaynaklanan yükseklik farkı, murç ve çekiç yardımıyla temizlenmiştir. Bu işlemin amacı kırılan parçaların yüzeylerinin birbiri ile örtüşmesini sağlamaktır. Murçla fazlalığı alınan yüzey tel fırça ile fırçalanıp daha sonra toz kalmaması için kıl fırça ile temizlenmiştir. Bu işlemler blokların birbiriyle yapışacak olan her iki yüzeyi için uygulanmıştır. Temizlendikten sonra ikinci prova yapıp hâlâ fazlalık varsa tamamen oturana kadar temizleme işlemine devam edilmiştir. Büyük bloklar 'jalaskar' yardımı ile kaldırılıp prova blok jalaskar üzerindeyken yapılmıştır. Taşın ağırlığına göre çap ve uzunlukları değişen, yivli krom çelik pimler kullanılmıştır. Pimlerin oturacağı delikler ölçü alınıp hesaplandıktan sonra 'hilti' ile pimin kalınlığına göre delinmiştir. Delme işlemi sırasında deliğin içine giren taş parçası ve tozları epoksinin taşa nüfuz etmesini engelleyeceği için kompresör yardımıyla basınçlı hava uygulanarak toz parçalarından arındırılmıştır. Daha sonra açılan deliklere ve yapışacak yüzeye, kenarlara taşmayacak şekilde epoksi sürülmüştür. Arada fazla epoksinin kalıp yükseklik yapmasını engellemek ve taşın hizasının bozulmaması için 'gırgırlı halat' ile sıkıştırılmıştır. Taşan yapıştırıcı, aseton yardımı ile silinerek kurumadan yüzeyden çıkarılmıştır. 101 adedi tiyatroya, 78 adedi G yapısına ve 140 adedi Opramoas anıtına olmak üzere toplam 319 adet mimarî parça ele alınmış ve bunların birleştirilmesinden 55 adet sağlam blok ortaya çıkarılmıştır. Parçaları birleştirilerek onarılan materyalin listesi aşağıdaki gibidir:

Heykel restorasyonu

Batı *Parodos* K.1 açmasında Roma Dönemine ait kanatlı Viktoria'nın, 1:2 oranında heykeli 89 parça hâlinde parçalanmış ve yüzeysel olarak yanmış hâlde ve dağınık durumda ve 3 gün süren kazı sonucu gün yüzüne çıkarılmıştır.

Heykel toprak altında nemli bir ortamda bulunduğu için gün yüzüne çıkarıldıktan sonra mermerin fiziksel tepkime verip parçalanmamasını sağlamak amacı ile topraktan çıkar çıkmaz ıslatılmış bez parçalarına sarılıp gölgeye alınarak heykelin bünyesindeki suyun anı çıkışının önüne geçilmesi sağlanmıştır. Alandan getirildikten sonra yavaş yavaş kurutulması sağlanmıştır. Kuruduktan sonra belgelenmesi için serilip tüm parçaların fotoğrafı çekilmiştir. Parçaları temizlendikten sonra tekrar kurutulmaya bırakılmıştır. Heykelin diz kapağının altındaki bölümde farklı boyutlarda çatlaklar tespit edilmiştir. Tek parça olan bu bölümde boşlukların arasında toprak bulunmaktaydı. Büyük çatlakların üzeri kağıt bant ile kapatıldıktan sonra parçaların birbirinden ayırma işlemine geçilmiştir. Aradaki toprağın temizlenebilmesi için yapılan bu işlemle üç parçaya ayrılan kaideli kısmın üzerindeki bantlar söküldükten sonra heykel temizlenmiştir. Yapıştırma işi için epoksi kullanılmıştır. Yüzey parçalarının yapıştırılmasında *curing* tamir akriliği kullanılmıştır. Sol kol omuzdan dirseğe kadar olmayıp dirsekten el parmaklarına kadar mevcuttur. Dirsekten el parmaklarına kadarki parça bilekten kırık olup birbirine yapıştırılmıştır. Yapışan parça gövdeye 9 ve 11 cm. uzunluğunda, 2 mm. çapında pim ile sabitlenmiştir. 9 cm.lik pim kalça ile sol el bileği arasında, 11 cm.lik pim ise göğüsten dirseğe uzanıp dışarıdan görünmemektedir. Banda yapışan ufak parçalar daha sonradan tümlenen bölgeye dikkatli bir şekilde üzerine yapıştırılmıştır. Heykelin yapışan parçaları arasındaki boşluklara dolgu yapılmıştır. Beyaz olan dolgu malzemesinin aşırı ton farkı yaratmaması için pigmen boya eklenmiştir. Tümleme işlemi 15 gün sürmüştür, fakat tamamlanamamıştır. Heykeli, baş kısmı gövdeye monte edilmeyip dolgu yapılacak yerler bulunmaktadır. Heykelin üzerinde bulunan bölgesel kalker tabakasından arındırmak için detaylı bir temizliğe ihtiyaç vardır. Heykelin restorasyon ve konservasyonuna ilişkin son yüzey temizliği ve başın gövdeyle birleştirilmesi işlemi bir sonraki seneye bırakılmıştır.

KORUMA ÇALIŞMALARI

Kazısı tamamlanan ve blokları taş tarlasına çekilen Opramoas anıtının yazılı blok ve fragmanlarının bulunduğu kasaların olduğu alan –Opramoas Stoası’nın güney kesimi- tamamen kafes-tel örgü ile çevrelenerek girişi engellenmiş ve kaçak araştırmacılardan ve tahribattan korunmak üzere içi, sera örtüsüyle perdelenmiştir. Bir yanını stoa duvarının çevrelediği, 30x5 m. ölçülerindeki stoa alanı tamamen 2 m. yüksekliğinde kafes tel çitle çevrelenmiştir.

JEOARKEOLOJİ

Jeomorfolojik-jeofizik çalışmalar ilk kez bu sezon başlatılmıştır. Çevresel yüzey tanımlamaları-tespitleri yanda sismik ve manyetik yöntemle profil çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaların Jeoloji İle İlgili Bölümlerinde Yapılan İşlemler

1) Rhodiapolis antik kentini de içerisine alan geniş bir alanda temel jeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, bölgenin jeolojik yapısı, kaya birimleri, stratigrafisi, çalışılmış, bölgenin 1/25.000 ölçekli topografik haritası üzerinde çalışılmış, kaya birimlerinin dokanakları, çizilmiş, araziden jeolojik unsurları temsil eden ölçümler alınmış ve bunlar jeolojik harita üzerine işlenmiştir. İlk aşamada temel jeolojik çalışmaların önemli bir kısmı tamamlanmıştır.

2) Bölgede eski ve yeni faylar haritalanmış, bunlar üzerinde yapılan çalışmalar ile fayların konumu ve jeolojik-tektonik özelliklerinin bir kısmı belirlenmiştir.

3) Geçmiş tarihsel dönemlerde antik kenti etkilemesi muhtemel olmuş olan faylar, yakından incelenmiş ve özelliklerinin bir kısmı belirlenmiştir.

4) Rhodiapolis antik kentini etkilemiş olan doğal jeolojik olaylar ve jeolojik evrim hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır.

Jeofizik Çalışmalar Olarak Yapılan İşler

1) Rhodiapolis akropolünün kuzey tarafındaki düzlükte çoklu elektrot rezistivite cihazı ile üç profilde ölçü alınmıştır. Ölçüler dipol-dipol, *wenner* ve *schlumberger* sistemlerinde alınmış ve yeraltı yapısı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

2) Sismik yöntemle akropolde rezistivite profillerinin üzerinde ve dışında 5 profilde ve bunlara dik iki profilde ölçü alınmıştır. Ayrıca bu profillerde sismik ölçüler alınırken yelpaze atışlar da yapılmıştır. Böylece yeraltı yapısı araştırılmış ve rezistivite yöntemindeki çalışma ile korele edilerek daha sağlıklı sonuç alınmaya çalışılmıştır.

3) Sismik yöntemle profil çalışması tiyatroya ile hamam arasındaki yol boyunca da yapılmıştır. Kentin güneyindeki yarımada gibi alanda yine sismik profil ve yelpaze atışları ile ölçüler alınmıştır. Bu çalışmaların değerlendirilmesi sürmektedir.

4) Arkeojeofizik aramacılıkta birden fazla jeofizik yöntemi birlikte kullanarak daha sağlıklı çözümler elde edilmektedir. Bunun için önümüzdeki yıllarda aynı alan için rezistivite, sismik ve manyetik yöntemlerin birlikte uygulanması ile çok sağlıklı sonuçlar elde edilebilecektir.

5) Akropolün batı eteğindeki nekropolün taranmasında ve harman yerinde manyetik yöntem çok iyi sonuç verebilecektir. Mezarlıkların arasında rezistivite ve sismik yöntemlerinde uygulanması gerekir.

SANAT ÇALIŞMALARI

Ekibimizin sanatçı üyesi Mikail Duggan birçok yapının ve mimarî parçanın sanatsal kara kalem çizimlerini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaların yayınlara yönelik olarak dosyalanması ve sergilere uygun biçimde hazırlanması sürmektedir.

2007 BULUNTULARI

Sikkeler: 2007 sezonunda toplam 17 adet sikke bulunmuştur. Bunların 5'i dışında çoğunluğu İ.S. 3.-4. yy.lara ait olmak üzere Roma sikkeleridir. Diğerleri Helenistiktir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

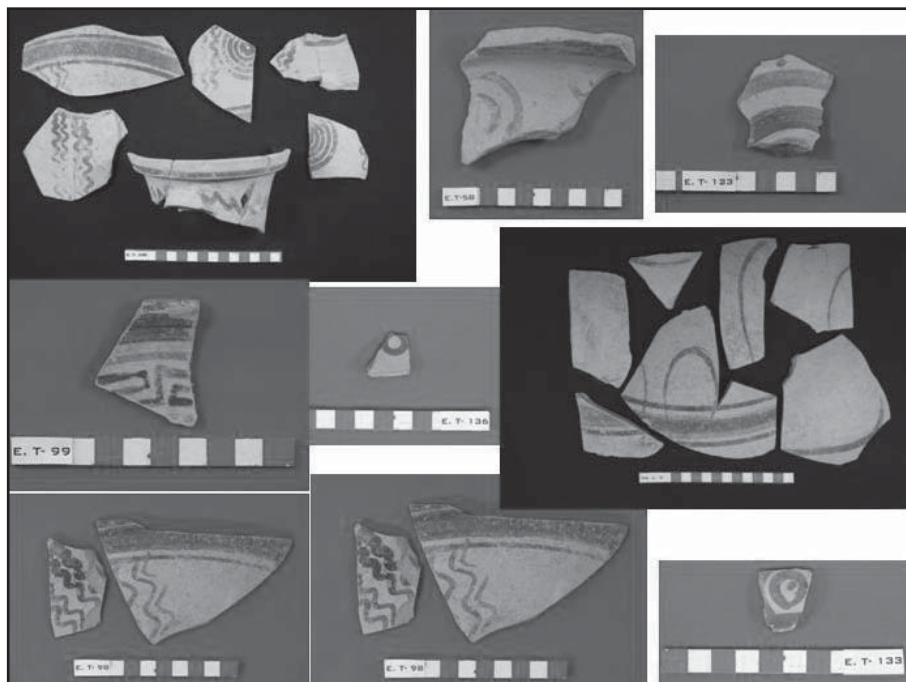
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

BİTLİS KALESİ KAZISI 2007 YILI ÇALIŞMALARI

Kadir PEKTAŞ*

2007 yılı kazı çalışmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.07.2007 tarih ve 130210 sayılı izinleri ile, 12.07.2007 tarihinde başlamıştır. Osmaniye Karatepe Müzesi'nden Nihal Hanım Erhan'ın gözetiminde yürütülen kazı çalışmaları 03.09.2007 tarihinde son bulmuş olup yaklaşık iki ay sürmüştür. Başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarına Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği öğretim üyeleri Prof. Dr. Halil Kumsar ile Prof. Dr. Mehmet Özkul'un yanı sıra aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Arş. Gör. Hicran Özdemir, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Arş. Gör. Dr. Gülsen Baş ile Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Sebahattin Erdoğan, Mimar Dr. Şehabettin Öztürk, Sanat Tarihçileri Şahin Akbulut, Sonay Aslanboğan, Gülnaz Güzel, Sezgin Sakarya, Muhammet Ürkmez, Selda Yıldız, Neslihan Mırık, Aliye Yılmaz, Nilgün Yücel ve Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri Günseli Pehlevan, Hüseyin Bodur, Hatice Taşkın, Hatice Dağ, Hediye Genel, Erkan Kaya, Murat Gül, Adem Salman, Bahri Yıldırım, Mehmet Savaş, Yakup Şahin, P. A. Ü. Arkeoloji Bölümü öğrencisi Zafer Toprak katılmışlardır.

Büyük oranda Kültür Bakanlığı DÖSİMM tarafından finanse edilen kazı çalışmalarına Bitlis Valiliği ve TÜBİTAK maddi destek sağlamışlardır.

Kazı ekibimiz, Bitlis Valiliği'nin desteği çerçevesinde, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'ne bağlı kayak tesislerinde kalmış ve çalışmalarını burada yürütmüştür. Kazıya başlanmadan önce Valilik ziyaret edilmiş, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne yapılacak kazı çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra kazı malzemeleri alana taşınmış ve tüm alanda yabancı ot temizliği yapılmıştır.

Geçen yıllarda kazmış olduğumuz bölümlerde, bazı bozulma ve yıkılmalar tespit edilmiştir. Özellikle açma kenarlarının tahribata uğradığı görülmüş, hamamın soğukluğuna ulaşan rampa yolun kenarındaki duvarın bir bölümü ile külhanın dış cephesi ile bunun karşısındaki duvarların bir bölümü yıkılmıştır (Resim:1).

* Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Kınıklı Kampusü-Denizli/TÜRKİYE.

Alanda yapılan temizliğin ardından açma sınırları düzenlenmiş, rampanın yıkılan duvarında sağlamlaştırma yapılmıştır.

2007 yılı kazı çalışmaları, daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan hamamın doğu yönünde, doğu surlardaki burç olduğunu tahmin ettiğimiz yerde ve İç Kale (Saray) olmak üzere üç ayrı noktada yapılmıştır.

Kazı çalışmalarımızın dışında, kalenin üzerinde yükseldiği doğal kaya bloklarında da jeolojik çalışmalar yapılmıştır.

Hamam Tarafındaki Açmalar

2005 ve 2006 yılı kazı çalışmalarında, çevresiyle birlikte tamamen ortaya çıkardığımız hamamın doğu yönündeki açmalar yine aynı yönde genişletilmiştir. 2007 yılı kazı çalışmalarında açma doğuya doğru 22 x 20 m. ölçülerinde uzatılmıştır. Bu çalışmalar, K-L-M-N-O 14-15-16 plan karelerinde yürütülmüştür. Burada zemin, çalışma sonunda ortalama 0.80 m. indirilmiştir. Yapılan kazılar sonucunda genellikle dikdörtgen planlı ve birbirine bitişik mekânlar ortaya çıkarılmıştır.

Kalenin bu tarafındaki alan, ilk başta 0.40 cm. indirildiğinde, yakın tarihlerden kalan mezarlarla karşılaşmıştır. Oldukça basit, düzensiz taşlarla yerleri belirtilen mezarlar, herhangi bir sanat değeri taşımamakta olup Müslüman mezarlarıdır (Resim: 2). Bu seviyede herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Bununla birlikte çok sayıda, kırık durumda siyah renkli lüle ve sırsız seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Hamamın doğusundaki bu açmada zeminin aşağıya indirilmesine karar verilince buradaki mezarlar kaldırılmıştır. Seviye indirilmeye başladığında duvar kalıntıları gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Yaklaşık olarak aynı seviyede ortaya çıkan yapı kalıntılarının büyük bölümünde, yukarıdan itibaren 0.30 cm. aşağı indirildiğinde temele ulaşılmıştır. Böylece bu açmada zemin seviyesi yaklaşık 0.80 cm. indirilmiştir.

Bu açmada ortaya çıkarılan mekânlar, genelde kuzeybatı-güneydoğu yönünde dikdörtgen planlıdır. Birbirine bitişik olarak düzenlenen bu mekânlarda, yörede “çol” adı verilen, banyo ve mutfaklarda kullanılan zemin taşları ile birbirine yakın olarak yerleştirilmiş “tandırılar” ortaya çıkarılmıştır.

Kazıda ortaya çıkarılan mekânlardan batıdakiler, birbirlerine bitişik dört mekândan oluşmaktadır. Bunları bağımsız mekânlar olmaktan çok işlevleri birbirini tamamlayan birimler şeklinde düzenlendiğini düşünülmektedir.

Güneydeki dikdörtgen planlı mekâna ve kuzey uçtaki mekâna açılan kapılardan girişlerin sağlandığı bu kompleksin, orta bölümündeki 5.5 x 3.5 m. boyutlarında ve kuzeydeki daralma nedeniyle düzgün dikdörtgen plan göstermeyen mekânda birbirine çok yakın 3 adet tandır ortaya çıkarılmıştır. Kahverengi renkli, genişlikleri 0.60 m. ile 0.50 m. arasında değişen tandırlar ve bu mekânın güneybatı köşesindeki duvar içinde bulunan çol, bu kısmın ekmek ve yemeklerin pişirildiği mutfak ya da fırın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bu mekânın kuzeydoğu yönündeki, 3.60 x 1.90 m. iç ölçülerine sahip mekân ile 5 x 4.70 m. iç ölçülerine sahip güneyindeki mekân, daha düzgün bir planlama göstermekte olup dinlenmeye ayrılmış birimler olmalıdır.

Bu mekânlara kuzeyden ulaşan, 2 metre genişliğindeki bir yolun 5 m. uzunluğundaki bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu yolun doğu yönünde, üzeri basit taşlarla kapatılmış, 0.50 m. genişliğinde kanal ortaya çıkarılmıştır. Açma sınırımızın kuzey ucunda yer aldığından yaklaşık 6 m. çapındaki yarım dairesi çıkarılan kanalın doğu yönündeki devamında, iç içe geçmiş topraktan su künkleri yer almaktadır. Bu künklerin hemen üzerine, bu defa kuzey-güney yönde devam eden ikinci sıra künkler yerleştirilmiştir. Tüm bunlar, 2007 yılı çalışmalarında ortaya çıkarttığımız mekânların su ve kanalizasyon gibi alt yapı elemanları olmalıdır.

Açmanın doğu kenarında yer alan iki mekân daha ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümler ile, mutfak dinlenme mekânları olduğunu ileri sürdüğümüz mekânlar arasında çok geniş olmayan boş alan yer almaktadır ki bunun iki uçtaki mekânları birbirine bağlayan bir iç avlu olduğu düşünülmektedir.

Buradaki mekânların kazısında, kazan kulpları, çeşitli boyda çiviler, kırık durumda lüle parçaları ile çoğu sırsız basit işçilik eseri günlük kullanım amaçlı üretildiğini düşündüğümüz seramikler ve kandiller ele geçirilmiştir. Bunun yanında XVIII-XIX. yüzyıla ait, çoğu oksitlenmiş sikkeler bulunmuştur.

Yukarıda detaylandırmış olduğumuz mekânların güneybatı yönünde, açmanın güney kenarı boyunca, düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiş bir cephe duvarı ortaya çıkarılmıştır. O 14-15-16 karelerinde yer alan bu alanda zemin 1.40 metreye kadar indirilmiştir. Bu seviyede alt bölümü belirlenen duvarın, güneye doğru devam eden bir yapının dış cephesi olduğu anlaşılmaktadır. Duvar tekniği, malzemesi ve oturduğu zemin seviyesi düşünülerek diğer mekânlardan daha erken tarihli bir yapının dış cephesi

olduğu düşünülmektedir. Duvarların alt bölümünde ortaya çıkardığımız sırlı seramikler ve sikkelerin de katkıda bulunduğu bu düşüncemizin ne derece doğru olduğu, önümüzdeki yıllarda yapacağımız kazılarda yapının ortaya çıkarılmasıyla anlaşılabilecektir.

Doğu Burç

2007 yılında ilk olarak başladığımız buradaki çalışmamız, surun doğuya doğru çıkıntı yapan burcun iç bölümünde yürütülmüştür.

Matrakçı Nasuh'un meşhur Bitlis minyatüründe, kalenin bu kısmında minareli bir cami görülmektedir. Kalenin ortasındaki zemininden yaklaşık olarak 1.20 m. kadar yükselen bir tümsek biçimindeki bu alanda, sura bitişik yerde yaptığımız kazı çalışması, toprak yüzeyi üzerinde takip edilebilen temel izlerini içine alacak genişlikte başlamıştır.

Zemin derinliği 0.60 metreye ulaşmış, 10 x 7.50 m. ölçülerindeki açmamızda yamuk planlı bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Kuzey duvarının uzunluğu 4.70 m., güney duvarının uzunluğu 7.50 m. olan mekânın kuzey-güney yönündeki genişliği 5.50 metredir. Doğudan kale duvarına yaslanan bu mekân, kale duvarının batıya doğru eğimi nedeniyle düzgün bir dikdörtgen plan göstermemektedir.

Yaklaşık 1m. genişliğinde duvarla çevrelenen bu mekânın kesme taş kaplı zemininde, ortaları delik, 0.50 ve 0.60 m. çaplarında daire şeklinde üç adet değirmen taşı ortaya çıkarılmıştır.

Bu yapının iç kısmında ve kuzey duvarının önünde, çoğu sırsız kap kakak parçaları ile metal çanak ve cezve ele geçirilmiştir.

Kazı sonucu ortaya çıkan bu mekânın plan düzenlemesi ve ortaya çıkardığımız buluntulardan son zamanlara kadar ev olarak kullanılan bir yapının bölümü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu mekânın, çevresinde olması muhtemel birimlerle bağlantısı, önümüzdeki yıllarda açmaların genişlemesiyle anlaşılabilecektir.

Ortaya çıkarılan kesme taş duvarlar, basit önlemlerle sağlamlaştırılmıştır.

İç Kale

Bitlis Kalesi'ni anlatan minyatürü ile Evliya Çelebi'nin anlatımlarında, kalenin kuzey tarafındaki kısmı İç Kale ya da Saray olarak geçmektedir. İlk

olarak 2007 yılında burada da bir açma planlanmıştır. Kazı öncesi alanın *in situ* planı çıkarılmış ve son durumunu gösteren fotoğrafları çekilmiştir.

D-E 9 kareleri içinde yer alan bu açmada, kaleyi kuzey, doğu ve batıdan kuşatan sur duvarları arasındaki alanın kazısı yapılmıştır.

Açmanın kuzey kenarı boyunca yer yer yükselter oluşturmuş moloz yığınları belirlenmiş ve plana işlenmiştir. Bu yığınlar arasında, zemin yaklaşık olarak 0.30 m. indirildiğinde iki adet tandır ortaya çıkarılmıştır.

Moloz yığınlarının gerisinde, 0.90 m. kalınlığında duvarlarla çevrelenmiş, ortadaki daha küçük üç mekân ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan iç genişliği 3.80 m. olan batıdaki mekânda biri, iç içe iki yarım daire biçiminde, diğeri daire biçiminde iki tandır ortaya çıkarılmıştır. Zeminin indirilmesi sırasında yeni gömülmüş mezarlara rastlanmış olup bunlar kaldırılmıştır.

Açmaların güneye doğru uzatılmasıyla, kuzey yönündeki mekânlarla düz bir bağlantı oluşturmayan duvarların kuşattığı mekânlara rastlanmıştır. Bunlardan batıdaki yine tandır ile karşılaşılırken, ortada yer alan ince-uzun bölüm, kuzey yönündeki kemerli açıklığı ile dikkatimizi çekmiştir. Giriş kemerinin yüksekliği ile buradan geçilen mekânın dar mekânın yüksekliği birbirine yakındır. Dolayısıyla burasının günlük kalınabilecek bir yer olmadığı anlaşılmaktadır. Burada ve giriş koridorunda iki adet üç ayak ortaya çıkarılmıştır. Güney kenarındaki kapı açıklığının, buraya sonradan ilâve edilmiş mekânın duvarıyla kapatıldığı bu mekânın çini üretiminin yapıldığı bir fırın olduğu ilk bakışta düşünülmekle birlikte, bunun için daha fazla veriye ihtiyaç bulunmaktadır.

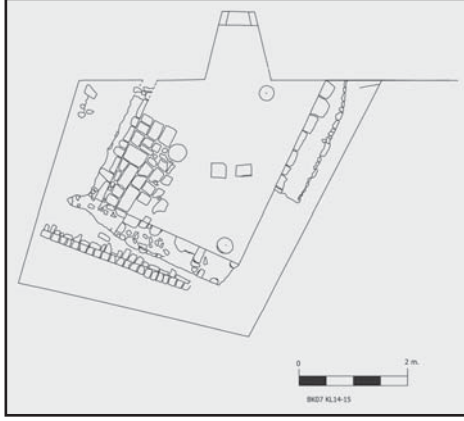
Açma güneye doğru genişletilmiş, burada da dikdörtgen planlı bir yapı kalıntısıyla karşılaşmıştır. Bu mekânın güneye doğru devam ettiği anlaşıncaya, bu mekânın kazısının tamamlanması önümüzdeki yıllara bırakılmıştır.

İç Kale'deki açmada, kalenin diğer yerlerine göre daha dikkat çekici buluntular ele geçirilmiştir. Bunlar arasında mavi-beyaz sırlı seramiklerin yanı sıra genellikle mavi ve yeşilin görüldüğü tek renk sırlı seramikler, üzerinde kazıma yoluyla süslemelerin yapıldığı lüleler, boncuklar ve gümüş sikkeler önemli olanlardır.

Özellikle Akkoyunlular'dan Ebu Kasım Bahadır Han'a (XV. yy. sonları) ait olan gümüş sikkeler, buradaki yapılaşma hakkında sağlam bir fikir vermektedir. Bu sikkelerden, yakın yıllara kadar devam eden müdahalelere rağmen, buradaki yapılaşmanın XV. yüzyıla kadar indiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizim 1: Kazıda ele geçirilen gövde, dip ve ağız parçalarıyla kandillerden örnekler

Çizim 2: Doğu Burç'ta ortaya çıkarılan mekân

Çizim 3: İç Kale'de ortaya çıkarılan mekânlar

Resim 1: Rampanın yıkılan duvarı

Resim 2: Düzenlene duvar

Resim 3: Ortaya çıkarılan mezarlar

Resim 4: Mekânlar ortaya çıkarılırken

Resim 5: MN 14-15 karelerindeki mekânlar

Resim 6: O 14-15-16 güneyindeki duvar

Resim 7: Doğu Burç'taki çalışmalar

Resim 8: Buradaki mekânın üstten görünüşü

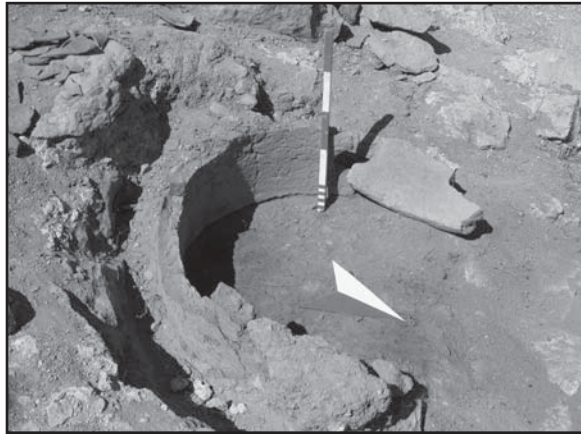
Resim 9: İçKale'deki çalışmaların başlangıcı

Resim 10: İç Kale’de ortaya çıkarılan duvarlar

Resim 11: İç Kale’deki kemerli geçiş

Resim 12: Ortaya çıkarılan tandırlar

İKİZTEPE KAZILARININ 2007 DÖNEMİ SONUÇLARI

Önder BİLGİ*

2006 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yürütülmekte olan Samsun İkiztepe kazıları 2007 döneminde 30 Temmuz ile 20 Eylül günleri arasında 53 gün süreyle gerçekleştirildi.

2007 dönemi çalışmalarında kazı heyeti üyesi olarak Kütahya Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Serpil Sandalcı, Arkeolog Güneş Tabanoğlu, stajyer öğrenci olarak Trakya Üniversitesi'nden Mıhrıcan Eryiğit, Ali İhsan Er, Hacı Mehmet Turgut ile Kütahya Üniversitesi'nden Hüseyin Taha Şahin, Murat Keskin ve Bakanlık uzmanı olarak da Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü araştırmacılarından Yaşar Kepenek görev aldı.

30 – 31 Temmuz günlerinde kazı evindeki hazırlık ve 01 Ağustos'ta da arazideki temizlik çalışmalarından sonra 02 Ağustos'tan 20 Eylül'e kadar süren 2007 dönemi kazı çalışmaları Tepe I'nın kuzey yamacındaki 'M açması' ile 'N açması' adı verilerek bu dönemde başlatılan iki ayrı alanda geliştirildi.

'N açması' olarak adlandırılan 75 m² lik alanda 26.10 m. yükseklikten 20.80 m. yüksekliğe kadar derinleştirildi. 5.30 m. kalınlıktaki yanmış ve parçalanmış sıra yığınları ile toprak birikinti içinde 9 mimarî tabaka saptandı (Resim: 1).

Mezarlık tabakası üzerinde yer alan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ile mezarlık tabakası altında yer alan yedinci mimarî tabakada yanmış sert kil tabanlar dışında herhangi bir mimarî ize rastlanmadı.

Diğer taraftan, beşinci, altıncı, sekizinci ve dokuzuncu mimarî tabakaların yanmış tabanları üzerinde ahşap yapılara ait temel seviyesinde mimarî izler ortaya çıktı.

İlk Tunç Çağı II'nin 5. evresine ait taban üzerindeki yanmış kütük izlerinden tek gözlü bir yapının varlığı anlaşıldı (Resim: 2).

İlk Tunç Çağı II'nin 6. evresine ait taban üzerindeki derin kütük çukurları tam bir plan vermeyen bir yapıya aittir. Doğu-batı yönünde uzatılmış olan temel kütüklerine göre yapının dikdörtgen planlı olduğu düşünüldü (Resim: 2).

* Prof. Dr. Önder BİLGİ, İstanbul Üniversitesi emekli öğretim üyesi, İstanbul/TÜRKİYE.

İlk Tunç Çağı I'ın 2. evresine ait taban üzerinde oldukça tahribat görmüş ahşap bir yapının doğu kesimi bulundu. Yapıyla ilgili olarak ayrıca bir dikeç deliği ortaya çıkarıldı.

İlk Tunç Çağı I'ın 3. evresine ait taban üzerindeki mimarî izler burada ahşap bir yapının oldukça tüme yakın plan verdiği görüldü. Ana toprak üzerine oturan taban üzerinde kütüklerin bıraktığı çok derin çukurlardan yine dikdörtgen planlı bir yapının küçük mekânlardan oluştuğu saptandı (Resim: 3).

Bu yapının, 2006 döneminde ortaya çıkan ahşap yapının ızgara planlı temeline organik olarak bağlı olduğu, yoğun kırık sıva kalıntıları altında ortaya çıkan yanık taban üzerinde saptanan derin kütük izlerinden anlaşıldı (Resim: 4).

Birinci yanık taban altında yer alan bu yapı kalıntısının güneyinde ve kuzeyinde bağlı olduğu yapılarla birlikte kompleks bir yapının doğu kesimini oluşturduğu ve batı yönü açık bir iç avluyu sınırladığı görüldü (Resim: 5).

'N açmasında ortaya çıkarılan ve taban ile kesitlerden takip edilen mimarî tabakaların ilk dördü İlk Tunç Çağı III dönemine, takip eden ikisi İlk Tunç Çağı II dönemine ve ana toprak üzerine oturan son üç tabaka da İlk Tunç I Dönemine aittir.

Bu tabakalarda toplam 243 adet eser ele geçirildi. Bu eserler pişmiş toprak veya kemik 66 ağırsak, 128 tezgâh ağırlığı, 5 tezgâh tarağı sapı (kirkite), kemik veya diş 11 delici, 5 kesici, taş veya pişmiş toprak 7 nesne, 4 bileytaşı, 2 ponza zımpara, taş bir perdah âleti, bir boncuk, taş bir kalıp, pişmiş toprak 4 ızgara, kemik bir kaşık, pişmiş toprak bir insan figürini parçası, pişmiş toprak bir boğa başı (Resim: 6), tunç 2 küpe, bir balta ve 2 zıpkın ucundan oluşur.

Diğer taraftan, M açmasında 125 m² lik alanda 21.50 m. den 20.20 m. ye kadar derinleşildi. 1.30 m. kalınlıktaki birikinti toprağı içinde birbiri üstünde 3 mimarî tabaka ortaya çıkarıldı.

Birinci ve ikinci mimarî tabakaların tabanlarında yine herhangi bir mimarî kalıntıya veya ize rastlanmadı.

Ana toprak üzerine oturan üçüncü mimarî tabakanın kuzeye doğru 50 cm. kadar eğim yapan oldukça yanmış tabanı üzerinde, 2006 döneminde ortaya çıkmış olan ızgara planlı bir tabana sahip yapı kalıntısıyla organik olarak ilişkili ahşap bir yapının izlerine rastlandı (Resim: 7). Bu yapının bağlı olduğu kuzey bitişiğindeki ızgara planlı yapıdan farklı bir plana sahip olduğu görüldü.

M açmasındaki 50 m² lik ikinci alanda 21.70 m. yükseklikten 20.70 m. yüksekliğe kadar derinleşildi. 1 m. lik birikinti toprağı içinde 3 mimarî tabaka saptandı.

Birinci mimarî tabakaya ait yanmış taban üzerinde herhangi bir mimarî ize rastlanmadı.

İkinci mimarî tabakada da herhangi bir mimarî ize rastlanmamakla beraber, doğu kesimde oldukça tahribata uğramış bulunan bir fırına ait taban ile işliğı bulundu (Resim: 8).

Üçüncü mimarî tabakada, 2006 döneminde ortaya çıkarılan ahşap bir yapının kalıntılarının devamı bulundu. Bu ahşap yapı kalıntıları kuzeyinde yer alan 2006 dönemi yapısından farklı olmadığı ve onun gibi dikdörtgen ve kare planlı mekânlardan oluştuğı saptandı (Resim: 9).

M açmasında ortaya çıkan ve taban ile kesitlerden takip edilen mimarî tabakaların ilk ikisi İlk Tunç II Dönemine ve ana toprak üzerine oturan son üç tabakada İlk Tunç I Dönemine aittir.

Bu tabakalarda geliştirilen kazılar sonucunda 155 adet eser ele geçirildi. Bu eserleri pişmiş toprak minyatür bir kap, kemik bir balta, boynuz bir çekiç, pişmiş toprak veya kemik 22 ağırşak, pişmiş toprak 90 tezgâh ağırlığı, 4 tezgah tarağı sapı (kirkrit), kemik veya diş 10 delici, bir kesici, taş veya pişmiş toprak 4 nesne, 2 bileği taşı, taş bir perdah âleti, 3 boncuk, taş bir kalıp, 2 ezgi taşı, kemik bir kaşık, tunç bir bilezik ile bir zıpkın ucu oluşturur.

Bu dönem çalışmaları sırasında M açmasında 4 adet basit toprak mezara da rastlandı. Kuzey-güney veya kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, kollar yanda sırt üstü yatırılmış ölülerin bulunduğu mezarlarda (Resim:10 a-b) sadece takı olarak birer çift gümüş veya altın-gümüş karışımı küpeler (Resim: 11a-b) ele geçirildi.

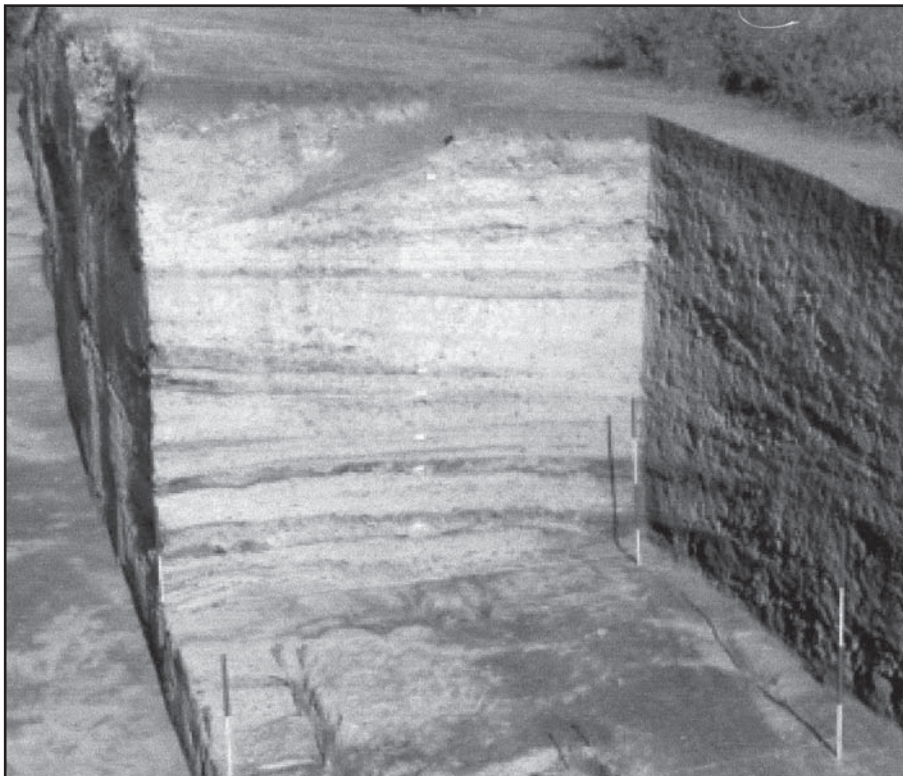
Diğer taraftan, C 15-16/IV 8 - 10 plan karelerinde yer alan ve önceki yıllarda ortaya çıkarılmış bulunan atölye niteliğindeki kalıntıların yapısal özelliklerini anlamak üzere yapılan kazı ve temizlik çalışmalarında farklı amaçlar için yapıldığı anlaşılan farklı boyutlardaki 3 fırın kalıntısı ile işliklerin kare planlı mekânlar içinde yer aldığı ve altlarına çökmelerini önlemek için de aralıklı hatıllar döşenmiş olduğu ve kare planlı kompleksi koruma altına alan ahşap bir duvarın varlığı ortaya çıkarıldı (Resim:12 a-b). Bu çalışmalarda pişmiş toprak bir çanak ile bir çömlek bulundu.

Kazı ve temizlik çalışmaları tamamlandıktan sonra N açmasının yüzey toprağından 5.30 m. derinliğindeki kuzey kesiti, doğanın ve kuşların tahribatını kısmen önlemek amacıyla kafes tel örgü ile kaplandı. Ayrıca, sit alanını koruma altına alan yıpranmış bulunan dikenli teller onarıldı.

Bu arada, sit alanın koruma kesimine Samsun Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'na sunulan ve onaylanan proje çerçevesinde kütük veya çantı ev olarak anılan model bir yapı inşa edildi. Ören yerini ziyaret edenlere fikir vermek için inşa edilen bu yapı, İkiztepe ören yerinde İlk Tunç Çağı II dönemine ait bir mimarî tabakada ortaya çıkarılan ahşap yapının yanmış taban üzerinde ağaç kütüklerinin bıraktığı izlerin planına göre yapıldı.

Dönem çalışmalarına son verildikten sonra kazı alanı koruma altına alındı ve 30 adeti müzelik ve 368 adeti de etütlük olmak üzere toplam 398 adet pişmiş toprak, kemik, boynuz, tunç, taş yapılmış eser ile 1 adet obsidyen kesici Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne 20 Eylül 2007 tarihinde teslim edildi.

2006 dönemi kazı çalışmalarımızın sorunsuz gerçekleşmesine katkıda bulunan Bafra Kaymakamlığı ile Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne, az da olsa maddî desteğini esirgemeyen Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve her türlü destek aldığımız Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Üniversitesi'ne içten teşekkürlerimi sunarım.

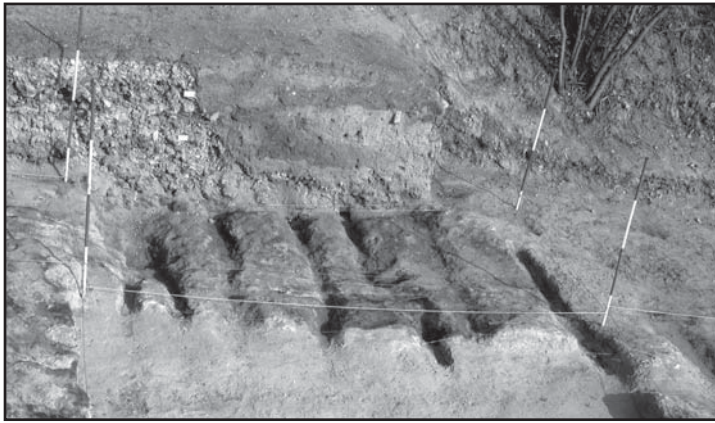
Resim: 1

Resim: 2

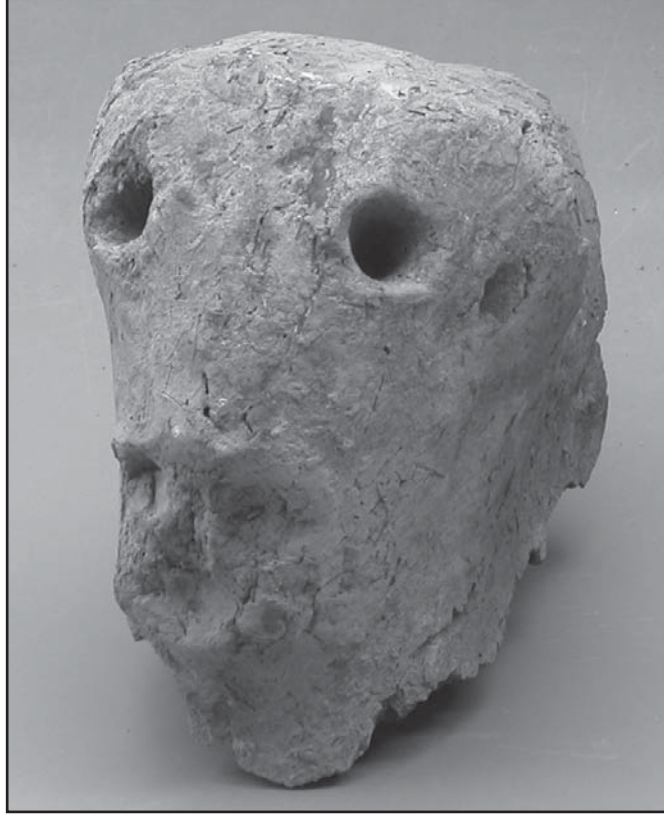
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10a

Resim: 10b

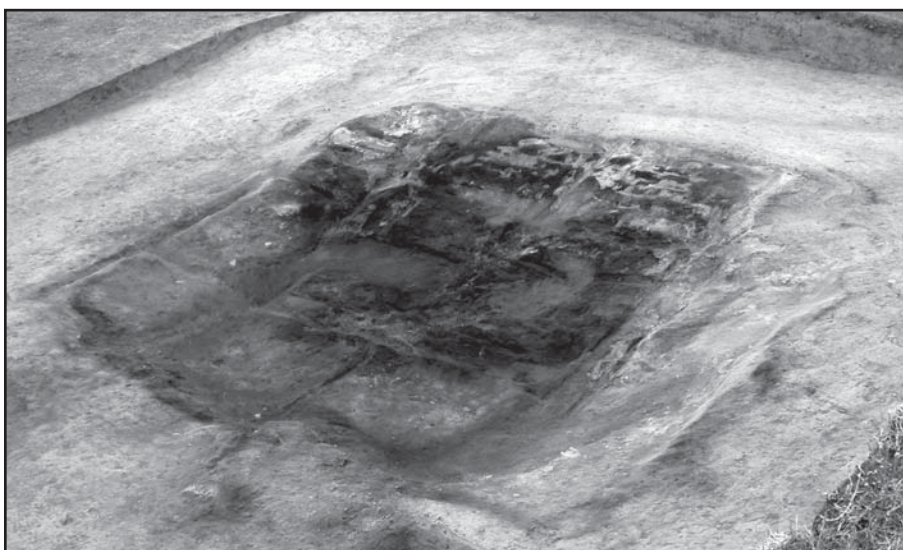
Resim: 11a

Resim: 11b

Resim: 12a

Resim: 12b

PATARA 2007

Fahri IŞIK*

Patara 2007 kazıları 1 Haziran - 7 Eylül tarihlerinde ve Ünal Demirer'in Bakanlık temsilciliğinde gerçekleştirilmiştir. Etkinlikler, arkeoloji ve mimarî başta olmak üzere değişik alanlarda, farklı zaman dilimleri içinde bir araya gelen toplam 22 yerli ve 6 yabancı bilim insanı ile 37 yerli ve 18 yabancı öğrencinin katılımlarıyla tamamlanmış; işçi sayısı ortalama 30 olmuştur. Beş alanda sürdürülen kazı ile üç alanda sürdürülen restorasyona yönelik çalışmalar; Bakanlığımızın sağladığı DÖSİMM kaynaklı ödeneğin yanında, Genel Müdürlüğümüz ödeneği, Akdeniz Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi proje katkılarıyla yürütülmüştür. Yabancı heyetler ise giderlerini kendi ödeneklerinden karşılamışlardır. Bir antik başkentten yeniden tarihe doğuşu misyonunda ayrıca, başta Gelemiş (Patara) Köyü Muhtarı Arif Otlu olmak üzere; Patara View Point Otel'e, Kaş Belediye Başkanlığına, Antalya Baba Vinç işletmesine, Antalya Honda'ya, Fethiye Kuğu Temizleme'ye ve özellikle de Kaş Kaymakamı Süleyman Yılmaz'a, Patara dostu tüm bu kurum ve kişilere kültür adına esirgemedikleri yardım ve destekleri için içten teşekkürlerimizi sunarız.

Akdeniz Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mustafa Akaydın ile konukları Anadolu Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Fevzi Sürmeli'nin kazının bilimsel ortakları olarak Patara'yı onurlandırmalarının, üniversitemizin ulusal kazılara yaklaşımı bağlamında mesajlar sunan çok yönlü anlamını, burada özellikle vurgulamak isteriz. Çünkü ülkemizin bu iki özel bilgi odağının kültür-doğa-inanç üçgenini en iyi biçimde bir arada barındırmasıyla özel olan Patara'da kazı ve araştırma sonuçlarını ve onarım beklentilerini çağdaş bir yönetim planıyla bütünleştirme ve onu geleceğe bu sunumla hazırlama yönünde üstlendikleri misyon tanımsız değerdedir. Bunda öncülükleri nedeniyle sayın rektörlerimize karşı olan derin şükran duygularımızı burada yinelemeyi bir borç bilmekteyiz.

* Prof. Dr. Fahri IŞIK, Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampus-Antalya/TÜRKİYE.

I. KAZI ÇALIŞMALARI

I.1. Tepecik Güney Açması

Ralf BECKS

Kentin ilk yerleşimini barındıran Tepecik Höyük'te geçen dönem ara verilen kazılara, bu yıl aynı açmada devam edilmiştir. Güneye doğru 5.00 m. uzatılan yeni alanla, 2.00 m. genişliğindeki bu açmanın boyu toplam 25.00 m.ye ulaşmıştır. Yeni açmada iki katman saptanmıştır. Üst katmandaki tek odalı yapının Roma Çağında bir yangınla terk edildiği olgusu, döşeme üzerinde bulunan çömlerlerden başka, mermer havan ve havan eli, metal bir kap ve iki sikkayla belgelenmiştir. Altındaki katmanda açığa çıkan bir teras duvarının izleyen Hellenistik Çağ tarihi ise, ana kayaya oyulmuş büyükçe bir çukur içindeki buluntulardan anlaşılmıştır.

I.2. Tepecik Bey Konağı

Gül IŞIN

Fahri IŞIK

Tepe düzlüğündeki sarnıç çevresinde gün yüzüne çıkarılan; yerleşime egemen konumu, korunaklı güçlü mimarisi ve nitelikli buluntularıyla bir "Bey Konağı" olduğu anlaşılan yapı külliyesinde bu dönem sürdürdüğümüz kazılar, genelde mimari yapı evrelerini saptamaya yönelmiştir (Resim: 1). Ele geçirilen yoğun çömlek buluntuları; doğu terasının iki duvar arasında sınırlı dar güney diliminin M.Ö. 7. yüzyılda konakla eşzamanda yapıldığını, külliye sonradan eklendiği anlaşılan kuzey uzantısının ilk evresinin M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında, ikinci evresinin ise onu izleyen Erken Klâsik Dönemde düzenlenmiş olduğunu ortaya koymuştur. Ana kaya zemini üzerinde toplanan çanak-çömlek malzeme ise daha çok 7. yüzyıl sonu ile 6. yüzyıl ortaları arasındadır (Resim: 2). Doğudaki gösterişli teras duvarı 19.00 m. uzunluğundadır ve ana kayaya oturtulmuştur. Dikdörtgen, yamuk ve çokgen biçimli nitelikli blokları bosajlıdır ve katman verilerine göre en geç M.Ö. 5. yüzyıl 3. çeyreğinde örülmüş olmalıdır. Bu duvar erken tarihiyle Lykia'da duvar tekniğine göre yapılan tarihlemelerdeki bazı yanlışları da düzeltmektedir. İri bloklardan örülü batı terası ise kuzeye doğru daralan derin bir boşlukla konaktan ayrılır ve belli ki tepe düzlüğünde ana kayaya oturtulan bir başka yapıyla kendi içinde bir bütün oluşturur. Teras dibinde çıkan malzemenin genelde M.Ö. 7.

yüzyıl ile 6. yüzyıl ortaları arası tarihine karşın, düzlükteki ilk yapılaşmanın M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında başladığı söylenebilir. Varılan sonuçlar, döşemin konakla organik bir bütünlük oluşturmaya çalıştığı gerçeğiyle örtüşmektedir. Yapılar bütününe kente bakan tarafta sınırlayan “çevre duvarı”nın altındaki soyutlanmış konumu nedeniyle “Güney Yapısı” olarak adlandırılan alanın Geç Hellenistik-Erken Roma dönemlerinde kullanım gördüğü gerçeği ise, kazıyla ele geçirilen küçük buluntularla anlaşılmıştır; tabanın tuğla döşemi de bunu destekler. Güneydoğu köşeden çapraz biçimde aşağı inen, iri taşlarla örülü 2.75 m. kalınlığındaki güçlü duvarın kuzeye uzanan sur duvarıyla bağlantısı tam saptanamamış olsa da, farklı bir işlevde yorumu mümkün gözükmemektedir. Ancak kazı çalışmalarının konak çevresine genişlemesiyle bu türden sorunların çözülmesi mümkün olacaktır. Geniş bir zaman diliminden çok sayıda nitelikli çanak-çömlek parçaları arasında siyah figür tekniğiyle resimlenmiş bir *lekythos*, boynu dışında iyi korunmuşluğuyla da kayda değer önemdedir (Resim: 3).

I.3. Ana Cadde

Şevket AKTAŞ

Restorasyon çalışmalarına ağırlık verilen Ana Cadde’de kazılar sadece batı portik’in kuzey ucunda gerçekleştirilmiştir. Batı portik kuzey ucu, 13 x 6 m.lik son bölümü ile tümüyle açığa çıkarılmış ve yürüme zemini seviyesine getirilmiştir. Açılan alanda üç yeni giriş saptanmıştır. Bu girişlerden ikisi bir dükkâna, biri ise işlevini tespit edemediğimiz anıtsal bir yapıya ait olmalıdır (Resim: 4). Limana yönelen caddenin devamını tespit etmek amacıyla bataklık içinde yapılan sondajlarda caddenin devamı gözlemlenebilmesine rağmen, su seviyesinin yüksekliği daha ileriye gitmeyi olanaksız kılmıştır (Resim: 5). Portik arkasında sıralı Roma Dönemi dükkânlarının cephelerinde görülen işçilikten, bu alanın Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar kullanıldığını ve işlevini kaybetmediği görülmektedir. Dönem özelliklerini gösteren seramiklerin yanı sıra az sayıdaki buluntular arasında, sakallı erkek başıyla bezeli bir antefix bulunmaktadır.

Kazı çalışmalarına sahne binası dışında yapılan sondajlarla başlanmıştır. Batıdaki podyumun önünde ve doğu yanağı dibinde açılan 2.30 m. derinliğindeki iki açma, zemin kat duvarının hiç bozulmadan korunduğunu, bunda da duvarın Kurşunlu Tepe'nin uzantısı bir kayalık zemine oturtulmasının etken olduğunu göstermiştir (Resim: 6). Eksendeki kapının önünde açılan açmalar da, henüz bir başka tiyatrodan bilinmeyen bu özgün girişin ikinci bir kullanım evresi geçirdiğini ortaya koymuştur. Her iki alandaki dolgu toprağı içinden gelen çanak-çömlek parçaları genelde M.Ö. 3.-1. yüzyılların ürünüdür. Podyum önündeki açmada zemine yakın yerden gelen beklenmedik bir buluntu ise, karışık geç malzeme arasından günyüzüne çıkan nitelikli, küçük bir taş baltadır. Demir Çağ öncesi bir dönemin ürünü olan bu balta, dolgu toprağının zemini yükseltme amaçlı olarak kentin bir başka yerinden buraya taşınmış olabileceği yönündeki görüşü de destekler niteliktedir.

Tiyatronun iç kesiminde ise, öncelikle batı *paradosu* içindeki yıkıntı kum ve topraktan arındırılmıştır. Açığa çıkan çok sayıdaki mimarî parça numaralandırılmış; taş planının çıkarılması gelecek yıla bırakılmıştır. Sahne binası eksenindeki kapının içteki uzantısında, yaklaşık 40 cm. derinlikte ana kaya tabana rastlanmış; bununla orkestra zemininin, beklentilerin aksine, şimdiki düzeyden fazla derinde olamayacağı sonucu çıkmıştır. Kapı yolu altında *proskeniona* doğru uzanan küçük çaplı künk döşem, belli ki orkestradaki su birikintisini boşaltmaya yönelik bir işlevdedir (Resim: 7). Doğu kesitinde üst üste dizili olarak ele geçirilen mermer levhalar yer döşemesi veya duvar kaplaması için kullanılmış olabilirler. *Proskenion* önünde tuğla tonoz üzerine oturan *logeionun* her iki uçta *analemma* duvarı başlangıcını karşılayan kesimde içe doğru çekilmesi, *caveanın* geç bir zamanda kısaldığı biçiminde yorumlanmıştır; bu olgu daha önceden *cavea* altındaki doğu hücresi duvarı içinde *analemmadan* bir bloğun devşirme olarak kullanımından da bilinmekteydi. Tiyatronun mimarî belgeleme çalışmaları ve sahne binasının restitüsyonu J. Ganzert yönetimindeki bir ekip tarafından yapılmıştır.

I.5. Liman (Hürmalık) Hamamı

Ferîştah SOYKAL ALANYALI

Bu dönem çalışmaları hamamın ılıklik (*tepidarium*) bölümünü oluşturan orta mekânında yoğunlaşmıştır. Sıcaklık (*caldarium*) ile olan ilişkisinin saptanabilmesi için de kazılar, kuzey cepheye geçişi sağlayan ön alanda yürütülmüştür. Ilıklıkta toplam beş yeni açma açılmış; geçen dönemden yarım kalan üç açmadaki çalışmalar da tamamlanmıştır. Ilıklık ve sıcaklık mekânlarının ortak duvarını doğu-batı yönünde kesen taş temelli tuğla duvar, bir geç zaman eklentisidir. Açma derinliğinde ortaya çıkan katmanlaşma, doğudaki soğukluk ile benzer evrelerin; hypocaust döşemi ise batısındaki sıcaklık ile benzer ısıtma sisteminin varlığını göstermiştir. Ilıklığın en son kullanım evresini oluşturan tabana, sadece kuzeybatı kesimde rastlanmıştır. Kuzey cephede, sıcaklıktan kuzeye açılan ara mekân ile ılıkliğin kuzey ucunda batıya yönelen ara mekânın birbirlerine ‘geçiş’ bağlantısı görülmüş; bu alanda saptanan yoğun yanıkla, bir külhanın (*praefurnium*) varlığı ortaya çıkmıştır (Resim: 8). Yoğun çömlek buluntuları bu döşemi M.S. 1. ve 2. yüzyıla verirken; ılıkliğin geneli içinde çanak-çömlek parçalarıyla ulaşılan tarih, M.S. 5. ve 6. yüzyıl ağırlıklıdır. Sıcaklığın kuzey mekânında ise M.S. 3.-5. yüzyıllar üretimi çömlek parçaları bulunmuştur. Hamamla ilgili en geç üretim örnekleri, ılıkliğin güney yarısında kazılan M.S. 10. ve 11. yüzyıllara ait iki kireç ocağından alınmıştır. Bu kuyular, bu görkemli anıtta mermerle ilişkili ne varsa tümünün Doğu Roma zamanında yokoluş nedenidir. Bunlardan çok daha büyük olan bir üçüncüsü ise, soğukluk apsisinin güneyinde, cadde ortasında kazılmıştı (Resim: 9). Dilek Şen’in çömleklerin biçim ve biçemi yoluyla ulaştığı bu tarihlenmelerin yanı sıra; hamamın çok uzun süren onarım ve kullanım evrelerini saptayabilmek amacıyla da ayrıca çok sayıda numune çıkarılmıştır. Yapının genelini kapsayan mimari belgeleme çalışmalarını F. Ergincan ile U. Avdan yürütmüşlerdir.

I.6. Lykia Birliği Meclis Binası

Taner KORKUT

İç bölümü ile doğu ve güney cepheleri bütünüyle gün yüzüne çıkarılan ve yayını yapılan bu ilk demokrat meclis binasında kazı çalışmaları, salt restorasyona yönelik olarak apsis biçiminde dışa taşkın batı duvarı dibinde sürdürülmüştür. Duvarın sağlam olmaması nedeniyle, tonoz

girişi İustinianus Suru'na dayalı kuzey cephede salt yüzeysel temizlikle yetinilmiş, kazma vurulamamıştır. Batı cephedeki çalışmalara geçen yıl orta kesimlerde açılan 4.00 m. genişliğinde ve 1.50 m. derinliğindeki açmadan başlanmış ve güneyde İustinianus Suru'na dek uzatılmıştır (Resim: 10). Alman bir ekibin yürüttüğü mimarî belgeleme çalışmaları sırasında surun meclisle birleşme noktasında gün yüzüne çıkan bloklardan çoğunun Birlik Meclisi'nden devşirme niteliği ve sekizinin oturma sıralarından oluşu, bu yöndeki beklentimizi doğrulamıştır; surun haliçe inen batı uzantısında da benzer dokunun sürdüğü bellidir. Parçalar arasında pencere döşemlerine rastlanmayışı, yapının batıdan aydınlatılmadığını belgelemektedir. Batı duvarı dibindeki alanın geç zamanlarda iskân edildiği, orada açığa çıkan niteliksiz temellerden anlaşılmaktadır; apsis duvarının dışına açılan hatıl delikleri de bu nedenle oradadır. Meclis'in sırtını dayadığı teatral biçimli batı duvarının ilk yapı evresinden beri hiç değişmeden yamaca oturduğu, bu kazıyla da artık yadsınamaz bir gerçek olarak kanıtlanmıştır. Bu sezondaki mimarî çalışmalar M. Jakobi denetiminde Magdeburg Yüksekokulu'ndan bir ekip tarafından yapılmıştır.

II. RESTORASYON ÇALIŞMALARI

II.1. Pharos

Havva İŞKAN

Deniz ÖZKURT

Patara Deniz Feneri'nin nihaî yayın ve restorasyonuna yönelik olarak bu dönem parça envanterine devam edilmiş, laser tarayıcı ile yapıyı üç boyutlu olarak modellendirmenin ilk aşaması gerçekleştirilmiş ve restitüsyon çalışmaları sürdürülmüştür. Şu anda "tamamlanabilir durumdaki tek özgün anıtsal deniz feneri" niteliğini taşıyan bu yapının 1. etap podyum konservasyon ve restorasyon projesi Antalya KVTVKBK tarafından onaylanmış ve Antalya Rölöve Müdürlüğü tarafından ihale edilmesi için Bakanlığımıza gönderilmiştir.

II.2. Ana Cadde

Şevket AKTAŞ

Deniz ÖZKUT

Ana Cadde'nin doğu portiğini taşıyan sütunların özgün parçalar bütünlendirilerek yeniden ayağa kaldırılma çalışmaları, bu kazı döneminin restorasyona yönelik temel işlerinden biri olmuştur (Resim: 11). Buna ön hazırlık olarak geçen dönem, kazıyla gün yüzüne çıkan özgün iki sütun altlığından ve bir İon başlığından Ayşe Korkut tarafından alınan kalıplarla Afyon'da 21 altlık ve 5 başlık yaptırılmıştı. Altlıkların -özgünleriyle birlikte- yedisi ve yeni başlıklardan ikisi, tümlenen 7 sütun gövdesi ile birlikte yerlerine oturtulmuş, geri kalan 16 altlık üzerine de kısmen tamamlanabilen sütunlar yerleştirilmiştir (Resim: 12-13); iki sütunun tümlenmesi ve üç başlığın yerine yerleştirilmesi işi ise, gelecek yıla kalmıştır. Bu işlemler öncesinde, yerinden oynayan stylobat bloklarının özgün konumlarında tesviyeleri yapılmıştır. Tüm bu ayağa kaldırma etkinlikleri, bataklıktan kaynaklanan taban suyunun etkilediği alana doğru inildikçe ortaya çıkabilecek olası zemin kaymalarını gözlemleyebilmek ve statik önlemini zamanında alabilmek için, "geçici" kaydıyla gerçekleştirilmiştir. Caddeden Agora'ya açılan Güney Kapı'nın özellikle eksiksizce tümlenebilir olan batı ayağı alınlık parçalarıyla bir arada üst üste konularak, kapının restorasyonla yaratılacak görkemi konusunda somut bir görüntü sergilenmiştir (Resim: 14).

II.3. Markia Tapınak Mezarı

Fatih GÜLŞEN

Yapının rölöve ve restitüsyonu tamamlanarak parçalarıyla birlikte yaklaşık 1050 kadar blok taşın çizimleri bitirilmiştir. Bu yapının mimarîsine yönelik olarak hazırlanan doktora tezi teslim aşamasındandır.

III. KAZI EVİ DEPOSU ÇALIŞMALARI

III.1. Eser Restorasyonu ve Konservasyonu

Ayşe KORKUT

Kazı evi deposunda parçalarıyla korunan değişik malzemeden büyük ve küçük eserlerin birleştirilmesi ve temizlenmesi işlemleri %90 oranında tamamlanmıştır (Resim: 15).

III.2. Envanter Yazımı

Serap AKÇA

Erkan DÜNDAR

Bilsen ERCAN

Volkan DEMİR

Kazı evi deposunda korunan eserlerin envanter bilgileri fotoğraflarıyla birlikte tek tek bilgisayar ortamına aktarılmış; tümlenemeyen, mermerden çok küçük mimari parçalar ve çanak-çömlek parçaları buluntu yerlerine göre ayrı ayrı torbalanarak ve her torbanın içerdiği malzeme topluca resimlenerek tescil edilmiş ve kasalara konmuştur. Tekil eserler ve kasalar da türlerine ve buluntu yerlerine göre oluşturulan bir düzen içinde raflara yerleştirilmişlerdir. Bu uygulamaya, büyük yangın sonrası ören yerinden toplanarak kazı evi avlusunda koruma altına alınan ve envanteri önceden yapılmış olan sunaklar ile mimari parçalar da dâhil edilmişlerdir.

IV. YAZITBİLİM ÇALIŞMALARI

IV.1. İlk Likçe yazıt: Bu dönemin en önemli bilimsel kazanımı, Patara'da yıllarca beklenen Likçe bir yazıtın ilk izine rastlamak olmuştur. İlginç yanı; Lykia'nın en eski ve en önemli kentlerinden biri olan Patara'da "Likçe bir yazıtın bulunmaması" tersliğinin, Tepecik Höyük kazılarıyla giderilebileceği beklenirken, kazı evi deposu içinden çıkan bir örnekle giderilmiş olmasıdır. Buluntu, 0.33 m. genişliğinde, 0.35 m. yüksekliğinde ve 0.08 m. kalınlığında, alt kısmı silmeyle vurgulanmış mermerden düz bir stel parçasıdır; üzerinde ne bir bezeme ve ne de bir yazı izi normal koşullarda gözlemlenememektedir. Depo eserlerinin envanteri çalışmaları sırasında, üzerinde bazı çiziklerin varlığı fotoğraf için değişik ışıklandırma yapıldığında algılanmış; dikkatle bakıldığında onlardan üçünün Likçeye özgü harfler olduğu anlaşılmıştır.

Belli ki yine serbest yontulan Likçe yazıtlı bir yapıtın, yüzeyi kazınarak yalın bir stele dönüştürülmüş ikinci kullanımıdır.

IV.2. Hellence Yazıtlar

Helmut ENGELMANN

Bu dönemden, biri Anacadde ve diğeri Tiyatro kazısıyla günyüzüne yeni çıkanlarla, kazı evi deposunda tümlenen iki büyük sunak üzerinde okunabilir duruma gelen eskiler olmak üzere toplam dört yazıt vardır. Kentin özgün mimarisiyle ünlü su kemeri Delikkemer'in Lykia ve Patara tarihi için önemli içerikteki yapı yazıtı da yeniden değerlendirilecektir.

V. KORUMA

V.1. *Yapılar*: Tepecik'deki Arkaik Çağ Bey Konağı ile Kaleiçi'ndeki Ortaçağ Hamamı duvarlarının gevşek üst yüzeyleri, taşların özel bir harç alışımla tutturulması yöntemiyle sağlamlaştırılmıştır. Tiyatro ile Liman Hamamı'nın korunması gerekli yerlerinde taban, kumla örtülmüştür. Bey Konağı'nın tüm çevresi çitle ve içindeki sarnıç ayrıca çatıyla; Meclis Binası ve Pharos'un içeri girilebilir açıklıkları ile Tiyatro içinde sahne önü salt çitle koruma altına alınmıştır. Ortaçağ Hamamı'nın baharda sert rüzgârla uçan çatısı yeniden ve sağlamlaştırılarak yerine yerleştirilmiştir.

V.2. *Kumul hareketi*: Tiyatro ile Meclis Binası arasındaki alana ve batı *paradostan orchestra* içine kumul yürümesini önlemek amacıyla ve tek çare olarak, yamacın antik limana inen batı eğimindeki kumun taşınmasına başlanmış; orada bir "kum dağı"nın oluştuğu, yaklaşık iki bin kamyon kadar kumun boşalması ardından ortaya çıkan ve Kurşunlutepe eteğine doğru uçuşuma dönüşen dik bir falezle anlaşılmıştır. Bu alanda gün yüzüne çıkan koy, kent topografyası ve özellikle liman dokusunun anlaşılabilmesi açısından önem kazanmıştır.

V.3. *Ören yeri*: Biz Patara kazıcıları, Anadolu'nun coğrafyası en zor ve en çekici olan bir 1. derece arkeolojik sitini kişisel çabalarımızla yapılaşmadan kurtarabilme gücünü yıllar içinde kendimizde bulabildik. Ancak; kuzeyi Gelemiş turizm yerleşiminden, güneyi Akdeniz'den, doğusu ile batısı devlet ormanlarından girişe açık olan ve ortasından kumsala inen asfalt yolu yasaklı gece saatlerinde dileyenin hizmetinde olan, gece bekçisi olmayan bir

başkent, korumada hâlâ “Allah’a emanet”liği sürdürmektedir. Antik kent merkezindeki tapulu konut ve tarlaların kamulaştırılmaması ya da takas yoluyla kazanılmaması; II B ile devletin olan tarlaların Kültür ve Turizm Bakanlığı’na devredilmemesi ve üzerindeki yasaklı yapıların yıkılmaması, içinde 20 yıldır bilisel kazıların sürdüğü bu ören yerinin başlıca sorunları olarak ne yazık ki hâlâ giderilememiştir.

VI. PROJELER

VI.1. *Telephos Pınarı*: Patara’nın 2 km. kadar kuzeyinde yöre ve çevre halkı için “yaralara şifa” olarak ün yapan Kokarsu’nun Antik Dönemde Patara Apollon kehanetinin önerisi doğrultusunda Telephos’un yarasını sağalttığına inanılan suyla aynı su olduğu bilinmektedir. Kaynağın doğal dokusunu bozmayan çağdaş bir düzenlemeyle burayı şu andaki olumsuz görünüşünden kurtarma ve antik geleneğin değer bilinciyle halkın hizmetine sunma düşüncesi, kazının gündeminde hep vardı. Bu nedenle kaynak, “nokta sit”le koruma altına alınmış; üzerinden geçen Kaş-Fethiye yolunun eski güzergâhı, yeni yol yapılırken kuzeye kaydırılmıştı. Şimdi Antalya Valiliği ve Kaş Kaymakamlığı’nın öncülüğüyle Mimar Recep Esengil tarafından bu doğrultuda hazırlanan projenin, Antalya KVTVKBK onayından sonra uygulamaya başlanacaktır.

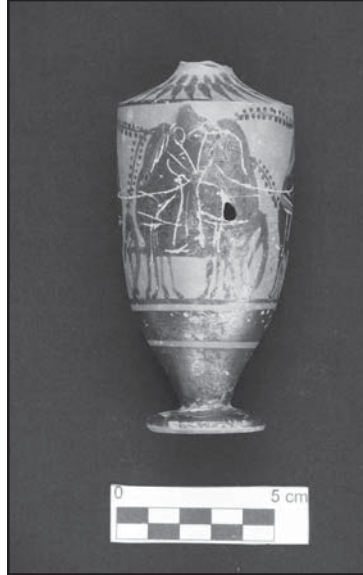
VI.4. *Kumsal’ın yeniden kazanılması*: 1998 yılında Londra *Sunday Times* gazetesi tarafından “dünyanın en güzeli” olma onurunu yaşayan Patara kumsalı, 1986 yılı öncesinde “Kuzey Akdeniz’in en boyutlusu” olma ayrıcalığına da sahipti. Antik kente ve onu batıda örten ormanlık alana kumul yürümesini önlemek amacıyla kumsalın 70 m. gerisinden başlanarak yapılan ağaçlandırma, 12 km. uzunluğundaki bu “altın kumsalı” sıradanlaştırmış; bu yanlış uygulamayla şimdilerde hem “dünyanın en iyileri” listelerinde çok gerilere düşmüş ve hem de “Mavi Bayrağı’nı” kaybetmiştir. Kaş Kaymakamı, Antalya Çevre İl Müdürü, Kaş Orman Şube Müdürü, Kaş Kültür ve Turizm Müdürü, Gelemiş Köyü Muhtarı ve Patara Kazı Başkanı’ndan ve Antalya Bölge Koruma Kurulu’nu temsilen Prof. Dr. Havva İşkan’dan oluşan bir komisyon konuyu yerinde gözlemlemiş; kumsala eski doğallığını kazandırmanın kaçınılmaz olduğu ve işe bir ÇED raporu hazırlamakla başlanması gerektiği görüşünde birleşmiştir. Bu rapor doğrultusunda geliştirilecek bilimsel önerilerle, kumsalın eski doğal hâline kısmen de olsa yeniden döndürülmesi amaçlanmaktadır.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

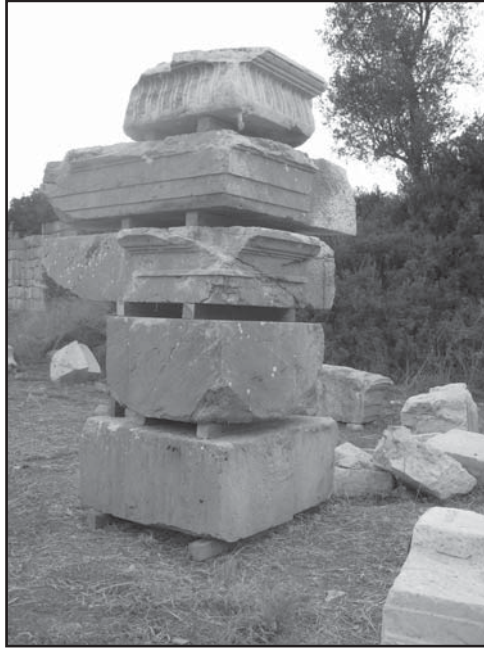
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

TLOS 2007 YILI KAZI ETKİNLİKLERİ

Havva İŞKAN IŞIK*

2007 yılı Tlos kazı etkinlikleri 1-31 Ağustos günlerinde, Arzu Aktaş'ın Bakanlık temsilciliğinde gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları Akropol, Stadium, Büyük Hamam ve Tiyatro olmak üzere dört alanda yürütülmüştür. Ayrıca tüm antik kent merkezini içeren kapsamlı bir bitki temizliği de yapılmıştır.

1. AKROPOL

Havva İŞKAN IŞIK

Çilem UYGUN

Akropol kazı çalışmaları, Kanlı Ali Ağa Kalesi'nin kuzey teras duvarıyla sınırlandırılan yamacında yürütülen bitki temizliğiyle başlamıştır (Resim:1). Kalenin hemen aşağısında sürdürülen çalışmalarda, teras duvarının yapılmasından sonra işlevini kaybeden küçük bir giriş ve bu alana çıkışı sağlayan birkaç basamak kalıntısıyla karşılaşmıştır. Kuzey teras duvarının oturduğu ana kaya devamında yapılan çalışmalar sonucunda kaleyle bağlantılı, nitelsiz işçilik gösteren 6 teras duvarı daha ortaya çıkarılmıştır. Uzunlukları ve açıları değişkenlik gösteren bu duvarların bitiminde, batıda ana kaya ile sınırlandırılan 5 x 5 m. ölçülerinde kare bir mekân tespit edilmiştir (Resim:2). Çatı kiremitlerinin yoğunluğundan da anlaşıldığı üzere üstü örtülü olan bu oda "A" mekânı olarak adlandırılmış ve dolgu tabakasından ele geçirilen farklı dönemlere ait buluntular, akropolün kullanım sürecinin tespitinde önemlidir. Örneğin söz konusu mekânın zemini üzerinde kaleyle çağdaş buluntular ele geçirilmiş, bir üst tabakada ise Klâsik Dönem stil özellikleri gösteren kabartmalı lâhit parçaları bulunmuştur. Diğer yandan A mekânının hemen kuzeyinde açığa çıkarılan KY 2007-1 ve KY 2007-2 numaralı mezarların üst kodunda bulunan 2 kiremit mezar, bu alanın Bizans Döneminde de nekropol olarak kullanıldığının en önemli kanıtıdır. Aşağıda ayrıntılı olarak tanımlanan KY 2007-1 ve KY 2007-2 numaralı mezarlar iç ve dış mimarî döşemleri bakımından farklılıklar gösterirler.

* Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kampus-Antalya/TÜRKİYE.

1. a. KY 2007-1 Numaralı Mezar

KY 2007-2 numaralı mezarın *klinesindeki* açıklıktan fark edilebilen KY 2007-1 mezarının cephesi, ancak üzerindeki zeytin ağacının sökülmesiyle açığa çıkarılabilmektedir. Kuzeye doğru yönlendirilen ve yuvarlak hatlı cephe mimarîsini yansıtan mezar, ev tipi Likya kaya mezarı geleneğindedir (Resim:3). Kapalı durumda günümüze kadar ulaşan mezar kapısı açıldıktan sonra, dikdörtgen planlı mezar odasının neredeyse tavan seviyesine kadar bir dolguyla kaplandığı görülmüştür. Bu dolgu tabakasının yüzeyinde yandaki mezardan aktığı düşünülen, dağınık durumda iri kemik parçaları ile 1 adet halka formu altın küpe ele geçirilmiştir.

Yüzeydeki kemik buluntuları kaldırıldıktan sonra, sıfır noktasından 38-40 cm. aşağıda ele geçirilen tek kulplu testi örnekleri ile cam parfüm şişesi, mezarın en son kullanım dönemine ait nitelikli buluntular arasında gösterilebilir. Bu buluntu grubunun altında ise, 38 cm. genişliğinde ve 187 cm. uzunluğundaki güney-kuzey doğrultulu mezar *klinesi* ortaya çıkarılmıştır. *Kline* ile aynı seviyede, yine güney-kuzey doğrultulu, 188 cm. uzunluğundaki tuğla sırasıyla da karşılaşılmıştır. Roma Dönemi mezarlarında sıkça görülen bu tuğla döşem ile doğu *kline* arasında 66 cm. genişliğinde bir alan oluşturulmuştur. Aynı seviyede, ancak mezar odasının batısında, diğeriyle paralel ikinci bir tuğla sırası daha tespit edilmiş ve böylece batıdaki ikinci defin alanı da açığa çıkarılmıştır.

Doğudaki defin alanında mezarın kuzey köşesine yığılmış izlenimi veren 8 kafatası ile orta alanda birbiri içine girmiş kaburga ve kol kemikleri bulunmuştur. Güney köşede ölü armağanı olarak bırakılan çok sayıda kâse, tek kulplu testi ve kupa örnekleri ile altın ve bronz takılar ele geçirilmiştir. Tuğla sırasının oturtulduğu ve ilk gömünün yapıldığı seramik ve çakıl taşlarıyla oluşturulan sıkıştırılmış zeminde yapılan küçük sondajlar sonucunda ise, kaya mezarının ilk yapım evresiyle bağlantılı düzgün tıraşlanmış ikinci bir zeminle karşılaşılmıştır. Batıda daha yüksek kotta açığa çıkarılan defin alanında ölü yatağı parçalarıyla birbirinden ayrılan iki iskelet, sağlam *unguentarium* ve testi formlarının yanı sıra, sporcu ağırlığı ve altın küpe örnekleri ele geçirilmiştir. Her iki tuğla sırası arasındaki dolgu kaldırıldıktan sonra üçüncü bir defin alanı da ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda kişi sayısı

tespit edilemeyecek kadar oldukça kötü durumda korunan kafatası ve kemik parçaları ile, altın küpe ve saç iğnesi bulunmuştur. Söz konusu buluntuların bulunduğu sıkıştırılmış sert zeminin hemen altında, doğudakiyle aynı seviyede mezarın orijinal zeminiyle karşılaşmıştır.

Ortaya çıkartılan üç defin alanında toplam 26 adet sağlam seramik kap, büyük bir kısmı aynı stilde yapılmış 19 adet altın küpe, 1 adet cam bilezik, 5 adet bronz sikke, 5 adet cam *unguentarium* ve çok sayıda taş ve cam boncuk ele geçirilmiştir. Roma Dönemi stil özellikleri gösteren bu eserler, erken dönem bir Likya kaya mezarının farklı iç döşem düzenlemeleriyle İ.S. 1.-2. yüzyılda da kullanıldığını belgeleyen en önemli arkeolojik verilerdir.

1. b. KY 2007-2 Numaralı Mezar

KY 2007-1 numaralı mezarın hemen güneyinde, aynı ana kayanın kullanılmasıyla oluşturulan KY 2007-2 numaralı mezar, gerek dış gerekse iç mimari döşem yapısıyla farklı bir örnek teşkil eder. Mezarın kireç taşından iki büyük blokla kapanan üst örtüsü, ayaklarla desteklenen yüksek *kline* yapısı ve tam olarak çözümlenemeyen cephe düzenlemesiyle dikkat çeker (Resim:4).

Diğer yandan KY 2007-2 numaralı mezar, yukarıda bahsi geçen A mekânının altından geçen kanalizasyon sisteminin sonlandığı yerdir.

Üstteki bloklardan itibaren dolguyla kapalı olan mezar odasında, *kline*lerin ortasındaki alanda tespit edilen yoğun kemik tabakasına kadar nitelikli buluntu ele geçirilmemiştir. Anatomik düzen göstermeyen ve bu nedenle de defin sayısı anlaşılamayan kemik yığınının hemen altında; kupa, kâse ve testi formlarının yoğunlukta olduğu, 49 tanesi sağlam toplam 61 adet seramik bulunmuştur (Resim:5). Seramiklerle birlikte ele geçirilen 5 adet bronz sikke, 14 adet halka formlu altın küpe ile akik ve cam hamurundan yapılmış gemmeli yüzük örnekleri bu mezarın dağınık görüntüsüne rağmen, soyulmadan günümüze kadar ulaştığının kanıtı olarak gösterilebilir.

KY 2007-2 numaralı mezarda ele geçirilen arkeolojik buluntular yansıttıkları dönem stili yardımıyla, İ.S. 1.-2. yüzyıla tarihlenirler. Böylece yan yana olan her iki mezarın farklı mimari döşem özellikleri göstermesine rağmen aynı dönemlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2. STADIUM

Şevket AKTAŞ

2007 yılı *stadium* çalışmaları kazı programında belirlenen alanların yoğun bitki örtüsü ve tarla molozundan temizlenmesiyle başlamıştır. Öncelikli olarak *stadium* ve *agoranın* ortasında yer alan kuzey-güney doğrultulu yapının işlevi tespit edilmeye çalışılmıştır (Resim:6). Çeşme olabileceği düşünülen bu yapının kuzey duvarı ile doğu-batı doğrultulu stylobat merdivenleri arasında kalan alan dolgudan arındırılmıştır. Dolgu içerisinden az miktarda cam, çivi, seramik parçaları ile yoğun kiremit parçaları ele geçirilmiştir.

Bu alanın kuzey bölümünde ise güneye doğru uzanan su kanalının ilk 5 m.si açılmıştır (Resim:7). 75 x 8.5 m. ölçülerinde su ile ilişkili bu yapının sınırlarını oluşturan blok sırası ise 0.60 x 0.55 m. ölçülerindedir. Harçsız oluşturulan su kanalının dış kenarlarında suyun taşmasını önleyici ayrı bir döşem bulunmaktadır. Bu döşem dıştan yükseltilerek aynı zamanda havuzun zeminini teşkil eder. Farklı boyutlarda taşlardan oluşturulan zemin oldukça iyi korunmuştur. Bu yapının kuzeyine bitişik ve çeşme olduğu tahmin edilen yapı ikinci kullanım nedeniyle bozulmuş ve işlevini kaybetmiştir. Ancak ele geçirilen mimarî parçalardan Dor düzenli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Olasılıkla devşirme malzeme kullanılarak sonradan işliğe çevrilen bu yapının kuzeyinden, stylobatın altından gelen suyla bağlantılı künk döşemi, bu yapının orijinalde çeşme olduğuna işaret eder. Yapının kuzeydoğu köşesinde yer alan ve üzerinde “KAΙΣΑΠΟΣ” yazılı heykel altlığının, Cladius Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Batıda stadium oturma sıraları, doğuda *agorayla* bağlantılı dükkânlar ve kuzeyde sütunlu revakla sınırlandırılan bu yapı, ortasındaki su kanalıyla kent merkezinin vurgulanmasına yönelik olmalıdır. İşliğin hemen kuzeyinden geçen doğu-batı doğrultulu portikoya ait çok sayıda granit gri mermerden yapılmış sütun parçaları bulunmuştur. İon-Attik tarzındaki kaidelerin taşıdığı sütunlar tümlenebilir niteliktedir.

İkinci çalışma alanı, *agoradan palaestraya* uzanan caddeye yönelik, kuzeydeki ilk galeri önünde gerçekleştirilen sondajlar oluşturmuştur. Bazı yerlerde yüzeyin hemen altından da izlenebilen cadde zemini, düzgün kireç taşı bloklardan oluşturulmuştur. Kazılan kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla cadde yaklaşık 6 m. genişliğindedir.

Son çalışma alanı ise, merkezi su kanalının kuzeyinden geçen doğu-batı doğrultulu sütunlu revakın doğu başlangıcındaki moloz yığınının bulunduğu

bölgedir. Bu alanda yapılan çalışmalar sonucu batı ayağı *in situ* ele geçirilen, anıtsal bir kapı tespit edilmiştir.

2007 yılı stadium çalışmalarında işliğin güneybatı köşesinde İmparatorluk Dönemi sikkeleri, içinde ise bir adet yazıtlı blok parçası bulunmuştur. Yalnızca üç satırı okunabilen bu yazıt Likçe ve Hellence olmak üzere çift dillidir. Ayrıca kanal döşeminin kuzeyinde, boyundan itibaren kırık, iki parça hâlinde, erken Antoninler Dönemi stil özellikleri gösteren, mermer bir heykele ait Dionysos başı ele geçirilmiştir (Resim:8). Dükkânların kuzeydoğu köşesinde çizime yönelik yapılan temizlik çalışmaları esnasında ise, bir Klâsik Dönem kabartmasına ait kadın başı ele geçirilmiştir.

3. BÜYÜK HAMAM

Fatih GÜLŞEN

2007 yılı Büyük Hamam çalışmaları yoğun bitki örtüsü temizliğiyle başlamıştır. Bitki örtüsünden arındırılan hamamın güney ve batı cephelerine ait çok sayıda blok tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları ise, soğukluk bölümünün güneyindeki havuz ve kuzeyindeki giriş bölümlerinde odaklanmıştır (Resim:9). Çalışmalar esnasında kemerli 7 pencereyle çevrili apsis planlı havuz bölümünün üst seviyelerinde 13 adet Bizans Dönemi mezarı tespit edilmiştir. Böylece 2006 sezonunda soğukluk bölümünde ortaya çıkarılan 36 adet iskeletle birlikte toplam sayı 49'a ulaşmıştır (Resim:10). Havuzda görülen iskeletlerden ikisi kiremit örtülü basit bir mezarda ele geçirilmişken, dördü hamamın tonoz örtüsünden yıkılan kiremitlerle çevrili, yedi tanesi ise doğrudan toprağa gömülü mezarda bulunmuştur. İskeletlerden sadece bir tanesinin yeni doğmuş bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır.

Havuzun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde açığa çıkarılan yarım yuvarlak formlu üç basamak havuza giriş amaçlı kullanılmıştır. Söz konusu basamaklar harçla sabitlenmiş tuğla plâkalarla kaplıdır. *Apsidial* formlu basamakların arasında doğu batı doğrultulu iki kademeli bir kanal bulunmaktadır. Kanalin üst kademesi moloz taşlardan yapılmışken, alttaki ise kiremit kullanılarak yapılmış ve aynı zamanda suyun akışı için kullanılmıştır. Bu kanalın, havuzun kuzeybatı köşesiyle ılıklik bölümüne geçişi sağlayan kapı arasında, 2006 sezonunda ortaya çıkarılan başka bir kanalla birleştiği de anlaşılmıştır. Kanallardan gelen su havuzun kuzeydoğu köşesindeki üç yarım yuvarlak basamağın alt seviyesindeki sıradan dışarı atılmaktadır.

Havuz tabanı kare kesimli tuğla plâkaların yanı sıra, sağlam kalan parçalardan anlaşıldığı üzere mermer plakalarla da kaplanmıştır. Havuzun zemin mermerleri farklı renklerde olup su içinde ve güneş ışığında farklı renk ve tonlardaki yansıma ve kırılmalarından oluşan güzel bir görüntü amaçlanmıştır. Ayrıca havuzun ortasında düşey konumda duran bir künk de ortaya çıkarılmıştır. İki parçadan oluşan künk 99 cm. uzunluğunda bir kanal ile aşağıda yer alan odayla bağlanır. Bu sistemle havuz suyunun fazlası alt odadaki kanallara akıtılarak suyun tahliyesi sağlanmaktadır.

Soğukluk bölümünün kuzeyindeki çalışmalarda ise, hamamın anıtsal giriş bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bu alanın ölçüleri 13.50 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğindedir. Kapının stylobatı üzerinde *in situ* ele geçirilen 4 sütun kaidesi ve iki yarım sütun tespit edilmiştir. Kaideler altıgen, sekizgen ve onikigen olarak planlanmıştır. Sütunların önünde ve girişin köşelerinde birer olmak üzere toplam altı adet kaide 11 blok hâlinde ele geçirilmiştir. Kaide bloklarından sekizinin üzerinde yazıt bulunmaktadır. Ayrıca iki ve beş No.lu kaidelerin kuzey önüne devrilmiş ikisi büyük, biri küçük olmak üzere toplam üç adet mermer heykel genişliğine çıkarılmıştır. Kaliteli bir işçilik gösteren heykellerin üçünün de başları bulunamamıştır. Sütunların oturduğu stylobat üzerinde kapıya ait kenet ve mil yuvalarıyla, stylobat altında da orijinal mermer zemin tespit edilmiştir. Sonuç olarak alanda ele geçirilen heykeller, yazıtlı bloklar, sütunlar, arşitrav, friz ve çatı elemanı bloklarından girişin anıtsal ölçülerde ve kaliteli bir işçilikte yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim:11-12).

Soğuk su havuzu ve anıtsal girişten zemin döşemesi için kullanılan toplam 23 kasa mermer plâka parçası ele geçirilmiştir. Farklı renk ve büyüklüklerdeki mermer plâka parçalarının tamamı çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Ayrıca çok miktarda gri renkli *tesseralar* da bulunmuştur. Kazı alanından hamamın tonozlu üst örtüsüne ait çok miktarda kiremit ele geçirilmesine rağmen, seramik buluntusu çok azdır. Anıtsal girişin batı tarafındaki iki adet mezarla birlikte hamamda bugüne kadar toplam 51 adet Bizans Dönemi kiremit mezar ortaya çıkarılmıştır. İskeletlerin tamamı DNA ve adli antropoloji çalışmaları için Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı başkanlığına gönderilmiştir. Bu mezarlardan bir adet bronz haç ve bronz yüzük, iki adet ok ucu ele geçirilmiştir.

4. TİYATRO

Taner KORKUT

Bilsen ERCAN

Özgün mimarî formuyla Anadolu tiyatroları içerisinde önemli bir konuma sahip Tlos Tiyatrosu, ilk kez bu yıl başlanan kazı çalışmalarıyla gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Uzun yıllar boyunca kendi kaderine terk edilen yapının iç ve dış kısmı bir ormana dönüştüğünden, ancak yoğun bir bitki temizliği ardından kazı çalışmalarına geçilebilmiştir (Resim:13).

Kazı çalışmalarına üst diazomadan başlanmış, *orkhestraya* kadar uzanan oturma sıraları üzerinde birikmiş akıntı toprak ve moloz taş parçaları boşaltılmıştır. Bu esnada *caveanın* üzerine yayılmış çok sayıda mimarî blok tespit edilmiştir. Bu blokların bir kısmının oturma sıraları ve onları bölümlere ayıran merdivenlere ait olduğu anlaşılmıştır. Üst diazomadan başlayarak *orkhestraya* kadar uzanan alan üzerindeki blok yığıntısının ise, *caveanın* üst orta aksında bulunan bir tapınağa ait olduğu tespit edilmiştir. Ele geçirilen taş bloklar içerisinde alınlık parçaları, Korinth tarzı sütun başlıkları ve sütun tamburları, çatı çörtlenleri, triglif parçaları ile üst yapıya ait bitkisel motiflerle bezenmiş diğer mimarî bloklar bulunmaktadır. Ayrıca toprak dolgu içerisinde tespit edilen bir Likçe yazıt fragmenti, 2 Yunanca yazıt parçası, sikke ve seramik parçaları ele geçirilen önemli diğer arkeolojik buluntulardandır. Bunlardan başka daha önce bilinen büyük yazıtlı bloklara ilâve olarak hemen paraphet duvarı üstünde devşirme malzeme amaçlı kullanılan yeni bir yazıt daha tespit edilmiştir. Diğer bir yazıt ise çöken tapınak alanı içerisinde bulunmuştur.

Sahne binasının iç ve *orkhestraya* bakan bölümünde daha çok bitki temizliği yapılmıştır. Bu çalışmalar esnasında sahne binasının ön yüzünü süsleyen çok sayıda bitkisel motifli ve mitolojik karakterlerin bulunduğu mimarî blok ortaya çıkarılmıştır. Bu blokların altından ele geçirilen yapı yazıtı daha önce bilinmediğinden büyük önem arz eder. Benzer bir çalışma her iki *parados* önünde de yürütülmüştür. Hemen kuzey *parados* önünde ortaya çıkarılan üzeri 2 adet Frig başlıklı büst, 3 adet kalkan ve bir sadak ile bezenmiş *tropaion* kabartması önemli arkeolojik buluntular arasındadır.

Sahne binasının batı dış yüzünde öncelikle yoğun bir bitki temizliği yapılmış ve ardından tarla çalışmaları esnasında bu alana atılan moloz taşlar toplanmıştır. Temizlenen alan içersinde ortaya çıkarılan kısmen bitkisel motiflerle süslenmiş mimarî blokların ve sütun tamburlarının sahne binasının dış cephesinden düştüğü anlaşılmıştır. Bu bloklar arasında 2 yazıt daha

tespit edilmiştir. Moloz taş yığını içerisinde bulunan asker figürlü kabartma parçası önemli diğer arkeolojik buluntulardandır. Kuzey *paradosun* kuzeybatı bitiminde yürütülen temizlik çalışmaları esnasında 3 m. uzunluğunda, 1.30 m. genişliğinde ve 1.25 m. yüksekliğinde monolith bir altlık ortaya çıkarılmıştır. Üsten ve alttan olmak üzere dört yüzü de kalın profillerle çevrelenmiş altlık *in situ* olup düz bir zemin üzerine oturtulmuştur. Üst döşeme ait parçalara ise rastlanmamıştır.

5. TİYATRO BELGELEME ÇALIŞMALARI

Tiyatro kazıları sürdürülürken, Magdeburg Yüksekokulu'ndan Tobias Scheffler başkanlığında oluşturulan bir ekip temizlenen alanlarda taş blokların çizim ve belgeleme çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle tiyatro ve yakın çevresini içine alan 5 m. x 5 m. ölçülerinde bir karelaj oluşturulmuştur. Daha sonra güney *paradosun* önünde duran taş blokların çizimi yapılmış ve ardından sahne binasının önünde, *orkhestra* üzerinde yığılı blok alanının ortasına kadar bulunan taş blokların belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

6. HAVADAN FOTOĞRAFLAMA

2007 sezonu ile birlikte ilk kez, Tlos antik kentinin havadan dijital fotoğraflama çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla Magdeburg Yüksekokulu'ndan Stephan Kiel, balon yardımıyla 100 m. yükseklikten kent merkezinde bulunan Akropol, Stadium, Agora, Hamam Kompleksleri, Bazilika, Tiyatro ve bu yapıların yakın çevresini detaylı olarak fotoğraflamıştır.

7. EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Önceki yıllardan bilinen ve 2005 yılından itibaren düzenli olarak yürütülen kazılarda ele geçirilen yeni yazıtların kataloglama çalışmaları Münih Üniversitesi'nden Martin Zimmermann tarafından yürütülmektedir. 2007 Tlos etkinlikleri esnasında Stadium, Büyük Hamam, Bazilika, Tapınak Alanı ve Tiyatro'da ele geçirilen yeni yazıtlar değerlendirilerek oluşturulan bu kataloğa dahil edilmiştir.

8. KENT HARİTASININ ÇIKARILMASI

Tlos antik kentinin bugün literatürde sıkça kullanılan mevcut bir planı bulunmaktadır. Ancak antik kentte yürütülen kazı ve yüzey araştırmaları

sonucu mevcut planın yeterli olmadığı ve büyük oranda hatalar içerdiği anlaşılmıştır. Bundan dolayı yeni bir kent planının çıkarılması zorunlu olmuştur. Bu amaçla uzman haritacılar yardımıyla Tlos ve çevresinin yeni bir haritasının ortaya çıkarılmasına başlanmış ve bu proje büyük oranda tamamlanmıştır (Resim:14). Gelecek yıllarda mevcut bu yeni kent planının geliştirilmesine devam edilecektir.

9. KORUMA VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

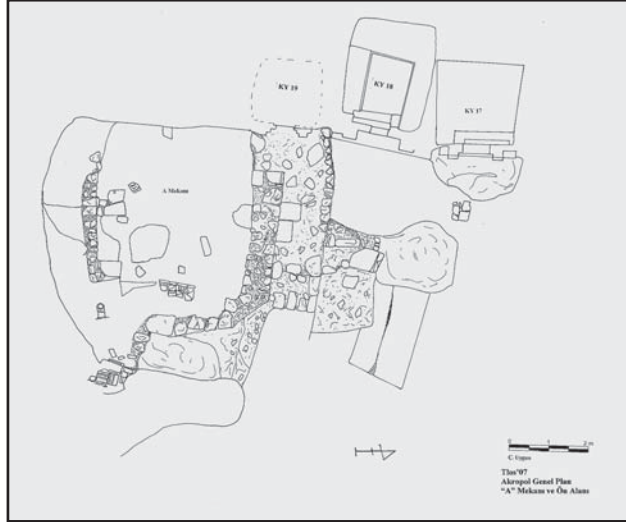
Kış şartları ve çevre faktörleri dikkate alındığında kazı etkinlikleri bitiminde çalışılan alanlarda koruma amaçlı örtü veya tel kafesle çevirme işlemleri daha önceki yıllarda olduğu gibi 2007 Tlos etkinliklerinde de gündeme gelmiştir. Bu amaçla Büyük Hamam'ın soğukluk bölümündeki mozaikli zemin ve havuzun iç kısmı, çizim ve belgeleme çalışmalarından sonra polietilen ışık geçirmez örtüyle kaplanmıştır. Bu örtü üzerine ince bir tabaka hâlinde kum serilmiştir. Ayrıca anıtsal girişin stylobatı ve yazıtlı kaidelerdeki tahribatın konservasyonu Restoratör Ayşe Korkut tarafından yapılmış ve daha sonra bu alanın etrafı tel kafesle çevrilmiştir. Benzer koruma çalışmaları Stadium ve Tiyatro'da da uygulanmıştır. Stadium kazılarında ele geçirilen mimarî parçalar tel kafesle çevrelenen dükkânlar içerisinde koruma altına alınmıştır. Tiyatro'da ise oturma sıralarının köşelerine ait profillerin ve diğer mimarî parçaların doldurulduğu kasalar yine telle çevrilmiş doğu tonozu içerisinde depolanmıştır. Kazılar esnasında gün ışığına çıkarılan ve müzeye teslim edilen envanterlik eserlerin konservasyonu yine Ayşe Korkut tarafından yapılmıştır (Resim:15).

10. GENEL TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Temizlik çalışmaları sadece kazı yapılan alanlarla sınırlı tutulmamıştır. Bölgenin uzun yıllar boyunca kendi kaderine terk edilmesinden antik kentin ve dolayısıyla anıtsal yapıların büyük bir kısmı yabancı bitkilerle sarılarak ormana dönüşmüştür. Böylece mimarî yapılardaki tahribat her yıl katlanarak artmıştır. Dolayısıyla bu alanlarda bitki temizliğinin yapılması zorunluluk olarak karşımıza çıkmıştır. Tüm kazı etkinlikleri süresince toplam 10 kişilik bir ekip, her türlü modern el âletleri yardımıyla bu temizlik faaliyetlerini sürdürmüş ve ardından 3 ayrı ilaçlama programı hazırlanarak uygulamaya geçilmiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

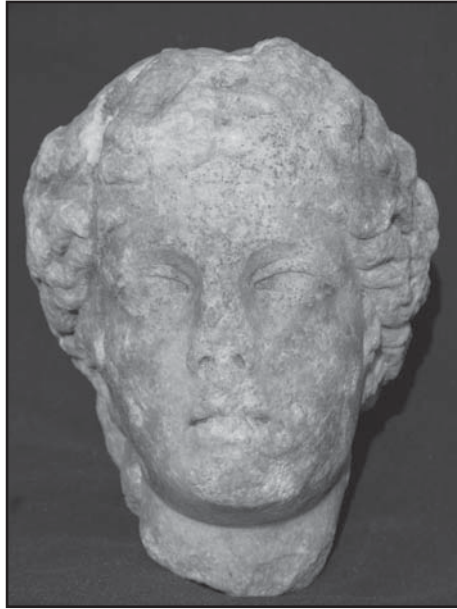
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

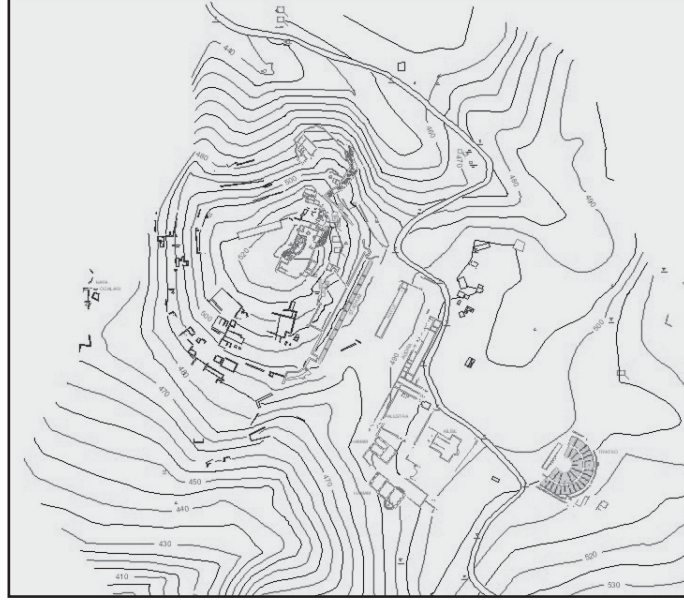
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

2007 YILI HARRAN KAZILARI

Nurettin YARDIMCI*

Harran Ovası'nın merkezinde yer alan ve çağlar boyu devamlı iskân gören ve bir kült merkezi olan Harran Ören Yeri'ndeki¹ kazı çalışmalarımız 15.10.2007 tarihinde başlamıştır. Kazılarımız, başkanlığım altında Arkeolog Sabri Kızıltan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Arkeolog Muharrem Oral, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Mert Bertan Avcı, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Arkeolog Bekir Çetin, Sanat Tarihçisi Azime Ferya Aktaş'tan oluşan bir heyetle başlamış, daha sonra Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Araştırma Görevlisi Seçil Çokoğullu ve Araştırma Görevlisi Burak Köroğlu'ndan oluşan kazı ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Özverili çalışmalarda bulunan kazı ekibimize, çalışmalarımız sırasında bize her zaman yardımcı olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Şanlıurfa Valiliği'ne, Belediye Başkanlığı'na, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Müze Müdürlüğü'ne, Harran Kaymakamlığı'na ve Harran Belediye Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

2007 yılı çalışmaları Höyük'te, Ulu Cami'de ve İç Kale'de yapılan temizlik çalışmalarından sonra (Resim:1-2) Höyük'te 35-36/DD-EE plan karelerine rastlayan açmalarda derinleşme amacıyla kazı çalışmaları ile devam etmiştir. Bu yılki kazı çalışmaları ayrıca Ulu Cami'de 47 EE ve 49 İİ plan karelerine rastlayan açmalarda devam etmiştir (Plan:1-4).

Höyük Kazıları (Plan:1, 2; Resim: 3-5)

Harran Höyük 2007 yılı çalışmalarında 35-36 / DD-EE açma birimleri için öncelikli olarak bu dört açmayı birbirinden ayıran araba yollarının kaldırılmaya devam edilmesi planlanmıştır. Geçtiğimiz yıl 35 EE - 36 EE

* Dr. Nurettin YARDIMCI, Harran Kazıları Başkanı, Başbakanlık Müşaviri, Cemal Nadir Sok. No: 24/4 - Çankaya- Ankara/TÜRKİYE e-mail: yardimci_n@hotmail.com

N. Yardımcı, *Harran Ovası Yüzey Araştırması-Archaeological Survey In The Harran Plain I-II*, İstanbul, 2004, s.23-29.

açmaları arasındaki araba yolu kaldırılmış ancak 36 DD – 36 EE açmaları arasındaki araba yolunun kaldırılması bu yıla bırakılmıştır. 2007 yılı kazı çalışmalarına söz konusu araba yolunun kaldırılmasıyla başlanmıştır. 2 x 4 metre genişliğinde ve yaklaşık 4 metre derinliğindeki araba yolu kazılmaya başlamadan önce güney profiline bitişik İslâmî Dönem duvarının tuğlaları kaldırılmıştır. İslâmî Dönem duvarının ardında kalan araba yolu üst kısımlardan tabakalar şeklinde kazılmaya başlanmıştır. Araba yolunun en üst tabakasını oluşturan kırmızı renkli blokaj dolgusu ardından 35 – 36 EE açmalarının kesitlerinde de izlenebilen ve bu iki açmanın geneline kaplayan olası çukur dolgusu kazılmıştır. Bu dolgunun kaldırılması ile açma genel seviyesine inilmiştir.

Araba yolunun kaldırılması ile alanda yapılan tesviye çalışmasının hemen ardından geçtiğimiz yıl ortaya çıkarılmış olan kerpiç duvarların devamı niteliğinde duvar izlerine rastlanmıştır. Açmanın kuzey profiline dik çıkan ve güneye doğru devam eden bir iz ile söz konusu duvara köşe yaparak doğuya doğru uzanan birbirine paralel iki farklı duvar izi gözlenmiştir. Yapılan tesviye sonucu batı – doğu yönlü bu duvara paralel birbirine bitişik üç adet taş ucu görülmüştür. Eşik taşı görünümündeki taşların yaklaşık 45cm. güneyinde ise bir adet söve taşı bulunmaktadır (Resim:4). Araba yolunun altında kalan bu alanda tesviye çalışmasının devam etmesi ile bahsedilen duvarların bir yapı oluşturduğu ortaya çıkmış, doğu-batı yönlü iki duvarı birbirine bağlayan ve yapının bir kısmını tamamlayan bir duvar daha meydana çıkarılmıştır. Söz konusu yapı içten kazılmaya devam edilerek yapı kabartılmış, batı kısmında ise bu yapıya paralel, geçtiğimiz yıl açığa çıkarılmış duvarla ilişkisinin anlaşılabilmesi için arada kalan dar alan kazılmıştır. İki duvar arasında kalan ve sokak olabilecek nitelikteki alanda 2007 çalışmaları sonucunda bunu destekler herhangi bir izle rastlanmamıştır. 36 EE açmasının güneybatı kısmını kaplayan yapının doğu kenarı, açmanın geneline yayılan büyük bir çukurun tahrip etmesi sebebiyle görülememiştir (Resim:3).

2007 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan yapının ardından, bu yapının batı duvarına paralel bulunan ve geçtiğimiz yıl kazılmış 36 DD açması duvarının çevrelediği alanın anlaşılabilmesi amacıyla söz konusu alan kazılmaya başlanmıştır. Yapılan tesviye çalışmaları ile bu alanda herhangi bir duvar izine rastlamamakla birlikte çalışılan alanın orta kısımlarında 45x55cm. boyutlarındaki bir adet ocak ortaya çıkarılmıştır (Resim:5). 36 DD duvarının çevrelediği alanda ocak kalıntısının hemen yanında bir adet üst öğütme taşı

parçası bulunmaktadır. Söz konusu duvarın batı kenarının orta kısımlarında yarısı korunmuş bir adet taş kap parçasına rastlanmıştır.

35 DD açma biriminde ise bu yılki çalışmalarında 36 DD açması ile paralel olarak tesviye çalışmalarına başlanmıştır. Orta kısmını yaklaşık 2 metre çapında bir çukurun kestiği bu alanda dolgu 36 EE açmasına benzer nitelikte kerpiç nitelikli sert gri topraktan oluşmaktadır. Yaklaşık 8cm. derinleşilen söz konusu alanda alanın genelinde güney profile bitişik izlenen kerpiç tuğla kalıntılarının bir kısmına rastlanmıştır. Bununla birlikte 36 DD açma biriminde kuzey profilden çıkarak güneye doğru uzanan 5,5m. uzunluğunda, 40cm. genişliğindeki duvar bu açmada da devam etmektedir. Güneye geldikçe çukura yaklaşan bu duvar büyük olasılıkla çukurun orta kesimlerinde köşe yaparak batıya doğru dönmektedir. Çukur kesitinde doğu ve batı tarafta kerpiç çatlağı olarak gözlenen doğu - batı yönlü bu duvarın kalıntılarına 35 DD açmasında henüz rastlanamamıştır.

Bu yıl çalışmalarında kazı yapılan bir diğer alan geçtiğimiz yıl ara araba yolu kaldırılıp birleştirilen 35 - 36 EE açma birimleridir. Yaklaşık olarak 17x8m. ebadındaki bu kısımda dolgunun çoğunu kırmızı renkli, kerpiç molozlu çukur dolgusu oluşturmaktadır. Bu yığma dolgu sebebiyle iki farklı kademede kazılan alanda batı kısımda tabaka dolgusu kazılırken doğu kısımda bir üst tabakaya ait olup bu dolguyu kesen çukurun içi boşaltılmaya başlanmıştır (Resim:3). 35 EE açmasının batı kısmı çukur dolgusunun dışında kaldığı için 36 EE açma birimi batı kısmında çıkan yapı ile koştur kazılmış, bu alanda da olası bir yapıya ait olabilecek nitelikte kerpiç tuğla kalıntılarına rastlanmıştır. Tesviye çalışmalarının başlamasının hemen ardından, yaklaşık 5 cm. derinleştildikten sonra güney profile yakın kısımda, profilin içine giren birbirine bitişik tuğla dizilerine rastlanmıştır. Alan batıdan doğuya eğimli olması sebebiyle basamaklar şeklinde kazılmıştır, alanda söz konusu tuğla kalıntıları doğu - batı yönlü 7 metre boyunca izlenebilmiştir, profilin altına giren tuğlaların kuzeye doğru kapladığı alan bir metredir. Birbirine bitişik tuğlalar iki boydadır. 40 x 40 cm. boyutunda büyük kare tuğlalar ve bunların yarısı (20x40cm.) boyutunda küçük tuğlaların (Resim: 3) birbirlerine simetrik dizildiği bu bölüm döküntü olamayacak nitelikteki düzenli görüntüsü sebebiyle döşeme olarak yorumlanmış, ancak işlevi henüz tam anlamıyla anlaşılamamıştır. Döşemenin kuzey sınırındaki dar tuğlalar doğudan batıya bir hat oluşturmaktadır. Ancak bu tuğla sırasının duvar için oldukça dar olması ve bu sıranın hemen dışında yine kerpiç nitelikli farklı bir hattın bulunması

sebebiyle bu alanı çevreleyen olası duvar dolgusunun hangisi olduğu bu yıl çalışmalarında tespit edilememiştir. Bu tuğla döşemeli yapı dolgusu ile 36 EE açmasındaki yapı arasında yaklaşık 1.5m. genişliğinde sokak olabilecek nitelikte bir geçiş alanı bulunmaktadır. Bu alanın niteliğinin tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla bu ara alanda yapılan tesviye çalışmalarında 36 EE yapısı doğu sınırından başlayan yaklaşık bir metre genişliğinde bir tabana rastlanmıştır. Söz konusu taban batıya doğru 80cm. takip edilmiş ancak batı kısmında büyükçe bir çatlak ile son bulmuştur. Bu taban oluşumu söz konusu dar alanın sokak olma ihtimalini güçlendirmektedir (Resim:4).

35 - 36 EE açmalarının doğu kısmı benzer özellikler göstermektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi bu alanın doğu kısmında moloz dolgulu büyük bir çukur bulunmaktadır. Bu yılki kazılarda çukurun içinin boşaltılarak alanın genelinde aynı tabakanın kazılması planlanmıştır. Bu amaçla başlanan kazı çalışmasında bahsedilen çukur dolgusunun üst seviyelerde 14x8m.lik bir alanı kaplarken, derinleşildikçe alanın ortasına doğru daraldığı gözlenmiştir. Yaklaşık 60 cm. inilen alanda çukur 10x7m.lik bir kısma daralmış ancak dolgu bitmemiştir. Söz konusu çukur dolgusunun her iki açmayı da kapsayan orta kısımlarında, geçtiğimiz yıllardaki kazılarda da yine aynı dolguda ele geçirilmiş çivi yazılı tuğla parçalarına (adak kitabesi) rastlanmıştır (Resim:6). Bu yılki çalışmalarında hiçbirisi tam olarak bulunamayan 7 adet üzeri çivi yazılı tuğla parçası ele geçirilmiştir. Çivi yazılı tuğla parçalarının yoğun olarak bulunduğu alanın hemen yanında bir alt tabakaya ait olduğu düşünülen bir çöp çukuruna rastlanmıştır. Yaklaşık 1,5m. çapındaki eliptik çukurun dolgusu küçük boy taş ve moloz niteliklidir. Yaklaşık olarak 1m. derinleşilen çukurda, dolgunun sonuna gelinmiş ve çukur sona ermiştir.

2007 yılı kazılarında yaklaşık 15 günlük çalışma ile yukarıda bahsedilen alanlarda kazı yapılmıştır. Dört farklı açmayı kaplayan alan doğu kısmını tamamen kesmiş çukur dolgusu sebebiyle iki farklı düzlemde kazılmıştır. Alanın batı kısmında İslâmî tabakanın altında daha eski bir tabaka kazılırken, doğu kısmında alanı kaplayan çukurun iç dolgusunun bir bölümü boşaltılmıştır. Henüz tamamen boşaltılamayan çukurun alt kısmında olasılıkla alanın batısında görülen tabaka devam etmektedir.

Sonuç olarak, höyükteki 35-36/DD-EE açmasında yapılan derinleşme çalışmaları sırasında daha önce ulaşılan I. binyıl tabakasında bulunan iki çöp çukurunun benzeri üçüncü bir çöp çukuru ile mimarî kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Yeni Babil Dönemine tarihlenen bu mimarî öğelerin tuğla ve

kerpiç duvar kalıntılarından oluştuğu görülmüştür. M.Ö. VI. yüzyıla Babil Kralı Nabonid Dönemine tarihlenen pişmiş tuğla adak kitabe parçaları bulunmuştur. Bu kitabeler üzerinde, Nabonid kendisinin Sin mabedini Tanrı Ningal, Nusku ve Sin için yaptırdığını dört satırlık çivi yazısı ile ifade etmektedir. Sin mabedine ait bu çivi yazılı belgeler Yeni Babil Döneminin aydınlatılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Höyükteki çalışmalar sırasında ayrıca I. binyıla tarihlenen erkek figürin başı, hayvan figürin parçası, sapan taşı, fırça, bazalttan yapılmış öğütme âletleri ve kap parçaları bu yılki kazılardan elde edilen önemli eserlerin bir kısmıdır (Resim:6-9). Bu eserler bugüne kadar yapılan kazılarda elde edilen eserlerle² birlikte değerlendirilecektir.

Ulu Cami Kazıları (Plan:1,3,4; Resim:2,10,11)

Harran'ın Emeviler Döneminde başkent olduğu sırada son Halife II. Mervan tarafından M.S.744-750 yıllarında yaptırılan 104x107m. ebadındaki cami daha sonraki dönemlerde restore edilmiştir. Ulu Cami'nin ayakta kalmış olan doğu duvarında restorasyon çalışmaları yapılmış ve sağlamlaştırılmıştır. Yapılan kazılar sonucunda cami tamamıyla açığa çıkarılmış ve güneybatı köşesinde merdivenlerle aşağıya inen yeni bir kapı açığa çıkarılmıştır. 33.30m. yüksekliğindeki minaresinin zeminden itibaren 26m.si taş, 7.30m.lik üst kısmı ise tamamen tuğla örülerek yapılmıştır. Yüksek derecede fırınlanmış tuğlaların taştan daha hafif olması nedeniyle minarenin statığı bakımından böyle inşa edildiği düşünülmektedir. Kare bir plana sahip olan minarenin 105 basamaktan oluşan ahşap merdivenleri tamamen yok olduğundan, 1986 yılında merdiven orijinaline uygun olarak yapılmıştır. Daha sonra caminin kuzey ve batı girişlerinde yapılan kazılar sonucu kuzey kapısının dışında arasta olduğu düşünülen mimarî kalıntılar açığa çıkarılmış, bu alandaki yapıların da yer yer restorasyon gördüğü gözlenmiştir. Daha sonra kazılara kuzey ve batı kapılarının dışında ve avlunun kuzeybatı köşesinde çalışmalara devam edilerek batı kapısından caminin dışına açılan doğu-batı doğrultusunda büyük dörtgen taşlardan oluşan döşemeli uzun bir yol açığa çıkarılmıştır. Bu yolun devamında uzunlukları 75cm.-100cm. arasında değişen ebatta monolit taşlardan oluşan birbiriyle bağlantılı mekânlardan oluşan büyük bir yapı açığa çıkarılmıştır.

2 N. Yardımcı, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı Harran*, Ege Yayınları, İstanbul, 2007, s.62-85.

Ulu Cami'deki kazı çalışmalarına başlamadan önce, cami içi ve çevresinde yapılan temizlik çalışmalarından sonra 47 EE ve FF ile 49 İİ plan karelerinde önceki yıl açılan açmalarda genişleme ve derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir..

47 EE/FF Plan Karesindeki Çalışmalar

Daha önceki yılda 47 EE/FF plan karesine rastlayan alanda başlatılan kazılar, 47 EE plan karesine rastlayan açmada yine derinleşme çalışmaları olarak devam etmiş ve büyük monolit taşlardan oluşan 4 mekân tamamen açığa çıkarılmıştır (Plan:3, Resim:10). Ulu Cami'nin batı girişinin dışında açığa çıkarılmış olan taş döşemeli yol tamamen açığa çıkarılmış ve bu döşemeli yolun sonunda yer alan bu açmadaki mekânların şimdilik zamanın varlıklı kişilerine veya resmî kurumlarına ait yapılar olduğu düşünülmektedir. Bu mekânlardan kuzeyde yer alan ve taş döşemeli yola açılan iki mekânda yapılan kazılar sonucunda bunların tonozlu oldukları görülmüştür. Önümüzdeki yıllardaki kazılar bu mekânların ne amaçla kullanıldığını kesin olarak ortaya koyacaktır. Bu açmada kazılar sırasında İslâmî Döneme ait çanak çömlek parçalarından başka bir buluntuya rastlanmamıştır.

49 İİ Plan Karesindeki Çalışmalar

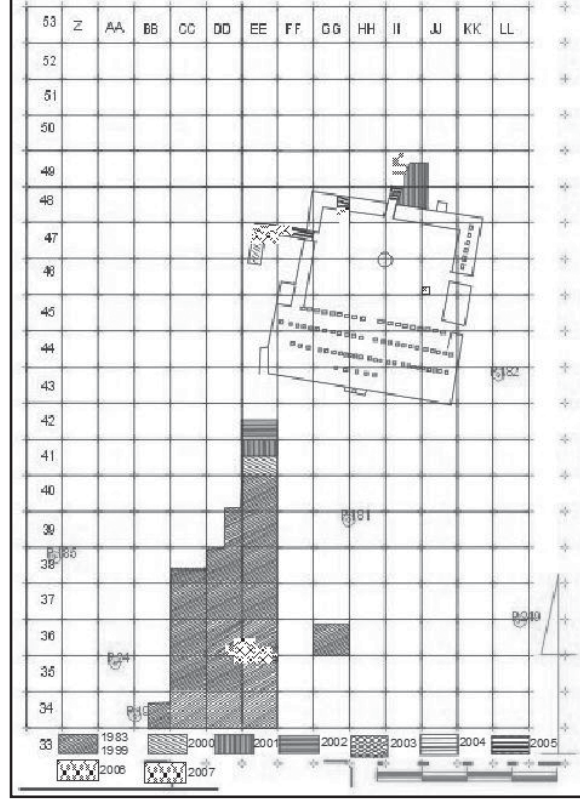
Ulu Cami'de 49 İİ plan karesine rastlayan çalışmalarda ise geçen yıl bırakılan seviyeden itibaren derinleşme çalışması yapılarak buradaki mimarî kalıntıların açığa çıkarılması amaçlanmış ve kazılar sonunda bu mimarî kalıntıların büyük bir çoğunluğu açığa çıkarılmıştır (Plan:4, Resim:11). Bu yıl açığa çıkardığımız mekânların Ulu Cami'nin minaresinin batısında yer alan kuzey kapısının çıkışında kuzey-güney doğrultusunda uzanan bazıları bazalttan yapılmış monolit taş döşemeli yolun sağında ve solunda yer alan arasta yapılarının devamı olduğu düşünülmüştür. Plan 4'de A1, A2, B1, B2a, B2b ve C1 olarak gösterilen yerlerden A1'deki derinleşme çalışmaları yol seviyesine kadar yapılmıştır. A2 alanında belirli bir mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. A2 alanının doğusunda yer alan B2a ve B2b alanlarını çepeçevre saran dikdörtgen planlı taş duvarlardan oluşan bir yapıya rastlanmıştır. Devam eden çalışmalar sonucu B2a ve B2b alanlarını doğu-batı doğrultusunda ortadan ikiye bölen bir tuğla duvarın kalıntısı açığa çıkarılmıştır.

B2a ve B2b mekânlarının doğusundaki alanın kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan bir tuğla duvar ile bu duvarı güney doğrultusunda dik olarak kesen ve geçen yıl açığa çıkardığımız güneydeki taş duvar ile birleşen bir tuğla duvar ve bunların oluşturduğu tuğla döşemeli iki mekân açığa çıkarılmıştır (Plan:4).

C1 alanında geçen yıl açığa çıkarılan mekânda da yapılan derinleşme çalışmaları sırasında bu mekânın doğusunda bir tuğla döşemenin bir kısmı açığa çıkarılmıştır.

Ulu Cami’de bu yılki kazılarda İslâmî Döneme ait çanak çömlek parçaları ile vasıfsız bronz sikkeler elde edilmiştir.

Bu yılki çalışmalarımızda elde edilen eserlerin envanterleri yapılmış açığa çıkarılan mimarî kalıntıların fotoğrafları çekilmiş ve planlar çizilmiştir.

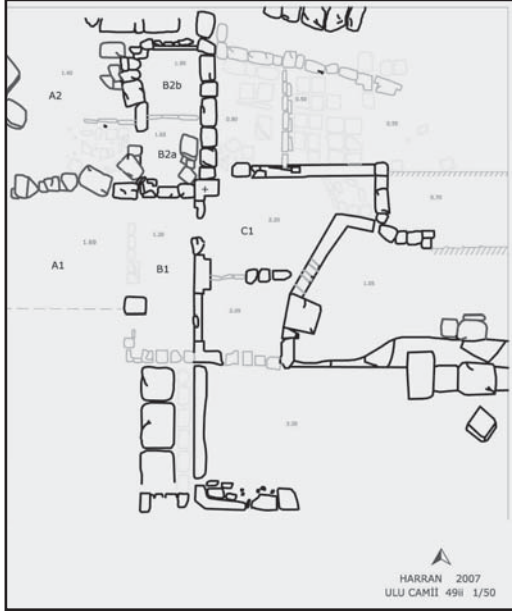
Plan 1: Harran kazıları topografik planı

Plan 2: Höyükte 35-36/DD-EE plan karelerinin planı

Plan 3: Ulu Cami 46-47/EE-FF plan kareleri planı

Plan 4: Ulu Cami 49 II plan karesi planı

Resim 1: Höyükteki kazı alanının genel görünümü

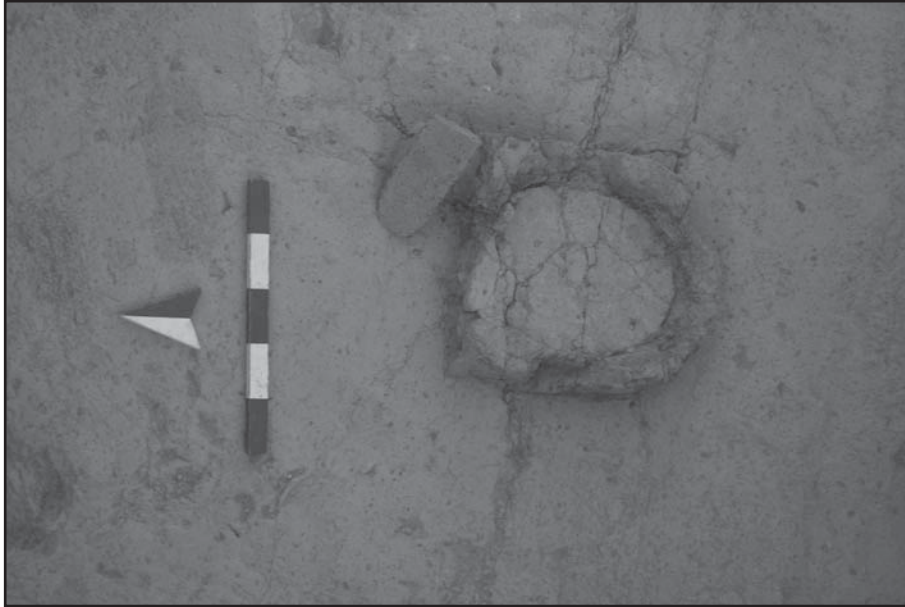
Resim 2: Temizlik çalışmaları sonrası Ulu Cami'den görünüm

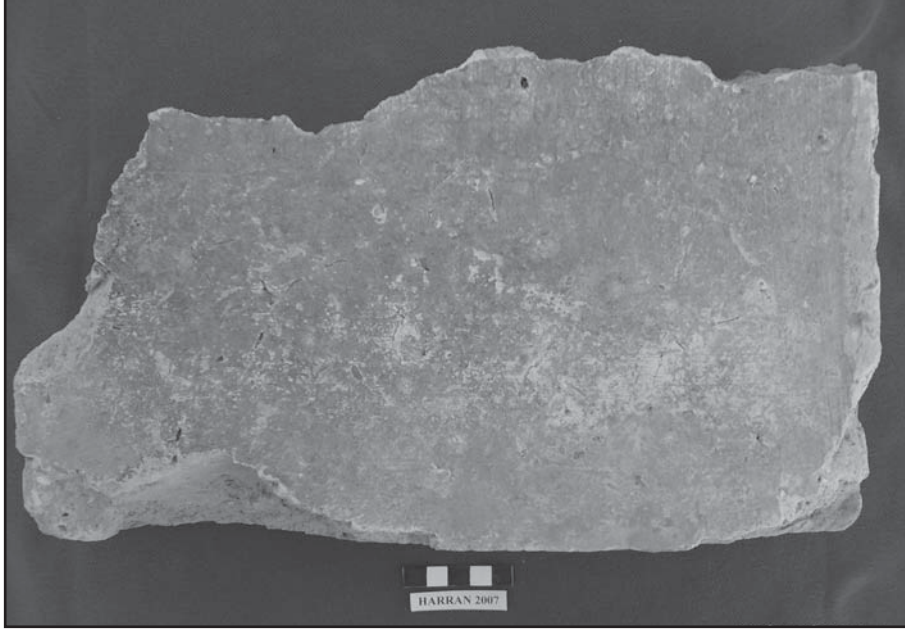
Resim 3: Höyükte 35-36/DD-EE plan karelerinin kazı sonrası görünümü

Resim 4: Höyükte 35-36/DD-EE plan karelerinde açığa çıkan M. Ö. I. binyıla ait kerpiç mimari

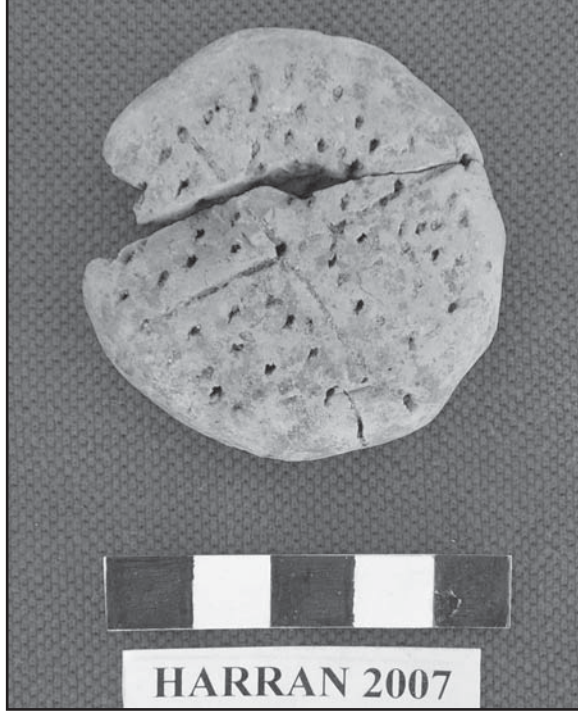
Resim 5: Höyükte 36 DD plan karesinde açığa çıkarılan ocak ve önündeki bazalt öğütme taşı

Resim 6: 35-36 EE plan karesinde bulunan Sin mabedine ait pişmiş toprak çivi yazılı adak kitabesi. Babil Kralı Nabonid Dönemi. (M.Ö. VI.yy.)

Resim 7: Höyükteki kazılarda bulunan M.Ö. I. binyıla ait pişmiş toprak erkek figürin başı

Resim 8: Höyükteki kazılarda bulunan M.Ö. I. binyıla ait pişmiş toprak hayvan figürini parçası

Resim 9: Höyükteki kazılarda bulunan M.Ö. I. binyıla ait pişmiş toprak fırça

Resim 10: Ulu Cami 46-47/EE-FF plan kareleri genel görünümü

Resim 11: Ulu Cami 49 II plan karesinde açığa çıkarılan mimari kalıntılar

MAGNESIA AD MAEANDRUM 2007

Orhan BİNGÖL*

Muharrem ORAL

15.06.2007 ile 15.09.2007 tarihleri arasında 90 gün süren 2007 yılı Magnesia kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin maddî; Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş.'nin lojistik desteği geçen yıllarda olduğu gibi sürmüştür. Adı geçen bu kurumlarla, çalışmalarımız sırasında maddî manevî desteklerini esirgemeyen, Germencik Kaymakamı Niyazi Can'a, Bakanlık temsilcileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Antalya Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Hülya Yalçınsoy'a ve Kastamonu Arkeoloji Müzesi uzmanı Hamdiye Ulaş'a teşekkürlerimi ayrıca sunmak isterim. Son dört yılda olduğu gibi bu yıl da, Türk kazılarını yıllardan beri özlenen koşullara kavuşturan Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün Magnesia'ya sağlamış olduğu katkılardan ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teşekkür ediyorum. Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş., 1993 yılından bu yana tabldot gereksinimimizi karşılayarak kazımızın en büyük sorunlarından birini çözmektedir. Magnesia kazıları için büyük anlam ve önem ifade eden bu desteğin gelecek yıllarda da sürmesini umarak Yönetim Kurulu Başkan Vekili ve Murahhas Üye Tufan Ünal'a ve Genel Müdür Onur Altınışık'a bu lojistik destek için tüm kazı üyeleri adına teşekkür ediyorum. Konservasyon çalışmalarının yanı sıra, kampusun idaresi ve bürokratik işlemlerini yürüten Işık Bingöl'e, kazıların direktiflerim doğrultusunda yürütülmesinde ve katılımcılardan gelen raporların düzenlenerek bu raporun oluşturulmasındaki katkılarından ötürü Arş. Gör. Muharrem Oral'a ve kazıya tüm kazı süresi boyunca ya da zaman zaman katılan aşağıda isimleri yazılı tüm uzmanlara, öğrencilere, özverili çalışmalarından ve katkılarından ötürü teşekkür ederim: *Epigrafik Çalışmalar*: Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar (İstanbul Üniversitesi,

* Prof. Dr. Orhan BİNGÖL, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Arş. Gör. Muharrem ORAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Tarihi Bl.); *Arkeolojik Çalışmalar*: Ar. Gör. Görkem Kökdemir, Ar. Gör. Muharrem Oral, Ar. Gör. Özlem Vapur, Ar. Gör. S. Hakan Öztaner, Ar. Gör. A. Kadir Binici (Ankara Üniversitesi, DTCT, Kl. Arkeoloji BD.); Arkeolog İbrahim Ethem Koçak (Ankara), Arkeolog Gamze Polat (Trakya Üniversitesi), *Arkeoloji öğrencileri*, Adem Acar, Erhan Ertosun, Görkem Şın, Ceyhan Can Öztekin, Anıl İssi (Ankara Üniversitesi, DTCT, Kl. Arkeoloji BD.), *Konservasyon Restorasyon Çalışmaları*: Arkeolog; Konservatör Işık Bingöl (Ankara), Konservatör Elif Kökdemir (Ankara), Konservasyon öğr. Mesut Yılmaz (Ankara Üniversitesi, BMYO), Taşçı Ustası Zeynel Bayraktar Bergama)

2007 yılında Magnesia’da yapılan kazı, onarım, restorasyon, düzenleme, koruma önlemleri ve belgelemeye yönelik çalışmalar aşağıdaki ana ve alt başlıklar altında toplanmaktadır:

A) KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

I. *STADION*: Doğu Tribün Kerkisleri - Doğu Tribün üst Diazoması - Doğu Tribün Podyumu - Batı Tribün Galerileri

II. *ARTEMİS KUTSAL ALANI*: Kütüphane (Nişli Mekân)- a) Batısı - b) Kuzeyi - Kuzey Stoa - Kuzey Çeşme ve Havuzlar - Latrina-Sarnıç Sondajı

III. *ÇARŞI BAZİLİKASI*: Bazilika Agora Bağlantısı

IV. *MEZAR YAPISI*

V. *ŞAPEL*

B) *DİĞER ÇALIŞMALAR*: 1. Jeofizik Çalışmaları, 2. Belgeleme Çalışmaları, 3. Küçük Buluntu Konservasyonu, 4. Doktora Çalışmaları, 5. Eser teslimi.

A) KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

I. *STADION 2007* (Resim:1)

Muharrem ORAL

İbrahim Ethem KOÇAK

Stadion’daki çalışmalara 2004 yılında kısmen açığa çıkarılan doğu tribündeki DII. kerkisten başlamak üzere, hem doğu, hem de batı tribünlerdeki yoğun bitki örtüsünün kaldırılmasıyla başladı. İki hafta süren bu temizlik çalışması sonucunda toplam yaklaşık 250x30m. ölçülerinde 7500 m² lik bir alan, maki, domuz bağı, karaağaç ve benzeri yabanî ağaçlardan oluşan bitki

örtüsünden tamamen arındırıldı. Sadece her iki tribünün kuzey yarılarında, yaklaşık dört kerkisten oluşan ağaçlıklı alan olduğu gibi bırakıldı. Ancak doğu tribünün *analemna* duvarını tespit etmek için tam kuzey ucu da temizlenmiş ve burada *analemna* duvarının kuzey sınırını saptamak mümkün olmuştur.

Doğu Tribün Kerkisleri (Resim:2, Resim:3)

Doğu tribünde yapılan kazı çalışmalarının yapıldığı ilk kerkisin spendonadan sonra ikinci kerkis olduğu varsayımıyla DII. kerkis olarak tanımlanmıştır. Bu kerkisin üst *caveası* tamamen, alt *caveasının* da kuzey yarısı kazılarak oturma sıraları açığa çıkarıldı. II. kerkisin kuzeyinde yer alan III. kerkis de toprak tabakasından arındırılarak oturma sıraları tamamen açığa çıkarılmıştır. Doğu tribünde DV. kerkis olarak adlandırılan kerkis de sadece üzerindeki bitki örtüsünün bıraktığı humus tabakası alınarak büyük ölçüde temizlenmiştir.

III. Kerkis, II. kerkise göre daha iyi korunmuş durumdadır. İki caveadan oluşan her bir kerkis 16m. genişliğindedir. Her iki *caveada* da 13 olmak üzere toplam 26 oturma sırası mevcuttur. Oturma sıralarının derinliği 0.85m. dir. Bunun 0.50m.si ayak koyma bölümü, 0.35m.si ise oturma bölümüdür. Oturma sırası yüksekliği 0.40m.dir. Orta diazomanın genişliği 0.80m.dir. Üst *caveada* yer alan prohedrie koltuklarının arkalıkları yüksekken, alt *caveada* yer alan prohedrienin arkalıkları kaveanın eğimine uyumlu olarak daha alçaktır. Toplam 52 basamaktan oluşan iki kavea arasındaki merdiven genişliği 0.90m.dir. Her bir merdiven bloğunun yüksekliği 0.30m., derinliği ise 0.24m.dir. II. ve III. kerkiste yerinden kaymış olan bazı oturma sırası blokları yerlerine yerleştirilmişlerdir. Arkalıklı prohedrie blokları da *cavea* üzerinde farklı yerlerde saptanarak yukarıya üst diazomanın önündeki ait oldukları sıraya geçici olarak yerleştirilmişlerdir. İyi korunmuş olduklarını söyleyebileceğimiz bu iki kerkisin oturma sıralarının üstlerinde ve prohedrie sıralarının arkalıklarında “*topos*” yazıtlarının olduğu açığa çıkmıştır (Resim: 4a, 4b).

Doğu Tribün Üst Diazoması

DII. kerkisin üst diazomasının kuzeyden itibaren 4.5m.lik bir kısmı açılarak burada taban seviyesi tespit edilmiştir. Mermerden yapılan taban döşeme

blokları 93x120 ile 80x92cm. arasında değişen farklı ölçülerdedir. Diazoma genişliği 2.60m. genişliğindedir. Diazomada yapılan çalışmalarda alt yüzü yazıtlı bir sütun parçası, galeri tabanına ait olması muhtemel mermer döşeme blokları ile birkaç parça oturma sıralarına ait parçalar bulunmuştur.

Doğu Tribün Podyumu (Resim:5, Resim:6)

DII. ve DIII. kerkisin önünde kuzey-güney yönünde 6x5m. ölçülerinde bir açmada kazı çalışmaları yapılmıştır. 2m. derinliğe kadar dolgu toprak kepçe ile alınmıştır. 2004 yılında kazıldıktan sonra doldurulan bu alanda podyum diazoması ve podyum yeniden açığa çıkarılmıştır. DII. ve DIII. kerkisin arasındaki merdivenin önündeki bu alan daha sonra kuzeye ve güneye doğru genişletilmiştir. Podyum diazomasının genişliği 1.30m., podyumun yüksekliği ise 1.54m.dir. Podyum duvarlarında ikisi DII. ve diğer ikisi DIII. kerkiste olmak üzere toplam dört kabartma yer almaktadır. DII. kerkis podyumunun kuzeyinde merdiven kenarındaki *trophe* kabartması 2004 yılındaki kazılardan bilinmektedir. Bu kabartmadan 4m. güneyde ise bir kaide üzerinde kalkan ve sadak kabartması yer almaktadır. İki kabartma arasında aralıklı olarak yazılmış E Φ E C (EPHES) yazısı okunabilmektedir.

DIII. kerkis podyumunun güneyinde merdiven kenarında bir *herme* kabartması ve bu kabartmanın 4m. kuzeyinde DII. kerkistekine benzeyen ve kaide üzerinde duran bir kalkan ile sadak kabartmaları yer almaktadır. Podyum önünde yapılan çalışmalarda, alt yüzünde tek kelimeden oluşan bir yazı olan bir sütun parçası bulunmuştur. Bu yazı, yukarıda söz edilen üst diazomada bulunan yazı ile aynıdır. Podyum önünde ayrıca üst galeriye ait sütun parçaları, tüm bir postament ve kaide parçaları ile oturma sıralarına ait çok sayıda mermer mimarî parça ve ayrıca galeri duvarlarına ait traverten bloklar bulunmuştur. Gerek podyum önünde yapılan çalışmada, gerekse kerkislerde yapılan çalışmada bulunan ve genellikle oturma sıralarına ait çok sayıda mermer parça gruplandırılarak ait oldukları kerkisin önünde depolanmıştır.

Batı Tribün Galerileri

Temizlik çalışmalarının sona ermesiyle stadionun batı tribünü arkasında yer alan galerilerin önünde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu bölümde ortalama

1,5 m.lik dolgu toprak kaldırıldıktan sonra galerilerin üst yapısına ait çatı kiremitlerinin bulunduğu tabakaya ulaşılmış ve bu bölümdeki çalışmalara bu seviyede son verilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda batı yamaçta, tabanlarına ulaşamamış olmakla birlikte, toplam 27 adet galeri açığa çıkarılmıştır. Bu galerilerin önünde bir adet üzeri yazıtlı arşitrav bloğu, birisi yazıtlı 0.54m. çapında dört adet sütun parçası ve duvarlara ait bloklar bulunmuştur.

Açılan galerilerden güneyde yer alan üç tanesinin önünde tabanı saptamaya ve diazoma ile bağlantısını ortaya çıkarmaya yönelik olarak seviye indirme çalışmaları yapılmıştır. En güneydeki galerinin önünde taban dolgusuna ulaşılmış ve diazoma ile bağlantısı tespit edilmiştir. Taban dolgusundan itibaren kemerin toplam yüksekliği 3.40m., kemer ayağı yüksekliği 2.62m., genişliği 2.16m., derinliği 0.62m., kemer ayağı genişliği de yine 0.62m.dir. Galeri genişliği 3.40m.dir. Bu alanda yapılan çalışmalarda kerkisin en üstünde yer alan prohedrie ve diazoma taban dolgusu da açığa çıkarılmış ve çalışmalar sonlandırılmıştır.

Start Yapısı

Stadionun kuzeyinde girişi saptamaya yönelik yapılan çalışmalarda doğu-batı doğrultusunda iki sıra hâlinde uzanan kemer ayakları saptanmıştır. Güneyde yer alan sırada 3 adet, kuzeyde yer alan sırada ise 2 adet olmak üzere toplam 5 adet *in situ* kemer ayağının üst bölümleri ortaya çıkarılmıştır. Bu kemer ayaklarının birbirine mesafesi merkezlerinden itibaren 4.30m.dir. Kuzeyde yer alan sırada ilk kemer ayağından 17.90m.; batıda, 5. kemer ayağının olması gereken yerde yıkılmış bir kemer ayağı ve iki yana doğru açılan kemer blokları açığa çıkarılmıştır. *Stadion* genelinde yapılan çalışmalarda birçok mimarî elemanın yanı sıra üç adet bronz sikke bulunmuştur.

II) ARTEMİS KUTSAL ALANI

1. KÜTÜPHANE (?) (NİŞLİ MEKÂN)

Adem ACAR

2006 yılında ortaya çıkarılan, boyutları kuzey-güney yönünde 12.00 m. doğu-batı yönünde 18.00 m. olarak ölçülen ve üç duvarının iç yüzündeki podyum ve nişlerden ötürü olarak geçici olarak “Nişli Mekân” adı verilen mekânın bir “kütüphane” olduğu konusunda yeterince mimarî kanıt

olduğu anlaşılmaktadır. Doğu ve batı duvarlarda üç podyum, iki niş; kuzey duvarda ise beş podyum, dört nişi olan mekânın üçlü girişi güneydedir. Duvarları oluşturan podyumlardan, köşelerde yer alanlarının uzunlukları 1.70–2.20, niş aralarında olanlarının uzunlukları 2.20–2.60 m. arasında değişmektedir. Podyumlar arasında kalan nişlerin uzunlukları ise 1.40–1.60 m. olarak ölçülmüştür. Yapının batı duvarının güneyden 1. ve 2. nişleri ile 3. podyumunda, 0.80 m. yüksekliğinde korunmuş olan duvarların üzerinde, mermerden yapılmış, yüksekliği 0.24 m. olan podyum tacı blokları *in situ* bulunmuştur. Mimarî blokların daha iyi algılanabilmesi amacıyla; kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılmış olan arşitrav-friz ve korniş bloklarından giriş katına ait olanlar batıdaki; asma kata ait olanlar ise kuzeydeki niş ve podyumlar üzerine kullanıldıkları yerlere uygun olarak yerleştirilmişlerdir.

Duvar taş örgüsü kırmızı traverten plâka ve *opus sectile* panoları ile kaplıdır. Nişlerin ön ve yan cepheleri ile podyumların üçe bölünmüş cephelerinin iki yanı kırmızı traverten plâkalar kullanılarak kaplanmıştır. Podyum cephelerinin ortalarında *opus sectile* tekniğinde bir kare pano yer almaktadır. *Opus sectile* parçalarında ise *in situ* örneklerden tespit edildiği kadarıyla beyaz, bordo ve turuncu renkli mermerler kullanılmıştır.

2007 yılında mekânın tabanının tümü ayrıntılı bir şekilde kazılarak temizlenmiş ve mekânın taban dekorasyonu hakkında bilgi edinilebilmiştir (Resim:7). Buna göre tabanın kuzey ve güney uzun kenarları sıralar halinde uzanan dikdörtgen formdaki mermer levhalarla kaplıdır. Ortada ve kapı önlerinde ise belli bir sistemde yerleştirilen *opus sectile* panolar yer almaktadır. Taban ve duvar dekorasyonuna ait yüzlerde parça kazılar sırasında kimi zaman *in situ*, fakat genellikle daha sonraki dönemlerin neden olduğu tahribata paralel olarak dağınık hâlde bulunmuştur. Bu *opus sectile* parçalarını birleştirme çalışmaları Görkem Şın ve Anıl İssi tarafından yürütülmüştür.

a. Kütüphane Batısı Kazısı

Kütüphanenin batı duvarı ile batısında Bizans suru ve Agora duvarı arasındaki üçgen formlu küçük bir alan, güneyinde Kuzey Stoa Havuz Yapısı ve Kuzey Stoa ile sınırlanmaktadır. Kuzeyinde ise şimdi yıkılmış olan Bizans

suru yer alıyor olmalıydı. Bu açmanın boyutları kuzeyde 1.15m., güneyde 4.50m. ve kuzey-güney yönünde ise 12.20m. olarak belirlenmiştir. Kuzeyde podyum duvarı arka yüzü saptanmıştır. Alınan ölçülere göre duvar genişliği 95cm. olarak belirlenmiştir. Doğu kısımdaki Duvarın orta kısmından açmanın batı kısmına doğru çıkıntı yapan 1.25m. doğu-batı yönünde ve 85 cm. genişliğindeki çıkıntı daha sonraki bir döneme ait olabilir. Taban seviyesine inildiğinde, Kütüphane mekânının batı dış duvarı doğrultusunda doğu-batı yönünde bir eşik ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda eşğin kuzeyinde kaplama mermer parçaları ve yoğun döküntü harç ile karşılaşmıştır. Bu veriler bize ana mekânın batısında onunla bağlantılı, ya da başka bir yapıya ait olabilecek bir mekân olduğuna dair ipuçları vermektedir. Agora duvarı üzerinde ise tuğla örgü sırası açma boyutları dâhilinde bir sırası korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. Buradaki çalışmalar sırasında tam olarak bulunan tuğlalar farkı ölçüler vermektedir. En büyük tam tuğlanın ölçüsü 55x55cm. dir. Ayrıca 36x36,33x33 ve yarım olarak kesilen tam tuğlalar ise 35x19 cm. olarak ölçülmüştür. Çalışmalar sırasında 12.-13. yy.a ait sarı ve yeşil renkte sırlı seramik parçaları yoğun olarak ele geçirilmiştir. Açma sınırları içerisinde yaklaşık 40 cm. derinliğe inilmiş ve güney kısımda havuz duvarı saptandıktan sonra çalışmalar sonlandırılmıştır.

b. Kütüphane Kuzeyi Kazısı

2006 yılında kazı çalışmaları tamamlanan Kütüphane’de 2007 yılında kuzey podyum duvarının kuzeyinin ve bu alanda Bizans surunun devam edip etmediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma alanının boyutları, 1.2m. x 3.5m. x19.5m. (kuzey) olarak ölçülmüştür. Açmanın batısında Bizans suru güneyinde Kütüphane, kuzeyinde Bizans suruna ait olabilecek kalıntılar yer almaktadır. Dolgu toprağın alınması sırasında Kütüphane’ye ait olabilecek üç adet arşitrav/lento/söve niteliğinde elemanın buradaki duvarlarda ikincil olarak kullanılmış olduğu saptanmıştır. Açmanın doğu kısmında devşirme bloklar saptanmış, bunların Bizans suruna ait kalıntılar olabileceği düşünülmüştür. Batıya doğru ilerledikçe 95 cm. genişliğinde ve açmanın batısında Kütüphane’nin batısına dönen bir duvar saptanmıştır.

2006 yılında koruma amaçlı olarak taban kaplamalarının üzerine serilmiş kum kaldırılmış, taban topraktan temizlenmiş ve taban *opus sectile* panolarından ikisi 1/1 ölçekte belgelenmiştir. Mekânın batı, kuzey ve doğu duvarlarındaki kaplama ve *opus sectile* panolara ait sıvaların *in situ* korunabilmesi ve dış hava koşullarına dayanabilmesi amacıyla sıvalara %10'luk *Pirimal AC 33* emdirilmiş ve kenarları bordür harcı ile kapatılmıştır. Aynı amaçla mekânın batı ve kuzey duvarındaki *in situ* kaplama plâkalarına da işlem yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında kırılmış ve harcından ayrılmak üzere olan kaplamalar yerlerinden kaldırılmış, birleştirmiş, yerlerine yeniden monte edilmişlerdir. Ayrıca bordür harcı ve estetik harç uygulamaları yapılmıştır. Bu çalışmaların sonunda tabandaki kaplamaların ve *opus sectile*lerin *in situ* olarak korunması ve dış hava koşullarına dayanabilmesini sağlamak amacıyla tabanın tamamı jeotekstil serilerek örtülmüş, sonra jeotekstilin üzerine 10 cm .kalınlığında yıkanmış dere kumu örtülerek koruma işlemi tamamlanmıştır.

Kütüphane'ye ait, batı duvarı 1. niş-güney kaplaması, kuzey duvarı 5. podyum *opus sectile*nin doğu kısmındaki kaplama ve kuzey duvarı 4. niş batı kaplaması, konservasyonu yapılmak üzere, ön yüzlerine tutkal ile Amerikan bezi yapıştırılarak sağlamlaştırılmış ve yerinden kaldırılmıştır. Çok parça hâlinde olan kaplamalarda oldukça fazla parça kayıpları olduğu, yapısının bozulup yumuşamış olduğu ve özellikle kırık kenarlarının aşındığı görülmüştür. Laboratuvara getirilen parçalar hâlindeki plâkalar su ile kırık kenarlarındaki kalker tabakaları ise mekanik yolla temizlenmiştir. Parçaların yerleri tespit edildikten sonra kırık parçalar *Araldit MTU* ile parçaların eğimli kesilmiş olmasından dolayı kum havuzunda dik bir şekilde preslenerek yapıştırılmıştır. Panolardaki boşlukların dolgulama işlemleri ile panoların çevresine, sağlamlaştırma amacıyla yapılacak bordür harcı için orijinal sıvaya uygun harç örnekleri hazırlama çalışmaları yapılmıştır.

Yapılan çalışmanın amacı, kırık parçalar hâlinde ele geçirilmiş olan mimari elemanların birleştirilerek sistemde yeniden kullanılmalarını sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda ilk olarak mekânın batı duvarı 1. niş aralığı podyum tacının iki ana büyük parçası ve beş büyük parçası; daha sonra da batı duvarı 2. niş aralığı podyum tacının iki ana büyük parçası ve dokuz büyük parçası birleştirilmiştir.

2. KUZEY STOA

Adem ACAR

Artemis Kutsal Alanı, Kuzey Stoa'nın batısındaki bir bölümü, 2002 ve 2006 yıllarında, Latrina'nın güneyinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştı. Bu çalışmalar sonucunda Kuzey Stoa'nın, Güney Stoa'da olduğu gibi basamaklarla çıkılan, Dor ve İon düzenindeki iki sütun sırasından oluşan bir portikten meydana geldiği belirlenmişti. Kazı çalışmaları sonucunda, stoalara ait basamaklar, İon sütunlarının oturduğu stylobat blokları, sütun sıralarına ait tamburlar ve başlıklar ve üst yapıya ait çeşitli mimari elamanlar güneyde olduğu gibi tahribata uğramış hâlde bulunmuştu.

Kuzey Stoa'da 2007 yılında yapılan çalışmaların amacı daha önceki yıllarda yapılan stoa çalışmalarının devamını sağlamak, bu alanın tören alanıyla bağlantısını gerçekleştirmek olmuştur. Çalışma alanının kuzeyinde Kütüphane, batısında havuz yapısı ve Bizans suru, doğusunda Kuzey Stoa'nın doğu bölümü yer almaktadır. Güneyinde ise henüz bir kazı çalışması yapılmamıştır.

Çalışmalara kuzey-güney aksındaki 17m. doğuda 8m. batıda 7m.lik bir alanda 40cm.lik dolgu toprağı alınarak başlanılmıştır. Daha sonra açmanın kuzey doğusundan başlanarak taban seviyesine indirme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu alanda İon düzeninde sütunların aksında doğu-batı yönünde İon sütunlarının oturduğu 4 stylobat daha saptanmıştır. Stylobatlar saptandıktan sonra açmanın diğer alanlarındaki seviye de stylobat seviyesine indirilmiştir. Alanın güneydoğusunda, stoa'nın güneyinde daha önceki yıllarda saptanan basamakların doğu kısımdan batıya doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Kuzey Stoa'da bu alandaki çalışmalar bittikten sonra, kazılar hem doğu

kısımdan batıya doğru devam eden basamakları, hem de batı kısımda saptanan ilk stylobatın güneyindeki İon sütununa ait diğer tamburları, hem de havuz yapısı doğusunda görülen stoaya ait blokları ortaya çıkarmak için açma, güneye doğru sürdürülmüştür. Üzerindeki dolgu toprağı tekrar alınmış olan açmanın boyutu, doğu kısımdaki kuzey güney aksında 15m., batı kısımdaki havuz yapısı hariç 16m., kuzey kısımdaki doğu-batı aksında 22m. ve güneye kadar olan alandaki doğu-batı aksında 29m. olarak genişletilmiştir. Batı kısımdaki stylobat güneyindeki çalışmalar tamamlandıktan sonra Dor sütunları stylobatı ve basamaklara yönelik çalışmalar batı kısımdan başlanarak sürdürülmüştür. İlk olarak Dor sütunlarının oturduğu stylobat doğruya doğru açılmıştır. Bu alanda fil ayağından itibaren stylobat ve basamaklar da korunmuş durumda karşımıza çıkmıştır.

Batı Fil ayağından doğruya doğru korunan Dor stylobatının uzunluğu 10m. dir. Daha doğuda kalan kazı alanındaki Dor stylobatının geç dönemde kaldırıldığı düşünülmektedir. Stylobatın korunan kısmı ortaya çıkarıldıktan sonra 2. basamağı ortaya çıkarma çalışmalarına başlanmış ve aynı şekilde 2. basamağın da fil ayağından itibaren doğruya doğru 10.5m.lik kısmının korunduğu gözlemlenmiştir. Son olarak 1. basamak seviyesinin çalışmaları tamamlanmış ve korunan kısım 25.5m. olarak ölçülmüştür. Basamakların güneyindeki alan 2007 çalışmaları dâhilinde bu seviyede düzlenerek bırakılmıştır. Kuzey Stoa'nın güneyindeki dolgu ile Kuzey Stoa'yı tören alanına bağlamak amacıyla Stoa'nın güneybatısında güneye doğru kuzey-güney aksında 15 x 4m.lik bir alandaki dolgu kepçeyle kaldırılmıştır. Bu alanda taban seviyesine kadar inilmiştir.

Batıda 1. stylobat bloğu üzerindeki İon sütun tamburunun güneye doğru yıkıldığı tespit edilmiştir. Bu sütunun en önemli özelliği çok iyi korunmuş olmasının dışında kırık parçasının stylobat üzerinde *in situ* kalmış olması ve büyük tamburun güneye doğru yıkılmasıyla tam bir buluntu durumu gösteriyor olmasıdır. KS-07-22 envanter numaralı batıdaki bu ilk stylobata ait olan İon sütununun güneyinde mimarî elemanların yoğun *in situ* durumuyla karşılaşmıştır. Düzenleme çalışmaları sırasında Kuzey Stoa'da batı kısımdaki yoğun buluntu alanından çok önemli veriler elde edilmiştir. Kuzey Stoa'nın bu alanındaki *in situ* yıkıntı durumu bize İon sütunlarının tam yüksekliğini verdiği kadar, başlığı, arşitravı, Dor frizi ve geisonsima bloklarıyla üst yapının anastylosisinin oluşturmak açısından da çok önemlidir. İon sütun yüksekliği, batı kısımdaki ilk stylobatta 3 tamburun üst üste konmasıyla saptanmıştır. En alt tambur 2.30m., 2. tambur 2.30m. ve en üst tambur 90 cm. olarak ölçülmüş ve toplam yüksekliğin 5.5m. olduğu anlaşılmıştır.

Kuzey Stoa'da 2007 çalışmaları sonucunda, kenar uzunlukları yaklaşık: 15m. (D) / 16m (B) / 22m. (K) / 29m. (G) olan alanda taban seviyesine kadar inilmiş ve toplam 65 adet mimarî blok ortaya çıkarılmıştır. Bunların çoğu stoaya ait İon ve Dor sütunu tamburları, Dor frizi elemanları ve antithema blokları ile sima blokları başta olmak üzere KS-07-30 numaralı kabartmalı antithema bloğu ile üç adet başlıktır. Başlıklardan biri Lotus ve İon *kymation*lu Ekhnus-İon, diğer ikisi İon *kymation*lu Dor başlığıdır. Bulunan mimarî elemanlardan KS-07-06/09/11 numaralı profilli bloklar (lento olabileceği tahmin edilen), KS-07-14/16 numaralı arşitrav, KS-07-17/27 ve envanter numaralı dış sırası Kütüphane'ye aittir. KS-07-08/15 numaralı özellikleri saptanamayan iki bloğun ait olduğu yapı bilinmemektedir. Basamakların güneyinde 2 yazıt daha saptanmıştır. Kuzey Stoa basamaklarının yaklaşık 3 m. güneyinde kepçe ile yapılan çalışmalar sırasında normal insan boyutlarından küçük ve iki figürden oluşan bir heykel grubunun büyük bir bölümü bir kol parçası ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Figürlerin başları, birinin bacakları ve kolları kırılmıştır. Grupta bir kadın figürünü taşıyan bir erkek figürü betimlenmiştir (Resim: 8). Açma genelindeki çalışmalar sırasında yoğun tuğla kırıkları ve harç döküntüsü ile karşılaşmış, ayrıca Kuzey Stoa genelinde çok sayıda tam ve yarım tuğla bulunmuştur. Alınan ölçülere göre 35x35,33x33 ve yarım tuğlalarda 19x35cm boyutlarında farklı tuğlalar kullanıldığı gözükmemektedir. Çalışmalar sırasında yoğun mermer kaplama parçaları ve Kütüphane'deki *opus sectile* kaplamaları niteliğinde, baklava dilimi ve üçgen *opus sectile* parçalarına açmanın genelinde rastlanmıştır. Bulunan seramik parçaları genelde 12-13yy sarı yeşil turuncu renkte Bizans sırlı seramiklerinden oluşmaktadır.

2007 kazı çalışmaları sona erdikten sonra Kuzey Stoa'nın bu kısmında restorasyon ve düzenleme çalışmalarına başlanmıştır. Batı kısımdan itibaren dört stylobatın üzerine İon sütunları (1. stylobata: KS-07-22/23/24 numaralı İon sütun tamburları ve KS-07-54 numaralı İon başlığı; 2. stylobata: KS-07-20 numaralı İon sütunu; 3. stylobata: KS-07-10 numaralı İon sütunu ve 4. stylobata: KS-07-01/KBT-19/KS-07-5 numaralı İon sütunları) yerleştirilmiştir. Fil ayağı doğusundaki alanda Dor sütun stylobatları üzerine, bulunan triglifler, antithema blokları ve üzerlerine sima blokları yerleştirilmiştir (Resim:9). Çalışmalar sonunda Dor sütun parçaları ve diğer bloklarla bulunan mimarî elemanlara ait yonga ve profilli kırık parçalar *Propylon* alınlığı arkasında depolanmıştır. Küçük kırık parçalara ise 07-KS-01 kotlu 65 ufak parça taş envanter numarası verilmiştir.

Kuzey Çeşmeler ve Havuzlar

2006 yılında, yine Humann'ın planında kuzeyde, güneydekilere simetrik olarak, yer aldığı gösterilen yarım daire planlı mekânları, başka bir deyişle güneyde tespit ettiğimiz veriler ışığında çeşmelere ait olduğunu düşündüğümüz havuzları ortaya çıkarmak amacıyla, Kuzey Stoa'nın Agora duvarına bağlandığı alanda kazı çalışmaları yapılmıştı.

Kısa süreli çalışmalar sonucunda, güneyde olduğu gibi, bu alanda da çeşmelerin, yarım daire planlı havuzlarından güneydeki, kısmen ortaya çıkartılmış, havuzun duvarına dayanan Dor sütun sırasının fil ayağı, olması gereken yerde, *in situ* fakat tahribata uğramış hâlde bulunmuştu. 2006 yılında güney kısımdaki alanda yapılan kazılarda havuzun duvarları belirginleştirilmiş, eşik seviyesine ulaşılmıştı. Güneyde yapılan çalışmalarda da eşğin batısında duvar kenarında ve üstünde künkler saptanmıştı.

Havuzların güneyinde başlatılan çalışmalarda yoğun tuğla döküntü ve bazı alanlarda çok sert olan harç tabakasıyla karşılaşmıştır. Bu döküntünün sur duvarı yıkıntılarına ait olabileceği düşünülmektedir. Güney Stoa'daki havuzlarla aynı özellikleri gösteren Kuzey Stoa'daki havuzlarda duvarların üzerindeki tuğla örgü sırası daha iyi korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. Açmanın kuzey kısmında Kütüphane'ye ait güneybatı duvarının batı kısma doğru havuzların kuzey duvarına dik olarak devam ettiği saptanmıştır. Çalışmalar sırasında kuzey havuzun doğusunda, ortada ne amaçla kullanıldığı henüz saptanamayan ancak geç dönemde konmuş olabileceği düşünülen korunmuş kısımdan alınan ölçülere göre 76cm. çapında bir *pithos* bulunmuş, çevresi temizlenerek çalışmalara devam edilmiştir. Çalışmalar sırasında açmanın genelinde yoğun kaplama mermer parçaları saptanmış, taban seviyesine inildiğinde duvarlarda da *in situ* kaplamalar ortaya çıkarılmıştır. Havuzun doğu kısmında yapılan çalışmalarda bulunan 13 cm. kalınlığındaki mermer kaplamaların, iki havuzu birleştiren oval duvarların üstünde yer almış olabileceği düşünülmektedir. Kuzeyde yapılan çalışmalarda, doğudaki havuzun cephesindeki açıklığın iki yanında birer sövenin yer aldığı saptandı. Taban seviyesine inildiğinde Güney Stoa'da olduğu gibi burada da söveler arasındaki 1.30m. genişliğinde eşik olduğu ortaya çıktı. Açmadaki çalışmalarda bulunan seramik parçaları sarı-yeşil renkte sırlı seramik parçalarından ibarettir. Ayrıca çalışmalar genelinde sur yıkıntılarına ait olabileceği düşünülen traverten bloklar saptanmıştır. Bunlardan iki tanesi kuzey kısmın doğusunda bulunan *pithos* içine de yıkılarak *pithosu* tahrip etmiştir.

Havuz yapısında kuzey kısımdaki çalışmalar tamamlandıktan sonra 2006 yılında kazısı yapılmış olan güney kısmın duvarlarının temizliğine ve taban seviyesine indirilmemiş alanlarda seviye indirme çalışmalarına başlanmıştır. Güney havuzda sura yakın alandaki künklerin etrafı açılmış ve eşikten sonraki alanda Kuzey Stoa'daki stylobat seviyesiyle aynı seviyeye getirilmiştir. Taban seviyesine yakın alanlarda yoğun tuğla ve harç tabakasıyla karşılaşmıştır. Güney duvarı üzerinde yapılan çalışmalar sırasında havuz yapısı duvarlarıyla aynı özelliğe sahip oval bir yazıt bulunmuştur.

Güney kısımda ayrıca güney duvarının bulunduğu alanda da Güney Stoa'daki havuzlardan farklı olarak güneye dönük ve güneye açık oval bir kısmın daha olduğu saptanmıştır. Burada yapılan çalışmada oval kısmın güneyindeki basamak seviyesine inilmiş oval alanda kaide bloğu saptanmıştır. Bu çalışmayla birlikte Kuzey Stoa havuz yapısı çalışmalarına bu yıl için son verilmiştir.

KUZEY STOADA YAPILAN RESTORASYON ÇALIŞMALARI VE YAPIŞTIRIŞAN BLOKLAR

Zeynel BAYRAKTAR

Kuzey Stoa'da yapılan restorasyon çalışmaları eleman restorasyonuna yönelik olup amacı, kırık parçalar hâlinde ele geçirilmiş olan mimarî elemanların birleştirilerek sistemde nasıl ve nerede kullanıldıklarını kesin olarak belirlemek ve böylece ileride yapılacak ayağa kaldırma işleminin son aşamasını tamamlamaktır. Bu bağlamda KS-07-01 İon sütununun 18 ufak parçası, KS-07-10a/b ayrıca 59 ufak parçası, KS-07-39 a/b ve KS-07-51 Dor sütunları, KS-07-22 a/b ve 12 ufak parçası, KS-07-31 ile KS-07-46 sima blokları, KBT 19 un 5 parçası, KS-07-50/36 triglifleri, KS-07-06,KS-07-13,KS-07-07 İon sütunu parçaları birleştirilmiştir.

3. LATRİNA, SARNIÇ (?) KAZISI

Güneyinde Latrina'ya girişin sağlandığı kapı ve kuzeyinde de çeşmelere suyun aktarıldığı havuzun bulunduğu, 5.20 x 3.34 m. boyutlarındaki giriş mekânın altında, geçmiş yıllarda yaptığımız çalışmalar sonucu bir mekân daha olduğu saptanmıştı. Yapılan ilk incelemeler sonucunda alttaki bu mekânın, tavanının ufak yumru taşlardan tonozla kapatılmış olduğu ve bu

tonozun bir bölümünün mekânın içine çöktüğü tespit edilmişti. 2006 yılında, alt kattaki bu mekânın fonksiyonunu anlayabilmek amacıyla, yıkılan tonozla ait parça ve taşların mekân dışarısına çıkarılmasına başlanmış, fakat çalışmalar tamamlanamamış, mekânın güney duvarının üç sıra bloktan oluştuğu, üst sıranın ortasında olması gereken bloğun yerinin boş olmasıyla burada bir açıklık oluşturulduğu görülmüştü. Kapı eşiği bu sıra üzerine oturmakta ve alttaki boşluğu ortalamaktadır. Geçen yıl ayrıca aynı duvarda Latrina'nın üst taban seviyesinden - 1.40 m. aşağıda, 26 x 47 cm. boyutlarında, bir açıklık ortaya çıkarılmıştı. 2007 yılında mekânın içi tamamen temizlenmiştir. Çöken tonozun gerçek bir tonoz olmadığı, sadece dolgu toprağın üzerini kapamak için yapılmış, yan duvarların üstüne oturmayan, yalancı bir tonoz olduğu anlaşılmıştır. Böylece bu mekânın sadece bir altyapı niteliği taşıdığı, dolayısıyla "sarnıç" olmadığı anlaşılmış olmaktadır. Güney duvardaki açıklıkların nitelikleri de anlaşılamamıştır. Bu duvarda kullanılmış bloklardan birinin kent surunda kullanılmış olan bloklardan olması da ilginçtir. İlk akla gelen olasılık, stoanın bugünkü seviyesinin ve arka (kuzey) duvarının altında daha erken bir döneme ait bir duvarla karşı karşıya olduğumuzdur (Resim:10).

Mekânın çöken tabanının yeniden yapılarak üstünün kapatılabilmesi için tonoz görünümlü tabanın kenarlarda kalan bölümlerinin de kaldırılması gerekmiştir. Bu çalışmalar sırasında mekânın batı duvarında ve taban seviyesinin altında, kuzey-güney doğrultuda bir pişmiş toprak künk sistemi, bir de kurşundan yapılmış boru sistemi ortaya çıkarılmıştır. Pişmiş toprak künk sistemi, havuzun güneybatı köşesinden kanalizasyonun başlangıcının üstüne akacak basınçlı suyu getiren sistem olduğunu düşündürecek yön ve eğime sahiptir. Duvarın içindeki bölümünün herhangi bir dönemde iptal edilerek kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Kurşun boru sistemi ise havuza su getiren borunun ilk çeşmeye bağlantısının kurulmasından sonra havuzun batı kenarından aşağıya inerek kapının altından ikinci çeşmeye uzandığını, borunun tam o hizada çeşmeye dönüş yapmasından ötürü kesinlikle söyleyebiliyoruz. Mekânın doğu duvarında ve taban seviyesinin altında da, yine kuzey-güney doğrultusunda ikinci bir pişmiş toprak künk sistemi bulunmaktadır. Bu sistemin de havuzdaki fazla suyun tahliyesi için kullanıldığı düşünülebilir.

III. ÇARŞI BAZİLİKASI

Erhan ERTORUN

Ceyhun Can ÖZTEKİN

Batı Cephe Kazısı

Çarşı Bazilikası'nın Bizans surunun kapadığı üç adet kapısı olduğu varsayımını doğrulamak amacıyla, batı dış cephe duvarının batısında, Propylon'un önünde de devam eden Agora'nın Doğu Stoası ile aynı eksen üzerinde toplam uzunluğu 28 m. genişliği 4.50 m. derinliği ise 1.74 m. olan alanda kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. 2006 yılı sondaj çalışmasını da içerisine alan bu açmada 1.10 m. bir kaide üzerinde korunmuş yüksekliği 2.50 m. olan bir fil ayağı *in situ* ele geçirilmiştir. Ayrıca batıya bakan yüzleri kaba işçilikte bırakılmış olduğu tespit edilen fil ayağı ve kaidesinin, bu işçilik özelliğinden dolayı bağımsız olarak değil de yapının batı duvarının doğu iç cephesine dayandırılmış bir plaster olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kesme blok taşlardan inşa edilmiş batı duvarının dış yüzünde dışa (batıya) doğru 11 cm. genişliğinde çıkıntı oluşturacak şekilde bir plasterin varlığı tespit edilmiştir.

2007 yılı itibarıyla Çarşı Bazilikası'nın batısında sürdürülen çalışmalarda öncelikle 1.60 m. yüksekliğindeki mil (dolgu toprak) tabakası kepçe yardımıyla alınmıştır. Duvar önündeki seviye indirme çalışmaları devam etmektedir. Burada yürütülen çalışmalarda; 2006 yılı sondajının kuzeyine isabet eden yerde Agora Doğu Stoası'nın devamı niteliğindeki bir yivli sütun *in situ* olması muhtemel bir şekilde dikey olarak yüzeyde açığa çıkmıştır. Sütun fil ayağından (kuzeye doğru) 6.80 cm. uzaklıktadır. Çarşı Bazilikası'nın batı dış cephesi yer yer plasterlerle kaplıdır. En iyi durumda korunmuş olan plasterin genişliği 47 cm. dir. Duvardan dışarı uzantısı ise 12 cm.dir. Plasterlerin birbirlerine olan mesafeleri ise 2.30m. ile 2.50 m. arasında değişmektedir. Çarşı Bazilikası'nın batı sınırlarını belirleyen duvar yine Bizans suru tarafından kullanılmış durumdadır.

Çarşı Bazilikası batı açması, Bazilika'nın batı duvarı yanı sıra güney dış duvarının takibini yapabilmek, yapının köşe bağlantısını ortaya çıkarabilmek amacıyla; güneybatı köşeden 6.90 m. genişliğinde güneye 12m. uzunluğunda doğruya doğru ilerletilmiştir. L formundaki batı ve güneybatı dış cephelerdeki çalışmalar eş zamanlı olarak yürütülmüştür. 1.80 cm. derinliğinde yürütülen güneybatı köşedeki çalışmada Çarşı Bazilikası'nın dış duvar örgüsüne ilişkin

bir bulguya henüz rastlanmamıştır. Buradaki mevcut duvar kalıntısı Bizans sur duvarına ait olup sur içerisinde çok sayıda mimarî yapı elemanı devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Surun güneybatı köşesinde bir kapı açıklığı olduğu izlenimi edinilmektedir.

RESTORASYON

Özgünleri ele geçirilemediği için dökümleri yapılmış olan güney haç ayağının beşinci, altıncı ve yedinci bloklarının ince işçiliği Taş Ustası Zeynel Bayraktar tarafından tamamlanmıştır.

IV. PROPYLON-KRYPTOPORTİKOS

Görkem KÖKDEMİR

Propylon orta sütun sırası güney fil ayağında yapılan sondajda Propylon fil ayağının kryptoportikusta kalan alt bölümünü ve jeofizik incelemeleri sonunda varlığı belirlenen olası merdiven basamaklarını ortaya çıkarmak ve bu kazı sırasında elde edilecek bulgularla Agora ile Propylon'un tarihlendirmelerine katkıda bulunmak amaçlanmıştır (Resim:11). -37.5 cm. de kryptoportikosun tavanının üstüne, ikinci katın tabanının sıkıştırılmış toprak tabakası olabilecek bir katmanla karşılaşmıştır. Bu seviyede toprak yapısının küçük taş parçalarından oluştuğu gözlemlenmiştir. Bizans surunun görünen son blok sırası ile kule olabileceği düşünülen tek sıra duvar kalıntısının altında, devşirme elemanlardan oluşturulmuş bir temel saptanmıştır. -50cm. kota gelindiğinde fil ayağının prizmatik bloğu altında konsol bloğu ortaya çıkarılmıştır. Surun -1.30' da doğu kısımda temelinin devam ettiği görülmüştür. Seviye indirme çalışmaları devam ettikçe toprak yapısının nemlendiği saptanmış ve -2.30 kotta su gelmeye başlamıştır. Bu seviyede konsol alt kısmı açma sınırları içerisinde diğerlerinden farklı olarak yarım sütun plaster olarak ortaya çıkmıştır. Su seviyesinin açma içinde artması nedeniyle -2.30m. kotta 1. açmanın çalışmalarına son verilmiştir. Bizans sur duvarının temel izlerinin bu kota kadar devam ettiği saptanmıştır. Doğuda 1.90x2.60m. boyutlarında açılan ikinci sondajda -2.10m. derinliğe inilmiştir. İnilen seviyede de su ile karşılaşınca çalışma şartlarının zorlaşması nedeniyle 2007 yılı Propylon-Kryptoportikos sondajı çalışmalarına son verilmiştir. Propylon'a ait beş blok

(Bz-00-KD 11/A ve Bz-00-KD 11/B, KBT 16A/B, PK-06-1/ 2, BD-05-13 A-B, PGP 3A/B, doğu alınlık bloğunun iki ana büyük parçası ve Batı Bizans duvarı Propylon dolgusundan çıkan parçalar) Taş Restoratörü Zeynel Bayraktar tarafından birleştirilmiştir.

V. MEZAR YAPISI (?)

Stadion ile Gymnasion arasında yer alan temellerin bilinmeyen bir dönemde kazılmış olmasının kaçak kazılarla ilintili olduğunu varsayarak bu temellerde gelecek yıllara yönelik kazılar için kısa süreli bir çalışma yapılmıştır. Temelin, yuvarlak bir yapıya ait olduğu varsayılabilir. Hemen yakınında çalılar altına gizlenmiş olarak bulunan podyum bloğu bu yapıya ait olmalıdır. Kazı alanındaki sundurmaya getirilen bu orthostata ağzı gemli bir aslan başı ve girland kompozisyonu (Resim:12), yuvarlak yapının podyumunun bu kompozisyonla çevrili olduğunu göstermektedir.

VI. APSİSLİ YAPI (ŞAPEL)

İbrahim Ethem KOÇAK

Lethaios Hamamı'nın batısında, karayolu ile tren yolunun arasında kalan bölümde, ot ve çalı temizliği sırasında köşeleri tespit edilebilen bir yapının niteliğinin saptanması için temizlik çalışmaları yapılmıştır. Duvarlarının çepeçevre yaklaşık 15 – 20 cm. derinliğinde kazılması sonucunda yapının kare planlı ve doğu tarafında apsisi bulunan tek nefli bir şapel olduğu anlaşılmıştır. Yapı kuzey – güney doğrultusunda 10.80 m. ve doğu – batı doğrultusunda apsise kadar olan bölümü 11.50 m. genişliğindedir. Duvar kalınlıkları yer yer değişkenlik gösterse de ortalama 0.70 m. genişliktedir. Buna karşılık apsis duvarı genişliği ise 0.90 m. genişliğindedir. Apsisin tam ortasında dışa çıkıntılı mazgal açıklığı tarzında bir açıklık bulunmaktadır. 11.50 m. uzunluğundaki doğu-batı doğrultulu duvardan itibaren, doğuya doğru apsis derinliği 1.60 m.dir. Yapı duvarlarının iç kısmı oldukça kalın ve bazı yerlerde motiflerle bezeli stukko ile kaplıdır. Kazı çalışmaları sırasında bir adet sikke bulunmuştur.

B. DİĞER ÇALIŞMALAR

1. Jeofizik Çalışmaları

Osman Gazi Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nden istenen yardım üzerine Magnesia'ya gelen ve kendilerine teşekkür borçlu olduğumuz Prof. Dr. Erhan Altunel iki kişilik uzman bir ekibi ile birlikte yer radarı olarak bilinen ve yer altındaki taş, farklı toprak katmanları, su veya metal gibi farklı cins maddelerden sinyaller alarak yer altı haritasını çıkaran GPR (*Ground Penetrating Radar*) cihazıyla çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

2. Belgeleme Çalışmaları

2007 kazı sezonunda, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında Magnesia'nın yeni bir kent planının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Kentte bilinen tüm yapılar, kazı yapılan tüm alanlar bu kapsamda dijital olarak belgelenmiştir. Bazı bölümlerde 3D tarayıcı devreye sokulmuştur. Bu amaç doğrultusunda kazı yapılmayan alanlarda da ağaç, maki ve benzeri yabani bitki örtüsü temizlenmiş ve bu yapılarında göründükleri kadarıyla belgelenmeleri sağlanmıştır.

3. Küçük Buluntu Konservasyonu

Elif KÖKDEMİR

2006 kazı sezonuna ait 103 (90 adet sikke, 13 adet bronz eser) ve 2007 kazı sezonuna ait 38 adet (29 adet sikke, 9 adet bronz eser) bronz eserin; 2006 kazı sezonuna ait 6 adet ve 2007 kazı sezonuna ait 2 adet demir eserin; 2006 kazı sezonuna ait 12 adet ve 2007 kazı sezonuna ait 6 adet pişmiş toprak eserin; 2006 kazı sezonuna ait 4 adet ve 2007 kazı sezonuna ait 2 adet cam eserin; 2007 kazı sezonuna ait 1 adet mermer plâstik eserin ve 2007 kazı sezonuna ait 1 adet kemik eserin belgelenmeleri ve konservasyonları yapılmıştır.

4. Doktora Çalışmaları

Konularını Magnesia kazılarında alan doktora tezlerinden üçüncüsü olan Baki Demirtaş'ın "Magnesia Artemis Tapınağı'nın Teknik ve İşçilik Özellikleri" adlı tezi bitirilmiştir. Özlem Vapur tarafından hazırlanan "Menderes Magnesiası Hypokaustlu Yapı Seramikleri" ve Görkem Kökdemir

tarafından yürütölen “Menderes Magnesiası - Propylon ” konulu tezlerin arazideki çalışmalarına 2007 yılında da devam edilmiştir.

5. Eser Teslimi

2007 yılı kazı çalışmaları bulunan 33 adet etütlük nitelikteki muhtelif eser 20.09.2006 tarihinde Aydın Arkeoloji Müzesi’ne teslim edilmiştir. Ayrıca, 140 adet etütlük nitelikteki muhtelif eser de (sikke, pişmiş toprak, metal, cam, kemik) 2008 kazı sezonunda konservasyonları yapılmak üzere müzeye emanet olarak verilmiştir.

Resim 1: Stadion, genel görünüş

Resim 2: Stadion, doğu tribünü

Resim 3: Stadion, doğu tribünü. II. ve III. kerkis

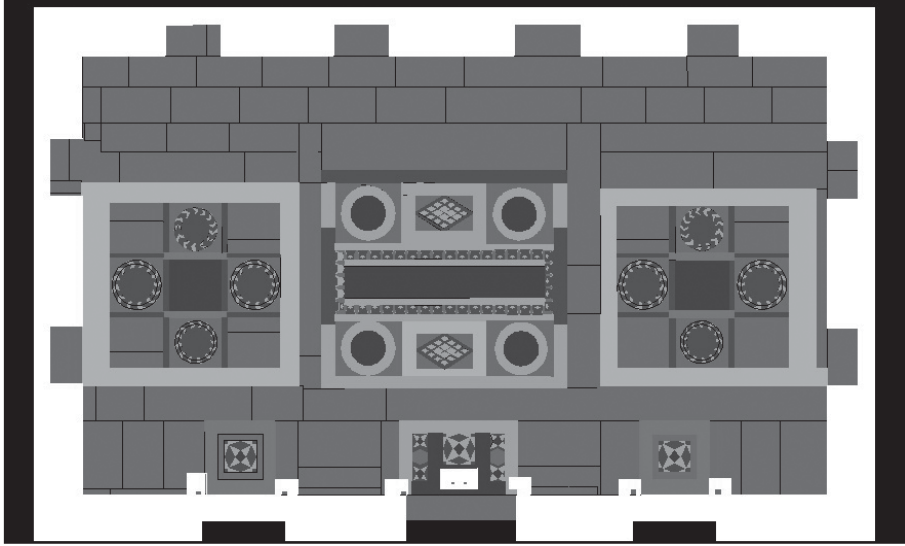
Resim 4a-b: Arkalıklı prohedrie örnekleri

Resim 5: II. ve III. kerkis podyumu ve kabartmaları

Resim 6: II. kerkis podyum kabartmalar ve yazı: E Φ E C (EPHES)

Resim 7: Nişli Mekân (Kütüphane) tabanının rekonstrüktif çizimi (Gamze Polat)

Resim 8: Dolgu toprağının alınması işlemi sırasında bulunan heykel grubu

Resim 9: Kuzey Stoa. Ayağa kaldırılan İon sütunları ve üstyapı düzenlemesi. Arka planda nişli mekân

Resim 10: Latrina B mekânı altındaki mekân. Güney duvarı

Resim 11: Propylon. Güneyde, ortadaki fil ayağında yapılan sondaj

Resim 12: "Yuvarlak Yapı"ya (Mezar ?) ait orthostat bloğu

2007 YILI GÜLPINAR/SMINTHEION KAZI ÇALIŞMALARI (28. YIL)

Coşkun ÖZGÜNEL *
Davut KAPLAN

2007 Yılı Çalışmaları

2007 yılı Gülpınar kazıları, 1 Ağustos- 06 Ekim 2007 tarihinde gerçekleştirilmiştir¹.

Smintheion kazı ve restorasyon çalışmaları 2007 yılında 5 alanda sürdürülmüştür.

1.Kalkolitik Gülpınar

Troas bölgesinde M.Ö. 5. binyıla ait Kumtepe 1A, Gülpınar ve Beşik-Sivritepe kültürünü temsil eden Gülpınar yerleşimi kısa dönemli bir iskân

* Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye, Ankara-TÜRKİYE.

Araş. Gör. Davut KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye, Ankara-TÜRKİYE.

- 1 Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddi katkıları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin maddi desteği ile gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurumlara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Efes Pilsen İçecek Grubu'na, Gülpınar Belediye Başkanı Ünal Karagöz ve belediye çalışanlarına maddi ve manevi yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan, kazı heyeti üyeleri, tapınakta mimari belgeleme çalışmaları yapan Prof. Dr. Thekla Schulz-Brize (Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü), Doç. Dr. Turan Takaoglu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Dr. Erhan Öztepe (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Davut Kaplan (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Aytaç Coşkun (Dicle Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü), Arkeolog Tayyar Gürdal (A.Ü. DTCF, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi)'a teşekkür ederim.

2006 yılı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen katılan Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Musa Tombul'a teşekkür ederim.

Büyük bir özveri göstererek çok ağır şartlarda bizlerle çalışan Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri Arkeolog Mirem Çelem, Engin Coşar ve Hazar Kaba, Nalan Demirkan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Arkeolog Abdulkadir Özdemir, Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü'nden Mimar Ilona Dudzinski ve mimarlık tarihi öğrencisi Heike Bücherl, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğrencileri Güzel Öztürk, Metin Alver ve muhasebe sorumlumuz Yurdakul Biçer'e içtenlikle teşekkür ederim.

ile temsil edilmektedir. Toplam 10m. x 10m. genişliğindeki alanda yapılan kazılarda bir dizi mimarî birim ve bu alanlarda gerçekleştirilen domestik faaliyetlere ait bilgiler elde edilmiştir. 2007 yılında ortaya çıkarılan bu yapılar 2006 kazı sezonunda ortaya çıkarılan depo yapısının devamı niteliğindedir. Bu kazı sezonu sırasında birbirine bitişik iki yapıya ait mimarî kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Plan: 1).

Bu mimarî yapılarda, yaklaşık 50cm. yüksekliğine kadar korunmuş ve en alt taş sırası dikine yerleştirilmiş bloklardan oluşan taş duvar yapı tekniği ile oldukça ilgi çekicidir (Resim:1). Bu yapının sıkıştırılmış toprak zemini üzerinde iki adet ocak yapısı ve bunların yanında bir midye kabuğu yığını belirlenmiştir. Bu alanda ayrıca yaklaşık 200 civarında inek, koyun, keçi, geyik ve çeşitli kuş ve balık kemikleri ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık bir düzine kemik âlet, beş adet küçük yassı balta ve bir bakır delgi bu alanda ortaya çıkarılan diğer buluntulardır. 3 No.lu yapının tersine bu alanın güneyinde yer alan 4 No.lu yapıda ise sıkıştırılmış toprak taban yerine taş döşeme dikkat çekmektedir. Bu taş döşemeli alan üzerinde üst üste koyulmuş sekiz adet öğütme taşının yıkılması ile oluşan bir yığının tespit edilmesi, bu yapının olası işlevi hakkında bilgi sunmaktadır (Resim:2).

Genel olarak el yapımı çok iyi perdahlı grimsi-siyah veya grimsi-kahverengi çanak çömlek geleneğinin belirgin olduğu Gülpınar'da 2007 kazı sezonunda yaklaşık olarak toplam 10 adet tama yakın korunmuş kap ve 2000 çanak çömlek parçası kayıt altına alınmıştır. Tam kaplar arasında bazıları tek kulplu boyunlu ve geniş karınlı çömlekler ile halka kaideli ve boynuz kulplu kâseler ön plandadır. Sayısal açıdan bakıldığında çanak çömlekler arasında en yaygın formun yumru veya kazıma bezemeli yüksek kulplu çanaklar olduğu görülür. İkinci en çok yaygın form ise yüksek kaideli, pencere ayaklı meyveliklerdir. Bu kapların iç kısımları genellikle perdah bezemelidir. Boynuzlu tek kulplu ve halka kaideli kâseler ise sayısal açıdan en yaygın formlardan biridir. Bunların yanı sıra çeşitli formlarda boyunlu çömlekler dikkat çekmektedir. Bu çok iyi perdahlı çanak çömleklerin yanı sıra yarı kaba mallar da Gülpınar repertuarında dikkat çekmektedir. Yaklaşık 2000 çanak çömlek parçası arasında 140 örnek üzerinde perdah bezeme veya kazıma bezemeye rastlanmaktadır. Perdah bezeme genellikle yüksek kaideli meyveliklerin, halka kaideli kâselerin ve derin çanakların iç kısımlarında ve boyunlu çömleklerin omuz kısımlarında görülmektedir (Resim:3).

2007 yılı kazı buluntuları arasında pişmiş toprak heykelcik parçaları da dikkat çekmektedir. Bunlardan burun ve kulakları olasılıkla takı için delikli baş parçası çok ilgi çekicidir. Gözleri derin kazıma çizgilerle belirtilmiş bu başın burun ve kaşları rölyef olarak belirtilmiştir. Kaba olarak yapılmış ikinci heykelcik başı ise burun ve badem gözleri eklenen şeritler yardımıyla rölyef olarak vurgulanmıştır. Bu örneğin göz bebekleri ise nokta biçiminde belirtilmişken diğer örnekte olduğu gibi ağız kısmı vurgulanmamıştır (Resim:4).

Mimarî yapıların bulunduğu açmalar yerleşimde benimsenen geçim ekonomisi konusunda veriler sunmuştur. Özellikle hayvancılık, balıkçılık, tahıl üretimi ve avcılığın varlığını belirleyen buluntular mevcuttur. Yaklaşık 300 hayvan kemiği 2007 kazı sezonu sırasında ele geçirilmiştir. Bu hayvan kemikleri arasında inek, koyun, keçi, yaban domuzu ve geyik kemikleri yer almaktadır. Yoğun miktarda deniz kabukluları yanı sıra az sayıda ele geçirilen balık kemiği ve balık ağı ağırlığı gibi balıkçılıkla ilgili taş âletlerin ele geçirilmesi yerleşim insanlarının deniz ürünleri ile geçim ekonomilerini desteklediğini göstermektedir. Tahıl üretiminin varlığını destekleyebilecek yaklaşık 90 adet öğütme ve el taşının 2007 kazı sezonu sırasında ele geçirilmesi tahıl üretiminin yerleşim ekonomisinin önemli bir parçası olduğuna işaret etmektedir. 2007 kazıları sırasında ele geçirilen 15 adet kemik âlet de önemli buluntular arasında yer alır. Kemik âletlerin yanı sıra bir âdet bakır âlet bulunmuştur. İki tarafı nokta uçlu olan bu kare kesitli âlet yaklaşık 8 cm. uzunluğundadır. Diğer ilgi çekici buluntu grubunu da çanak çömlek kaidelerinin altında tespit edilen tekstillere ait negatif izler oluşturur (Resim:5).

2005 yılında kontrol sondajı ile başlayan ve 2006 yılında ortaya çıkarılıp restorasyonu yapılan 1 No.lu su deposunun güneyinde yer alan 2, 3, 4 ve 5 No.lu su depolarında kazı çalışmalarına devam edilmiştir. İkinci olarak Apollon Smintheus kutsal alanına gelen kutsal yolu belirleme çalışmaları yapılmış ve üçüncü çalışma alanı olarak da tapınaktaki restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2. Su Depoları (Rezervuarlar)(Plan:2)

Smintheion kutsal alanı çevresindeki yapıların gün ışığına çıkarılması amacıyla 2004'ten itibaren yürütülen çalışmaların devamı niteliğinde olan 2007 çalışmaları, ilk olarak 2005 yılında çalışılan ve 2006 yılında tamamı

ortaya çıkarılan 1 No.lu su deposunun güneyinde kalan alanın ortaya çıkarılması amacıyla başlamıştır. İlk olarak 1980 yılından itibaren tapınak ve çevresinden çıkarılan amorf mermer parçalarının oluşturmuş olduğu moloz yığını, yükselti üzerinden kaldırılmıştır. 2005 yılında yapmış olduğumuz sondaj ile tespit edilen 1 ve 2 No.lu su depolarının dış cephelerinde yer alan çalı ve ağaçlar temizlenmiştir. Dış konturların ortaya çıkarılmasıyla tapınağın batı uzun kenarına ortalama 14 m. mesafede su depolarının inşa edildiği görülmüştür. Duvar örgüsü ve malzeme açısından benzer olan su depolarının ortaya çıkarılmaları amacıyla çalışmalara hız verilmiştir. Öncelikle su depoları üzerinde yer alan 1,5 m. yükseklikteki dolgu toprak kaldırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda bu moloz dolgunun 1980'lerden itibaren tapınak kazısından çıkarılan atık toprakla ilintili olduğu görülmüştür.

2006 yılında ortaya çıkarılan 1 No.lu su deposunun güneyinde yer alan yapıların ortaya çıkarılması bu moloz ve toprak dolgunun kaldırılmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir. Bu depolardan 2006 yılında ortaya çıkarılan örneğe 1 olmak üzere numara verilmiştir.

2 No.lu Su Deposu

1 No.lu su deposunun güneybatısında kalan alandaki yükseltide bulunan moloz dolgu toprağın kaldırılmasından sonra su deposu grubunun batısında tespit ettiğimiz farklı duvarlardan yola çıkarak 2 No.lu su deposunun sınırlarını tespit etmek amacıyla tapınak yönünde bir sondaj açılmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında bu alanda yapılan kazı ve sondaj çalışmaları 2007 çalışmalarının bu bölgede yoğunlaşmasına sebep olmuştur. 1 No.lu su deposunun güneybatı köşesine dikey olarak bindirilmiş 2 No.lu su deposunun mimarî yapısı ve açısının, dikdörtgen veya kare bir plan şeklinde olmadığı yapılan çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır. Dolayısıyla tapınak yönünde yapılan çalışma bizim bu fikrimizi doğrulamıştır. Sonuçta 1 No.lu su deposuna bindirilen köşeden itibaren 5m. genişliğe ulaşan bir açılı ile 2 yapının inşa edildiği ortaya çıkmıştır.

Yapı plan itibarıyla bir baklava dilimini andırır. İçten içe 7.50-7.60m. ile 11.55-11.60 m. arasında değişen ölçülere sahiptir. Yapının dış konturları 15x10 m.dir. Duvar kalınlıkları 1 No.lu su deposundan daha dar olup 120 cm. ile 140 cm. arasında değişmektedir. Taban seviyesi olarak 1 No.lu su deposundan daha yukardadır. Korunabilen duvar yükseklikleri batıda 2.50 m., güneyde

70 cm., kuzeyde 85 cm, doğuda 2.20m.dir. Plan olarak yamuk olan 1 No.lu su deposu ile sadece malzeme ve örgü tekniği açısından benzerdir. 2 No.lu su deposunu 1 No.lu su deposundan ayıran en önemli farklar; plan, duvar kalınlıkları, taban seviyesi ve günümüzdeki korunma aşamasıdır. Yapının batı duvarı incelendiğinde 1 No.lu su deposuyla benzer olan dış köşelerde kesme blok taşların kullanıldığı görülmektedir. Bu köşelerin duvar tekniği 1 No.lu su deposunda olduğu gibi bir sıra yatay ve duvara gömülü, bir sıra ise dikey taş örgü sırasından oluşmaktadır. 1 No.lu su deposunda tüm köşe blokları kalkerden olmasına rağmen 2 No.lu su deposunda kalker, tuf, andezit, gibi malzemeler birlikte kullanılmıştır. Korunması ise 1 No.lu su deposuna göre daha azdır.

Taşıyıcı özellikteki moloz örgü duvarlar ise 1 No.lu su deposunda olduğu gibi bitişik çift duvar sırasına sahiptir. Sıra örgü sistemi şeklinde örüldüğünü söyleyebileceğimiz duvarlar, 50-60cm. arasında değişen yüksekliğe sahip yapılaşmaya sahiptir. Horasan harçlı bu moloz duvarda daha küçük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Tespit edilen moloz duvarlarda andezit, tuf, kalker, mermer gibi malzemeler bir arada kullanılmıştır. Harç malzemesi kireç, kum, çakıl, seramik ve tuğla parçaları ile oluşturulmuştur.

Yapının iç cephelerinde 2 farklı sıva tespit edilmiştir. Çok az korunabilen bu sıvaların malzemesi 1 No.lu su deposuyla benzerdir. Su deposunun tabanında tespit edilen 2 farklı sıva vardır. Batı yönündeki 2 adet künk çıkışı bu farklı sıva tabakalarıyla ilintilidir. Yapılan çalışmalarda batı duvar dış cephesinden içe doğru temizlenmesine rağmen 170cm. uzunluğunda 2 adet kapalı künk bir onarıma işaret eder. Olasılıkla 1 No.lu su deposunda tespit ettiğimiz 2. künk çıkışındaki sistem burada da uygulanmış fakat deponun onarımı sırasında kapatılmıştır. Dolayısıyla 2. kullanımdaki su aktarma işlemi yapının güneybatı uzun cephesinde tespit edilen tek adet künk ile sağlanmaktaydı. Bu künkün iç çapı 11cm. olup dış çapı 17cm.dir. Ayrıca zeminden 15cm. yüksektedir. Son kullanımda inşa edilen bu tek künk ilk kullanımdaki künklerden farklıdır. Güney batıdaki iptal edilen künkler arasında 1 m.lik mesafe vardır. Aralarındaki kot farkı taban seviyeleri dikkate alındığında 12cm.dir. Künk kalınlıkları 3cm.dir ve kaba hamurludur. Havuz tabanında ise 90cm. ve 80cm. çapında tam dairesel olmayan yuvarlağa yakın formda 2 çukur tespit edilmiştir. Bunlardan batıda yer alan daha sık ve 2. sıva tabakasını kaldırırken, doğuda yer alan daha derindir ve 1. sıva tabakasını da kaldıracak bir çukur haline dönüşmüştür. Herhangi bir işlevi olmayan bu

oyuklar, depo tabanının oluşumundaki yapılaşmayı göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla su deposunun tabanında bulamaç hâlindeki harçla örülü bir moloz taban üzerine depo taban sıvasının yapıldığı anlaşılmıştır. Böylece yapıda sızdırmazlık sağlanmış, bu özellik tüm köşelerde yapılan sıva pahlarıyla da desteklenmiştir. Ayrıca tabanda yer yer bozulmalar tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda taban harcı malzemesi duvardan daha kaba ve kalın olup küçük taş, tuğla ve kiremit parçacıkları, çakıl, kum ve az miktarda kireç kullanılmıştır. Dolayısıyla malzemeden dolayı sıva harcı duvar harcından daha koyu bir renk almıştır ve kırmızımsı kahverengi bir renge sahiptir.

Dolgu malzemeden sonra 50cm. ile 120cm. arasında değişen arkeolojik dolgu tabakasından duvarlara ait mermer parçası ele geçirilmiştir. Moloz taş ve sıva hariç hiçbir dolgu malzemesi su deposuna ait değildir. Bu nedenle yapı içindeki mimarî parçaların çoğu su deposuna ait olup mermer ve seramikler ise geç dönem malzemeleridir. Özellikle de mermer parçaların kaplama ve süpürgelik oldukları ve farklı grenli mermer parçacıkları içerdiği görülmüştür. Kazı sırasında atıl durumda çıkarılan heykel parçaları tapınak plâstiklerinden çok farklıdır. Ayrıca bu alandan Hadrianus Dönemi özellikleri gösteren sakallı bir erkek heykel başı çıkması tapınak dışında da plâstik eserlerin olduğunu kanıtlamaktadır. Dolgu malzemeden elde edilen ve tarihlenebilen en erken malzeme ise bu erkek başıdır. Bunun yanı sıra tapınak frizlerine ait olmayan kol, bacak ve baş kısmı kırık bir erkek figürin parçası ele geçirilmiştir. Bundan sonra ise Geç Roma, Osmanlı ve modern malzeme takip eder.

İşlik

1 ve 2 No.lu su depoları arasında kalan 5m. genişlikteki açık alanda duvar temellerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan çalışmalarda bu alanda farklı bir düzenleme ile karşılaşmıştır. Dar (batı) bölümde dikey olarak yerleştirilmiş, küçük bir mezar formundaki düzenlemenin, yapılan incelemeler sonucunda hangi işleve sahip olduğu belirlenememiştir. Ancak doğu yöne doğru genişleyen kısımda dairesel formda dizilmiş moloz taş sıraları ortasında, andezitten oyulmuş ve içerisinde taş tokmağı bulunan bir dibek (havan eli), bunun batısında ise yine andezitten oyulmuş tek bir taş tekne tespit edilmiştir. Temizlik çalışmaları sonrasında bu iki taşın etrafını çeviren moloz taş sırasının içe bakan yüzeylerinin camlaştığı görülmüştür.

Etrafının açılması sonucunda yuvarlak mekân içerisinde dolgu toprak üzerinde Geç Roma özelliği gösteren kiremit parçaları ile 8-12cm. ölçülerinde başlıklı metal çiviler tespit edilmiştir. Olasılıkla bu çivi ve kiremitler bu işliğin üzerine örtülen çatıya ait olmalıdır.

İç yüzeyleri camlaşmış yuvarlak taş sıralarının işlevini belirlemek amacıyla kiremit parçalar kaldırılmış ve yuvarlak yapı çerçevesi ortaya çıkarılmıştır. Üstte yer alan camlaşmış taş sırasının iç bölümünde kireç tabakaları tespit edilmiştir. Bu tabaka içerisinde tamamen erimemiş mermer parçacıkları da tespit edilmiştir. Dolayısıyla tapınak mermerlerinin bu çukurda eritildiği ve kireç yapıldığı kanısı doğrulanmıştır. Dolgu toprak içerisinde karışık durumda küçük seramik parçaları ve 1 adet pişmiş topraktan geometrik bezeli mühür ele geçirilmiştir. Ayrıca bu mekân içerisinde 3 adet Bizans Dönemi sikkesi yapının son kullanımına işaret etmektedir.

3 No.lu Su Deposu

2 No.lu su deposunun güneybatı uzun kenarına bitişik, "L" planlı bir yapıdır. Kot olarak 2 No.lu su deposundan biraz aşağıdadır. 1 ve 2 No.lu depoda olduğu gibi yönlendirme (eğim) batı cephesindedir. 1 ve 2 No.lu su depolarında olduğu gibi moloz duvar örgülüdür. Kuzey duvar 2 No.lu ile ortaktır. Güneydoğu duvar ise 2 No.lu su deposunun güneydoğu duvarının devamıdır. Dar batı duvar temel seviyesine kadar tahrip edilmiştir. Korunan en yüksek duvar 2.20m. diğerleri ise 50cm.dir. En yüksek korunabilen kuzeybatı duvarı örgü tekniği açısından 1 ve 2 No.lu su deposunun duvarlarıyla benzerdir fakat işçiliği daha özensizdir. Dolayısıyla bu özensizlikten kaynaklanan zayıflık bu duvarda kendini göstermiş ve yıkılmıştır. Bu yıkıma dış cephede yer alan blok taşların sökülmesi de sebep olmuştur.

Yapının iç ölçüleri birbirine uymaz. Dolayısıyla eğimin olduğu yüksek duvar cephesi ve temele kadar tahribat görmüş olan batı duvarı orta bölümde daha geniş olup 4-4.80m.dir Orta bölüm ise 3,50m.dir. Yapıda taban döşemesi de korunamamış olup tahribat özellikle batı bölümde yoğunlaşmıştır. Bu yapıda da iki sıva tabakası (onarım görmüş) tespit edilmiştir. Özellikle bu su deposu gruplarının zemin inşası konusunda bilgi vermesi önemlidir. Batı duvar sırası 2 No.lu su deposunda tespit ettiğimiz moloz taş ve harçla düzeltilmiş zemin üzerine inşa edilmiştir. Su deposunun zemin sıva tabakası 25 cm. kalınlığındadır. Künk çıkışına ait herhangi bir bulguya rastlanmamış

olup suyun tahliyesi olasılıkla kuzeybatı kısımdaki tahribata uğramış yönden yapılmaktaydı.

Dolgu malzemesi olarak pişmiş toprak antefiksler (2 No.lu su deposunda olduğu gibi), 1 adet üzerinde 10 satırlık Latince yazı bulunan mermer yazıt parçası, farklı mimarî yapılara ve üst yapıya ait dış sırası parçaları, *kymation* parçaları, yoğun miktarda hayvan kemikleri (koyun, keçi kemikleri ve boğa boynuzları) tespit edilmiştir.

4 No.lu Su Deposu

3 No.lu su deposunun güneybatısında yer alır ve âdeta bu yapının bir parçası konumundadır. Fakat mimarî açıdan incelendiğinde farklı bir yapı olduğu görülmektedir. Plan olarak karedir. Kuzeybatı duvarlarının bir kısmı korunmuştur. Batı duvarı temel seviyesine kadar tahrip edilmiştir. Yapı malzemesi ve zemin harcı olarak 3 No.lu su deposuyla benzer yapıdadır. Zemine bakıldığında ise 3 farklı sıva tabakasının varlığı tespit edilmiştir. Yapının batı köşesi pahlanarak kesilmiştir. Buna sebep ise kendisini batı yönden destekleyen farklı bir yapının olmayışındır. Dolayısıyla su basıncını önlemek amacıyla 3 No.lu ile eşit olmayan plan burada pahlanarak geniş tutulan köşeyle sağlanmıştır. Kuzeybatı cephe daha dar bir duvar örgüsüne sahiptir. Bu duvar kenar pahından kuzeye doğru yaklaşık 115cm.lik, 75cm. genişliğindeki duvarla devam eder. Fakat bu 115cm.lik duvara bitişik kuzeye doğru devam eden bir duvar örneği görülmektedir. Kalınlığı 75cm. olan bu duvar kuzeybatı yönde tahrip olmasına rağmen bitişik duvar örgü sistemine sahiptir. Bu sistem bütün su depolarında da vardır ve burada açık bir şekilde görülmektedir. Bu yapının farklı bir özelliği ise eğimin kendisine yöneldiği kuzeybatı iç cephede 40x140cm. ölçülerinde bir duvar payesinin inşa edilmiş olmasıdır. Bu uygulamadaki birinci amaç üst yapının taşınması, ikinci amaç ise hemen bu payenin arkasındaki duvarda yer alan 2 adet dikey künkün korunmasıdır. Bu iki künk dinlendirilmiş suyun dışa aktarılması için kullanılmış olmalıdır. 2 künk arasındaki mesafe 20cm.dir. Su deposunun 2. kullanımına işaret eden en önemli bulgulardan biri ise kuzeybatı köşede dış cepheden görülebilen, fakat kapanmış ve kot olarak zeminden düşük olan bir künkün yer almasıdır.

Yapının inşasında kullanılan malzeme 1, 2 ve 3 No.lu su depolarında kullanılmış olan yapı malzemesi ile aynıdır ancak kuzeybatı dış cephede

tespit edilen ve ana kayadan koparılmış taş malzemenin varlığı dikkat çeker. Dolayısıyla su depolarının inşalarından önce ana kayanın düzeltilmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda diğer 3 depodan farklı olarak andezit, tüf ve kalker dışında sileks de yapı duvarlarının inşasında kullanılmıştır.

Dolgu toprak içerisinde, elinde başak demeti tutan bir kadın heykeline ait el parçası ele geçirilmiştir. Diğer bulgular ise Geç Roma Dönemi seramikleri ve kaplama mermer parçalarıdır.

5 No.lu Su Deposu

4 No.lu su deposunun kuzey batısına bitişik, bir duvarı korunmuş küçük boyutlarda bir yapının varlığı tespit edilmiştir. Moloz taş duvardan harçla örülmüş bu duvar tespit edilen diğer su depolarına nazaran nadir korunan parçalardan biridir. Duvar kalınlığı 45cm. ve korunan yüksekliği 175cm.dir. Ana kaya üzerine oturan depodan geriye çok az bir bölüm korunagelmıştır. Olasılıkla bu yapı depo kompleksleri arasında en küçük olanıdır. 4x170 cm. ebatında zemin sıvası korunmuştur. Bu deponun da diğerleri gibi onarım gördüğü iki farklı sıva tabakasından anlaşılmaktadır. Yalnız kuzey duvarındaki zemini oluşturan moloz harçlı örgü batı ve güney kısımlarda da vardır. Kuzey kısımda 2 adet sikke ele geçirilmiştir.

Genel olarak su depoları kutsal alanın büyük bir kısmına -bu alan ve bu yapılar tapınağa en yakın yapılardır-inşa edilmişlerdir. Tapınak bu depolardan önce inşa edildiği için bir ana kayanın boynu üzerine temellendirilmiştir. Tapınaktan sonra ana kayanın en yüksek noktasına ise kuzey yönde alçalarak devam eden ve arazi eğimi dikkate alınarak yapılmış su deposu yapıları yer almaktadır. Dolayısıyla yapılar ana kayanın en yüksek noktasından kuzeye doğru bir kavis çizerek ve alçalarak devam eder. Aynı şekilde bu ana kaya en yüksek nokta olan 3, 4 ve 5 No.lu su depolarından batıya doğru da devam eder. Şu halde tapınağa neredeyse paralel inşa edilmiş bu depolar sadece kuzey yönde ilerler. Batıda ise tapınak ön cephesinin ve kutsal yolun yer alması nedeni ile boş bırakılan bir alan mevcuttur. Bu uygulama tapınağın görseelliğini engellemek amacıyla yapılmış olmalıdır. Çünkü bu yapılar tapınaktan sonra ve tapınak işlevsel iken inşa edilmişlerdir. Ayrıca tapınağın anıtsallığını ön plana çıkaran ön ve arka cepheler güneşin doğuşu ve batışı dikkate alındığında herhangi bir mimarının bu ihtişamı gölgelendirmesine izin vermez. Kısaca Tuzla Ovası ve Külahlı ayağı olarak isimlendirilen vadiler

tapınağa ulaşımı sağlayan ve her iki yandan görkemini ortaya koyan alçak bölgeler olarak karşımıza çıkar. Oysa tapınak bu alçak bölgelerin desteklediği ve su depolarının da inşa edildiği ana kayanın gösterdiği gibi, kutsal alanın en yüksek noktasıdır. 5 No.lu su deposunun batı köşesinden başlayan (Nymphaion Doğusu) 5, 4 ve 3 No.lu depoların altından tapınak altına doğru kuzeydoğu ve güneybatıya eğimli bir ana kaya üzerine oturmaktadır (Resim:6).

Bu ana kaya (sileks) bitki ve ağaç köklerinin doğayla bütünleşerek tahrip ettiği kısımları kist hâline, Gülpınar yerleşimi eteğine yaklaştıkça kist-kireç tabakası hâline dönüşmektedir. Dolayısıyla tapınak ve güneybatısında yapılmış olan su depoları, bir bataklık üzerine değil, ana kaya üzerine oturmaktadır. Bu itibarla tapınak temelinde kullanılan tüflerin, su kaynağının bol olduğu bu bölgede tapınağın temeline esneklik kazandırmak veya herhangi bir su taşkınında zarardan korunmasına yöneliktir.

Su depoları ve çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalarda görülen ana kaya tapınak ve depolar arasında devam eder. Dolayısıyla hem tapınak hem de su depoları doğal olarak bir yerde kendilerini suyun tahribatından korumuş olmaktadır. Tek farkları tapınakta tüf temellerin, su depolarında ise kireç harçlı moloz düzenlemenin olmasıdır.

3. Su Depoları ve Tapınak Arasında Yapılan Çalışmalar

Tapınak ve su depoları arasında yapılan çalışmaların amacı ise, tapınağa ait mimarî blokların ortaya çıkarılmasıdır. Kuzeydoğuda 13, güneybatıda 25m. genişlikte, uzun kenarlarda ise yaklaşık 52m.lik bir alan tümüyle kaldırılmıştır. Yapılan çalışmalarda 2 adet sütun kaidesi, bir adet tapınak uzun kenarına ait dış sırası, 20 adet farklı boyutlarda korunmuş tambur ve tambur parçası, 20 adet andezit mimarî blok, 1 adet frize ait figür parçası tespit edilmiştir. Çalışmalar sonucunda geç dönem seramik parçaları modern buluntu ile karışık tespit edilmiş ve ana kayaya ulaşarak çalışmalara son verilmiştir.

4. Kutsal Yol Çalışmaları (Resim:7)

Smn 07/1

İlk olarak 2004 yılında yürütülen çalışmalara bağlı olarak tespit edilen ve kutsal alana gelen anıtsal yol olarak öngörülen alandaki kazı çalışmalarına

2007 yılı çalışma programı dâhilinde devam edilmiştir. 2005 yılı çalışmalarında açılan taban döşeme taşlarının devamını aramak ve cadde aksını belirlemek amacı ile 13.08.2007 tarihinde 12x10m. olarak belirlenen alanın bir kısmı 2005 yılında kazılarak açılan bölümün devamı niteliğindedir ve bu sebeple 2007 yılında belirlenen açmanın biçimi "L" şeklindedir. Ayrıca 2005 yılında caddenin batısında kalan alanda yer alan ve bir kısmı cadde üzerine inşa edilmiş olan yapıdan itibaren 3.60cm.lik kısımda kazı çalışmalarımıza dâhil edilmiştir. SMN 07/1 No.lu açma olarak isimlendirilen alandaki çalışmalar, 20.08.2007 tarihinde sonlandırılmıştır.

Yürütülen çalışmalar da taban döşeme taşları üzerine oturtulmuş ve eksiksiz olarak devam eden künk sıralarının varlığı tespit edilmiştir. Yer yer kırıklara sahip olan bu künk sıraları üzerlerinde tamirat amaçlı olarak açılmış olabilecek delikler de mevcuttur. Sondaj içerisinde çeşitli yönlerde devam eden künk sıraları yoğun kullanımın bir göstergesidir. Caddenin doğusunda yer alan kısımdaki boşlukta bir künk sırasının devam ettiği ve belli bir kısımda kaybolduğu görülmektedir. Ayrıca caddeyi kuzey-güney yönde kesen diğer bir künk hattı da 32x40x22cm. ebatındadır; üst kısmında 10cm. çapında bir künk giriş kısmı olan taş dirseğe bağlanmaktadır; bu bağlantıdan sonra künk sırasının tahribata uğradığı görülmüştür.

2005 yılı çalışmalarında açılan cadde taban döşeme taşlarının 3m. daha devam ettiği, bu seviyeden itibaren ise gerek doğal nedenlerle gerekse insan tahribatı sebebiyle söküldüğü görülmüştür. Cadde taban döşemesinin kot olarak daha alt seviyelerde olma ihtimaline karşın, açma içerisinde döşeme taşlarının bittiği kısımda, 2.50x1.80m ebadında kontrol amaçlı bir alan 40 cm. derinliğinde kazılmıştır. Fakat taban döşeme taşlarının tamamen kaybolduğu görülmüştür.

Açma içerisinde çeşitli mimarî elemanlara da rastlanmıştır. Açmanın ortalama 10m. doğusunda yer alan ve "*Nymphaion*" olarak öngörülen yapıya ait olması muhtemel 94x60x33cm. ebadında ve değişen ebatta 3 adet saçaklık taşı ele geçirilmiştir. İleriki yıllarda güneybatı yönde açma genişletilerek bu taşların hangi amaçla buraya getirildikleri sorusuna yanıt aranabilir.

Yürütülen çalışmalarda yüzeyden itibaren Bizans-Osmanlı yeşil sırlı seramiklere ait parçalar, geç dönem günlük kullanım kaplarına ait seramikler, geç dönem amphoralarına ait kulp, gövde, kaide, boyun, dudak parçaları yoğun olarak ele geçirilmiştir. Ayrıca Roma Dönemi *terra sigillata*larına

ait gövde ve dudak parçaları, Roma Dönemine tarihleyebileceğimiz çeşitli formlara ait parçalar, 1 adet 3.yy. siyah figürlü *kantharos* kaide parçası, cam parçaları, *tessera* parçaları, metal çiviler, Helenistik Dönem seramikleri genel olarak karışık bir biçimde gelmiştir. Farklı dönemlere ait karışık malzemenin ele geçirilmesi ve alanın meyilli oluşu nedeni ile akıntı toprağının cadde üzerini kapadığı kesinleşmiştir. Bu durum kesin bir tarihleme yapmamızı da güçleştirmektedir.

Smn 07/2

Tapınağa gelen anıtsal yolun devamını tespit etmek amacıyla yürütülen çalışmalara bağlı olarak SMN 07/1 No.lu açmanın 7m. batısında 8x5m. ebadında belirlenen yeni alanda çalışmalar 20.08.2007 tarihinde başlayıp 28.08.2007 tarihinde sonlandırılmıştır.

Yürütülen çalışmalarda ortalama 1.50m.lik dolgu toprağın kaldırılmasıyla beraber çeşitli yapılara ait kalıntılara ulaşılmıştır. Önceki yıllarda açığa çıkarılmış olan anıtsal caddenin aksı baz alınarak belirlenen alanda yüzeyden 2.30 cm. derine inilmesine rağmen cadde taban döşeme taşlarına ulaşılmamıştır. Açma içerisinde geç dönem mimarisine uygun bir biçimde inşa edilmiş olan ve açma kesiti içine, kuzeydoğu yönde devam eden yapı duvarı ile karşılaşmıştır. Batı yönde 4.10 cm. devam eden ve 90 cm. kalınlıktaki taş örgü duvarın bu mesafeden sonra kuzeydoğu yönünde dönerek 1.90 cm. devam edip kesit içerisine girdiği görülmektedir. Yapı duvarı içerisinde dikey konumda ve 27 cm. ağız çapına sahip, duvar içerinden tabana doğru ise 90cm. devam eden künk sırası mevcuttur. Yapı duvarı dışında kalan boşluk alanda ise açma içerisinden geçen 3 künk hattı mevcuttur.

Yüzeyden 1.70cm. derinlikte ve açma içerisinde 5m. boyunca eksiksiz devam eden künklerin yer yer tamirat için yapılmış bölümleri mevcuttur. Yapı duvarları içerisinde ve yapı dışında kalan alanda tabanda çeşitli su yolları gözlemlenmiştir. Sığ olan bu su yolları 30x30 cm. ebadında olup 2cm. kalınlıklardır.

Yürütülen çalışmalarda ele geçirilen bulgular *in situ* olmayıp tamamen dolgu toprağa aittir. Bu sebeple bizim uygun tarihlemeler yapabileceğimiz fazlaca bir bulgu da yoktur. Yapı duvarına ait sıva içerisinde ve duvarla aynı seviyede 2 adet Bizans sikkesi bize yapıyı tarihlememize de yardımcı olmuştur. Ayrıca çok sayıda Osmanlı-Bizans Dönemi yeşil firnisli seramik

parçaları, Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait parçalar, amphoralara ait tıkaçlar, çeşitli madenî objeler (çivi, bronz süsleme eşyası) ele geçirilmiştir. Ayrıca cam *tesseralar*, insan heykeli kol parçası, amphoralara ait kulp gövde, kulp, dudak, boyun parçaları, günlük kullanım kaplarına ait çeşitli formlarda kulp, gövde, boyun, kaide parçaları ele geçirilen bulgular arasındadır.

Smn 07/3 (Resim: 9)

Apollon Smintheus kutsal alanına ulaşımı sağlayan anıtsal yolun tespitine yönelik çalışmalara bağlı olarak 2007 yılı çalışmaları batı yönünde daha ileride devam ettirilmiştir. Tapınağın kuzeydoğusunda ilk olarak 2006 yılında, Smintheion paftasına göre C3 karelaajına denk gelen alanda yürütülen kazı çalışmaları sonrasında açığa çıkarılan Roma Dönemi caddesinin, tapınağa ulaşımı sağlayan anıtsal yol olduğu konusunda izlenimler uyandırmıştır. 2007 çalışmalarında ise yine bu bölgede caddenin güneybatı yönde devamını belirlemek amacıyla Smn 07/3 No.lu ve 10.5x5 m. ebadında bir alanda çalışmalara başlanmıştır.

Çalışılan alanda, önceki yıllarda açılmış olan taban döşeme taşlarının yer yer eksiklerle birlikte devam ettiği görülmüştür. 210x85 cm. boy ve 78x60cm. eninde değişen andezit bloklardan oluşan caddenin, açma orta kısmına denk gelen alanında 3.15 cm.lik bir eksiklikten sonra devam ettiği görülmektedir. Güney-kuzey doğrultusunda devam eden taban döşeme taşları her iki yanda 190 cm. ebadında bordür taşları döşenerek sınırlandırılmıştır. Bu taşlar tabandan 13cm. yüksekliğe, çöken bazı alanlarda ise 17 cm. yüksekliğe sahiptir. Yer yer eksikliklere sahip olmakla beraber günümüze kadar korunagelmiştir.

Açmanın doğu kenarında kesit içerisinde kalan alanda geç dönem inşaa tekniğine uygun bir yapıya ait duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Kesitten açma içerisine 40cm. giren ve açma içerisinde kuzey-güney yönde 640cm. uzunluk ve 65cm. genişliğe sahip bir duvara sahip olan bu yapının anlamlandırılması, açma sınırlarının daha sonraki yıllarda genişletilmesiyle mümkündür.

Açmanın güney kesitinde Osmanlı-Bizans Dönemine tarihlenebilecek bir künk hattı tespit edilmiştir. Açma içerisinde doğu-batı yönde 5 m. devam eden bu künk hattının dış çapı 8.5 cm. olup seramik hamurunun kalınlığı 3 cm.dir. Ayrıca açmanın batı kesitinde doğu yönde açma içerisine doğru 35cm. si korunabilmiş benzer bir künk hattı da mevcuttur. Dış çapı 6.5 cm. olan

bu künkün 0.50 cm. gibi ince bir hamur yapısı vardır. Bu tarz bir örnek kazı alanında mevcut olmadığından açma içerisinde bırakılmıştır.

Yürütülen çalışmalarda 3 adet Bizans Dönemine tarihlenebilecek sikke, 4 adet metal çivi, Roma Dönemi *sigillata* parçaları, Roma Dönemi cam parçaları, çok sayıda Roma Dönemi günlük kullanım kaplarına ait kulp, gövde, dudak, kaide parçası ele geçirilmiştir.

Smn 07/4

Apollon Smintheus Tapınağı'nın kuzeydoğusunda yer alan Smn 07/3 No.lu sondajda açığa çıkarılan Roma Dönemi cadde taban döşeme taşlarının güney yönde devam etmesi sonucu ortalama 25 m. güneyde 18x5 m. ebadında Smn 07/4 No.lu açma alanı belirlenmesiyle birlikte çalışmalarımızı 7.9.2007 tarihi itibarıyla başlattık.

Yüzey toprağının arkeolojik buluntular açısından oldukça karmaşık yapıda olduğu gözlemlenmiştir. Osmanlı-Bizans Dönemi seramikleri yanı sıra Roma Dönemi'ne ait seramik ve materyallerin gelişi buradaki toprak yapısı hakkında bizi aydınlatmaktadır. Yüzeyden ortalama 1.60 cm. seviyelerine gelindiğinde ise Geç Klasik-Erken Helenistik Dönem ve Helenistik Dönem seramikleri ele geçirilmiştir.

Yürütülen çalışmalarda sondaj alanı içerisinde yarısında kırılmış ve 145cm. si korunabilmiş, 8 yivi korunmuş andezitten yapılmış Dorik bir sütun parçası ele geçirilmiştir. Kırık olan kısımdan ölçüldüğünde 45cm. çapını vermektedir. Ayrıca açmanın batı köşesine doğru açma kesiti içerisinde de devam eden monolit bir sütun tespit edilmiştir. Açma içerisinde kalan kısmı ile 95cm. uzunluk ve 40 cm. de çapa sahiptir.

Açmanın batı yönüne doğru belirli bir alanda kazılan alanın daha da altına inilerek bu seviyelerde cadde taban döşeme taşlarının varlığı ve bunun yanı sıra bu seviyelere gelindiğinde bu bölgede ne gibi eserlerin ya da mimarî kalıntıların olabileceği yönündeki sorulara cevap aranmak istenmiştir. Daha derin kazılmış olan bu alanda ise Helenistik Dönem buluntularının da altında Kalkolitik Döneme ait yoğun malzeme ele geçirilmiştir. Günlük yaşamında kullanılan çömleklere ait parçaların yanı sıra çakmak taşından yapılmış olan âletler de (taş baltalar, ok ve mızrak uçları gibi) ele geçirilmiştir. Açmanın batı kesitine doğru olan alanda ise kuzey güney yönlü bir künk hattı korunagelmıştır.

Çalışmalarımızda açmanın doğu kenarında doğu-batı doğrultusunda devrilmiş kireç taşı sütun bulunmuştur. Bu sütunun her iki yanında düzgün kesme blok taşlardan örülmüş 2 adet mezar tespit edilmiştir. Mezarlar “a” ve “b” olarak kodlanmıştır.

SMN 07/4 (Mezar Çalışmaları)

a) Düzgün kesme blok taşlardan örülerek yapılmış olan mezarın üst kısmı 6 adet sadece iki yüzü düzgün olan blok taşlarla örtülmüştür. 6 adet kesme bloğun oluşturduğu mezar teknesi genelde 112x58cm. arasında değişen blok taşlardan oluşmaktadır. Bu sayede âdeta kapalı bir durumda olan bu mezar yüzey toprağıyla fazla dolmamıştır. Yaklaşık doğu-batı yönünde uzanmış olan mezarın Geç Roma Dönemine ait olma olasılığı oldukça yüksektir. Mezar içerisinde rahat bir biçimde kazılabilen yumuşak toprak yapısı mezar içerisinde mevcuttur. Doğa koşullarının oldukça zarar verdiği bu mezarda yoğun bir biçimde bitki köküne rastlanmıştır. Mezar içerisindeki toprağın yavaş ve dikkatli, ayrıntılı bir biçimde incelenmesiyle sürdürülen kazı çalışmamızda ilk önce kafataslarına ulaşılmıştır. İki farklı kafatasının bulunduğu mezarda ayrıca bacak kemikleri, kol kemikleri, kaburgalar vs. gibi kemiklerin ikişer ikişer bulunması, mezarın iki kişinin gömüldüğünü göstermektedir. Ayrıca diğer uzuvlara ait kemikler de tespit edilmiştir. Tespit edilen kemikler ise oldukça kırılğan ve üzeri gözenekli yapıdadır. Tüm kemiklerin yer yer çatlaklara sahip olduğu görülmektedir. Bu şekilde bir kemik yapısının oluşu, mezarın yaşlı iki insana ait olma olasılığını da artırmaktadır.

1.84 m. uzunluk ve 90 cm. genişliğe sahip mezarlarda, gerekli çalışmaların yapılması sonrasında üzerleri tekrar kapatılarak doğal yollarla korunmaları hedeflenmiştir. Arkeolojik açıdan ise üzerlerindeki toprağın içerisinde dolgu toprakla karışmış bazı seramik parçalarına rastlanmıştır. Mezar hediyesi olarak ise herhangi bulguya rastlanmamıştır.

b) Açma içerisinde tespit edilen mezarların genel yapısına bakıldığında benzer özellikler göstermektedir. Her iki mezar da taş blokların sanduka oluşturacak biçimde dizilmesiyle meydana getirilmiştir.

SMN 07/4b olarak isimlendirilen bu mezar batı uçta 50x16cm.lik bir taşla sonlandırılmıştır. Bu taş doğu-batı uzantılı dayanan 99x16 cm. ölçülerinde 2 taş ve 59x14 ve 63x16cm. ölçülerinde diğer iki taş ile de mezar oluşturulmuştur. Mezarın doğu sınır taşı korunmamıştır. Bunun yanı sıra mezarın üzerini örtmesi gereken muhtemel kapama taşlarına da rastlanmamıştır.

İskeletin kafa kısmına 22cm.lik seviyede ulaşılmıştır. Başı kuzeybatıya gelecek şekilde yatırılmış olan iskeletin fazlaca bozulmadan korunduğu görülmüştür. Çalışmalarda kafatası, alt çene, kol, parmak, kaburga, omurilik kemikleri, kol kemikleri, bacak kemikleri oldukça sağlam olarak açığa çıkarılmıştır. İskeletin yatış şekli dikkate alındığında ise sırt üstü yatacak biçimde gömüldüğü anlaşılmaktadır. Kafatası bilinmeyen nedenlerden ötürü aksından kaymış ve yana düşmüştür (çene kemiği ile birlikte). Sol kol ve alt kol kemiklerinden anlaşıldığı üzere kolların göğüs hizasında çapraz şekilde birleştirildiği anlaşılmaktadır. Çalışmalarda mezar hediyesi olabilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Çalışılan bu alanda cadde taban döşeme taşlarının bu alanda tamamen söküldüğü tespit edilmiştir. Ele geçirilen diğer bulgular ise üst seviyelerden yeşil sırlı Bizans-Osmanlı Dönemi seramik parçaları, Roma Dönemi *sigillata* parçaları, kandil parçaları, amphoralara ait kulp, gövde, boyun parçaları, günlük kullanım kaplarına ait çeşitli parçalar, çeşitli yapılara ait mermer süsleme elemanları, 3 adet Bizans Dönemi sikke, mermerden yapılmış güneş saati parçası, 1 adet mortar parçası, tapınak frizlerine ait olabilecek at başı, birkaç küçük parça mermer heykel parçasının yanı sıra çok sayıda tanımlanamayan küçük seramik parçaları da ele geçirilmiştir.

SMN 07/5 (Resim:8)

Kutsal alana ulaşımı sağlayan anıtsal yol tespiti çalışmalarına bağlı olarak yürütülen çalışmalarda, SMN 07/4 No.lu açmanın alanlarını belirlediğimiz tarlanın kuzeydoğusu yönünde, yani bitişiğinde yer alan tarla ortasında önceki yıllarda bir kısmı açığa çıkarılarak bırakılan “yazıtlı anıtsal adak taşının” varlığı, kutsal caddenin bu alanda korunabilmiş olma olasılığını düşündürmüştür. Arazi sahibi “Bahattin Gürneş” ile yapılan gerekli görüşmelerden sonra bu tarlada yeni bir açma alanı belirlenmesine karar verilmiştir. 10x13m. ebadında bir alanın belirlenmesiyle SMN 07/ 5 No.lu açmanın çalışmaları 25.09.2007 tarihinde başlamıştır.

Oldukça yumuşak bir yapıdaki bahçe toprağının kazılmasıyla üst seviyelerden itibaren geç döneme ait tuğla parçaları yanı sıra geç döneme ait seramik parçaları da yoğun bir biçimde ele geçirilmiştir. Çalışmalarda 65cm. derinlikte cadde taban döşeme taşları tespit edilmiştir. Smn 07/3 No.lu sondajda tespit edilen taban döşeme taşlarıyla aynı karakterde olan

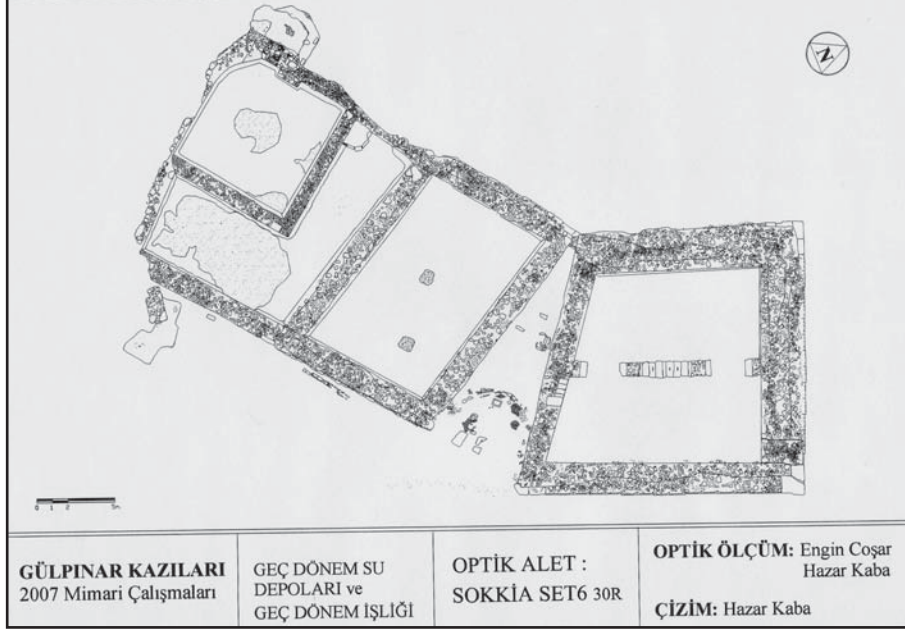
bu blokların bozulmadan korunduğu, fakat açma içerisinde belli bir alandan itibaren kaybolduğu görülmüştür. Belirlenen alanda 4.70 m. devam eden ve 6 sıra hâlinde 175x 90 cm. uzunluk ve 90x60 cm. genişlikteki andezit bloklardan oluşan cadde döşemi, 3.80 cm. genişliğe sahiptir. Caddeyi kenarlarda sonlandıran bordür taşları ise 25 cm. genişliğe sahiptir ve her iki yanda korunmamışlardır. Caddenin güneybatı yönde sonlandığı kısımda 2 adet mermer basamakla bir yapıya girişin varlığı tespit edilmiştir. 45 ve 25 cm. genişliklere sahip olan basamakların her iki yanında birer anıtsal yazıtın tespit edilmesi bu yapının önemini artırmaktadır. Yazıtlardan kuzeydoğudaki (girişin sol kısmı) oldukça iyi korunmuş ve 125x62 cm. ebadında ve 10 satırdan oluşmaktadır. En üst satırdan en alt satıra doğru küçülmekte olan bu yazıt, açmaya başlamadan önce yüzeyde görülmekte olan ve önceki yıllarda bir kısmı açığa çıkarıldıktan sonra bırakılan yazıttır. Devrik bir durumdaki yazıt, giriş olarak öngörülen kısımdaki yerine konulmuştur. Girişin güneybatısında (sağ taraf) yer alan yazıt ise kırık olup tabanından 59cm. korunabilmiştir. Anıt üzerinde ise “...ON ΣΜΝΘΕΑ” harfleri korunmuştur. 12cm.den oluşan 2 alt profile sahip olan yazıt 55x49cm. ebadına sahiptir. Tespit edilen iki yazıt arasında 2.60 cm. genişlik vardır ki bu genişlik aynı zamanda giriş genişliğini de oluşturmaktadır.

Taban döşemenin sonlandığı kısımdan 1.20cm. boşluktan sonra bir yapı duvarının varlığı söz konusudur. Güneybatı kesite doğru 4.20cm. devam eden duvar, 65cm. genişliğe sahiptir. Açmanın batı kesitine doğru devam eden bu yapı duvarı tam olarak açılmamıştır. Batı kesitinden açma içerisine 3.60cm. girmektedir. Bu yapıların tam olarak anlamlandırılması ise diğer çalışma sezonlarında bu alanda yapılacak genişletme çalışmalarından sonra olacaktır.

Bu alandaki çalışmalar sonucunda geç döneme ait 5 adet sikke, “ON ΣΜΝΘΕΑ” yazısı olan yazıtın hemen yanında bir erkek heykel büst parçası, Roma Dönemi sigillatları yanında günlük kullanım kaplarına ait parçalar, geç dönem günlük kullanım kaplarına ait çeşitli parçalar, mermer süpürgelik parçaları, mermer kaplama parçaları, mimarî süsleme parçaları ele geçirilmiştir.

5. Tapınak Restorasyon Çalışmaları

Pronaos, naos ve opistodomostan oluşan ana mekânların tûf seviyesine kadar tahribat gördüğü ve bir büyük çukur görüntüsü sergileyen bölümlerde dolgu malzemesini yerleştirmek için çalışmalar yapıldı. İlk önce tapınak *pronaos* sütunlarını taşıyan temellere imitasyon dökümler hazırlandı (Resim: 9). Aynı uygulama sellaya geçişte kapı eşiğini taşıyan temellere de uygulandı (Resim: 10). Her iki imitasyon döküm arasına tapınağın orijinal dolgusu olan yuvarlak moloz taş taşınarak tesviye yapıldı. Bu seviye tapınak sellasında döşeme bloklarının oturacağı seviyede bırakılarak döşeme için hazır hale getirildi (Resim:11). 2007 yılında yapmış olduğumuz çevre gezilerinde *sellaya* inen 3 basamaktan birinin tuzladaki bir bağ evinin duvarında kullanılmış olduğu tespit edildi. Ayrıca 2007 yılı kazı çalışmalarında *pronaosta* kullanılabilecek iki sütun kaidesi ve sütun tamburlarının ele geçirilmiş olması *sella* ve *pronaosta* restorasyon çalışmalarının bir diğer nedenidir. Bu nedenle 2007 yılının ana çalışmaları tapınakta yağhanenin tahribatını ortadan kaldırmak, temel seviyesini düzeltmek ve üzerinde yer alan mimarî blokların tapınak dışına çıkarılması şeklinde oluşturulmuştur. Ayrıca kazı çalışmaları sırasında çıkarılan bir *sella* temel bloğu restorasyon programı çerçevesinde hemen kuzeybatı cephedeki yerine konmuştur.

Plan 2: Kalkolitik Dönem yerleşiminden 3 ve 4 No.lu mekânlar

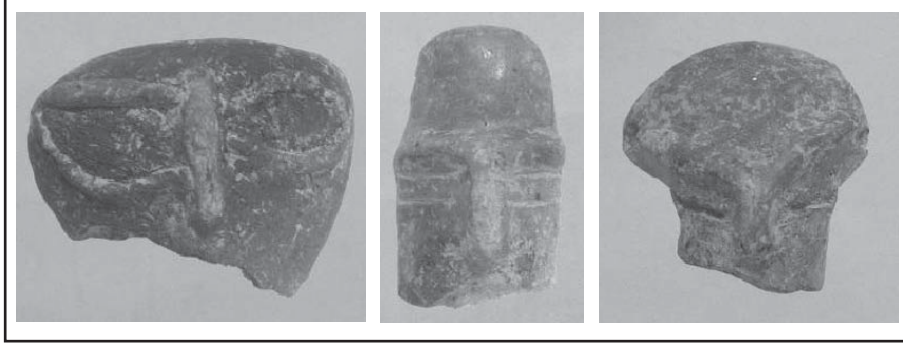
Resim 1: Kalkolitik Dönem yerleşimi 3 No.lu mekân

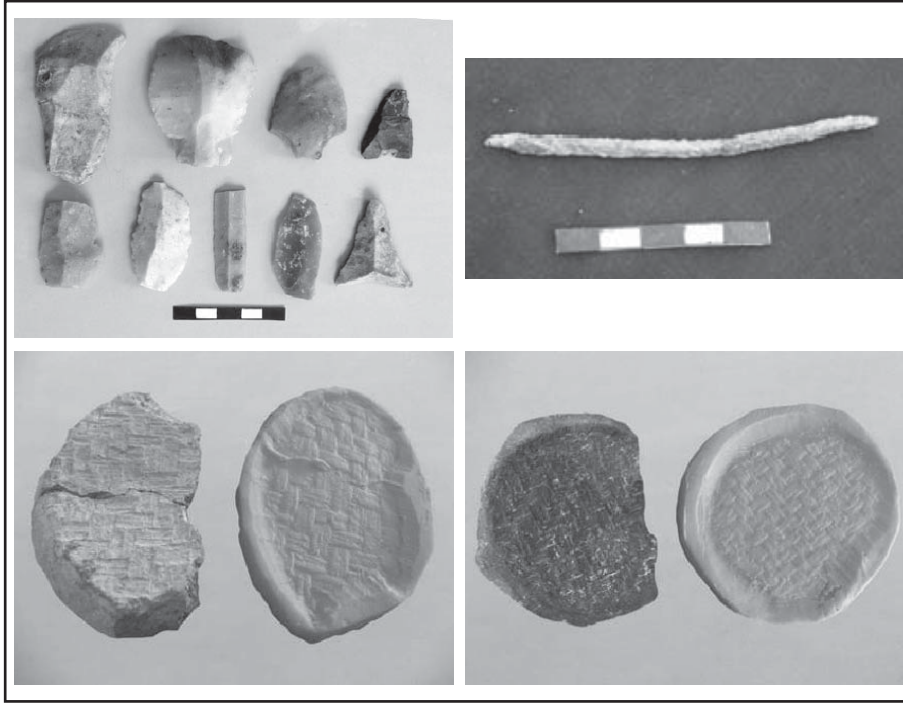
Resim 2: Kalkolitik Dönem yerleşimi 4 No.lu mekân

Resim 3: Seramik buluntulardan örnekler

Resim 4: Figürin örneklerine ait başlar

Resim 5: Çakmak taşları, bakır âlet ve tekstil izleri

Resim 6: Rezervuarlar. Tapınak
üzerinden bakış

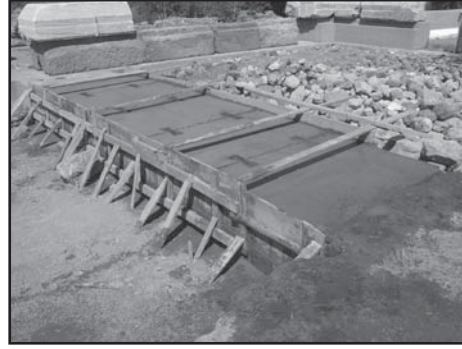
Resim 7: Kutsal Yol. Tuzla
ovasına doğru bakış

Resim 8: Kutsal Yol ve adak
anıtları

Resim 9: Tapınak *pronaos* t f temellerin restorasyonu

Resim 10: Tapınak *pronaos* t f temellerin restorasyonu

Resim 11: Tapınak *pronaos* t f temellerin restorasyonu

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazi, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

- Yazılar A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial veya Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
 - Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
 - Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
 - Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
 - Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:) olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
 - Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
 - CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
 - Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü
II. Meclis Binası
Ulus/Ankara
adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımız www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılması mümkündür.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in *Italic* character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi
Müdürlüğü, II. Meclis Binası Ulus-Ankara/TURKEY.

The reports which does not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr